

Міністерство освіти і науки України

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Кафедра всесвітньої історії, релігієзнавства
та методик їх викладання

**ЧЕТВЕРТІ ПОЛТАВСЬКІ
СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ
ЗІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА БОРИСА ГОДА**

19 листопада 2024 року

***ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ***

Полтава – 2024

Міністерство освіти і науки України

Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

Кафедра всесвітньої історії, релігієзнавства
та методик їх викладання

**ЧЕТВЕРТІ ПОЛТАВСЬКІ
СТУДЕНТСЬКІ НАУКОВІ ЧИТАННЯ
ЗІ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА БОРИСА ГОДА**

19 листопада 2024 року

*ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ
ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ*

Четверті Полтавські студентські наукові читання зі всесвітньої історії імені професора Бориса Гола : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції; 19 листопада 2024 року. Полтава: ПНПУ імені В. Г. Короленка, 2024. 274 с.

До збірника увійшли матеріали доповідей і повідомлень здобувачів вищої освіти Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (Полтава), Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ), Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв) та здобувача середньої освіти Кременчуцького ліцею №25 «Гуманітарний колегіум» із актуальних питань всесвітньої історії та методики її викладання.

Видання адресоване здобувачам вищої освіти, викладачам, учителям, учням шкіл і всім тим, хто цікавиться історією зарубіжних країн і методикою її викладання.

Редакційна колегія:

Вільховий Юрій Віталійович – кандидат історичних наук, доцент, декан факультету історії та географії, доцент кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання ПНПУ імені В. Г. Короленка;

Год Наталія Володимирівна – кандидатка педагогічних наук, доцентка, відповідальна за організацію практик на факультеті історії та географії, доцентка кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання ПНПУ імені В. Г. Короленка;

Ляхно Олександр Петрович – кандидат історичних наук, доцент, відповідальний за організацію наукової роботи на факультеті історії та географії, доцент кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання ПНПУ імені В. Г. Короленка;

Лобода Дмитро Олександрович – доктор філософії, доцент кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання ПНПУ імені В. Г. Короленка;

Петренко Ірина Миколаївна – докторка історичних наук, професорка, завідувачка кафедри всесвітньої історії, релігієзнавства та методик їх викладання ПНПУ імені В. Г. Короленка

*Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка
(протокол № 6 від 26 грудня 2024 року)*

Від редакційної колегії: автори та їх наукові керівники несуть особисту відповідальність за повноту висвітлення обраного питання, системність викладу, достовірність наведених фактів та їх автентичність, правильне цитування, написання власних імен, назв тощо.

ЗМІСТ

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Ворона Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)

**ТАЙРА НО КІЙОМОРІ: ВЛАДА І ТРАГЕДІЯ
САМУРАЙСЬКОГО ПРАВИТЕЛЯ 16**

Левченко Владислав, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

**БИТВА НА ВОРСКЛІ 1399 РОКУ
У НАУКОВИХ СТУДІЯХ ВЧЕНОЇ ВІРИ ЖУК 22**

Махмудова Ельвіра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – ст. викл. Рибачук В. О.)

**ОХЛОКРАТІЯ ЯК ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТИЧНИМ
ЦІННОСТЯМ: ДОСВІД МЕГАР 30**

Мілейко Алла, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

**БИТВА НА ВОРСКЛІ 1399 РОКУ ТА ЇЇ ВПЛИВ
НА ГЕОПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ СХІДНОЇ ЄВРОПИ... 33**

Партола Олексій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)

**КОНФЛІКТИ МОСКОВІЇ З СУСІДНІМИ КНЯЗІВСТВАМИ
ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЇЇ ДЕРЖАВНЕ СТАНОВЛЕННЯ..... 41**

- Слинько Юрій*, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – ст. викл. Рибачук В. О.)
**ОСТРАКІЗМ КЛІСФЕНА: ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ
ПРОТИ ТИРАНІЇ ЧИ ІНСТРУМЕНТ
ПОЛІТИЧНИХ МАНПУЛЯЦІЙ В АФІНАХ? 44**
- Ткаченко Анна*, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)
**СКРОНЕВІ КІЛЬЦЯ ТА ФІБУЛИ ЯК ЕЛЕМЕНТ
ВНУТРІШНЬОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДАВНИХ СЛОВ'ЯН... 50**
- Трофименко В.*, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Релігієзнавство»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)
ПРИЧИНА ТА МЕТА ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ 54
- Уманець Валентин*, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)
**ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ
ІРЛАНДСЬКОЇ МОНАСТИРСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ
ЗА ДОБИ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ 60**
- Хабалова Анастасія*, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник - ст. викл. Рибачук В. О.)
**ОБРАЗ АНТИГОНИ У ТРАГЕДІЇ СОФОКЛА
ТА АНТИЧНІЙ МІФОЛОГІЇ 66**

Яремко Тарас, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – ст. викл. Рибачук В. О.)

СПАРТАНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ

У ФОРМУВАННІ СУСПІЛЬСТВА

І ВІЙСЬКОВОЇ МОГУТНОСТІ СПАРТИ 69

НОВА ІСТОРІЯ СВІТУ

Бажан Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ

В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРІ ХІХ СТ. 75

Бульбаха Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Год Н. В.)

СТВОРЕННЯ І ПРИЙНЯТТЯ

КОНСТИТУЦІЇ США 1787–1789 РР. 80

Гавриць Тамара, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Год Н. В.)

ПРИЧИНИ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ

ФАВОРИТИЗМУ ЯК ЯВИЩА

У ФРАНЦУЗЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ 84

Гринченко Юлія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЗАХІДНОЇ

ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ В ХVІ-ХVІІ СТ. 88

Иценко Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)

**ЯПОНІЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.:
ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВЕСТЕРНІЗАЦІЇ
ЯПОНСЬКОГО МИСТЕЦТВА 97**

Михайлик Максим, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)

**ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ОТТО ФОН БІСМАРКА:
ВІД ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ
ДО ДИПЛОМАТИЧНИХ АЛЬЯНСІВ 102**

Нестеренко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

**РОЛЬ АВРААМА ЛІНКОЛЬНА
У СКАСУВАННІ РАБСТВА В США 109**

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ СВІТУ

Вишневецька Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лобода Д. О.)

**РАПАЛЛЬСЬКИЙ ДОГОВІР: ПРИЧИНИ,
СУТЬ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ НІМЕЧЧИНИ
ТА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ 114**

Водолажський Микита, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

**ГЛОБАЛЬНІ НАСЛІДКИ ПЕРШОЇ
ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВІЙН 117**

- Ворона Валентина*, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Год Н. В.)
- РОЛЬ ЖІНОК У БОРОТЬБІ ЗА ПРАВА
АФРОАМЕРИКАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ
У США В ХХ СТОЛІТТІ 127**
- Галушко Ельвіра*, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)
- КОРЕЙСЬКА ВІЙНА 1950-1953 РОКІВ: ОСНОВНІ
ВІЙСЬКОВІ ОПЕРАЦІЇ, ТАКТИЧНІ ЗМІНИ ТА
УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ СИЛ 133**
- Дацій Ростислав*, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)
- ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ
НІМЕЧЧИНИ 1918-1939 РР. 140**
- Кондряк Микола*, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)
- АНТИКОМУНІСТИЧНИЙ РУХ
У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ 146**
- Кравченко Марія*, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)
- ЕВОЛЮЦІЯ ЯДЕРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ:
ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ 153**

Лозан Марина, Мельникова Аріна – здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)
(науковий керівник – проф. Радченко Л. С.)

ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕРОЇВ:

БІОГРАФІЯ ТА ГЕРОЇЧНИЙ ШЛЯХ

ШИНКАРЕНКА ЯРОСЛАВА СЕРГІЙОВИЧА 157

Майборода Данило, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ТОТАЛІТАРНА СИМВОЛІКА

XX СТОЛІТТЯ: ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА 161

Машиоляр Єлізавета, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія (Німецька)» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)

(науковий керівник - проф. Силка О. З.)

ООН ТА БОРОТЬБА ЗІ ЗМІНОЮ КЛІМАТУ 166

Мельниченко Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія (Німецька)» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)

(науковий керівник - проф. Силка О. З.)

СПЕЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ ООН ЯК РЕАКЦІЯ

НА ГУМАНІТАРНІ КРИЗИ 2024 РОКУ 169

Миришавка Марина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лобода Д. О.)

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ІДЕОЛОГІЇ ТА

ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ 173

Пирогов Олег, студент 634 групи Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв) (науковий керівник – доц. Пархоменко В. А.)
**ХАРКІВСЬКИЙ ПАРОВОЗОБУДІВНИЙ ЗАВОД
У ТАНКОБУДУВАННІ (1938-1941 РР.) 177**

Плахотнюк Іван, учень 11-Б класу Кременчуцького ліцею №25 «Гуманітарний колегіум» Кременчуцького району Полтавської області (науковий керівник – учителька історії Гуртова О. Є.)
**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ
ЛЕНД-ЛІЗУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ 179**

Пономаренко Костянтин, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – проф. Петренко І. М.)
**РОЛЬ ХОРВАТСЬКОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ
В ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ХОРВАТІЇ В СКЛАДІ
КОРОЛІВСТВА СЕРБІВ, ХОРВАТІВ І СЛОІЕНЦІВ 184**

Савченко Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія (Німецька)» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ) (науковий керівник - проф. Силка О. З.)
**ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТІВ ООН
ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК 188**

Сокурєнко Світлана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка (науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)
**СТАТУС ПОВОЄННОЇ НІМЕЧЧИНИ
В ПЛАНАХ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ СОЮЗНИКІВ..191**

Соловійова Катерина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)
**СЕРБИ ТА ХОРВАТИ НАПЕРЕДОДНІ
УХВАЛЕННЯ ВІДОВДАНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ:
СТОСУНКИ ТА ВЗАЄМОДІЯ 196**

Тарасюк Вероніка, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Лобода Д. О.)
**ІСТОРІЯ РОЗРОБКИ ТА БОЙОВОГО
ЗАСТОСУВАННЯ НАЙВІДОМШОГО
ВИНИЩУВАЧА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
MESSERSCHMITT BF 109 199**

Храпач Єлизавета, здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)
ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ПАК ЧОН ХІ 206

Цоцоріна Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)
**ЧИННИКИ ПОСТМОДЕРНУ У ПОВОЄННІЙ
СТРУКТУРІ ФРАНЦУЗЬКОЇ КУЛЬТУРИ:
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ 212**

Чумак Дмитро, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка
(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)
**ТЕРИТОРІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ В ПОВОЄННІЙ
ЄВРОПІ 1918–1923 РР. ТА ЇХ ВИСВІТЛЕННЯ
В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ 217**

Шаульський Ігор, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ФОРМУВАННЯ ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 225

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Бужин Ельвіра, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Год Н. В.)

ВИСВІТЛЕННЯ НАСЛІДКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 230

Гуль Олена, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Бороденко О. А.)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ 235

Костенко Микола, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ТВОРИ ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА СЛОВ'ЯН СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЗА УКРАЇНСЬКИМИ ШКІЛЬНИМИ ПІДРУЧНИКАМИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ 239

Кравцова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)

ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ

**«РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД
У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ І
БЕЗПЕКОВИХ РЕАЛІЙ ПОСТБІПОЛЯРНОГО
СВІТУ» У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ 242**

Кужим Анастасія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник - доц. Порох Н. В.)

**ВИКОРИСТАННЯ ЯПОНСЬКОЇ АНІМАЦІЇ
НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У ЗЗСО:
ОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ ТА НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ... 247**

Лісняк Юлія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

**ВИСВІТЛЕННЯ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ
(1939-1945 РР.) В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО
НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
ЦІЛІСНОГО НАУКОВОГО СВІТОГЛЯДУ УЧНІВ 252**

Ляпара Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

**МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ
УЧНІВ ПРО НІМЕЦЬКУ КОЛОНІЮ
НА ПОЛТАВЩИНІ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ,
ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЛЬ У РОЗВИТКУ КРАЮ ... 254**

Мірошніченко Руслана, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

**ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ:
ЛІГА НАЦІЙ І ООН В РАМКАХ ШКІЛЬНОГО КУРСУ...258**

Сидоркіна Поліна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНИХ ТА АУДІОВІЗУАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ У ВИВЧЕННІ СВІТОВИХ ВІЙН ТА РЕВОЛЮЦІЙ 261

Супрунова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС 265

ІСТОРІЯ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Ворона Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)

ТАЙРА НО КІЙОМОРІ: ВЛАДА І ТРАГЕДІЯ САМУРАЙСЬКОГО ПРАВИТЕЛЯ

Період пізнього Хейан в Японії (794-1185 рр.) ознаменував собою значний злам в японському суспільстві, спричинений послабленням традиційної аристократії та появою військової сили серед самурайських кланів. До XII століття впливовий клан Фудзівара, який раніше домінував при імператорському дворі, почав втрачати контроль, оскільки потужні самурайські клани, такі як Тайра і Мінамото, піднялися до вершин могутності.

Тайра-но Кійоморі – одна з найвпливовіших і найбільш суперечливих постатей японської історії періоду Хейан. Як лідер могутнього самурайського клану Тайра, він зумів уперше в історії Японії зосередити в своїх руках фактичну політичну владу, перетворивши імператорський двір на інструмент для зміцнення власного становища. Однак, жорстокість, амбіції та нехтування традиціями врешті-решт призвели до його падіння та занепаду клану Тайра.

Ця стаття має на меті дослідити вплив Тайра-но Кійоморі як політичного та військового лідера, на встановлення військового домінування та його наслідки. У статті буде проаналізовано вплив Кійоморі на політичний і культурний розвиток Японії [1].

Звернення до даної теми, є актуальним, оскільки життя і політична кар'єра Тайра-но Кійоморі є ключовими для розуміння трансформації Японії від придворної аристократії до феодальної системи, в якій домінували військові. Його прихід до влади створив прецедент самурайського правління, підготувавши підґрунтя для сьогунату Камакура і наступних століть панування сьогунів. Розуміння ролі Кійоморі дає уявлення про унікальну політичну еволюцію Японії, а також про сили, які сприяли піднесенню класу самураїв.

Рід Тайра (Тайра-ші), до якого належав Тайра-но Кійоморі, був одним із наймогутніших військових кланів у японській історії. Він відіграв ключову роль у політичному житті країни наприкінці періоду Хейан і став одним із перших самурайських кланів, який зміг суттєво вплинути на імператорський двір. Рід Тайра був заснований в IX столітті, коли імператори почали надавати своїм другорядним спадкоємцям нові прізвиська та землі, щоб уникнути боротьби за трон і зменшити кількість членів імператорської родини. Тайра були відгалуженням імператорського роду, і отже нащадками імператорів. Першим, хто отримав прізвисько Тайра, був Кацуравара Тайра-но Такамоці, онук імператора Камму. Усього було кілька гілок клану Тайра, кожна з яких походила від різних імператорів, але найбільш відомою стала гілка Тайра-но Масакато, яка закріпилася на сході Японії [4].

До кінця XI століття деякі члени роду Тайра почали здобувати авторитет як воїни-самураї. Вони набирали сили, виконуючи роль захисників на окраїнах країни та забезпечуючи порядок на транспортних шляхах. Це поступове зростання військової могутності та авторитету допомогло Тайра отримати статус важливого військового роду, що надавав підтримку імператорському двору у конфліктах.

Тайра-но Кійоморі, нащадок одного з видатних лідерів роду, став найвідомішим представником клану і зміг підняти свій рід на нечувану до того висоту. Його кар'єра розпочалася з участі в смуті Хоген у 1156 році, коли той підтримав імператора Го-Ширакаву. Як зазначено в «Повісті про дім Тайра»: «Клан Тайра, як і вода, наповнює собою весь двір, захоплюючи його своїм потоком» [2, с. 148]. За його правління рід Тайра досяг свого найвищого політичного і соціального статусу.

Сходженню клану Тайра до влади сприяли конфлікти і громадянські заворушення, які послабили правлячу аристократію. Повстання Хоген (1156) та Хейдзі (1159) стали ключовими подіями, які дозволили Кійоморі та клану Тайра продемонструвати свою силу. Приєднавшись до імператорської родини під час повстання Хоген, Кійоморі здобув престиж і цінних союзників при дворі, зміцнивши владу свого клану. Вирішальна перемога Тайра у повстанні Хейдзі зміцнила позицію Кійоморі як однієї з найвпливовіших фігур при дворі.

Кійоморі використовував свою владу для позиціонування членів своєї родини при імператорському дворі, укладаючи політичні союзи через шлюби та накопичуючи багатство через контроль над життєво важливими торговельними шляхами. Онук Кійоморі, одруживши свою доньку з імператорським спадкоємцем став імператором, що ще більше посилювало вплив Тайра і забезпечило довготривалу присутність клану в японській політиці [3]. «Хейке моногатарі» описується піднесення Кійоморі як безпрецедентний випадок підкреслює його домінування при дворі: «Кійоморі володів своєю владою так, як ніхто до нього, тримаючи владу над двором так, ніби він сам був імператором» [2, с. 155]. Стратегічно призначаючи членів сім'ї на високі посади та усуваючи самурайів і аристократів-суперників, Кійоморі встановив жорстку систему, яка зруйнувала усталену придворно-центричну структуру. Військові успіхи Кійоморі призвели до фундаментальних змін в управлінні Японією, поклавши початок самурайському диктату. У «Повісті про дім Тайра» він постає як жорстокий правитель: «Але в часи зовсім нещодавні всіх перевершив князь Тайра Кійоморі правитель – інок із маєтку Рокухара — про його вчинки, про його правління чутка йде така, що воістину не описати словами й навіть уявити собі важко [2, с. 145]. Традиційно влада належала імператорській родині та придворним аристократам, але перемога Кійоморі дозволила самураям увійти в політичну сферу в небачений раніше спосіб. Він усунув своїх суперників, передусім видатних членів кланів Фудзівара і Мінамото, фактично розчистивши шлях до панування Тайра. Щоб забезпечити своє правління, Кійоморі призначив на стратегічні державні та військові посади лояльних до себе людей та членів родини. Кійоморі запровадив реформи, які посилити владу Тайра та її вплив на управління Японією. Наприклад, він започаткував нові податкові системи та адміністративні структури, які дозволяли йому напряму збирати доходи, оминаючи традиційні аристократичні канали. Його контроль над портовими містами дозволив Тайра монополізувати торгівлю з Китаєм і Кореєю, яка стала важливим джерелом доходів і влади: «Він налагодив торгові шляхи з далеким Китаєм, привозячи з собою не лише товари, й знання, поетичні сувої та ідеї, що збагачували нашу землю» [3, с. 169]. Кійоморі був одним із

перших правителів Японії, хто активно розвивав торгівні відносини з китайською династією Сун. Він привозив китайські товари, мистецькі витвори, ідеї, що сприяли культурному збагаченню Японії, поширюючи китайську поезію, живопис і філософію. Це допомогло Тайра закріпити свою репутацію як клану, що прагне культурного розвитку та нових ідей.

Віддаливши військову владу над аристократією, Кійоморі відкрив нову еру, коли самураї перетворилися на головну політичну та соціальну силу в Японії. У «Повісті про Хейке» розповідається про консолідацію влади Кійоморі: «Він діяв з владою імператора, ігноруючи звичаї двору, нав'язуючи свій власний порядок на землі» [2, с. 167]. Домінування Кійоморі було настільки повним, що він майже не стикався з опозицією аж до останніх років життя, коли через його жорстку політику та нехтування традиційними структурами управління почали з'являтися перші негаразди.

Під час правління Тайра на Кійоморі клас самураїв почав переосмислювати японську культуру та цінності. Аристократичне життя в період Хейан раніше характеризувалося зосередженістю на поезії, естетиці та вишуканих соціальних звичаях. Однак за часів Кійоморі на перший план вийшли військові цінності, лояльність і прагматизм. Ці зміни ознаменували відхід від домінуючої раніше придворної культури і підкреслили самурайський кодекс честі та військової доблесті. Так, В.Г. Рубель підкреслює, що хоча дії Кійоморі були часто жорстокими, саме його правління сприяло формуванню основних принципів самурайського класу, що пізніше стане важливим елементом японської політичної культури: «Кійоморі наказував своїм наблизеним жити в розкоші, в одязі і звичаях, які могли б показати усім, що вони не поступаються імператорському двору» [3, с. 170]. Тайра-но Кійоморі впроваджував стиль життя, що відрізнявся від традиційної воїнської скромності. Він заохочував аристократію наслідувати імператорський двір в одязі, манерах і навіть мистецьких уподобаннях, встановлюючи новий стандарт, за яким воїнська знать почала наближатися до аристократичного стилю. Кійоморі вплинув на концепцію «військової доблесті» та створив нові форми державної адміністрації, які дозволили Японії перейти до сьогунату та системи правління, що

ґрунтувалася на владі самураїв. Правління Кійоморі також привело до посилення участі в торгівлі та активізації торгівлі та економічного розвитку, особливо через портове місто Хього (сучасне Кобе). Він інвестував у торгівлю з Сунським Китаєм, зміцнюючи економічні та культурні зв'язки Японії з азійським континентом. Ця торговельна експансія сприяла економічному процвітанню Японії та допомогла клану Тайра накопичити багатство, що ще більше зміцнило владу Кійоморі.

Незважаючи на його зусилля щодо модернізації японської економіки, жорстке правління Кієморі викликало масове обурення. Багато представників аристократії вважали Тайра руйнівниками традиційного японського способу життя: «Звичаї Тайра були іншими, позбавленими витонченості та вишуканості, які колись наповнювали двір» [2, с. 180]. Це обурення серед знаті та конкуруючих кланів підготувало ґрунт для подальшого конфлікту з кланом Мінамото. Хоча політика Кійоморі принесла клану Тайра владу і багатство, водночас вона також викликала невдоволення й спричинила невідворотність бунту. Його консолідація влади відбулася ціною відчуження ключових членів аристократії та конкуруючих кланів. Мінамото, який був підкорений Кійоморі, почав збирати опозицію проти Тайра. Зять Кійоморі, Мінамото-но Йосітомо, який спочатку підтримував Тайра, врешті-решт повстав, що призвело до війни Генпей (1180-1185), вирішального конфлікту між Тайра і Мінамото. Кульмінацією занепаду Тайра стала битва при Дан-но-ура в 1185 році, де його війська зазнали неминучої поразки. Ця битва символізувала кінець панування Тайра і початок нової ери, коли клан-переможець Мінамото, заснував сьогунат Камакура. Падіння Тайра ознаменувало перехідний період в історії Японії, оскільки самурайське правління стало визначальною характеристикою політичної системи країни на століття.

Хоча політика Кійоморі була новаторством, його агресивне правління та нехтування традиційними нормами врешті-решт призвели до падіння його клану. Відштовхнувши від себе ключові роди при дворі та спровокувавши повстання, Кійоморі підготував ґрунт для піднесення своїх суперників Мінамото. Тому його спадщина є одночасно і досягненням, і застереженням, оскільки

вона ілюструє потенціал політичних перетворень, а також ризики неконтрольованої влади.

В історії Японії Тайра-но Кійоморі запам'ятовується не лише як вправний воїн і стратег, й як візіонер, який допоміг сформувати майбутнє Японії. Його епоха - це кінець аристократичного панування і початок нового порядку, який визначатиме певний облік Японії на довгі століття. Його внесок у політичну та культурну еволюцію Японії залишається важливою главою в історії самураїв та їхнього впливу на ідентичність нації. Діяльність Тайра-но Кійоморі мала значний вплив на історію Японії, оскільки стала початком переходу від аристократичного управління до військової диктатури, зосередженої в руках самурайських кланів. Це було перше велике потрясіння в традиційній політичній системі Японії, яке принесло кілька довготривалих наслідків. До Тайра-но Кійоморі Японією фактично керували аристократи при імператорському дворі, головним чином клан Фудзівара, що мав вплив на імператорів через шлюбні зв'язки. Кійоморі ж довів, що військовий лідер і самурайський клан можуть не лише посісти найвищі позиції, й фактично керувати країною. Його діяльність проклала шлях для утворення сьогунату – системи правління, в якій справжня влада була зосереджена в руках військового лідера, а імператор залишався лише символічною фігурою. За часів Кійоморі самураї, які раніше виконували лише охоронні та військові обов'язки для аристократії, вперше отримали політичний вплив і статус правлячого класу. Це піднесення самураїв змінило соціальну структуру країни та привело до утвердження самурайських принципів честі й відданості, які стали основою японської культури на багато століть [5].

Вплив аристократії на імператорський двір зменшився, оскільки Кійоморі та клан Тайра активно усували суперників і брали під контроль призначення на ключові посади. Відтак аристократи втратили можливість визначати політичний курс країни. Занепад традиційної аристократії відкрив дорогу до формування нового соціального порядку, де самураї відігравали центральну роль.

Правління Тайра-но Кійоморі стало прикладом військової диктатури, яка пізніше, з утворенням Камакурського сьогунату,

стала типовою для Японії. Це закріпило модель, у якій військові правителі (сьогуни) здійснювали реальне управління країною, тоді як імператор залишався лише формальним головою держави.

Отже, Тайра-но Кійоморі — постать, яка назавжди змінила хід японської історії. Він відкрив шлях до влади для військового класу і заклав основи феодальної системи, що визначила розвиток Японії до XIX століття. Його правління показало Японії, що справжня сила може виходити не тільки від аристократів, й від військових, започаткувавши нову епоху в японському суспільстві.

Література

1. Рубель В.А. Встановлення диктатури Тайра в Японії: політико-клановий аспект проблеми. *Східний світ*. 2003. №1. С. 76-84.
2. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу. Тематична хрестоматія: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 624 с.
3. Рубель В.А. Історія середньовічного Сходу: курс лекцій: навч. посібник. Київ: Либідь, 1997. 464 с.
4. Рубель В.А. Середньовічна Японія на шляху військової диктатури. Диктатура Тайра. *Східний світ*. 1995. № 1. С. 68-75
5. Рубель В.А. Японська цивілізація: традиційне суспільство і державність. Київ: «Аквілон-Прес», 1997. 256 с.

* * *

Левченко Владислав, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

БИТВА НА ВОРСКЛІ 1399 РОКУ У НАУКОВИХ СТУДІЯХ ВЧЕНОЇ ВІРИ ЖУК

В більшості історичних видань та підручників, особливо радянської доби, битва на Ворсклі 1399 року згадувалася лише кількома рядками. 12 серпня 2024 року виповнилося 625 років від дня битви на Ворсклі 1399 року, яку називають «битвою народів».

Однією із тем зацікавлень Віри Жук стало дослідження історії перебування українських земель, зокрема Полтавщини, у складі Великого князівства Литовського (далі – ВКЛ). Зокрема, вчена ґрунтовно проаналізувала політичну, економічну, господарську,

військову, культурну діяльність литовських князів (Жук, 2005). Є в історії особи, роль яких продовжуємо осмислювати й нині, відкриваючи в їхній діяльності нові грані, що несподівано виявляються дуже актуальними для України, особливо, якщо взяти до уваги нелегкий процес євроінтеграції України. Таким був князь Вітовт – некоронований король держави ВКЛ, яке по суті було поєднанням Литви та Русі, що називають своєрідним середньовічним аналогом об'єднаної Європи. Постать великого литовського князя литовського, руського і жемайтійського Вітовта (1350-1430) перебувала в сфері зацікавлень Віри Жук.

Із правлінням у ВКЛ Вітовта пов'язаний новий, особливий період в історії українського державотворення. Саме за цього литовського князя українські землі остаточно позбулися монгольського панування і опинились у складі Литовської держави. Але, на відміну від монголів, місцеве населення не сприймало литовців як загарбників. На це були вагомі причини, головною з яких став принцип, що застосовували литовці до нових територій: «старого не руйнувати, нового не запроваджувати». У підсумку на теренах України-Руси були збережені статті Руської Правди, мовою офіційних паперів ставала давньоруська, а литовці поступово наvertsалися в християнство східного обряду. Продовжували існувати князівства: Чернігівське, Київське, Волинське та інші. Великий князь Вітовт сприяв розвитку торгівлі, ремесел, запроваджував у містах, зокрема й на теренах Русі, магдебурзьке право.

Особливу сторінку в наукових пошуках Віри Жук становило дослідження Битви на річці Ворсклі 1399 року. Цією темою вчена зацікавилася наприкінці 1980-х років і не залишала її до кінця життя. Наслідком таких наукових пошуків стали публікації в збірнику статей, полтавській періодичній пресі, розділи в краєзнавчих виданнях (Жук, 1992), наукових часописах, методичних посібниках (Жук, 1999) та розділи в її монографіях (Жук, 2005).

Про битву Вітовта на Ворсклі 1399 року у дореволюційних і радянських виданнях говорилося лаконічно. Давньоруські літописи по-своєму трактували причини битви, характеризували її учасників, аналізували наслідки. Віра Жук ґрунтовно проаналізувала джерела, зокрема, Московський літописний звід

та Патріарший або Никонівський літопис. Вчена глибоко вивчила історіографію проблеми, зокрема, дореволюційну, радянські, зарубіжну і сучасну. Це дало можливість співставити різні думки, оцінки і зробити аналітичні міркування і висновки.

У XIV ст. територія сучасної Полтавщини була прикордонною. Кордон між Золотою Ордою і ВКЛ проходив по річці Ворскла, а на півдні – по Дніпру. За часів ВКЛ і правління князя Вітовта відновлено будівництво прикордонних укріплень – Куземинського, Більського, Опішнянського, Великобудищанського, Старосанжарського та в самій Полтаві. Найбільшою фортецею у Поворсклі була Більська, споруджена князями Бельськими. За князя Вітовта, з кінця XIV ст., йшла вільна колонізація Лівобережжя по Дніпру до порогів, а також по річках Орелі, Самарі, Ворсклі.

У політиці щодо Золотої Орди князь Вітовт протистояв агресивним діям Великого князівства Московського щодо земель України-Руси. Зокрема, домагаючись розширення кордонів ВКЛ на схід і південний схід, Вітовт захопив і приєднав до Литви Смоленськ. Проводив планомірний наступ на князівства, розташовані у верхів'ях річок Ока і Дон, більшість яких визнала сюзеренітет ВКЛ у 20-х роках XV століття.

З князем Вітовтом пов'язані новації у військовому мистецтві. Йдеться про перше польове застосування артилерії на території сучасної України. Це відбулося в битві під Ворсклою у 1399 році.

Князь не полишив своїх спроб закріпитись на сході й півдні. Поступово він спромігся завдати низку поразок ординцям і наприкінці свого життя остаточно закріпив південний та східний кордон ВКЛ на Чорноморському узбережжі, у Приазов'ї та свій вплив у ханствах на захід від Волги. Крім того, він доклав великих зусиль для підвищення обороноздатності кордонів своєї держави. Так, розбудував на півдні українських земель цілу систему опорних укріплень, заклав фортеці, зокрема у Брацлаві та Черкасах, а також морський порт на місці сучасної Одеси. Водночас українські підрозділи за правління Вітовта спочатку допомогли литовцям зупинити агресію Тевтонського ордена та взяли участь у славнозвісній Грюнвальдській битві 1410 року.

У 1391, 1394-1395 роках середньоазійський полководець і правитель Тимур (Тамерлан) завдав ударів Тохтамишу, розгромив

Золоту Орду, пограбував її столицю Сарай. Цим скористалися противники Тохтамиша – хан Золотої Орди Темир-Кутлуй та емір Єдигей, які завдали удару війську правителя Золотої Орди, і він змушений був тікати до свого союзника у ВКЛ. Скориставшись династичною кризою і ослабленням Золотоординської держави, князь Вітовт зміцнив позиції ВКЛ у південних українських землях і Криму. З цією метою у 1397-1398 роках у союзі з колишнім ханом Тохтамишем здійснив успішні походи на Нижній Дон, Приазов'я, у Крим та на Чорноморське узбережжя. Біля гирла Дніпра і Південного Бугу збудував низку фортець.

Навесні 1399 року Темир-Кутлуй звернувся до Вітовта видати йому Тохтамиша, а коли той відмовив, почав готуватися до походу проти ВКЛ. Тохтамиш, у свою чергу, звернувся за допомогою до Польщі і Тевтонського ордену. Вітовт зібрав під своїм прапором литовців, русичів, білорусів, німців, воїнів усіх підвладних йому руських земель.

На початку серпня 1399 року противники зі своїми величезними арміями підійшли до річки Ворскли. Литовсько-руські, білоруські та інші війська закріпилися у фортецях Поворскля – у Великих Будищах, Опішні, Більській фортеці, поблизу неї у Куземіні. Тохтамиш зі своїм військом отаборився неподалік Полтави, поблизу теперішнього села Тахтаулове Полтавського району, та в районі сучасного урочища Побиванка, назва якого збереглася до наших часів (тепер це село Тернівщина Полтавського району).

У битві на Ворсклі поліг увесь цвіт литовсько-руського війська. Одні літописці називають понад 20 загиблих князів, нащадків великих князів литовських, інші – 50 (Жук, 2005, с. 65).

Де ж відбулася битва на Ворсклі? Віра Жук, глибоко проаналізувавши різні джерела, зробила власні висновки. На думку вченої, не генеральна битва відбулася неподалік від Полтави, в урочищі Побиванка (Петренко, 2017, с. 184). Саме там стояв своїм аулом союзник Вітовта хан Тохтамиш, де й завдали удару його противники-золотоординці (звідки й походить назва Побиванка). Переправилися ж вони відомою переправою через Ворсклу, якою здавна користувалися русичі і половці, і яку у 1709 році використала російська армія Петра I під час Полтавської битви (Жук, 1993, с. 84-85). Тохтамиш із залишками свого війська

втік з поля бою. Чим дуже підвів князя Вітовта. Темир-Кутлуй правим (литовським) берегом ринув на тили Вітовта, ударив з боку Опішнянської і Більської фортець. Виведені потім основні сили билися на лівому березі з частиною золотоординських військ на чолі з Єдигеєм. І коли, здавалося, що Вітовт потісним противника, по ньому з тилу вдарила частина армії Темир-Кутлуя.

Про перебування Тохтамиша під Полтавою свідчать топоніми. Зокрема, село Тахтаулово («аул Тохтамиша») та урочище Тахтаулова Рудка біля села Івонченці та село Сем'янівка.

Де ж відбулася генеральна битва між військами Вітовта і його союзниками та Темир-Кутлуем з союзниками? Давньоруські літописці її називали «съча», тобто «січа», «січ».

Віра Жук висловила власні припущення. Відомо, що армія Вітовта йшла з Києва. Переправлялася через Сулу і Хорол і підійшла до Ворскли. Літописці стверджують, що битва відбувалася на лівому березі Ворскли, на «татарській стороні», бо на правому березі були литовські фортеці, прикордонні рови та вали. І це підтверджує величезна кількість курганів-могил в районі смт Опішня, села Міські Млини (на початку 1980-х років там був 21 курган), на південний захід від селища (7 курганів), поруч із дорогою Полтава-Опішня (8 курганів) (Жук, 1999, с. 17). Праворуч від дороги Лихачівка-Деревки, біля Ворскли, було десятки могил. Віра Жук стверджувала, вже сама назва села Лихачівка, відбила наслідки страшної битви, яка тут відбувалася (Жук, 2003, с. 68).

На лівому березі від Ворскли біля села Лихачівка знаходиться Вітовтова Могила («Вітова Могила»), яка засвідчує, що там поховано воїнів армії Вітовта. Висота її 4,5-5 м. Це і підтверджують й інші дослідники, зокрема церковний історик В.Курдиновський. На його думку, назва цього кургану переконує, що там поховано воїнів армії Вітовта, бо, за традицією, в давнину могили, поля битв називали від імені розгромлених армій. За свідченням старожилів, до Другої світової війни Вітовтова Могила була ще вищою. У повоєнні роки біля неї насадили сосновий ліс.

Про поховання великої кількості воїнів у цій місцевості ще донедавна свідчила величезна кількість курганів, передусім могила Скоробір, у районі Більського городища, та інші поблизу

села Більськ Полтавського району, де кровопролиття тривало і після генеральної битви.

Крім того, про цю велику битву на Ворсклі 1399 року нагадують велика кількість могил на території колишнього Котелевського (нині – Полтавського) району Полтавської області, неподалік притоки Ворскли – річка з літописною назвою Мерл, а тепер Мерла (Мерло, Мерля) в районі теперішніх сіл Деревки, Дем'янівка, Лихачівка, Велика і Мала Рублівка, а також у районі смт Опішні та села Міські Млини. Сама назва річки Мерла свідчить, що на її берегах померло багато людей. Рівнина навпроти Вітовтової Могили, на березі річки Мерли, називається «Січ». Як відомо, літописці стверджували, що на берегах річки Ворскли відбувалася велика «січа».

Всі ці красномовні факти свідчать, що колись на пустому полі за Ворсклою, на берегах річки Мерли, на території, яка наприкінці XIV ст. вважалася «татарською», належала до володінь Золотої Орди, і відбулася велика битва Вітовта із золотоординцями, відома літописна «счя».

Дані про цю битву підтверджуються археологічними розкопками. Відомий український археолог І. Зарецький на зламі XIX і XX століть біля села Лихачівка провів археологічні розкопки. Ним було знайдено залізний спис, великий залізний ніж, стріли, наконечники стріл і різні прикраси. Але деякі вчені вважали, що це відносилось до скіфських часів. Однак така зброя і прикраси могли бути і в литовсько-руський період, і в татарській знаті, яка належала до владних родів.

Біля села Велика Рублівка Полтавського району знаходяться два кургани – Розрита Могила і Довга Могила. Розриту Могилу розорили селітрозаводчики з Правобережної України у XVIII ст., а згодом і шведська армія напередодні Полтавської битви 1709 року влаштували там своє укріплення.

Віра Жук висловила припущення, що назва села Велика Рублівка отримала свою назву від слова «рубати», бо першопоселенці чули від старожилів оповіді про страшну битву, яка там відбулася (Жук, 1999, с. 2).

Отже, Віра Жук дійшла до цілком логічного висновку, що генеральна битва 1399 року відбулася на «Голому Полі», на лівому березі Мерли, лівої притоки Ворскли. Темир-Кутлуг

вдарив по литовських військах з тилу. Напевне, спершу по тих резервах Вітовта, які залишилися на правому березі Мерли. Таким чином поле битви розширилося. Територію генеральної баталії можна окреслити теперішніми селами Мала Рублівка, Дем'янівка, Лихачівка, Деревки. Кілька годин тривала битва на лівому березі Ворскли. Із полі бою розгромлена армія Вітовта відступала на захист до своїх фортець на правому березі Ворскли. Передусім до великої Більської фортеці. І там тривала битва до ночі.

Ще донедавна була величезна кількість курганів у районі Більського городища і нинішнього села Більськ. В урочищах Скоробір, Осняги, Саранчове Поле були численні залишки могил до початку ХХ ст. Віра Жук припустила, що первісна назва урочища була Скорбний Бір, а згодом трансформувалася в Скоробір. Друга група могил біля хутора Войнівки називається «Войнівські Могили». Третя група курганів – «Голубівські Могили» біля хутора Голубова або Голуба. Стріли, кольчуги, наконечники стріл, які знаходили на околиці села Більськ і Більському городищі дали привід історика Л. Падалці вважати, що саме тут Темир-Кутлук остаточно розбив армію Вітовта, добивав уже тих, хто захищав фортецю, бився з ворогом на її мурах. Цей факт і підтверджено в працях історика і статиста О.Шафонського. Однак через діяльність селітрозаводчиків ці землі були розорені, а вали і могили розриті. Пізніше на цих землях рили окопи козаки, шведські і російські війська, а потім розорювалися і знищувалися кургани у ХХ ст., то можемо лише собі уявити скільки загинуло унікальних пам'яток – свідків тих подій.

Велика битва Вітовта 1399 року на землях сучасної Полтавщини, в якій загинули тисячі воїнів хоча і була страшною поразкою ВКЛ, але вона не зломала його. Золотоординці зруйнували, сплюндрували значну частину населених пунктів Полтавщини. Однак вже скоро після битви край відродився. На руїнах зведено нові міста та фортеці.

Аналізуючи перебування території сучасної Полтавщини у складі ВКЛ протягом двох століть, Віра Жук дійшла до висновку, що цей період мав позитивне значення в поступі українського народу. Це був період піднесення культури і самосвідомості

українського народу. Нащадки давніх князів і бояр мали рівне становище з литовцями. Фактично влада знаходилася у руках української шляхти. На жаль, близьке розташування до войовничих сусідів стало в цей період, особливо наприкінці XV – на початку XVI ст., основною трагедією території сучасної Полтавщини, яка була пограбована та розорена (Жук, 2005, с. 56-57).

Віра Жук намагалася налагодити контакти із литовськими колегами. Брошуру «Наш рідний край», де було опубліковано статтю про битву князя Вітовта на Ворсклі 1399 року, а також про Більське укріплення, де остаточно була розбита армія Вітовта, Віра Жук надіслала до Центрального державного історичного архіву Литви (Петренко, 2017, с. 186).

Отже, внесок відомої історикині Віри Жук у наукове дослідження битви на Ворсклі 1399 року є безперечним. Вченою було підготовлено понад 10 студій, присвячених цій темі. Віра Жук поглибила вже наявні відомості про битву на Ворсклі 1399 року, зокрема, залучивши різні типи джерел (усні, писемні, археологічні, топографічні), висловила обґрунтовані припущення щодо локалізації битви, розміщення армій противників, виокремила етапи битви. Віра Жук проаналізувала ряд місцевих топонімів і пов'язала їх походження із битвою на Ворсклі 1399 року.

Література

1. Жук В.Н. Велика битва на Ворсклі (До 600-річчя битви Вітовта із золотоординцями на Ворсклі 12 серпня 1399 року. Методичний посібник для вчителів, учнів і студентів. Полтава: ПОПОПП, 1999. 44 с.
2. Жук В.Н. Велика битва на Ворсклі. Приватна справа (м.Полтава). 1999. 5 серпня. С. 2; 12 серпня.
3. Жук В.Н. Де відбулася битва Вітовта 1399 року? *Наш рідний край* / Полтавська міська організація Українського товариства охорони пам'яток історії та культури. 2-е вид., перероб. і доп. Полтава: Астрєя, 1992. Вип. 1: Сторінки з історії Полтавщини в запитаннях і відповідях. С. 12-16.
4. Жук В.Н. Із сивої давнини. Нариси з історії України та Полтавщини. VII ст. до н.е. – XIV ст. н.е. Вид. 3-е. Полтава: АСМІ, 2005. 384 с.

5. Жук В.Н. Побиванка. *Добромисл* (Літературно-красзнавчий журнал Полтавської Спілки літераторів). 1993. № 1. С. 84-85.
6. Жук В.Н. Полтавщина в 1239-1569 рр. *Полтавщина. Історичний нарис* / Голова редкол. В.О. Пашенко. Полтава: Дивосвіт, 2005. С.48-70.
7. Жук В.Н. У складі великого Князівства Литовського. *Постметодика*. 2003. № 5/6. С. 60-87.
8. Кошлатий О.Б. «Забута» битва на Ворсклі. Полтава: АСМІ, 2019. 27 с.
9. Петренко І. М. Історик Віра Жук (1928-2008): життя, віддане науці. Київ: МІЛЕНІУМ, 2017. 514 с.

* * *

Махмудова Ельвіра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – ст. викл. Рибачук В. О.)

ОХЛОКРАТІЯ ЯК ЗАГРОЗА

ДЕМОКРАТИЧНИМ ЦІННОСТЯМ: ДОСВІД МЕГАР

VII століття до нашої ери було ознаменовано боротьбою між аристократією та демосом у полісах Стародавньої Греції. До прикладу, у Мегарах уперше було встановлено демократичний лад, проте доволі швидко демократія трансформувалася в охлократію. Одразу ж виникають такі питання: чому суспільству Мегар не вдалося утвердити та довершити демократичну систему, як охлократія проявляється та яким чином загрожує цінностям демократії?

Метою нашого наукового пошуку є дослідження обставин та механізмів, що сприяли переростанню демократії в охлократію давньогрецькому місті Мегари.

Для початку коротко опишемо політичну ситуацію до встановлення демократії. У 645-630 роках правив тиран Феаген, що здобув прихильність народу ще перед тим як захопити владу, напавши на худобу знаті. За час свого правління він намагався зміцнити свою владу, роблячи певні поступки демосу. Але через загострення відносин з Афінами та, як наслідок, початком війни з ними, невдоволений народ вигнав Феагена [3, с.39].

Відтак, на деякий час після тиранії була встановлена олігархія. Аристократія була змушена віддати частину влади заможним представникам демосу. Але яка влада тепер у демосу, що також захищав своє місто у лавах війська [3, с.39]. Відповідь на це питання віднаходимо в елегіях Феогніда, сучасника цих подій.

Феогнід – представник аристократії, поет, що у своїй ліриці відобразив суспільно-політичну нестабільність свого рідного міста Мегар у VII-VI ст., тому загальний настрій творів песимістичний. Він постає перед нами як палкий прихильник аристократії та ледве не головний її ідеолог. Для нього залишається непохитною залишалася одна істина: хороше й погане визначається походженням, тому знатних він називає «добрими», а незнатних – «черню пустодумною» [1, с.134].

Отже, після встановлення олігархії, демос зажадав свою частку влади, тому очільники нового ладу пішли не тільки на поступки народові й зблизилися в побутовому відношенні. Частина незнатних, що вже зрівнялася в становищі з аристократами завдяки своєму багатству, почала приваблювати молодь зі старовинної знаті. Феогнід писав:

Конеї, ослив, баранів добираємо добрих ми, Кірне,
Кожен бажає від них мати найліпший приплід.
А благородний бере собі жінку із роду низького,
Лиш би з собою вона грошей у дім принесла.
Жінка шляхетна також не зречеться дружитися з мужем
Простого роду, бо їй краще багатство, ніж рід.
Гроші в пошані тепер. Благородний бере собі просту,
І благородну – низький. Гроші змішали усіх.
Тож не дивуй, Поліпаїде, що громадян потьмарились
Роди: велике й низьке перемішалось у нас [1, с.134].

Як ми бачимо, відбувається зближення знатних та незнатних, головним чином через бажання збіднілої знаті не втрачати своє майно. У свою чергу, такі шлюби призвели до розколу в суспільстві та до того, що збіднілі аристократи поступово втратили право голосу. Додамо, що сам Феогнід був проти цих тенденцій та вважав зрадниками тих друзів, що їм слідували.

Так, через змішування родовитих і неродовитих, поступове зменшення значення походження, проте збільшення ролі майнового становища в суспільстві, а також через амбіції демосу,

народ зміг здобути повну владу та встановити демократію. Тепер будь-які важливі питання вирішували народні збори, посадовцями ставали багатші. Нові демагоги (на жаль, імена, а тим більше біографії ідеологів демократії Мегар не дійшли до нас) розуміли поняття «влада народу» по-своєму, вони вважали її необмеженою. Дуже скоро в Мегарах можна було побачити, як бідні без дозволу займають будинки аристократів, як вони нападають на їхню худобу та навіть почали вимагати переділу землі, скасування боргових повинностей. До прикладу, у віршах Феогніда, ми бачимо, що автора дратують заможні, яких почали ототожнювати з «добрими», «чесними». Для нього вони так само належать до сільського населення, до тих самих «пустодумних», тому він не згоден з наданням їм політичних прав.

Саме через крайні традиційні погляди, Феогніда та його однодумців почали масово виганяти з полісу. У своїх віршах він не раз описував біди, що супроводжують вигнання: бідність, відсутність друзів, розрадників, а головне сум за батьківщиною. Він навіть перестав сподіватися на допомогу божественних сил та зневірився в боротьбі людини з несправедливістю богів. Урешті-решт, поет визнає, що йому та іншим вигнанцям тільки смерть дасть змогу повернути громадянство полісу, що лежить у потойбічному світі [1, с.134].

На основі проаналізованої інформації, ми робимо такі висновки: Мегари в VII-VI ст. не були готові до встановлення демократії, народ більше жадав власного збагачення і не усвідомлював, що користування політичними правами має бути спрямоване на реалізацію загального добробуту полісу, не в останню чергу, через відсутність видатних демагогів, оскільки жодних даних про них ми не маємо. І на основі відомостей з віршів Феогніда, ми також констатуємо, що охлократія суттєво загрожує демократичним цінностям, адже демократичний лад покликаний упорядкувати життя суспільства, захистивши інтереси різних соціальних верств та надавши представникам цих верств право на рівну участь у Народних зборах, через встановлення закону та забезпечення його верховенства, але, як ми побачили, охлократія веде до хаосу та підпорядкування інтересів меншості волі та владі більшості.

Література

1. Антична література. Греція. Рим. Хрестоматія /Упорядник: Михед Т.В., Якубіна Ю.В. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 952 с.

2. Балух В. Історія античної цивілізації: у 3 т. Чернівці : Наші книги, 2007. Т. 1 : Стародавня Греція : підручник для студ. вищих навч. закл. 656 с.

3. Мустафін О.Р. «Справжня історія Стародавнього часу» [Електронний ресурс]: електронна книга. URL: <https://kompas.co.ua/nauka-osvita/10841-spravzhnja-istorija-starodavnogo-chasu-oleksij-mustafin.html> (дата звернення: 24.10.2024).

* * *

Мілейко Алла, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

БИТВА НА ВОРСКЛІ 1399 РОКУ ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ГЕОПОЛІТИЧНУ СИТУАЦІЮ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

На теренах Полтавщини відбулося кілька епохальних битв, які змінили карту Східної Європи чи стали переломними для держав, що приймали в них участь. Одна з таких – Битва на Ворсклі 1399 р., або як її називають історики – «Битва народів» [5].

12 серпня 1399 року відбулася битва на Ворсклі між військами Великого князівства Литовського і Золотої Орди. Це одна з найбільших у XIV столітті східноєвропейських битв. Військо великого литовського князя Вітовта, де крім литовців були також руські князі, німці-тевтонці та союзники татари, зазнало поразки від війська Золотої Орди. Одним із наслідків цієї битви називають відмову литовців від експансії на Схід і подальше зближення із Польщею [7].

Ця битва стала одним з найбільших військових зіткнень XIV століття і відіграла значну роль в подальших долях Великого Князівства Литовського і Золотої Орди зокрема, та всієї Східної Європи взагалі. На берегах невеликої української річки Ворскли зійшлися у кривавій січі близько 100 000 людей, що їх вели

найвидатніші полководці того часу, але тільки зараз вона стала відома широкому загалу [6].

Битва сталася через півтора століття після татаро-монгольського нашествия та Батієвого розорення Русі, через дев'ятнадцять років після Куликовської битви та за одинадцять років до Грюнвальдської. До речі, за чисельністю військ, що брали у ній участь, битва не поступалась Куликовській (деякі вчені вважають, що навіть була численнішою) і приблизно в три рази перевищувала Грюнвальдську. Тобто, з обох боків на Ворсклі 1399 р. Зійшлося не менш ніж по 100 тисяч воїнів. Відомий польський історик П. Боравський стверджує, що битва на Ворсклі була найбільшою у XIV столітті. Литовський автор З. Івінскіс наводить скромніші цифри: 38 тис. Воїнів Вітовта і 90 тис. Татарського війська.

Після татаро-монгольського нашествия 1238-1240-го років на тривалий час більшість руських земель стала пусткою. Минуло понад століття, аж поки Південна Русь почала звільнятися від ординського панування і потрапила під владу литовських князів. Ймовірно, що просування Литви на південно-руські землі було узгоджене із Золотою Ордою.

Ведучи мову про становлення Руської національної держави, історики радянської доби в основному мали на увазі лише Московію, «забуваючи», що князівство Гедиміна, а особливо його наступників більшою мірою стало руським, ніж литовським.

На деякий час Велике Литовсько-Руське князівство перевищило за територією Велике Владимирське князівство. Руська мова була державною, нею писали офіційні документи, діяли старі закони, що ґрунтувалися на «Руській Правді». Відомий дореволюційний історик О.Я.Єфименко писала: «Справжнє переважання руському елементові у Литовській державі дав Ольгерд... У державі цій первісний складовий її елемент – литва – майже губився у стихії руської народності навіть у чисельному й територіальному відношеннях, вже не кажучи про культурність: понад 9/10 території держави займав руський народ» [4].

Вітовт (бл. 1350-1430), син Кейстута, брата і співправителя Ольгерда, став великим князем Литовським в 1392 р. (5 серпня) на з'їзді в Острові і отримав від свого кузена – польського короля

Ягайла Ольгердовича – Луцькі землі. Проте Вітовт залишився невдоволеним розмірами своїх володінь, тому, як зазначив видатний вчений початку ХХ ст. М. К. Любавський, Ягайло повернув йому землі його батька з центром у Троках. Все це робилося для того, щоб втихомирити Вітовта.

Вітовт відзначався честолюбним характером, що, в принципі, дещо пояснює його бажання правити самостійно, незважаючи на те, що після Кревської унії (14.08.1385 р.) Литовське князівство було фактично (за деякими винятками) об'єднане з Польським королівством династичним шлюбом між Ягайлом та Ядвігою. Однією з умов, яку Ягайло мав виконати, ставши польським королем, було приєднання руських земель як приданого для своєї дружини. Це безпосередньо зачепило інтереси Вітовта, і той почав готуватися до боротьби. Він уклав союз із Тевтонським орденом. На банкеті у магістра ордену руські й литовські бояри оголосили Вітовта королем, щоправда, без жодних наслідків. Ягайло ніяк не зреагував на таку зухвалість і цим, на думку М. К. Любавського врятував і без того напружену ситуацію.

Ставши литовським князем, Вітовт ліквідував володіння найвизначніших литовських князів. В 1393 р. Втратили свою владу новгород-сіверський князь Дмитро-Корибут Ольгердович (зазнав поразки від Вітовта у битві під Докудовом) та подільський князь Федір Корятович.

Таким чином, Вітовт, виборовши для свого князівства автономію, став фактично незалежним правителем, тому цілком міг проводити свою самостійну політику. Хана Тохтамиша він прийняв з почестями в Києві. Війську, яке прийшло з ханом, було виділено землі в прикордонних землях Литовського князівства, а йому самому і його рідним було передано в тримання м. Лиду.

З приходом Тохтамиша напрям політики Вітовта різко змінюється в бік сходу. Тут важливо зазначити, що Тохтамиш, незважаючи на те, що втратив владу і став, по суті, політичним біженцем, все ж являвся законним ханом ординської держави. Тому, коли він попросив Вітовта допомогти повернути собі трон і пообіцявши за це подарувати йому землі Московського князівства, останній відмовляти не став.

Крім того, повернення ординського престолу в Сараї Тохтамишу виглядало б цілком легітимним, оскільки, як вище

нами вже було відмічено, той все ж являвся ханом законним і мав повне право боротися за відновлення своєї влади. Умови, запропоновані Тохтамишем Вітовту, були досить спокусливими, тому литовський князь таки погодився йому допомогти. В кінці 1397-початку 1398 рр. Вітовт здійснив похід на Орду вниз по Дніпру і дійшов до Кримського улусу та Чорного моря. Г. В. Вернадський у своїй праці «Монголи і Русь» зазначив, що місцеві орди не виявили особливого опору, здавалися в полон, і їх тисячами розселяли в районі Тракаю.

Трохи іншу інформацію подає інший дослідник – С. Шамсі. Він пише, що в кінці літа 1397 р. Литовсько-татарське військо вторглося в Крим, де перемогло невелике ординське військо, оскільки основні сили Едігея в той час перебували чи то в донських степах, чи то навіть біля Волги. На початку 1398 р. Едігей вибив їх з Криму, але в тому ж році Вітовт знову напав, і цього разу дійшов до Дону, де в той час була ставка Тімур-Кутлуга. Території ці були пограбовані.

Невідомо, з якою метою здійснювалися ці походи: чи це була розвідка боєм, чи звичайне бажання наживи, чи, можливо, Вітовт хотів застати зненацька Тімур-Кутлуга і завдяки цьому перемогти. Так чи інакше, до зустрічі з основними ординськими силами це не привело. Вітовт, очевидно, зрозумів, що для ефективного походу на Орду кількості його війська замало, тому він почав ладнати свої справи й шукати союзників серед своїх західних та північних сусідів. Він пішов на зближення з Тевтонським орденом і в жовтні 1398 р. Уклав з ними Заллінвердерський (Салінський) договір, за яким відмовлявся від своїх прав на Жемайтю.

Крім того, він пообіцяв тевтонцям допомогу в завоюванні Пскову, а ті, в свою чергу, зобов'язувалися в майбутньому допомогти Вітовту приєднати до Литви Великий Новгород.

Гінці Вітовта були відправлені до всіх європейських монархів і повідомляли всім, що литовський князь готує великий похід проти невірних. Звістка ця, за словами А. Е. Тараса, справила таке велике враження, що папа римський навіть оголосив цей похід Хрестовим.

Вигнати Тімур-Кутлуга та Едігея здавалося неважко: Тімур повів своїх ветеранів в Індію у 1398 р., в 1399 р. – в Грузію, сірію та Ірак.

До весни 1399 р. Вітовт зібрав своє військо в районі Києва. Щодо чисельності та складу цієї армії, то в джерелах і дослідженнях можна зустріти різну інформацію. Г. В. Вернадський писав, що головну силу цієї армії склали західноруські полки.

На думку Л. М. Гумільова, військо Вітовта складалося з литовських болгарів, польських шляхтичів, німецьких рицарів та білорусів. Дехто називає ще присутність там жемайтських, молдавських і волоських полків. [1,с.68-69]

Битва відбулась 12 серпня 1399 р. Хитрим маневром учень Тамерлана Едігей виманив Вітовта з табору, в результаті чого литовське військо рушило вздовж річки. Паралельно по лівому березі Ворскли пересувалися татари. Маневр Едігея призвів до того, що литовський князь покинув свій табір без прикриття, та ще й залишив в тилу військо Темір-Кутлуя.

Відомо що бій почала татарська кіннота, переправившись вброд через річку. Ворожий наступ не спиноло навіть використання Вітовтом новітньої зброї – артилерії: «...убо вь поле чисте пушки и тищали недействени бываху» [5].

Важка кавалерія Вітовта витримала татарський натиск, і навіть, як свідчать джерела, почала перемагати. Та саме в цей момент з тилу на литовців вдарив Темір-Кутлуй, який переправився через Ворсклу біля табору Вітовта і захопивши його, розсіяв загони Тохтамиша. Останній, побачивши ворога, замість захищати табір, сам його пограбував і втік. А військо Темір-Кутлуя без перешкод зайшло в тил армії Вітовта.

Литовці зазнали нищівної поразки, сам Вітовт ледве врятувався і кілька днів блукав по степу, а татари гнали литвинів 500 верст, «пролиша кров, аки воду». Загинуло більше 50 князів, еліта Литовсько-Руської держави. Вітовт втратив можливість стати самовладним володарем над всією Руссю та Ордою, а найбільший зиск від його поразки отримала Москва, яка після цього стрімко почала нарощувати силу в регіоні [5].

Після поразки на Ворсклі литовський великий князь втратив шанс визволити з татарського ярма землі так званої Північно-

Східної Русі, об'єднати всі землі Київської русі під своєю рукою і відновити у старих межах Давньоруську державу. Ще сто років ці землі перебували під владою Золотоординських ханів [6].

Страшна неудача 1399 р. спинала розмах Вітовтової політики. В битві над Ворсклою (12 серпня 1399) поліг цвіт русько-литовського рицарства; самих убитих князів рахують десятками. При такім ослабленню литовських сил і загальній депресії, яку ця невдача викликала, гнати до конфлікту з Польщею було небезпечно. Коронаційні плани прийшлося відложити. Вітовт попускає з тону, і краківський двір використовує сю хвилю, аби зв'язати на ново розірвані нитки унії. Одиноким слідом сих переговорів залишилися записки Длугоша під р. 1399: він записує під сим роком надання Вітовту „великого князівства Литовського в державу до його живота”, а описуючи смерть Ядвіги, каже, що підчас похорон її приїхав до Кракова Вітовт з жінкою. Ховали Ядвігу в середніх днях серпня, тож Вітовт по битві над Ворсклою, під безпосереднім впливом тяжкої депресії, міг дійсно з'явитися десь в тих днях у Кракові. Ягайло по тім, як казав Длугош, виїхав на Русь і заявляв панам, що збирається на Литву, не маючи більше прав на польську корону, але дістав запевнення від польських панів, що вони його й далі хочуть мати польським королем. В сих обставинах могло наступити нове зближення Вітовта з Ягайлом і краківським двором, і уставлено було компроміс на тім, що Вітовт мав дістати великокняжі права в князівстві Литовськiм [3, с. 4].

Поразка литовсько-руського війська на Ворсклі визначила подальший хід історії у Східній Європі, погіршила зовнішньополітичні позиції Литви через неможливість протистояти військовим силам сусідніх держав, закінчилась крахом претензій Вітовта на роль об'єднувача східнослов'янських земель та закреслила його амбіції на міжнародній арені [5].

Смерть Спитка розв'язала політичний вузол, створений Ягайлом, коли він надав Поділля Спитку на княжому праві. Це суперечило польській традиції й викликало невдоволення шляхти. Після смерті Спитка князівство ліквідували, а Поділля зрештою передали Вітовту, що пояснюється, зокрема, малоліттям дітей Спитка. Смерть Спитка розв'язала політичний вузол,

створений Ягайлом, коли він надав Поділля Спитку на княжому праві. Це суперечило польській традиції й викликало невдоволення шляхти. Після смерті Спитка князівство ліквідували, а Поділля зрештою передали Вітовту, що пояснюється, зокрема, малоліттям дітей Спитка. М. Жарких у своїй роботі зауважує, що це рішення мало логічну підставу.

Щодо впливу поразки на Ворсклі на Кревську унію, М.Жарких зазначає, що жодного суттєвого впливу не було. Вітовт на той час отримував військову допомогу Польщі, і про антипольські наміри не йшлося. Більше того, литовська політична культура не визнавала унію як обов'язковий договір. «Розрив унії» означав би війну, якої Вітовт уникнув через вплив Ягайла на литовську знать.

Наслідки битви були значущими в іншому аспекті. За М.Жарких, поразка змінила ставлення татар до Київщини й Волині, які стали зоною постійного грабунку. Литовський уряд ставився до цих земель як до порубіжної території, не роблячи зусиль для їхньої оборони, що згодом успадкувала Річ Посполита.

Поразка також поклатала край експансії Вітовта на південь, перетворивши його політику на ситуативну оборону. За словами М. Жарких, литовські впливи не поширилися за межі Росі й Десни, а спроба стати гегемоном у регіоні завершилась невдачею. Орда зберегла домінування, допоки поступилась Москві. М.Жарких у своїй роботі зауважує, що це рішення мало логічну підставу.

Щодо впливу поразки на Ворсклі на Кревську унію, М.Жарких зазначає, що жодного суттєвого впливу не було. Вітовт на той час отримував військову допомогу Польщі, і про антипольські наміри не йшлося. Більше того, литовська політична культура не визнавала унію як обов'язковий договір. «Розрив унії» означав би війну, якої Вітовт уникнув через вплив Ягайла на литовську знать.

Наслідки битви були значущими в іншому аспекті. За М.Жарких, поразка змінила ставлення татар до Київщини й Волині, які стали зоною постійного грабунку. Литовський уряд ставився до цих земель як до порубіжної території, не роблячи зусиль для їхньої оборони, що згодом успадкувала Річ Посполита.

Поразка також поклатала край експансії Вітовта на південь, перетворивши його політику на ситуативну оборону. За словами М. Жарких, литовські впливи не поширилися за межі Росі й

Десни, а спроба стати гегемоном у регіоні завершилась невдачею. Орда зберегла домінування, допоки поступилась Москві [2, с.126-127].

Таким чином, битва на Ворсклі 1399 року стала визначальним моментом для історії Східної Європи. Вона не лише похитнула позиції Великого князівства Литовського, але й закреслила амбіції Вітовта щодо об'єднання східнослов'янських земель та зміцнення його влади на міжнародній арені. Поразка призвела до втрати військово-політичної ініціативи Литвою, остаточного припинення її експансії на Схід і сприяла посиленню позицій Москви в регіоні.

Битва також змінила баланс сил у регіоні, підтвердивши домінування Золотої Орди, яка на наступне століття продовжила впливати на долю східноєвропейських земель. Крім того, вона спричинила низку внутрішніх та зовнішніх політичних змін, включаючи посилення залежності Литви від Польщі, що згодом сприяло укріпленню Кревської унії. Наслідки битви залишили відбиток не лише на військових стратегіях того часу, але й на подальшому геополітичному розкладі регіону.

Література

1. Биркович М. Битва на Ворсклі (1399 р.). Розгром військ литовського князя Вітовта татарами хана Тімур-Кутлуга. *Воснна історія Середньої Наддніпряницини* : наук. Зб. : матеріали Всеукр. Наук. Військово-іст. Конф., (Київ, 15 берез. 2012 р.) / під заг. Ред. В. В. Карпова ; Нац. Військово-іст. Музей України, Нац. Ун-т оборони України, Ін-т іст.освіти Нац. Пед. Ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ, 2012. С. 67–72.
2. Жарких М. Натиск на південь. Три роки політики Вітовта (1397 – 1399 рр.) – Микола Жарких – Тека авторів – Читиво. *Чтиво*. с.126-127 URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Zharkykh_Mykola/Natysk_na_pivden_Try_roky_polityky_Vitovta_1397_1399_rr/.
3. М. Грушевський. Історія України-Руси. Том IV. Розділ II. С. 4.
4. Кошлатий О. Забута битва. *Грінченко-інформ* – Суспільно-політичне видання. URL: <https://grinchenko-inform.kubg.edu.ua/zabuta-bytva/>.
5. Малік К. Битва на Ворсклі – одна з найбільших і доленосних баталій XIV століття в Східній Європі. *ЦОДПА*. URL:

<https://www.codpa.org.ua/bytva-na-vorskli-odna-z-najbilshyh-i-dolenosnyh-batalij-xiv-stolittya-v-shidnij-yevropi/>.

6. Писаревський О. Битва на Ворсклі. *Народний Оглядач* | Головна сторінка. URL: <https://www.ar25.org/node/18493>.
7. Шурхало Д. Битва на Ворсклі: українські землі між Литвою й Ордою. URL: <https://www.radiosvoboda.org.cdn.ampproject.org/v/s/www.radiosvoboda.org/>.

* * *

Партола Олексій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)

КОНФЛІКТИ МОСКОВІЇ З СУСІДНІМИ КНЯЗІВСТВАМИ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ЇЇ ДЕРЖАВНЕ СТАНОВЛЕННЯ

Період від XIII до кінця 80-х років XIV століття вважається початковим етапом боротьби московитів. У цей час на північному сході Русі розгорнулася боротьба за Велике князівство Володимирське між Рязанським князівством, Суздальсько-Нижньогородським князівством, Тверським князівством і Московським князівством. У ході цієї боротьби мало вирішитися питання про те, яке князівство стане політичним центром об'єднання руських земель. Наприкінці XIII століття Тверське князівство мало значні переваги в економічному розвитку і тому мало реальну можливість стати таким центром. Однак незабаром він зіткнувся з суперниками, насамперед з Московією (Білінський, 2009, с.15-16).

Майже всі без винятку московські князі вміли поєднувати явну покору з надзвичайно сміливими, але таємними діями, спрямованими на послаблення потенційних супротивників: Тверського чи Рязанського князівства, Новгородської республіки чи Орди. Притаманна середньовіччю політична хитрість, зрада союзників і уявлення про готовність до покори, покору і вірність вилилися в психологію віроломства і лицемірства, що стало головною рисою тогочасних досвідчених дипломатів (московських князів).

Данило (1276-1303), засновник московської князівської династії і молодший син Олександра Невського, не міг розраховувати на Володимирський стіл. Як далекоглядний державний діяч, він віддав перевагу розширенню своїх територій: у 1301 р. Данило Олександрович відвоював у Рязані Коломну, а в 1303 р. Смоленськ. Так московський князь перетворив територію нижче Москви на важливий торговий шлях. Становище заможної Переяславщини зміцнило його мирне приєднання до Московії (Пайпс, 1993, с.1).

Після смерті батька Юрій Данилович став московським князем і змагався з Твер'ю за посаду великого князя Володимира, фактично за політичну першість в об'єднувачому процесі. Боротьба тривала понад 20 років, протягом яких правителі Золотої Орди виступали арбітрами. У 1325 році Юрій Данилович загинув у племені від рук тверського князя Дмитра, і на московський престол сів Іван Данилович (Іван I) на прізвисько Калита. У 1328 р. він не тільки отримав титул великого князя, а й надовго утримав Твер від поля бою, розгромивши свого головного суперника за допомогою племінного загону.

Особливу роль у зміцненні влади московських князів відіграло правління Івана Калита (1325-1340). Він першим з руських князів домогся права збирати племінну данину з усіх руських земель і розсилати її племенам. Йому вдалося створити союз між московською владою великого князя та церквою. Важливу роль у становленні єдиної держави відіграли два київські митрополити: український Кирило та грецький Максим спочатку переїхали до Володимира на Клязьмі, а потім митрополит Київський – український Петро – переїхав до Москви (Кінан, 2001, с.132-133).

Іван Калита різними способами розширював територію Москви: силою захопив Ростовське князівство і отримав право на окремі землі — Галич, Углич, Білозеро. Йому вдалося зміцнити вплив Москви в Новгороді. Іван I також придбав окремі села в інших князівствах, які згодом стали опорними пунктами для об'єднання земель навколо Москви. З належною повагою Іван Калита заявляв про могутність і права Московського князівства за підтримки племен стати єдиним центром руських земель. Основи цієї політики він заклав у боротьбі з опонентами, які перетворили московського наслідного вождя на жорсткий,

авторитарний варіант централізації. Політику Івана Калити продовжили його сини Семен Гордий та Іван II Красний. Після Івана II московським князем став 9-річний Дмитро Іванович (1359-1389).

Тоді ж Суздаль і наступний князь Дмитро Костянтинович отримали від хана Золотої Орди титул великого князя. Між ним і московськими вельможами, яких підтримував патріарх Олексій (фактично очолював московський уряд), розгорілася запекла боротьба. У 1363 році Москва здобула остаточну перемогу (Штепа, 2010, с.243-246).

Московський Кремль був побудований за правління Дмитра Івановича (1367-1368). Це зміцнило позиції Москви в боротьбі з конкурентами на російській території та проти Литви й Орди, які стали союзниками Тверського князівства, яке наприкінці 1360-х років знову намагалося завоювати панування на російській території. Дмитро Іванович спирався на підтримку багатьох російських князів, які визнавали зверхність великого князя Московського, і змусив Твер підкоритися Москві в 1375 році.

Із зміцненням статусу Московії як «збирача» російських земель змінювалася й її політика щодо Золотої Орди. З 1374 р. Дмитро Іванович перестав віддавати їй належне. У вересні 1380 р. Дмитро Іванович зібрав легіони майже з усієї російської території і переміг у битві з кочовими племенами на полі битви під Куликовим на берегах р. Непрядви, правої притоки р. Дону.

Історичне значення цієї перемоги величезне. Хоча це не звільнило її від племінного панування, але зміцнило авторитет Москви як об'єднувачого центру розрізаних руських князівств. Поразка завдала великих втрат основним силам Золотої Орди та прискорила її розпад. Золота Орда зменшила розмір данини і визнала право великого московського князя на спадщину Володимирського князівства (Крамар, 2019, с.171-173).

Московія виникла на вимогу хана Тамерлана під час татаро-монгольського панування на суздальських землях. Бо тільки хан мав право дарувати землю і дозволяти засновувати поселення. Проблема в тому, що територія цього поселення знаходиться в болотистій місцевості і є важкодоступною. Це означає, що Золотій Орді важко контролювати ці землі, тому фактично московські князі можуть відпустити внутрішній контроль.

Панування Золотої Орди відіграло вирішальну роль у формуванні державного устрою Московщини. Князі отримували владу завдяки прихильності хана і, загалом, відповідали лише своїм племінним правителям. У свою чергу військова сила племені була запорукою влади московських, тверських, суздальських, рязанських і їм подібних князів. Основним обов'язком князя перед племенем був збір данини. Якщо князь виконає свої обов'язки, то на нього завжди чекатиме прихильність хана. Якщо податковий план не вдасться реалізувати, на принца чекають неприємності. Тому піднесення Москви відбувалося саме на надходженні коштів із Золотої Орди, завдяки набутому за часів Івана Калити праву збору «вивозу» (данини). І саме цей чинник визначає національний устрій Московського князівства і унікальний склад «таємничої руської душі».

Література

Білінський В.Б. Країна Моксель, або Московія. Роман-дослідження. Книга 1. Київ: Видавництво імені Олени Теліги, 2009.

Кінан Е. Російські історичні міфи. Київ: Критика, 2001.

Крамар С.І. Україна-Русь vs Московія: настільна книга. Навчальний посібник. Хмельницький: ТЗОВ «Поліграфіст», 2019.

Пайпс Р. Росія при старому режимі. Москва: Незалежна газета, 1993.

Штепа П. Українець і москвин: дві протилежності. 3-є вид. Дрогобич: ВФ «Відродження», 2010.

* * *

Слинько Юрій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – ст. викл. Рибачук В. О.)

ОСТРАКІЗМ КЛІСФЕНА: ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ПРОТИ ТИРАНІЇ ЧИ ІНСТРУМЕНТ ПОЛІТИЧНИХ МАНІПУЛЯЦІЙ В АФІНАХ?

Остракізм, як політичний механізм, є яскравим прикладом того, як суспільство намагається врівноважити демократичні

ідеали та потребу в захисті від надмірного впливу окремих осіб. Хоча ця практика виникла у Стародавніх Афінах, її актуальність залишається очевидною і сьогодні. У сучасних демократичних державах нерідко постає питання про те, як запобігти концентрації влади та захистити суспільство від маніпуляцій. Аналіз остракізму дає можливість краще зрозуміти, як суспільна думка може бути інструментом політичної боротьби, і вказує на важливість збереження прозорості, об'єктивності та критичного мислення в умовах сучасної демократії. Вивчення цього феномену дозволяє усвідомити ризики використання демократичних механізмів, як засобу маніпуляцій, що робить тему остракізму надзвичайно важливою для сучасного світу.

Остракізм, як частина демократичних реформ Клісфена наприкінці VI століття до н.е., був створений для зміцнення нової політичної системи, яка прийшла на зміну старому порядку, заснованому на домінуванні аристократії та періодичних спробах тиранічної узурпації влади. Афіни того часу перебували у стані значних політичних та соціальних перетворень, спричинених реформами Солона і подальшим правлінням тиранів з роду Пісістратидів. Хоча тиранія Пісістрата була відносно поміркованою, вона залишила у суспільстві страх перед концентрацією влади в руках однієї особи. Клісфен, реформатор і політичний лідер, зіткнувся з викликами, які вимагали переосмислення механізмів управління державою. Після вигнання останнього тирана Гіппія та короткого періоду внутрішніх конфліктів, було зрозуміло, що стабільність суспільства залежить від створення системи, яка б унеможливила відродження тиранічної влади. Задля цього, Клісфен реалізував низку реформ, спрямованих на демократизацію політичного устрою. Одним із ключових нововведень стала система остракізму – інструмент, що дозволяв громадянам Афін на щорічних зборах голосувати за вигнання будь-кого, хто, на їхню думку, становив потенційну загрозу для демократичного ладу [1, с.57].

Запровадження остракізму мало глибоке символічне та практичне значення. Символічно, він демонстрував, що жоден громадянин, яким би впливовим він не був, не стоїть вище за волю народу. Практично, цей механізм сприяв стримуванню

надмірних амбіцій політичних лідерів і підтриманню балансу сил між різними угрупованнями. Реформи Клісфена створили нову структуру громадянства, що базувалася на територіальному принципі, а не на родинних чи аристократичних зв'язках. Цей перехід підвищив вплив демосу – пересічних громадян, які тепер мали більше прав у політичному процесі. Остракізм став одним із способів забезпечення рівноваги між різними прошарками суспільства, оскільки надавав усім громадянам можливість впливати на усунення тих, кого вони вважали небезпечними для держави. Таким чином, остракізм став відповіддю на політичні та соціальні виклики свого часу. Він не лише захищав молоду демократію від ризику тиранічної узурпації, але й зміцнював віру в силу колективного рішення. Це нововведення стало важливим кроком у розвитку демократичних ідеалів, хоча в майбутньому його механізми нерідко піддавалися маніпуляціям з боку політичних лідерів [4, с. 193].

Процедура остракізму була простою, але мала чіткі етапи. Раз на рік під час народних зборів (еклесії) вирішувалося, чи є потреба у проведенні остракізму. Якщо громадяни підтримували цю ідею, у визначений день проводилося голосування. На нього приходили всі повноправні громадяни Афін (вільні чоловіки). Кожен учасник голосування отримував черепок або остракон, на якому мав написати ім'я людини, яку хотів вигнати. Після голосування черепки збиралися і магістрати підраховували результати. Для того, щоб вигнати людину, було потрібно щонайменше 6 000 голосів. Якщо ця кількість була досягнута, особу оголошували вигнанцем, і вона мусила залишити місто. Вигнання тривало 10 років, але вигнанця могли повернути раніше, якщо це було потрібно для загальних інтересів поліса. Важливо, що після повернення людина зберігала свої громадянські права та майно [3, с. 147].

Хоча остракізм задумувався, як інструмент захисту демократії, він іноді ставав засобом політичної боротьби. Впливові угруповання могли мобілізувати своїх прихильників для вигнання конкурентів. Відомі випадки вигнання таких видатних діячів, як Арістід Справедливий (482 р. до н.е.), він був одним із найшанованіших афінських політиків, відомим своєю чесністю та прозорістю в управлінні. Він зіграв важливу роль у формуванні

афінського флоту, що став ключовим у перемозі над персами у греко-перських війнах. Однак його суперництво з Фемістоклом, амбітним політиком, призвело до політичної боротьби. За допомогою остракізму прихильники Фемістокла домоглися вигнання Арістіда. Це стало можливим через його образ, як занадто впливового політика, навіть якщо його чесність не викликала сумнівів. Згодом, у 480 р. до н.е., під час загрози від персів, Арістід був відкликаний із вигнання для допомоги у захисті Афін. Фемістокл (471 р. до н.е.) був один із найвидатніших лідерів Афін, був архітектором перемоги при Саламіні (480 р. до н.е.), що стала поворотним моментом у війні з Персією [3, с. 42]. Проте його політичний вплив і популярність викликали підозри у надмірних амбіціях. Через кілька років після перемоги він став об'єктом заздрості та недовіри з боку своїх політичних опонентів. Фемістокла звинуватили в прагненні до одноосібної влади, і в 471 р. до н.е. його вигнали за допомогою остракізму. У вигнанні Фемістокл опинився під підозрою у співпраці з Персією, що ще більше погіршило його репутацію в очах афінян. Кімон (461 р. до н.е.) також відомий своїми військовими досягненнями та проаристократичними поглядами, також став жертвою остракізму. Як прихильник співпраці зі Спартою, він вступив у конфлікт із демократичним крилом афінської політики, очолюваним Ефіальтом і Периклом. Його популярність серед аристократії та активна протидія демократичним реформам стали причиною його вигнання. Вважається, що його зв'язки зі Спартою могли бути розцінені, як загроза демократичному правлінню Афін. Усі ці випадки вигнання відображають прагнення афінян захистити свою демократичну систему від надмірного впливу окремих політиків. Остракізм служив запобіжником проти потенційного встановлення авторитарного правління або узурпації влади. Попри це, процедура часто використовувалася для усунення політичних конкурентів, а не реальних тиранів. У кожному з наведених випадків вигнані політики не обов'язково мали намір стати тиранами, проте їхній вплив сприймався, як загроза.

Хоча остракізм був запроваджений як механізм захисту демократії, він мав двоякий вплив на афінське суспільство. Він міг бути, як інструментом соціальної злагоди, так і джерелом

внутрішніх конфліктів. Його ефекти залежали від політичного контексту, характеру суспільної думки та впливу окремих політичних угруповань. Основна мета ostracismu полягала у недопущенні надмірного впливу окремих осіб, які могли поставити власні амбіції вище за інтереси полісу. Вигнання потенційно небезпечного лідера дозволяло уникнути конфліктів і зберегти стабільність. У суспільстві, розділеному політичними фракціями, можливість вигнання лідера одного з таборів могла слугувати способом уникнути відкритого конфлікту. Ostracismu давав громадянам механізм для висловлення своєї незгоди без кровопролиття чи бунтів. Демонстрація того, що жоден громадянин не стоїть вище за волю народу, зміцнювала довіру до демократичних інститутів і сприяла відчуттю справедливості серед пересічних громадян. Проте, ostracismu міг бути також джерелом розколу. Часто ostracismu використовувався не для захисту демократії, а як інструмент боротьби між політичними угрупованнями. Маніпуляція громадською думкою демагогами та підбурювання населення проти певних осіб могли викликати розкол у суспільстві. Вигнання популярного лідера могло викликати невдоволення серед його прихильників і призводити до соціальної напруги. Наприклад, ostracismu Фемістокла, попри його заслуги перед полісом, залишив Афіни без талановитого стратега, що посилювало внутрішню боротьбу. У деяких випадках ostracismu застосовувався проти осіб, які не становили реальної загрози, але заважали певним фракціям. Це підірвало довіру до процесу і могло провокувати несправедливість та політичну нестабільність.

У сучасних політичних системах прямого аналога ostracismu, як механізму вигнання без юридичних процедур, не існує. Проте певні інструменти та практики можна вважати схожими за своїм впливом або функцією. У наш час медіа та соціальні мережі можуть виконувати роль сучасного «ostracismu». Громадські діячі, політики чи компанії, які втратили підтримку через скандали або непопулярні дії, можуть зазнати репутаційних втрат, які фактично «виганяють» їх з публічного життя. У глобальному контексті інструментами, схожими на ostracismu, є політичні та економічні санкції. Вони застосовуються для ізоляції держав, лідерів або організацій, які становлять загрозу міжнародному

порядку чи порушують права людини. Як і в афінському остракізмі, у сучасному світі громадська думка часто піддається впливу популістів, маніпуляцій і дезінформації. Це може призвести до несправедливих рішень або вигнання лідерів, які не є реальною загрозою. Остракізм часто базувався на страхах і емоціях, а не на об'єктивних підставах. Подібна проблема виникає й у сучасних референдумах, коли короткострокові настрої можуть впливати на довгострокову політику. Вигнання або усунення впливового діяча може поглиблювати поділи між його прихильниками та опонентами. Сучасні політичні кампанії, спрямовані на дискредитацію опонентів, також нерідко загострюють поляризацію. Остракізм дає цінні уроки для сучасного суспільства. Він показує, що демократичні механізми потребують балансу між участю громадян і захистом від зловживань. Пряма демократія має великий потенціал, але її ефективність залежить від рівня освіченості, обізнаності та критичного мислення громадян. Сучасним державам варто враховувати ці уроки, створюючи прозорі та стійкі механізми для захисту демократії й запобігання її перетворенню на інструмент політичних маніпуляцій.

Отже, остракізм був важливим кроком у розвитку демократії, демонструючи прагнення афінян до колективної відповідальності та стримування влади. Водночас він висвітлює ризики прямої демократії, зокрема її вразливість до маніпуляцій і короткострокових емоцій. Уроки остракізму актуальні й сьогодні, нагадуючи, що навіть найкращі демократичні механізми потребують обережного використання, постійного вдосконалення та захисту від зловживань.

Література

1. Балух В.О. Історія античної цивілізації: У 3-х т. Т.3. Практикум. Чернівці: Наші книги, 2008. 681 с.
2. Левенець Ю.А. Остракізм Політична енциклопедія: Парламентське видавництво, 2011. 525 с.
3. Плутарх. Порівняльні життєписи. Пер. з давньогрец.: Й. Кобів, Ю. Цимбалюк; передмова: Й. Кобів. Київ: Дніпро, 1991. 440 с.
4. Ставнюк В.В. Історія Давньої Греції. Чернівці: «Місто», 2022. 552 с.

Ткаченко Анна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)

СКРОНЕВІ КІЛЬЦЯ ТА ФІБУЛИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВНУТРІШНЬОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ДАВНІХ СЛОВ'ЯН

Безліч археологічних знахідок, без належного опрацювання і прив'язки до історичних, соціальних та природніх умов життя їхніх власників, можуть не дати вичерпної інформації. Часто, досліджуючи лише комплексно, можна отримати спочатку припущення, а невдовзі й підтвердження різноманітним фактам, в даній роботі, ми розглянемо декілька подібних елементів.

Метою нашого дослідження є аналіз скроневих кілець та фібул як елементів внутрішньої ідентифікації давніх слов'ян, зокрема їх використання для вираження соціального статусу, приналежності до певної етнічної чи територіальної групи, а також їх роль у культурному та гендерному контексті в період середньовіччя.

Скроневі кільця - це жіночі прикраси, які вплітаються у волосся біля скронь. Під час розкопок археологи виявляють найрізноманітніші скроневі кільця. Однак дротяні кільця є найпоширенішими (швидше за все тому, що вони були дешевими та простими у виготовленні). Крім того, за видами старовинних скроневих кілець легко розрізнити представниць різних племен, а також статус дівчат та жінок у суспільстві.

Найбільш характерні прикраси слов'янських жінок виготовлялися з бронзи, срібла або золота і прикріплювалися на скронях, звідки і пішла їх назва. Їх носили як і одну, так і кілька пар одночасно. Різні племена мали свої унікальні форми. Збережені приклади включають кільця вплетені у волосся, численні проколи у вухах, для їхнього носіння, шкіряні та тканинні ремінці, що давало можливість прикріплювати їх як окремий головний убір, так і як елемент більш складного головного убору [2, с.54].

Як вважають фахівці, скроневі кільця – виключно жіночі прикраси парадного й повсякденного вбрання містянок і селянок, хоча зрідка вони траплялись також у чоловічих похованнях як браслети. Переважна більшість відомих науковцям скроневих

кілець походить із поховальних комплексів або скарбів, хоча на поселеннях та городищах знахідки цих виробів теж відомі.

На зміну традиційному підходу до слов'янських скроневиx кілець – маркера місця проживання окремих племен та одного з етновизначальних елементів народного костюма, сучасні дослідники вважають доцільнішим для X–XIII ст. вживати поняття не етнічних, а територіальних ювелірних наборів, які позначали ареали розселення літописних племен.

Крім скроневиx кілець також логічно розглянути ще один основний вид прикрас – сережки. Питання про використання сережок у стародавніх слов'ян не є остаточно вирішеним. Після вивчення дослідниками речей, знайдених у гробницях XI–XIII століть. Скронеve кільце, що було знайдене, містило уцілілі фрагменти шкіри, які вважаються залишками головного убору з скроневиm кільцем. Експертиза підтвердила антропологічну атрибуцію зразків, а саме залишки муміфікованого людського вуха зі скроневиm кільцем, яке використовувалося як сережка [3, с.13].

І мочка вуха, і середня, і верхня частини вушної раковини проколєні, що доводить універсальність носіння кількох сережок і скроневиx кілець на одному вусі, які не були повністю замінені сережками до 14 століття.

Тому також можливо, що скроневі кільця, виявлені під час досліджень у садибі Десятинної церкви, мали багаторазове використання, і лише чітка фіксація предметів у поховальному комплексі засвідчила б їх пряме використання.

Значення одягу є формою соціального знання, в якому інформація «натуралізується» у зовнішньому вигляді.

Оскільки одяг та прикраси використовуються для передачі повідомлень, одяг можна вважати символічним «текстом» або «повідомленням», візуальним засобом передачі ідей і цінностей. Важливим аспектом символічного значення, яке передає одяг, є його здатність надавати інформацію про місцезнаходження, тобто фізичне місцезнаходження людини в просторі або її місцезнаходження в соціальній мережі. Одяг та прикраси мають чітке позначення та передають чітке повідомлення певній цільовій групі. Свідоме відчуття приналежності та ідентичності. Це можна вважати формою «символічного стилю», формою

невербальної комунікації, у якій щось певним чином передає інформацію про відносну ідентичність.

Загальноприйнятий погляд на організацію виробництва в ранньому середньовіччі все ще базувався на уявленні про мандрівних майстрів, які носили цілісні бронзові або свинцеві моделі. Дійсно є деякі приклади дугоподібних фібул, які відповідають призначенню моделі, але є ще багато таких, які не підходять під ці визначення.

Є мало доказів фізичних копій будь-яких збережених брошок, хоча деякі з найменших декоративних елементів, можливо, були скопійовані дуже точно, можливо, за допомогою деяких механічних засобів, таких як шаблони. Однак багато інших жіночих могил були знайдені без брошок або інших застібок для одягу, що свідчить про те, що доступ до брошок також залежав від соціального статусу. Спочатку «слов'янська» лукова фібула могла бути досить екзотичною, щоб викликати престиж. Незабаром після цього передану «модель» було скопійовано в менш доопрацьованому вигляді, мабуть, виключно для задоволення місцевих потреб. Особливо це стосується екземплярів, знайдених у Греції, які не пов'язані з фібулами, знайденими за межами Балкан. Форми брошок, запозичені з інших культурних контекстів, тепер були культурно підтвержені, і з'явився символічний стиль, який існував лише в повторенні та контрасті, створених відтворенням декоративних візерунків і форм [1, с.102].

Якщо правда, що дугоподібні фібули (зокрема «слов'янські») носили переважно заміжні жінки, то тут справа не лише в класових, а й у гендерних відмінностях. Нещодавно було помічено, що різкі гендерні поділи та явне проявлення гендеру, особливо на похоронних зборах, які були характерні для більшості ранньосередньовічних суспільств, надто поспішно тлумачилися як пряме відображення гендерних ролей у суспільстві. Дійсно, цілком імовірно, що, коли ідентичності коливалися, а ролі продовжували змінюватися, такі суспільства проектували ідеальні образи гендерних ролей через похоронні демонстрації, які, безумовно, стосувалися репрезентації статі, але жодним чином не відображали її роль у житті.

Носіння фібули, прикрашеної сувоями та кабошонами, надавало власнику соціальний статус, пов'язаний із зображеннями влади. Немає сумніву, що носіння місцевої копії цієї фібули є зовсім іншим твердженням, хоча все ще асоціюється зі статусом. Тому, окрім наслідування, «слов'янські» лукові фібули, особливо грубіші зразки без складних сувоїв, могли передавати інформацію, пов'язану з груповою ідентичністю.

Дотримання стилю брошки допомогло об'єднати ізольованих індивідів (незалежно від того, чи вони проживали на одній території, чи розсіяно) у групу, чії соціальні межі перетинали межі місцевої громади. «Слов'янська» дугова фібула не є ані фенотиповим вираженням попередньо сформованої національної ідентичності, ані паспортом іммігрантів із нижнього Дунаю. Однак на початку 600-х років, під час загального краху візантійського уряду на Балканах, придбання та маніпулювання цими артефактами могло бути стратегією створення нового відчуття ідентичності для місцевих еліт.

Отже, скроневі кільця та фібули є важливими елементами/маркерами, які дозволяють реконструювати уявлення давніх слов'ян про ідентичність та соціальні відмінності. Вони слугували не лише прикрасами, а й передавали інформацію про групову приналежність, соціальний статус та територіальні межі племен. Аналіз цих предметів показує багаторівневий характер соціальної ідентичності слов'ян, де індивідуальні та групові риси відображалися через форму, матеріали та оздоблення прикрас, а також їхню доступність для різних верств населення.

Література

1. Florin Curta. Female Dress and "Slavic" Bow Fibulae in Greece
URL:<https://muse.jhu.edu/article/182141> (дата звернення 05.11.2024).
2. Temple Rings West and East A history of a Slavic accessory
URL:<https://kargashina.wordpress.com/wp-content/uploads/2017/11/temple-rings-west-and-east.pdf> (дата звернення 05.11.2024).
3. Дослідження садиби Десятинної церкви
URL:<http://mdch.kiev.ua/node/868> (дата звернення 05.11.2024).

4. Національна історична бібліотека України // Мода у спіралі часу: літопис вбрання URL:<https://nibu.kyiv.ua/exhibitions/321/> (дата звернення 05.11.2024).
5. Слов'янські очелья URL:<https://ijak.waykun.com/articles/slov-janske-ochele.html> (дата звернення 05.11.2024).

* * *

Трофименко В., здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Релігієзнавство» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

ПРИЧИНА ТА МЕТА ХРЕСТОВИХ ПОХОДІВ

Хрестові походи — одне з ключових явищ в історії Середньовіччя, яке вплинуло на процеси політичного і релігійного становлення, а також культурного життя в Європі та на Близькому Сході. Ці військово-релігійні експедиції почалися наприкінці 11 століття, офіційно оголошені римською церквою, щоб звільнити Святу землю від мусульманського контролю. Однак їх природа була складнішою, ніж суто релігійна місія. Що стосується причин хрестових походів, важливо розуміти, що вони були спричинені складною взаємодією релігії з політикою, суспільством та економікою [4].

З одного боку, хрестові походи були відповіддю на звернення візантійського імператора до папи Урбана II за допомогою у боротьбі з турками-сельджуками. З іншого боку, вони були відповіддю на прагнення папства посилити свій авторитет після розколу 1054 р. Водночас постійно зростаючі соціальні та економічні кризи в Європі, особливо перенаселення в поєднанні з браком землі, вимагали способів вийти за межі континенту та сприяв популяризації військової експансії [4].

З іншого боку, мусульманський світ розглядав хрестові походи не лише як напад на територіальну цілісність, а й на релігійну ідентичність ісламу. Тому концепції джихаду виникли у відповідь на мобілізацію мусульманських держав проти опору. Хрестові походи виявилися не просто полем битви, а й зоною культурного, ідеологічного та економічного дискурсу, що залишило глибокий відбиток в історії обох цивілізацій [3].

Розуміння причин та мети хрестових походів вимагає аналізу різноманітних джерел, що відображають як європейське, так і мусульманське бачення цих подій. Це дозволяє побачити їхню багатогранність і глибину, а також краще зрозуміти, як ці події визначили подальший розвиток міжкультурних взаємин. Нижче викладені основні причини та мета хрестових походів з опорою на історичні джерела.

Пізньої осені 1095 року в Клермоні, в центральній Франції, тривала Церковна конференція, скликана Папою Урбаном II. Він займався вирішенням адміністративних питань, стандартів та інших проблем церкви, проте, це було не надбанням церкви, а її завершенням. Бо саме в кінці зустрічі, на 10-й день її проведення, 11 Травня 27 року, Папа Римський вийшов на балкон, звернувся до народу Божого, що зібрався на площі й виголосив одну з найвідоміших промов усіх часів, рішуче закликавши всіх християн до звільнення Єрусалиму. Виступ Папи Урбана II на церковній конференції в Клермоні 1095 року став важливою подією в історії середньовічної Європи. Промова не лише була майстерно побудована й виголошена в потрібний час, але й мала сильний вплив на слухачів. Її почули і прийняли з винятковою ревністю не лише звичайні люди, а й представники церковної та світської еліти. На соборі були присутні понад 250 високопоставлених представників духовенства, включно з кардиналами, архієпископами та єпископами. Також були присутні абати, монахи, священники, представники знаті, війська та миряни [1].

Особливе емоційне піднесення викликав момент, коли один із кардиналів, у відповідь на слова Папи, впав на коліна, тремтячи, й почав молитися вголос, виголошуючи «Confiteor» – «Я сповідаюся Всемогутньому Богу...». Ця реакція, яка символізувала глибоку духовну залученість, мала великий вплив на присутніх. Свідки події, повертаючись у свої домівки, поширювали заклик Папи серед населення, що сприяло розгортанню масового руху [1].

Значний внесок у поширення ідеї хрестового походу внесли такі відомі проповідники, як Петро Пустельник і Бернард Клервоський. Серед інших важливих осіб, залучених до процесу підготовки, був Петро Відлюдник, колишній військовий, який

активно проповідував необхідність звільнення Святої Землі. Це, в свою чергу, стало великим поштовхом до мобілізації населення. Саме його діяльність привела до того, що можна вважати початком хрестового походу або, як відомо, першої хвилі походу, який називають «походом простого народу», який розпочався навесні 1096 року [1].

Заклик Урбана II був мотивований політичними та геополітичними причинами. Папа прагнув об'єднати християнський світ у боротьбі проти сельджуків, які захопили Єрусалим і частину Святої землі. Єрусалим, де, за християнською традицією, був похований і воскрес Ісус Христос, вважався священним місцем для всіх християн. Захоплення цього міста сельджуками викликало глибоку тривогу серед християн Європи, адже відомості про утиски паломників і руйнування церков поширювалися з особливою силою [1].

Заклик до визволення Єрусалима був доповнений ідеєю «святої війни» як морального обов'язку всіх християн. Урбан II наголошував на необхідності вигнання «невірних» із місць, де жив і проповідував Христос. Цей аргумент, підтриманий релігійними переконаннями та закликами до захисту християнських святинь, став основним мотивом, що об'єднав різні верстви суспільства, від монархів і феодалів до селян і навіть дітей [1].

Крім того, виступ Папи мав геополітичне значення. Він сприяв консолідації християнського світу, зокрема налагодженню відносин між Західною Європою та Візантією. Розкол церков 1054 року та політичні розбіжності значно ускладнювали відносини між східною і західною частинами християнського світу. Хрестовий похід став спробою зміцнити цей союз і зменшити внутрішні конфлікти в Європі [1].

Результатом заклику Урбана II стало зародження масового руху, символом якого стало вигукнуте натовпом під час його промови «Dios lo volt!» – «Так хоче Бог!». Ця фраза стала гаслом хрестових походів і символізувала їхній релігійний характер. Таким чином, промова Урбана II в Клермоні була не лише релігійним зверненням, а й потужним інструментом політичної мобілізації, що вплинув на хід історії [1].

Історики досі активно обговорюють причини, які призвели до безпрецедентного за масштабами ентузіазму, що охопив Європу під час заклику до участі в Першому хрестовому поході. Залучення до «святої справи» більшості європейських держав, включаючи Константинополь, пояснюється не лише харизматичною промовою Папи Урбана II. Його виступ у Клермоні був лише фінальним імпульсом до ініціативи, яка визрівала протягом багатьох десятиліть [1].

Ще до 1095 року в різних регіонах Європи, особливо в Італії, відбувалися невеликі хрестові походи проти мусульманських сил у Північній Африці. Ці кампанії проводилися під егідою Папського престолу, і їх учасникам також обіцяли індульгенції та прощення гріхів. Значний внесок у формування ідеї великого хрестового походу зробив Папа Григорій VII (1073–1085р.р.). Він був переконаний, що визволення Святої землі має стати справою всього християнського світу, а не лише окремих правителів або армій. Ще у перший рік свого понтифікату Григорій VII оголосив про намір особисто очолити таку кампанію [1].

Важливу роль у цьому процесі відіграли події, які відбувалися у Візантії. Після поразки у битві при Манцикерті в 1071 році Візантійська імперія втратила значну частину своїх володінь у Малій Азії, що послабило її стратегічні позиції. Імператор Олексій I Комнін звернувся за допомогою до західних держав, зокрема до Папи Римського, прагнучи об'єднати зусилля християнського світу проти сельджуків. Це прохання знайшло відгук, адже на той час сельджуки вже становили серйозну загрозу не лише для Візантії, а й для всього християнського світу [1].

Сельджуки були тюркським народом, який на початку XI століття створив потужну імперію. Їхній засновник, Сельджук, походив із туркменського племені та сповідував іудаїзм або несторіанське християнство до прийняття ісламу. У XI столітті сельджуки завоювали численні території в Азії, включаючи Ірак, Іран, Вірменію та Грузію. Після битви при Манцикерті сельджуки взяли під контроль більшість Малої Азії, що наблизило їх до Константинополя [1].

Захоплення Єрусалима сельджуками в 1073 році викликало особливу тривогу в християнській Європі. Незважаючи на те, що

Єрусалим перебував під мусульманським контролем з VII століття, саме в цей період до Європи почали надходити повідомлення про утиски християн на Святій землі, закриття храмів і руйнування церков. Найбільш відомим став випадок із халіфом Аль-Хакімом, який у XI столітті зруйнував частину церкви Гробу Господнього. Хоча деякі з цих фактів, ймовірно, були перебільшеними, вони справили великий вплив на європейське суспільство [1].

Політична ситуація в Європі також сприяла поширенню ідеї хрестових походів. Роздробленість феодальних держав та розкол між католицькою і православною церквами, який відбувся в 1054 році, послаблювали єдність християнського світу. Папа Урбан II, закликаючи до хрестового походу, прагнув об'єднати розрізнені європейські держави і водночас зміцнити зв'язки із Візантією. Виступаючи на Клермонському соборі, він закликав до встановлення «Божого миру» – «*Treuga Dei*» — припинення внутрішніх конфліктів серед християн і зосередження зусиль на боротьбі із зовнішніми ворогами [1].

Релігійні настрої та апокаліптичні очікування також значно вплинули на популярність хрестового походу. У тогочасному суспільстві поширювалися легенди про появу Христа або ангелів, а також віщі сні, які, як вважалося, закликали вирушити на Святу землю. Багато людей бачили у природних явищах, таких як комети, затемнення чи метеоритні дощі, божественні знаки. Такі події розцінювалися як підтвердження правильності ідеї хрестового походу [1].

Таким чином, до успіху заклику Папи Урбана II спричинилося поєднання політичних, військових, економічних і релігійних факторів. Умови в Європі та на Сході, наростаюча загроза з боку мусульманських держав і поширення месійних ідей створили сприятливий ґрунт для масового руху, який увійшов в історію як Перший хрестовий похід [1].

Більшість хрестоносців були мотивовані релігійно, але поштовх до хрестових походів був політичним. Завоювання Святої Землі призвели до створення короткочасних латинських держав, таких як князівство Антіохія, князівство Едеса та Єрусалимське королівство, що мало велике геополітичне значення [2].

Хрестові походи також стали сценою культурної взаємодії. Контакт із західноєвропейською та східною культурами сприяв обміну знаннями, технологіями та мистецтвом. Цей культурний обмін, у свою чергу, відіграв свою роль у розвитку середньовічної цивілізації. Хрестові походи зробили внесок у розвиток торгівлі та економіки в Європі. Значною мірою завдяки великим торговим шляхам, які утворилися під час походів, і збагаченню торгівлі, економіка стала більш розвиненою, і їх часто називали «шляхами Святого Грааля» [2].

Хрестові походи призвели до ряду соціальних змін. Участь у походах дозволяла низовим верствам суспільства набувати землю та статусу. Крім того, у ряді випадків жінки виявлялися важливими учасниками, відіграючи роль управлінців домашнім господарством та справами під час відсутності своїх чоловіків [2].

Хрестові походи внесли важливий вклад у розвиток військового мистецтва. Із контактів зі сходовознавчими арміями військові стратегії та тактика зазнали впливу та змін, що визначали подальший розвиток військового мистецтва [2].

Хрестові походи стали однією з найбільш значущих подій середньовічної історії, і їхні причини та мета були багатогранними. Релігійні мотиви, зокрема заклик Папи Урбана II до звільнення Єрусалиму, стали основним імпульсом для участі європейців у військових кампаніях на Близькому Сході. Водночас, за релігійним покликанням стояли глибокі політичні та соціальні фактори. Папа Урбан II, прагнучи зміцнити свою владу в Європі після великого церковного розколу, використав ідею хрестового походу як інструмент об'єднання християнського світу під своєю егідою [5].

Політичні амбіції феодалів, бажання збільшити території та економічні вигоди від контролю над торговими шляхами також сприяли мобілізації європейців на Схід. Мусульманський світ, у свою чергу, сприйняв хрестові походи як серйозну загрозу своїм територіям та віровизнанню. Ідея джихаду стала рушійною силою, що об'єднувала мусульман у боротьбі проти хрестоносців. Паралельно з релігійним підтекстом, мусульманська спільнота активно боролася за збереження своїх земель і культури, що також стало важливим фактором для розвитку арабської політичної та військової стратегії [5].

Отже, хрестові походи — явище складне й багатофакторне. Тому це були не просто війни. Це були релігійні війни, які додатково включали політичні, соціально-економічні та культурні аспекти. З кожного з цих аспектів це мало вплив на розвиток обох цивілізацій. З одного боку, коли західні держави набували все більшої влади на Близькому Сході, з іншого боку, відбувалася мобілізація мусульманських сил для захисту своїх земель. Цей конкретний період взаємного протистояння та взаємного впливу заклав основу для подальших конфліктів і діалогу між християнським і мусульманським світами. Безперечно, хрестові походи належать до суперечливих, але визначальних факторів у формуванні вектора розвитку цивілізацій як на Заході, так і на Сході в середні віки.

Література

1. «Божа справа»: про початок хрестових походів і їхній спадок. URL: <https://credo.pro/2022/09/329372>
2. Значення хрестових походів: релігійні, політичні та культурні аспекти URL: <https://tureligious.com.ua/znachennia-khrestovykh-pokhodiv-relihiyni-politychni-ta-kulturni-aspekty/>
3. Хрестові походи: їх суть і причини. URL: <https://travel-in-time.org/uk/mandrivki-chasom/hrestovi-pohodi-yih-sut-ta-prichini/>
4. Причини хрестових походів. URL: <https://discover.in.ua/history/prichini-hrestovih-pohodiv.html>
5. Хрестові походи. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Хрестові_походи#Ситуація_у_християнському_світі

* * *

Уманець Валентин, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ВИНИКНЕННЯ ТА СТАНОВЛЕННЯ ІРЛАНДСЬКОЇ МОНАСТІРСЬКОЇ ТРАДИЦІ ЗА ДОБИ РАНЬОГО СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ

Сучасний етап розвитку у багатьох аспектах зобов'язаний системі знань, що зародилася та сформувалася в Античний час.

Однак, віддаючи належне грецьким і римським авторам ми практично ніколи не задумувалися над питанням: «Яким чином класичній науковій спадщині вдалося уникнути забуття? Хто зберіг для нас безцінні досягнення античного світу? Даючи відповідь на поставлене питання, ми можемо однозначно підкреслити, що вагома заслуга в цій справі належить ірландським монастирям, які не лише зберегли традиції римської освіченості, але і на їхній основі сформували унікальну для ранньосередньовічного часу модель виховання. Саме тому наш тема є актуальною для дослідження.

Однією із малодосліджених тем вітчизняної гуманітарної науки залишається питання становлення та розвитку інституту ірландського чернецтва та його освітньо-виховної чернечої традиції. Із часу проголошення незалежності ця проблема фактично не розглядалася комплексно у вітчизняній історіографії. Та власне й іноземна наукова думка не проявляла великий інтерес до даного питання. Були спроби дослідити окремі аспекти релігійно-філософської та історико-педагогічної спадщини губернських (ірландських) ченців, проте вони мали уривчастий, фрагментарний характер. Серед таких праць варто відзначити доробок Шайтан М. «Ірландські емігранти в середні віки» (1925 р.) [8].

Лише в другій половині ХХ – на початку ХХІ століть як українські, так і зарубіжні науковці почали цікавитися проблемою. Так, у 1998 р. з'явилася розвідка В. Невгода «Мореплавці в рясах», у якій автор із історико-географічного ракурсу проаналізував процес становлення та поширення ірландської традиції чернечого служіння у Європі та світі [6].

Потрібно зауважити, що В. Невгод достатньо уваги приділяв й освітнім здобуткам губернських послушників і відзначав їхню самобутність. На переконання дослідника, «ірландське чернецтво» було унікальним явищем, якому в умовах тотальної латинізації вдалося створити виняткову модель виховання, що була заснована на наукових началах і власній «писемності – т.зв. «огамічному» письмі»[6].

На початку ХХІ століття вийшло друком ще кілька праць, де було порушене питання теорії та практики виховання послушників «зеленого острова». Зокрема, на II Міжнародному

науковому конгресі українських істориків (вересень 2003 р.) Б.Бондарюком аналізувалися освітньо-виховні ідеї подвижників губернської чернечої традиції в контексті їхньої місіонерсько-просвітницької діяльності на території племінних союзів східних слов'ян і Київської Русі у VII-XI ст.; І. Цебрій визначила місце християнсько-педагогічної спадщини ірландських святих IV-VI століть у ранньосередньовічній духовно-моральній парадигмі виховання[1].

Поряд із цим актуальні для українських та зарубіжних дослідників питання щодо означеної теми порушені у розвідках російських авторів Е. Мілкової «Хрещення Ірландії та ірландська церква V-IX століть» (1995 р.), Е. Іванової «Християнізація Британських островів у I-VII ст.» (2000 р.), [2; 3; 4; 5]. Визначальним для вітчизняних науковців є напрацювання В.Безрогова, який переклав «Пенітенціалій святого Колумбана» російською мовою (1997 р.) [7]. А це фактично єдине доступне для дослідників всього пострадянського простору ранньосередньовічне джерело, у якому відображено ідеї губернського монастирського виховання.

Насамкінець варто зауважити за джерельну базу нашого дослідження, основу якого склали пенітенціарії та ранньосередньовічні статuti ірландських обителів. Перші, зокрема вищезгадані «Пенітенціалій святого Колумбана», представляли собою настанови для настоятелів монастирів і парафіяльних священників. Ці праці мають деякі риси юридичних кодексів та містять інформацію про церковний і світський побут, світогляд кліру і мирян, церковні порядки, про усвідомлення ідеї гріховності і засоби виправлення останньої, про виховання людини шляхом лікування душі через моральні та фізичні покарання, і про багато іншого. Досліджуваний нами «Пенітенціалій св. Колумбана» містить норми церковних покарань як для чорного, так і для білого духовенства і мирян. Він представляє певний етап у розвитку ранньосередньовічної сповіді, покаяння і пастирського наставництва [7, с. 225].

Важливі уявлення про життя та побут перших ірландських подвижників містяться у ранньосередньовічних статуях святого Колумбана [9] та святого Колумби [10]. Їхні статuti, що

визначали розпорядок життя на острові якісно відрізнялися від статутів континентальної Європи більш жорсткими правилами.

Виходячи із вище наведеної аргументації, на сучасному етапі розвитку історико-релігійної думки назріла необхідність подальших наукових досліджень, що стосуються зародження та становлення ірландської монастирської традиції, а також її релігійно-виховної системи.

На початку V століття до Ірландії активно проникала християнська традиція. На початкових етапах ініціатором поширення віри Христової був Рим. Цей факт засвідчила експедиція папи Целестіана, яку в 431 році очолив святий Палладій. Римські місіонери не були єдиними у стараннях християнізувати Ірландію. Разом з ними на острів відправилися й галльські проповідники.

Але, як показала історія, перша спроба Риму повернути до християнства острівне населення не зазнала успіху. Наступного, 432 року, до Гібернії (римська назва Ірландії) вирушила особа, яка стала патроном та просвітителем Ірландії – св. Патрік (389-461 рр.).

Із самого початку процесу християнізації римський місіонер обрав розумну тактику: передусім він намагався охрестити місцевих королів, котрі, зі свого боку, мали повернути до віри Христової членів свого клану. Результат цієї діяльності не змусив себе довго чекати. Упродовж перших десятиліть «Ірландію вдалося не лише зробити християнською країною, але й організувати місцеву Церкву», в основі якої лежала монастирська організація [5, с. 158]. Чернецтву судилося відіграти виняткову роль у становленні цього релігійного інституту, зважаючи на те, що звичну для Риму церковну організацію тут вибудувати не вдалося.

Як зазначалося вище, важливу роль у популяризації християнства на острові відіграли вихідці з Галії. Вони проводили досить широку та енергійну місіонерську діяльність, пропагували аскетичний спосіб життя, а також започаткували нові центри Христової віри – монастирі.

Менш ніж за два століття на «зеленому острові» ними було організовано значну кількість обителів, яким довелося зіграти

важливу роль у житті ранньосередньовічного ірландського суспільства.

Фундатором чернечої традиції в Ірландії вважається святий Фініан (?-549 р.), котрий у 520 році заснував відому обитель на острові – монастир Клонард. Крім Фініана, активну подвижницьку діяльність проводили святі Енда (?-530 р.), Брендан Мореплавець (484-578 рр.), Комгал (517-603 рр.) та Колумба (521-597 рр.), які відповідно заснували обителі в Інішморі, Бангорі, Клонферті та на Іоні.

Важливе місце в популяризації чернечих традицій на острові належало жінкам. Зокрема, абатиса Бригіта (бл. 451-525 рр.) організувала монастир у Кілрадї. Цкаво, що це була перша обитель у Гїбернїї, що мала змішану форму – монастир призначався і для чоловіків, і для жінок. Варто назвати також й іншу відому черницю святу Іту (?-570 р.). Заснувавши обитель поблизу Лімерїка, вона перетворила цей монастир у «alma mater» для багатьох святих Ірландїї, які виховувалися й навчалися під її заступництвом.

Найвідомїшим острівним ченцем був св. Колумбан (540-615 рр.). Вихованець бангорського монастиря отримав ґрунтовну церковну освіту в обителях Британїї та Галїї, все своє подальше життя присвятив популяризацїї ірландських традицїї чернечого виховання на європейському континенті, тим самим заснувавши низку монастирїв у Бургундїї, Нейстрїї, Австралїї та Лангобардському королївствї.

Характер виховання в ірландських обителях багато в чому залежав від статусу цих релїгїйних інститутїв, а він у ранньосередньовїчному губернському суспільствї був досить високий. Ця теза підкрїплюється тим, що монастирї на островї вважалися не просто центрами християнської освіти, а оплотом церковної організації, яку вони повнїстю контролювали. Усе це пояснюється тим, що ірландська Церква була зовсїм по-їншому організована. Християнська церква в Європї мала чїтку структуру, орієнтовану на місто: у великих центрах єпископи, призначенї Папою Римським керували єпархїями.

В Ірландїї, де не було міст, де взагалї ще склалася така ієрархїя суспільства, як на континентї, ця система не могла утвердитися. Тут з часїв святого Патрїка почала стихїйно формуватися зовсїм

інша, більш вільна організація церкви. Осередком місцевої церковної влади став монастир, який був патроном церков, а його настоятель фактично виконував роль єпископа європейської церкви. Єпископи в Ірландії також були, але вони підкорялися настоятелю обителі, який у більшості випадків походив із місцевої племінної знаті.

Таким чином, самі монастирі різнилися зовнішньо та склалися з хаотично розкиданих будівель. Головним елементом у монастирській організації острова було те, що обитель дійсно ставала сім'єю для ченців. Адже люди приходили в монастир із родового суспільства (кланова система фактично проіснувала в Ірландії до середини XVII ст.). Чернець добровільно відмовлявся від своїх родових зв'язків, і монастирська громада ставала його новим «кланом» [5, с.162-163]. На острові склався особливий релігійний інститут, т.зв. «монастирська церква».

Література

1. Бондарюк Б. Ірландське чернецтво на землях Східнослов'янських племен в Київській Русі у VII – XI ст. : спроба місіонерсько-просвітницької діяльності та дипломатичне посередництво. Українська історична наука на сучасному етапі розвитку[текст]: II міжнар наук конгр. Укр. Істориків (Кам'янець-Подільський, 17 – 18 верес. 2003 р.): [доп. Та повідомл.] Кам'янець-Подільський: На УОА 2006. С.331-339.
2. Вахабов Х. На земле святого Патрика [текст]. Православное Приднестровье. 2011. №11 (2016). С.3.
3. Иванова Е.А. Христианизация Британских островов в I – VII вв. [текст]. Ежегодная богословская конференция Православного Свято-Тихоновского богословного института: [сборн. матер. конф.]. М., 2000. С.234-239.
4. Маккалох Дж. Религия древних кельтов [пер. с англ. С.П.Евтушенко]. М.: ЗАО «Центрополиграф», 2004. 334 с.
5. Милкова Е.В. Крещение Ирландии и ирландская церковь V-IX веков. Альфа и Омега. 1995. №4. С.155-172.
6. Невгод В. Мореплавці в рясах. Людина і світ. 1998. №7. С.53-55.
7. Пенитенциалий св. Колумбана; [вступ. ст; пер. и коммент. В.Г.Безрогов]. Средние века. 1997. Вип. 59. С.224-232.

8. Шайтан М. Ирландские эмигранты в средние века. Средневековый быт. 1925. С.179-205.
9. Abbot St. Columban. The Monastic Rule [електронний ресурс] / Матеріали із сайту «Scroll Publishing Co» - режим доступу до журналу: <http://www.scrollpublishing.com>
10. Rule of St.Columba / St. Columba / Councils and Ecclesiastical Documents Relating to Great Britain and Ireland. London: Oxford University Press, 1873. P.119.

* * *

Хабалова Анастасія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник - ст. викл. Рибачук В. О.)

ОБРАЗ АНТИГОНИ У ТРАГЕДІЇ СОФОКЛА ТА АНТИЧНІЙ МІФОЛОГІЇ

Образ Антигони, героїні давньогрецьких міфів та трагедії Софокла, залишається одним із найвпливовіших символів конфлікту між державним законом і моральними переконаннями особистості. У контексті сьогодення, коли проблеми громадянської відповідальності, прав особистості та моральної етики стають все більш актуальними, дослідження образу Антигони дозволяє зрозуміти, як стародавні міфи та античні драми відображають універсальні цінності, що залишаються значущими і у сучасному світі.

Метою нашого дослідження є розкриття ролі Антигони як символу протесту та боротьби за моральні цінності, що робить її актуальною в умовах сьогодення.

Антигона – дочка фіванського царя Едіпа та Іокасти, яка супроводжувала свого сліпого батька із Фів у його поневіряннях, таким чином він сам покарав себе за скоєні два злочини, і тому йшов до Колон у святилище Ериній, де й помер. У цей час відбуваються події, які ще називаються «сім вождів проти Фів», головною з яких була облога Фів, в якій брали участь брати Антигони Етеокл та Полінік, один з яких (Полінік) був зрадником: вигнаний братом із країни хлопець привів чужоземних воїнів та вступив у бій з Етеоклом. В єдиноборстві братів померли обоє, але їхній дядько Креонт, який захопив царську владу, наказав

поховати Етеокла як героя з почестями, а Полініка, зрадника, віддати як здобич птахам і заборонив родичам провести поховальний обряд. З цього епізоду і розпочинається зображення Софоклом образу Антігони, яка не може змиритися з несправделивістю, яка спіткала її брата. Її душа розривається від болю та горя, на яке вона не може вплинути через закон, але вона знаходить в собі мужність та наважується піти проти Креонта і таємно поховати Полініка, що Софокл у розмові з Ісменою зображає так:

«Мого й твого – як ти не хочеш брата я ховатиму, - йому лишуся вірно».

«Нічого не прошу я, хоч би й хтіла ти Мені допомагати, все сама зроблю. А ти – як хочеш. Брата поховаю я. Обов'язок здійснивши, - й вмерти солодко. Для нього люба, з любим поруч ляжу я – Безвинно погрішивши. Доведеться-бо Годить померлим довше, ніж живим отут. Зостануть там навіки. Ну а ти – як хоч, Зневаж закони, що й боги шанують їх» [3, с.128-129].

Репліки Антігони прямо і точно передають її настрої та характер, а особливо комплекс цінностей, яких вона дотримується у житті. Після невдалої спроби залучити сестру Ісмену до допомоги у похованні брата, Антігона власноруч влаштовує поховальний обряд у скромному вигляді та покриває злегка брата землею, після чого її схоплюють охоронці та ведуть до Креонта. Епізод розмови з царем можна назвати кульмінацією розкриття особистості Антігони, коли вона не тільки не приховує вчинення «злочину», а й відверто про це стверджує, не даючи таким чином Креонту зламати себе і показати слабкість перед ним. Це звучить ніби протест проти його деспотичної політики страху, як переконливий урок несправделивості. Не дивлячись на те, що дівчина розуміла, що її чекає смерть, і скоріш за все мученицька вона не відступила і не відмовилася від своїх учинків, кажучи Креонту:

*« Його ж не Зевс з Олімпу сповістив мені (про закон),
І не підземних правда вічная,
Що всі закони людям устанавлює.
Не знала я, що смертних розпорядження
Такі могутні, щоб переступать могли
Богів закон одвічний, хоч не писаний» [3, с140.].*

Її сміливість та безкрайню вірність сімейним зв'язкам Софокл нам передає гучними та яскравими фразами:

« Чого ж спинився?

Як мені слова твої

Не милі, і не стануть вже милішими,

Так і тобі не до вподоби вчинок мій.

Чи то ж мені ще треба слави вищої,

Ніж свого брата поховати рідного?

І всі б мене схвалили, знаю добре я,

Якби їм острах язика не сковував.

Чи не найкраще з багатьох царевих прав —

Лиш те, що хочеш, говорити й діяти» [3, с.142.].

Також драматург розкриває нам образ Ісмени, яка відмовившись допомагати сестрі, все ж перед Креонтом показала свою вірність й хотіла загинути разом із сестрою, але Антігона і тут демонструє свою жертвність і прагнення до справедливості, переконуючи Ісмену не йти на смерть через її вчинки: «Ти хтіла жить – я смерті прирекла себе» [3, с. 143].

Трагедія закінчується холодним склепом, в якому Антігона помирає холодною та голодною смертю, хоча навіть помираючи вона не пошкодувала про свій учинок, героїня говорить, що виконала обов'язок перед братом та Богами, але гірко їй від того, що вона «остання з царського роду» помирає і не може змінити порядки, за якими божественні закони пустіші для царя, ніж державні.

Таким чином, у трагедії Софокла Антігона – це смілива, сердечна, вірна сімейним традиціям дівчина, сповнена любові до своєї сім'ї та коханого. Усі ці почуття перетворили її зі звичайної для того часу дівчини, чия роль зводилася лише до сім'ї та господарства, на вольову сильну духом особистість, сповнену душевного болю за долю своєї родини, що її спонукала героїчних дій. Вся трагедія покликана передати людям не лише сам зміст міфу і подій, що відбувалися, а й донести душевну складову самої сестри-героїні.

Образ Антігони в античній міфології є зазвичай другорядним, периферійним: вона з'являється в деяких епізодах інших відомих трагедій Софокла та античних авторів. До прикладу, у трагедії Софокла «Едіп у Колоні» та Есхілла «Семеро проти Фів»,

Антигона та Ісмена зображені в епізоді про заборону поховання тіла брата Полініка. «Антигона» Евріпіда побудована на основі міфів, пов'язаних з членами її родини, до прикладу, міф про запеклу боротьбу за владу братів Етеокла і Полініка. У названих раніше творах міф про Антигону не є основною ідеєю, а лише маленькою деталлю. Сам характер та образ Антигони не розкривається в повній мірі, як це показано у Софокла. Міф більше деталізує та ставить на перший план саме протиріччя між родинним і державним законами. Софокл же створює трагедію. В якій особистість Антигони є центральною темою твору.

Отже, порівнюючи образ Антигони в античній міфології і трагедії Софокла можна сказати, що драматург розкрив повністю характер та особистість героїні, показав її риси та ціннісні пріоритети, проаналізував ситуацію, показану в міфі, з точки зору головної героїні. Водночас у міфах античності, деталізація образу майже відсутня, крім загальних відомостей про те, ким вона була і певних її реплік. Саме Софокл зробив її головним персонажем цієї історії, створивши образ самопожертви та відданості божественним (родинним) законам, а не боязкості перед законами держави. Найголовнішою відмінністю твору є яскравість та детальність розкриття образу Антигони.

Література

1. Кун Н.А. Легенди та міфи давньої Греції. Київ: Держлітвидав України, 1955. 441с.
2. Підлісна Г.Н. Антична література. К.: Вища школа, 1992. 255с.
3. Софокл. Трагедії. Пер. з давньогр. А. Содомори та Бориса Тена. Київ: Дніпро, 1989. 303 с.

* * *

Яремко Тарас, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»

ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – ст. викл. Рибачук В. О.)

СПАРТАНСЬКЕ ВИХОВАННЯ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ СУСПІЛЬСТВА І ВІЙСЬКОВОЇ МОГУТНОСТІ СПАРТИ

Спарта – давньогрецький поліс, який навіки увійшов в історію завдяки своїм войовничим громадянам і жорсткій системі

управління. З дитинства ми чуємо про спартанців як про непереможних воїнів, готових віддати життя за свою батьківщину. Але що ж крилося за цим образом? Яка сила рухала ними? Відповідь дає унікальна система виховання, яка перетворювала дітей на справжніх спартанців. Спартанське виховання – це не просто низка навчальних дисциплін, а ціла філософія життя, спрямована на формування ідеального воїна.

Метою дослідження є аналіз спартанського виховання, його особливостей воно мало та його роль у формуванні суспільства і війська полісу.

Соціокультурні традиції військового способу організації життя обумовлювали панування інституту держави над інститутом сім'ї. Держава контролювала сімейне виховання дітей з моменту їх народження і ця традиція впливала на форми, методи та зміст сімейного виховання.

Старійшини оглядали новонароджених і тільки здорових передавали батькам, хворі і слабкі знищувалися. У подальшому процесі дорослішання дитини відбувалося під впливом батьків, проте його зміст і характер обумовлювався традиціями соціокультурного життя. Діти, зазвичай, виховувалися матір'ю за допомогою годувальниць-рабинь. Часто це були жінки освічені, які мали педагогічний досвід. Годувальниці турбувалися про життя і здоров'я дітей, загартовували їх, прищеплювали властиві спартіатам навички поведінки. Основна мета сімейного виховання полягала у тому, щоб закласти основи фізичної витривалості та привчити зневажати біль. Особлива увага приділялася формуванню у дитини притаманного спартіатам духовного стану відсутності страху. Для цього у сімейному вихованні використовувалося багато різноманітних прийомів і методів. Наприклад, від народження дитину купали у вині, вважаючи, що воно загартує її організм, а також надовго залишали на свіжому повітрі, не ховаючи від дощу, вітру або сонця. Від страху і боягузтва відчували, коли дитина підросла, надовго замикаючи її у темне приміщення [1, с. 61].

Виховання дітей знаходилося під контролем держави й розпочиналося з перших днів їхнього життя. Хворобливого чи кволого новонародженого геронт наказував кидати в ущелину

гори Таїгет. Сильним виділялася ділянка землі, а їх матерям дозволялося годувати немовлят [2, с.65].

Ніхто не мав права виховувати дітей на свій розсуд. З семи років хлопчиків забирали у батьків і віддавали до державних виховних закладів – агелл, де їх виховували й навчали до 18 років. Перший етап виховання тривав 7 років. На чолі кожного загону стояв ірен – юнак, якому виповнилося 15 років. Вихованці рівнялися на командира, виконували його накази, тому головним наслідком такого способу життя була звичка підкорятися. Грамоті хлопчиків навчали лише в межах необхідного, щоб вони вміли прочитати наказ чи написати своє ім'я. А мета навчання полягала в тому, щоб терпляче переносити незгоди і перемагати в битвах [3, с. 82].

У міру того, як хлопчики виростали, їх виховували в суворіших умовах: стригли наголо, привчали ходити босоніж та в будь-яку погоду ходити оголеними. І лише з 12 років їм видавали раз на рік плащ – хітон. Спали хлопчики на очереті, який приносили собі з берегів Еврота [3, с. 82].

Питання виховання підростаючого покоління розглядалося як загальнодержавна справа. За дітьми наглядав державний вихователь – педоном. У віданні його чи геронта, який опікувався виховним процесом, кожний присутній на занятті громадянин мав право показувати хлопцям все, що вважав за потрібне [3, с. 82].

Перший період державного виховання закінчувався агонем – публічним випробуванням. У цей час всі підлітки у віці 14 років піддавалися публічному побиттю біля вівтаря богині Артеміді Ортії, де вони повинні були довести свою мужність і зневагу до болю [3, с. 82].

Після цього підлітку дозволялося носити зброю, брати участь у сиситіях і криптіях. Щорічно ефори таємно оголошували війну ілотам. На цей час юнаки залишали межі міста. Кожен із них повинен був убити хоча б одного ілота. Спартанці намагалися вбивати молодих, найсильніших і найнебезпечніших ілотів, демонструючи тим самим свою силу, спритність та відвагу [3, с. 82].

Юнаків 18-20 років записували до особливих загонів ефебів. Вони повинні були нести військову службу. Молодих спартанців

вчили висловлюватися коротко і точно. Їхня мова швидше нагадувала слова військової команди [3, с. 82-83].

За задумом Лікурга виховання спартанців не закінчувалося 20 роками. Період життя з 21 до 30 років був перехідним часом на шляху до отримання повних прав члена спартанської общини. За цей період спартанець повинен був одружитися, бо в іншому випадку він не отримував земельного наділу [3, с. 83].

Специфіка спартанського способу життя надзвичайно сильно вплинула і на жінок. Вони потрапили під тотальний вплив чоловічої етики і були вимушені формувати свої співтовариства за типом чоловічих, імітуючи їхню систему виховання, включаючи обряди ініціацій і культові церемонії. Навіть весільні церемонії з їхнім звичаєм переодягання нареченої в чоловічий одяг і голінням її голови були імітацією чоловічих союзів [1, с. 62].

Після досягнення семиліття дівчатка продовжували виховання вдома, але воно мало чим відрізнялося від виховання хлопців, оскільки за характером було громадським. Особлива увага приділялася фізичному загартуванню – жінки повинні народжувати здорових і міцних дітей [1, с. 62-63].

На перше місце ставився фізичний розвиток, військова підготовка та формування вмінь управляти рабами. Коли чоловіки йшли на війну, жінки самі охороняли своє місто і тримали у покорі ілотів та рабів. Дівчатка брали участь у деяких громадських святах і спортивних змаганнях [1, с. 63].

Розумова й естетична освіта у системі спартанського виховання займала незначне місце [1, с. 63].

Спартанській жінці було притаманне почуття достоїнства, гордості, соціальна активність. Вони не були майстринями прясти і ткати, але вміли управляти господарством і, усвідомлюючи себе членами держави, могли сміливо і вільно розмовляти з чоловіками про державні справи. Одягаючись у прості плаття і виходячи після заміжжя з дому не інакше як під накидкою, вони були проникнуті розумінням державних потреб і мали сильний і глибокий вплив на своїх чоловіків та синів. Їхню думку поважали, їхнього осуду боялися, їхньої похвали ревно шукали чоловіки [1, с. 64].

Спартанські жінки, як і чоловіки, вирізнялися мужністю, їх часто можна було бачити у храмах, коли вони дякували богам, що їхні чоловіки і сини з честю прийняли смерть за вітчизну. Якщо ж їхні сини проявляли слабкість, то вони могли їх карати. Бували випадки, коли мати власною рукою вбивала сина, якщо він покинув поле бою як боягуз. Дружина знаменитого царя Леоніда, вручаючи своєму сину перед битвою щит, сказала слова, що увійшли в історію «Зі щитом, або на щиті» [1, с. 64].

Певною мірою жінки були позбавлені політичних прав (не могли брати участі у народних зборах та бути посадовими особами), але відповідно до військового способу організації життєдіяльності соціуму, мали досить широке поле для соціальної діяльності [1, с. 64-65].

Отже, спартанська система фізичного виховання була найжорстокішою в Давній Греції, оскільки її метою було зміцнення військової могутності міста. Це яскравий приклад фізичної і психофізичної системи, що націлена на формування воїна - сильного, терплячого і одночасно жорстокого та безжалісного. Особлива увага приділялася фізичному вихованню підлітків: загартування, терпляче перенесення холоду, голоду і спраги, зневага до болю, воєнно-гімнастичні вправи, біг, стрибки, прийоми рукопашного бою, а також привселюдне фізичне покарання. Суворі системи виховання дітей сприяли зміцненню могутності Спарті. Це досягалось участю всіх членів суспільства у фізичному розвитку і зміцненні здоров'я як хлопчиків, так і дівчаток. Важливого значення також набувала роль жінки у фізичній досконалості дівчаток та управлінні господарством у той час, коли чоловіки були зайняті нескінченними війнами і полюванням.

Література

1. Гусак П. Виховання у Стародавній Греції: соціокультурний контекст: навч. посіб. для вищих пед. навч. закладів. Луцьк: Вежа-Друк, 2016. 200 с.
2. Кисіль С. А. Практикум з історії Стародавньої Греції та Риму. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2007. 207 с.
3. Рибачук В. Особливості становлення суспільних відносин і держави у Стародавній Спарті. *Актуальні питання*

всесвітньої історії та методика їх викладання: Матеріали доповідей і повідомлень П'ятого Всеукраїнського науково-практичного семінару (26-27 березня 2008 року). Полтава: АСМІ, 2008. 78-86 с.

* * *

НОВА ІСТОРІЯ СВІТУ

Бажан Віталій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

УКРАЇНСЬКА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ ПРОСТОРИ XIX СТ.

Українці віддавна усвідомлювали приналежність своєї країни до європейського культурного простору. Як стверджує гарвардський історик українського походження Сергій Плохій: «...міняються часи, міняються ідеології – лібералізм замінюється націонал-комунізмом... чи з'являється ідея прав людини. А Європа лишається константою як приклад іншого, який надзвичайно потрібний для виживання українського національного проекту» [1, с. 1].

Особливим питанням у контексті вивчення минулого України постає твердження щодо необхідності докладного і всебічного вивчення історії української інтелігенції, оскільки саме вона в концентрованому вигляді відображає історію українського народу, його культуру в найширшому розумінні цього слова. Інтелігенція – це носій національної свідомості народу в найвищих її формах, це сила, яка накопичує його історичний і культурний досвід, створює притаманні цьому народу культурні цінності [2, с. 3]. Вивчаючи історію інтелігенції, ми маємо справу з найбільш яскравим вираженням історії країни, народу, нації.

Беручи до уваги вище зазначене, період XIX є досить цікавими в історії розвитку української інтелігенції. Саме період другої половини XIX століття вона остаточно самовизначилася як окрема, що має власну специфіку, соціальна верства, дійшла вищого ступеня політичної організованості, що знайшло свій вираз у формуванні самостійних політичних партій, виступила активною свідомою силою в політичній боротьбі. На цей час припадає бурхливий розвиток української суспільно-політичної думки. Отже, період кінця XIX можна вважати відносно окремим, логічно окресленим в історії розвитку та діяльності української інтелігенції.

XIX століття було одночасно складним і суперечливим етапом в історії української інтелігенції, але водночас можливо найщасливішою порою в її розвитку, час багатьох сподівань, нових починань, спрямованих в майбутнє. З точки внутрішнього розвитку в XIX ст., інтелігенція являла собою вже цілком сформовану соціальну та професійну верству, певна частина якої вже відтворювалася шляхом саморозвитку, хоча основна маса формувалася за рахунок інших соціальних верств і класів. На відміну від попередніх етапів розвитку інтелігенції, коли поповнення її рядів відбувалося переважно за рахунок вихідців із дворянства, шляхти, старшини, в цей період здійснюється зміна соціальних джерел її формування. Склад інтелігентні демократизується, нівелюються класові та станові ознаки в її середовищі [2, с. 158].

Звичайно, це не означало, що вона перетворилася в якусь соціально нейтральну верству. В середині самої інтелігенції відбувалася досить інтенсивна соціальна диференціація. У своїх матеріальних інтересах і симпатіях різні її групи тяжіли до різних соціальних верств. Навіть національний фактор не міг затушувати цього процесу. Водночас ця внутрішня соціальна диференціація не набула в ті часи настільки глибокого характеру, щоб розвести великі групи інтелігенції по різні сторони барикад. До того ж більшість інтелігенції за своїм соціальним становищем складала своєрідний «середній клас» суспільства, точніше, частину цієї рухливої верстви. Дана обставина багато в чому зумовила тяжіння значної частини інтелігенції до тих політичних течій, які відзначалися реформаторським, а не революційним характером.

Втім не можна не визнати, що друга половина XIX ст. постали періодом значного прогресу в розвитку української інтелігенції. Значно збагатився її ідейний доробок у галузі національного питання. Тривав пошук шляхів соціального визволення українського народу. Інтелігенція брала активну участь у легальній і нелегальній політичній діяльності, створила політичні партії, організувала українську пресу. Саме її зусиллями так зване «українське питання» стало предметом уваги європейської політики.

У XIX ст. під впливом на Україну європейських революцій середини століття, кооперативного, переселенських рухів українців, які утворили на європейському та американському континентах українські осередки, настала епоха українського національного відродження. На основі його ідей відбулася консолідація української нації, реставрація ідеї відновлення козацької автономії України, формувалися наукові основи українознавства.

Водночас період другої половини XIX. позначений також зацікавленням зарубіжних учених українською мовою. Вони активно її вивчали, засновували при зарубіжних університетах кафедри української мови та літератури, а також створювали спеціальні навчальні заклади й наукові товариства, де зарубіжні студенти й науковці опановували українську мову, літературу, історію й географію. В Німеччині, Італії, Франції, Великій Британії, Австро-Угорщині, Болгарії та інших країнах Європи були закладені підвалини міждисциплінарної науки – україністики, до чого найбільше спричинилися вчені Франції Л. Леже, Р. Мартель та А. Мартель, А. Мазон та ін. Наприклад, французький політик, сенатор, близький соратник французького імператора Наполеона III К. Делямар у 1869 р. вніс до французького сенату петицію в українській справі, а згодом видав її окремою брошурою під назвою «15-ти мільйонний європейський народ, забутий в історії». Попри наявність у ній наукових огріхів, вона сприяла акцентуванню уваги європейської громадськості на самотності українського народу. У ній є чимало оригінальних думок і знаменні слова: «...В Європі існує народ, забутий істориками... Цей народ має свою історію, відмінну від історії Польщі і ще більше відмінну від історії Московщини. Він має свої традиції, свою мову, окрему від московської і польської, має виразну індивідуальність, за яку бореться» [3, с. 33].

Найбільш яскравим представником української інтелігенції на теренах Європи XIX століття можна визначити Михайла Драгоманова (1841-1895). Він першим виніс проблему переслідування української мови на міжнародну арену, наголошуючи, що політична свобода є головним засобом повернення української нації до родини культурних націй,

zareкомендувавши себе діячем європейського гатунку, погляди якого просякнуті українською національною ідеєю. Він ознайомив Європу з українськими виданнями Івана Франка (1856-1916), який довів, що малоруська література не тотожна великоруській. Загалом історія українсько-європейської співпраці, насамперед українсько-болгарських культурних взаємин, тісно пов'язана з іменем видатного українського вченого, громадсько-політичного діяча Михайла Драгоманова, який у 1889–1895 рр. був одним із перших професорів першого в Болгарії вищого навчального закладу – Софійського університету, і віддав свій багатий досвід, талант і творчі сили інтелектуальному розвитку болгарського народу. За визнанням самих болгар, різнобічна діяльність Драгоманова в Софійському університеті стала однією з найяскравіших сторінок історії цього закладу. Не випадково, пізніше в різних галузях болгарської науки й культури виявляють тривку присутність колишні студенти й учні Драгоманова, як наприклад: академік Юрдан Трифонов, літературознавець Божан Ангелов, фольклорист та історик літератури Йордан Іванов, географ Анастас Іширков, директори гімназій Никола Димитров і Петр Скопаков та багато інших [3, с. 115].

Михайло Грушевський (1866-1934) став фундатором наукового синтезу знань із царини українознавства. Саме в цих умовах виникали центри посередництва – товариства, періодичні видання, де обмін духовними набутками й інформацією взяли на себе діячі літератури й науки. Завдання такої ініціативної праці виразно схарактеризувала, називаючи себе «ученицею» Драгоманова, Леся Українка (187-1913) у листі до професора Римського університету Анджело Де Губернатіса – відомого в Європі популяризатора культурних цінностей різних народів, висловлюючи бажання прилучитися до «поширення українського питання в іноземних літературах» [4, с. 128].

Ще один представник української інтелігенції О.О. Котляревський був обраний на посаду ординарного професора кафедри слов'янської філології Київського університету (1874 р.), будучи вже відомим у слов'янських країнах ученим. 1872 року він вирушив у закордонну подорож із метою підготовки докторської дисертації, опублікованої 1874 року в Празі під назвою

«Древности юридического быта балтийских славян. Опыт сравнительного изучения славянского права». Котляревський фінансово підтримував будівництво національного театру в Празі й надавав матеріальну допомогу незаможним словакам для здобуття ними освіти у празьких навчальних закладах. Наукові заслуги вченого відзначені обранням його членом-кореспондентом Королівського Чеського товариства (1875 р.).

Однак слід зазначити, що «стартові умови» формування соціально-політичного обличчя української інтелігенції в ХІХ столітті були несприятливими. Українська нація перебувала на самому початку свого новітнього соціально-економічного розвитку. За таких умов годі було й сподіватись на те, що інтелігенція пригніченої нації розвиватиметься без деформацій і відразу ж сформується у високорозвинену соціальну верству з відповідним рівнем політичного менталітету. Незважаючи на це, українська інтелігенція спромоглася на значні культурні й політичні звершення, котрі тим більше вражають, що вони здійснювалися на фоні загальної відсталості нації. В ці часи українська нація пробудилася, вийшла з розряду «неісторичних». Саме в цьому полягає історична заслуга того покоління інтелігенції.

Література

1. Скороход О. Історик Сергій Плохій: «У розмовах про Європу та Росію Україні важливо не загубити себе». URL: <https://censor.net/ua/r3247761>
2. Касьянов Г.В. Українська інтелігенція на рубежі ХІХ-ХХ століть: соціально-політичний портрет. К.: Либідь, 1993. 176 с.
3. Україна в історії Європи ХІХ – початку ХХІ ст.: історичні нариси. монографія. За. ред. чл.-кор. НАН України С.В. Віднянського. К.: Інститут історії України НАН України, 2020. 814 с.
4. Україна в міжнародних відносинах. Енциклопедичний словник-довідник. Випуск 5. Біографічна частина: А–М / Відп. ред. М.М. Варварцев. К.: Ін-т історії України НАН України, 2014. 331 с.

* * *

Булбаха Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Год Н. В.)

СТВОРЕННЯ І ПРИЙНЯТТЯ КОНСТИТУЦІЇ США 1787–1789 РР.

Конституція Сполучених Штатів Америки, прийнята в 1787 році, та є першою в історії письмовою конституцією. Вона була створена в період, коли більшість країн світу ще мали монархічну форму правління, а основи буржуазної демократії існували лише в деяких європейських країнах. Ця конституція була ухвалена майже за два роки до Великої французької революції. Для свого часу вона була надзвичайно прогресивним документом, адже забезпечила створення єдиної демократичної республіки на американському континенті.

Конституція 1787 року є однією з найстаріших нині діючих конституцій. За понад двісті років вона зазнала лише двадцяти семи поправок, десять з яких були внесені одночасно в 1791 році і стали відомі як Білл про права. Окрім змін, які були внесені через поправки, Конституція США існує як «жива конституція», що розвивається завдяки судовим прецедентам, законам Конгресу та актам президентів. Протягом XVIII століття поступово формувалася протидія колоніальній владі, що врешті-решт призвело до початку революції. У 1774 році було скликано Перший Континентальний конгрес, на якому було прийнято рішення боротися за права колоній. Коли конфлікт з Англією досягнув критичної точки, II Континентальний конгрес проголосив незалежність США та почав війну за незалежність [2, с. 115-116].

Перший конституційний досвід молоді республіки був неуспішним. 15 листопада 1777 року II Континентальний конгрес прийняв рішення про організацію країни на основі конфедеративного принципу. Як основний закон американської держави були затверджені так звані Статті Конфедерації. Механізм політичної організації конфедерації був недосконалим. Фактично існував лише один орган представництва — однопалатний Конгрес конфедерації, в якому кожен штат мав від двох до семи представників, але тільки один голос. Штати

фактично були незалежними у проведенні зовнішньої та внутрішньої політики, що призводило до сепаратизму та конфліктів між ними. Недосконалість Статей Конфедерації стала очевидною майже одразу. Однак змінити їх Конгрес не міг. Для внесення змін або доповнень до Конституції було необхідно отримати згоду всіх штатів, що в умовах гострих протиріч між ними зробило це завдання нездійсненним. Конгрес не міг забезпечити належну підтримку армії, а штати відмовлялися виділяти необхідні кошти та не виконували рішення Конгресу. Економічні зв'язки між штатами були зруйновані, економічна та політична криза ставила під загрозу саме існування Сполучених Штатів [3, с. 20].

В цих умовах завдання порятунку держави взяв на себе Філадельфійський Конституційний конвент. У травні 1787 року 55 делегатів від 12 штатів (Род-Айленд відмовився брати участь) розпочали розробку нової конституції, всупереч вимозі Конгресу переглянути тільки Статті Конфедерації. Серед них були такі видатні представники того часу, як Джордж Вашингтон, Бенжамін Франклін, Джеймс Медісон, Джордж Мейсон, Олександр Гамільтон, Говернер Морріс, Джон Дікінсон, Едмунд Рендольф та інші. 44 делегати з 55 були членами II Континентального конгресу. Близько половини з них брали участь у бойових діях проти Англії у складі континентальної армії або міліції штатів. Восьмеро підписали Декларацію незалежності [1].

Основна дискусія на Філадельфійському конвенті відбулася між прихильниками двох конституційних моделей, які отримали назви «Вірджинський план» і «Нью-Джерсійський план» (за назвами штатів, які представляли делегати — автори проєктів).

У «Вірджинському плані» (авторство якого в основному належало Медісону) основний акцент робився на створенні системи федеральних органів, які мали б значні повноваження. Федеральний уряд повинен був складатися з трьох розподілених гілок влади — законодавчої, виконавчої та судової. Представництво штатів у парламенті було поставлено в залежність від чисельності населення та внесків штатів у федеральний бюджет. Найбільш радикальною пропозицією «Вірджинського плану» було наділення федерального

парламенту правом приймати закони з усіх питань, «які є поза компетенцією окремих штатів або можуть руйнувати гармонію Сполучених Штатів». Це право було закріплено правом федерального парламенту скасовувати закони штатів у разі їх протиріччя Конституції США.

«План Нью-Джерсі», запропонований У. Патерсоном, лобював інтереси малих штатів. Патерсон пропонував внести деякі зміни в Статті Конфедерації, зокрема закріпити верховенство федерального законодавства, не змінюючи суті документа. Права штатів пропонувалося забезпечити, закріпивши рівне представництво від кожного штату в законодавчому органі. Таким чином, окремі штати зберігали б самостійність.

Дебати про форму та структуру майбутнього державного устрою виявилися напруженими. Але у творців майбутньої Конституції вистачило політичної волі, щоб поєднати найкращі сторони обох проектів та створити на їх основі єдиний документ — «Коннектикутський компроміс», який примирив опонентів. Це дало змогу перейти до подальшого, більш спокійного обговорення майбутньої форми правління. 26 липня конвент припинив свої засідання на час роботи комітету з питань деталей проекту. Було запропоновано підготувати початковий варіант Конституції. 6 серпня проект був готовий, він складався з преамбули та 23 статей, які об'єднували пропозиції «Вірджинського» та «Нью-Джерсійського» планів, а також окремі норми Статей Конфедерації та конституцій штатів [1].

Основними політико-правовими принципами цього документа стали: республіканізм як принцип конституційного устрою, який би забезпечував верховенство законодавчої влади та виборність відповідального уряду, який змінювався б через певні терміни; система дуалістичного федералізму з чітким розподілом компетенцій Союзу і штатів, що гарантувало підпорядкування штатів рішенням федеральних органів у питаннях загальнонаціонального значення, але збереженням за ними права вирішувати внутрішні справи; верховенство федерального права, це означало, що Конституція та закони США, прийняті на її основі, є вищим правом країни» [4, ст. VI].

Четверта ідея Конституції США полягала в принципі поділу влади, який у значній мірі був запозичений у англійських та французьких просвітителів, передусім Дж. Локка та Ш. Монтеск'є. Вона була представлена наступними аспектами:

- чітке розмежування компетенцій Конгресу, президента та судових органів;
- різні способи формування цих органів влади: президент і Конгрес обираються на основі загальних виборів, а незалежність судової влади забезпечується довічним призначенням суддів, яких призначає президент, але тільки з погодження верхньої палати Конгресу;
- наявність системи «стримувань і противаг», що дозволяє одній гілці влади контролювати іншу;
- призначення рівності всіх гілок влади, адже жодна з них не може розглядатися як вища за інші [4, ст. II, ст. III].

Батьки-засновники прагнули надати Конституції особливу стійкість. Для цього в неї була включена стаття, яка дозволяла вносити зміни до Конституції лише за складною процедурою. Поправки могли пропонуватися Конгресом або через конвент, якщо дві третини штатів звернуться з такою ініціативою. Потім поправки повинні були бути ратифіковані або ж законодавчими зборами, або ж конвентами трьох чвертей штатів [4, ст. V].

Даний механізм ускладнив процес внесення змін і гарантував, що Конституція не буде змінена з політичних мотивів, що дозволяло забезпечити стабільність державного устрою. Лише через декілька років після прийняття Конституції були внесені перші десять поправок, які гарантували основні права громадян США, зокрема свободу слова, друку, зборів та захист від необґрунтованого арешту. Конституція, схвалена Філадельфійським конвентом 17 вересня 1787 року і вступила в силу 4 березня 1789 року, стала першою Конституцією Сполучених Штатів Америки як федеративної республіки з повною міжнародною правосуб'єктністю. Хоча вона не була ідеальною та не охоплювала права жінок, чорношкірих та корінних народів, вона стала першою конституцією, яка забезпечувала стабільний розвиток республіканської держави.

Таким чином, об'єднання 13 штатів у єдину федерацію було актом великого історичного значення, це була перша в історії

буржуазна федерація, яка відзначалася демократизмом для того часу. Конституція США втілювала ідеї європейських просвітителів, але при цьому була адаптована до американської реальності кінця XVIII століття. Принцип поділу влади, закріплений в Конституції, забезпечив стійкість і гнучкість державного устрою.

Література

1. Американские просветители. Избранные произведения в двух томах. Т. 2. Сост. Н. М. Гольдберг; под общ. ред. Б. Э. Быховского; пер. с англ. Москва: Мысль, 1969. 445 с. Режим доступу: <https://coollib.in/b/261663-tomas-peyn-amerikanskiie-prosvetiteli-izbrannyye-proizvedeniya-v-dvuh-tomah-tom-2>
2. Аптекер, Г. *Американская революция 1763-1783 гг.* Москва: Издательство иностранной литературы, 1962. 384 с.
3. Бельсон, Я. М., Ливанцев К. Е. *История государства и права США. Учебное пособие.* Изд-во Ленингр. ун-та, 1982. 20 с.
4. Конституция США 1787 г. Конституции и законодательные акты буржуазных государств XVII–XIX вв. Москва., 1957. 512 с.

* * *

Гавриць Тамара, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Год Н. В.)

ПРИЧИНИ ТА МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ ФАВОРИТИЗМУ ЯК ЯВИЩА У ФРАНЦУЗЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Фаворитизм як суспільне явище є однією з ключових тем для дослідження соціальних структур і владних відносин, особливо в контексті історії Франції. Від доби абсолютизму до сучасності, фаворитизм пронизує різні аспекти політичного, економічного та соціального життя. Це явище, що базується на наданні переваг певним особам чи групам на основі особистих симпатій, родинних чи соціальних зв'язків, є джерелом нерівності, конфліктів та часто стає причиною соціальної напруги.

Вивчення фаворитизму в історичному та соціальному контексті Франції дозволяє краще зрозуміти механізми його формування, вплив на суспільну свідомість і еволюцію суспільних інститутів.

Мета даної публікації — дослідити причини виникнення фаворитизму у французькому суспільстві, з'ясувати механізми його утворення.

Із становленням абсолютної монархії, невід'ємним явищем стала система фаворитизму. Постійно перебуваючи при монархові, фаворити могли вільно впливати на формування політичного ладу в державі. Ці люди, часто були представниками знаті або духовенства, поступово перетворювалися на фаворитів, отримуючи особливі привілеї та довіру короля. Фаворитів виділяють особливі якості: фізична сила, краса, талант адміністратора чи військового, здатність до інтриги. Необов'язковою була наявність усіх рис, проте всі фаворити, однозначно, вирізнялися величезною життєвою силою [6, с. 150].

Розглянемо детальніше сутність історичного явища. Фаворитизм – це явище, яке вплинуло на політичний, культурний та соціальний розвиток Франції, починаючи з епохи Середньовіччя та особливо яскраво проявившись у період абсолютизму. У свою чергу, в Оксфордському словнику термін «favouritism» визначено як «практику надання несправедливих преференцій одній особі або групі осіб за рахунок інших» [7]. Його корені сягають давніх традицій королівської влади та її інтеграції в соціальну ієрархію. Воно стало своєрідним інструментом влади та соціального впливу, залишивши значний відбиток на історії країни.

Зазвичай фаворитизм представляють як діяльність фаворита чи фаворитки, які були обрані монархом на основі особистої прихильності. Причини фаворитизму як явища - значно глибші. Монарх, наближаючи до себе улюбленця чи улюбленицю, слідував не тільки почуттю, він бачив у ньому опору своєї влади. Через фаворитку чи фаворита, завдяки благоволінню монарха, отримували владу й перевагу, отже, і міцні зв'язки, які дозволяли створювати політичні чи релігійні партії. Монарх оточував себе вірними людьми, здатними, як йому здавалося, підтримати його у будь-який час і протистояти ворожим йому силам.

У середньовічній Франції ключова роль належала монархії, яка формувала ієрархічну структуру суспільства. Король був не лише верховним правителем, а й символом єдності держави. Його оточення часто складалося з представників знаті, які виконували роль радників і наближених осіб.

Звернімося до причин виникнення фаворитизму. Перша причина -- централізація влади. Фаворитизм розквітнув у період зміцнення королівської влади у Франції. У XIV-XVI століттях монархи прагнули зосередити всю владу в своїх руках, послаблюючи позиції феодалів. В умовах зростання ролі королівського двору особливу вагу отримали особисті зв'язки монарха з його оточенням. Найближчі соратники ставали посередниками між королем і суспільством, виконуючи роль радників, дипломатів чи навіть тіньових правителів.

Друга причина -- особистісний характер монархічної влади. Абсолютна монархія базувалася на принципі, що влада виходить від самого монарха. Це робило довіру короля до фаворита головним чинником призначення на важливі посади. Фаворити отримували політичний вплив, що залежав не від їхніх заслуг чи здібностей, а від прихильності монарха.

Третя причина -- це роль двору у житті суспільства. Французький двір був не лише політичним центром, а й осередком культури, розваг та соціального престижу. Участь у придворному житті давала можливість отримати привілеї, доступ до ресурсів і соціальний статус.

Четверта причина - це ієрархічність суспільства. Фаворитизм у Франції виходить за межі суто політичних процесів і пов'язаний із глибокими соціальними чинниками. Традиційно французьке суспільство було поділене на класи, що чітко визначало можливості для різних груп. Проте наближення до влади чи еліт через фаворитизм дозволяло обійти ці соціальні бар'єри. Католицька церква відігравала важливу роль у формуванні суспільної ієрархії, а її представники часто потрапляли у фавор до монархів або еліт.

Фаворитом часто ставав той, хто міг задовольнити певні потреби монарха — емоційні, політичні чи навіть культурні. Це могли бути харизматичні особистості, обдаровані політики або навіть коханки чи коханці короля або королеви. Наприклад,

фаворитка Людовіка XV мадам де Помпадур стала не лише його партнеркою, але й впливовою політичною фігурою [1, с. 106].

Після здобуття статусу фаворита особа отримувала контроль над ключовими ресурсами: земельними володіннями, фінансами, важливими державними посадами. Це створювало залежність інших придворних і аристократів від його милості.

Фаворит, отримавши владу, починав формувати власну мережу залежних людей. Вони могли бути менш значущими придворними, чиновниками. Така система створювала ілюзію стабільності та впорядкованості, але фактично посилювала корупцію.

Перші прояви фаворитизму можна віднести до часів династії Капетингів (987–1328). Французькі королі у цей період прагнули зміцнити монархічну владу, оточуючи себе найбільш відданими васалами. Ці люди отримували земельні наділи, титули та привілеї. Однак тодішній фаворитизм здебільшого носив військовий або адміністративний характер: король нагороджував тих, хто сприяв його авторитету, але не настільки залежав від фаворитів, як у пізніші епохи [1, с. 102].

Згодом, у період правління династії Валуа (1328–1589), фаворити стали відігравати дедалі більше значення. Вони почали виконувати функції не лише радників, а й посередників між монархом і знаттю. Їхній вплив значно зріс завдяки централізації влади, якої досягли французькі королі.

Отже, фаворитизм, як суспільне явище у Франції, сформувався під впливом соціокультурних, політичних і психологічних чинників та має глибокі історичні корені. Його появу, часто пов'язують з абсолютною монархією, яка давала можливість фаворитам та фавориткам бути посередниками між монархом – уособленням влади і суспільством. Механізм формування фаворитизму -- базується на поєднанні особистої відданості, близькості до монарха та використанні соціальних ресурсів для досягнення особистих або групових цілей.

Література

1. Ададуrow В. Історія Франції. Королівська держава та створення нації (від початків до кінця XVIII століття). Львів : УКУ, 2002. 412 с.

2. Бреусенко А. Фаворитизм як прообраз лобювання інтересів французької аристократії Нового часу. *Освіта і наука – 2021: збірник щорічної звітної-наукової конференції студентської та аспірантів*. Київ, 2021. Вип 1. URL: <https://e-journals.udu.edu.ua/index.php/on/article/view/225>
3. Діденко І. Неопотизм, фаворитизм та кронізм як причини виникнення конфлікту інтересів. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. №8. С. 103-106.
4. Кузьмін О.С. Нова історія країн Західної Європи та Північної Америки. Житомир, 2011. 455 с.
5. Кононенко. Н. Фаворитизм політичний. *Політична енциклопедія* / ред. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови). Київ, 2011. 743 с.
6. Фролова А. Інститут фаворитизму та його особливості при французькому дворі. *Наука. Освіта. Молодь*. Умань. С. 150 – 152. URL: https://library.udpu.edu.ua/library_files/stud_konferenzia/2019_2/2/49.pdf
7. Oxford English Dictionary: The definitive record of the English language [Електронний ресурс]. URL: <http://www.oed.com>

* * *

Гринченко Юлія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ПОВСЯКДЕННЕ ЖИТТЯ ЗАХІДНОЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ В XVI-XVII СТ.

Повсякденне життя жителів Західної і Центральної Європи в XVI-XVII століттях була важлива в історичних дослідженнях, оскільки саме в цей період був закладений фундамент сучасної європейської цивілізації. Вивчення повсякденного життя дозволяє нам краще зрозуміти, як звичайні люди жили, працювали, вірили, насолоджувалися і боролися за виживання в умовах значних історичних змін.

Важливість цього питання впливає з необхідності глибшого розуміння соціальних, економічних та культурних змін, що

відбулися на той час. Повсякденне життя, звичаї, їжа, одяг та міжособистісні стосунки, відображають не лише загальні історичні тенденції, а й унікальні особливості конкретного регіону. Для сучасних дослідників ця тема важлива, тому що вона дозволяє побачити історію «знизу» очима простих людей, затьмарених великими подіями і фігурами.

Протягом століття увага до повсякденного життя зростає з появою соціальної історії. Сучасні дослідження використовують міждисциплінарний підхід, що об'єднує дані декомунізації, антропології, етнографії та історії культури. Це дозволило відтворити детальний портрет життя сучасних європейців.

Таким чином, аналіз повсякденного життя Західної і Центральної Європи в XVI-XVII століттях дозволив не тільки зрозуміти минуле, а й виявити процеси, що сформували сучасність світу.

Протягом XVI-XVII ст. чисельність населення Західної Європи збільшувалася. Передусім це стосується XVI ст., протягом якого цей показник збільшився з 69 млн до 95-100 млн осіб. На середину XVII ст. кількість населення Європи дорівнювала 110-115 млн осіб.

Цьому сприяло поліпшення умов життя людей, якість харчування і збільшення народжуваності. Середня тривалість життя становила 30-35 років, але деякі досягли старшого віку. Більшість чоловіків помирали у віці 40-60 років, а жінки помирали у віці 20-40 років. Дитяча смертність все ще висока, і лише половина з них досягла 10-річного віку. Це було пов'язано з відсутністю медичної допомоги під час пологів, нехтуванням основними правилами гігієни. Лікарні в сучасному розумінні просто не існували, існували тільки притулки для невеличково хворих, інвалідів і літніх людей.

Населення Європи загинуло не тільки від епідемії, а й від голоду, пожеж і військових руйнувань в неврожайні роки. Особливо помітними є втрати в результаті бойових дій, пов'язані з початком використання вогнепальної зброї та масовими вбивствами мирних жителів, які стали звичною військовою практикою. Втрати під час громадянської війни у Франції та першої загальноєвропейської Тридцятилітньої війни були

величезними. За приблизними підрахунками, тільки в XVII столітті, Європа втратила у війні 300 мільйонів чоловік.

Пізніше люди почали пізніше брати шлюб, і змінилися відносини у сім'ях. Вихованню дітей приділяється все більше уваги, і їх народження стало справжнім сімейним святом.

У XVI столітті населення міста збільшилося в 2 рази. Більшість зберегли свій середньовічний вигляд у цей період. Місто було в основному невеликим, з населенням до 5000 чоловік, бруд не висихала навіть влітку, а вузькі вулички, де паслися свині, були відокремлені від зовнішнього світу стародавніми стінами. У той час більшість населення Європи складали селяни.

Городяни становили 10-20% населення. Єдиним винятком були Нідерланди, які мали близько 300 міст у невеликому регіоні, жителі яких становили 60% загального населення. Винятками є великі міста, такі як Париж (300 000 осіб), потім йдуть Неаполь (270 000 осіб), Лондон і Амстердам (по 200 000), Венеція і Антверпен (по 150 000), Рим, Мілан і Генуя, Брюгге і Прага (по 100 000 кожен).

Ці міста щодня потребували великої кількості їжі, вугілля та основних продуктів. Дороги з'єднували їх із селами та містами, звідки вони брали все необхідне для життя. При дорозі будували постійні двори і склади для купців, які скуповували сільськогосподарські продукти і доставляли їх у міста. Це були центри ремесла і торгівлі, культурного розвитку та «гіганти» транснаціональної Європи [3, с.175].

На відміну від передмістя, центр міста був центральною територією, де проживали заможні громадяни, а також громадські будівлі, собори, мерії, банки, адвокатські контори тощо.

У першій половині XVII ст. міста змінили свій традиційний вигляд і почали «розростатися». Оскільки землі було мало, європейці будували високі будівлі. Міста поділялися на райони, які будувалися планово, а не безладно. Італійські архітектори першими в Європі розробили проект ідеального міста, що складається з будинків, розташованих колами чи квадратами, оточених деревами та фонтанами. Поступово розбудовувалось водопостачання та каналізація міста.

За прикладом італійських міст Париж і Лондон через деякий час також змінили свій вигляд. Поступово змінювалися й інші міста Європи.

З початку XVI століття до XVII століття більшість фермерів у південній Європі будували свої будинки з каменю, а в північній Європі вони будували свої будинки з дерева. Дахи будинків робили із соломи та очерету. Окремих кімнат у хаті зазвичай не було, вся родина жила в спільній кімнаті. Піч використовувалася для обігріву приміщення та приготування їжі. У хаті було небагато меблів, прості столи, лави, скрині з речами, один-два табурети і сіно замість ліжок. Їжу готували в казанах, підвішених над вогнем, а їли переважно на звичайних тарілках, оскільки мисок і чашок на всіх не вистачало.

Умови життя хліборобів не змінювалися з давніх часів і не зміняться. За цей час істотно змінилися умови життя мешканців міста. У місті все більше зводиться кам'яних будинків. Прості городяни закривали вікна своїх будинків пергаментом або промасленим папером, але заможні люди встановлювали у вікна скло і навіть робили вітражі. Підлогу в будинках заможних городян вкривали каменем або керамічною плиткою, а найрозкішніші паркетні прикрашали орнаментом. Прості городяни обмежувалися дерев'яними підлогами.

З XVII століття міські дворяни почали покривати дахи своїх будинків черепицею, за що платили з неї чималі гроші.

Звичні нам паперові шпалери з'явилися в Європі в XVII столітті. Спочатку вони прикрашали будинки простих городян, а пізніше завоювали популярність серед знаті. У будинках заможних городян була вітальня, в якій господарі приймали гостей, спальня, їдальня, хазяйський робочий кабінет і окрема кімната для прислуги.

Якщо будинок належав реміснику чи купцю, то на першому поверсі розташовувалася лавка для продажу товарів або торгова контора. Меблі та предмети, свідчали про багатство власника. Цінний посуд виставляються на спеціальних стелажах. У скринях, прикрашених орнаментом і розписом, зберігалися різні речі та одяг.

Італійські майстри, які вважаються піонерами в Європі, першими почали розміщувати скрині вертикально. Так, в XVI столітті з'явився кабінет.

Був також звичайний стіл, оточений лавами. Однак поруч ставиться стілець, в основному прикрашений різьбленням, для глави сімейства.

Багаті європейці в XVI ст. влаштовували вдома спеціальні лазні, бо боялися ходити до міської лазні. Це було пов'язано з поширенням нової небезпечної хвороби – сифілісу, яка потрапила в Європу після відкриття Нового Світу. Однак рівень гігієни більшості людей дуже низький.

Люди з XVI до першої половини XVII століття все ще не могли повністю позбутися страху голоду, який переслідував європейців у Середньовіччі. Проте згодом жити стало легше, а страви багатих і простих людей теж стали смачнішими.

Розкішна Європейська святкова вечеря справила б велике враження на сучасників. Стіл був сервірований у формі літери «П». Господар і найпочесніші гості сиділи на чолі столу. На столі, вкритому вишитими скатертинами, стояли сільнички і горщики із золотою і срібною сіллю. У кожного гостя було своє блюдо, ложка і ніж. Церква вважала це знаряддям диявола, тому європейці не користувалися звичними нам народними засобами – виделкою.

Великими роздвоєними виделками користувалися тільки для того, щоб брати м'ясо з загального блюда, а потім їли його руками. Тільки в середині XVIII століття вилка стала предметом загального вживання.

Особливу увагу привертала величезна кількість м'яса на столі. На обід подавалося до 10 різних м'ясних страв. Всі страви були приготовлені з безліччю східних спецій, які стали доступні європейцям.

У кав'ярні, салоні, за чашкою кави, чаю та шоколаду, обговорювали, дискутували та вирішували політичні проблеми [2, с. 241].

Звичка пити каву після обіду прийшла із Туреччини. Мода на цей напій з'явилася при дворі французького короля Людовіка XIV. Перші кав'ярні облаштовували за зразком турецьких чи єгипетських.

Разом із новими продуктами до Європи потрапив і тютюн. Спочатку куріння було частиною ритуалів, але з часом поширилося нюхання тютюну. Серед усіх колоніальних товарів чай був найдорожчим – його доставляли аж із Індії та Китаю.

Проте головним напоєм європейців залишалося вино. Починаючи з XVI століття, набула популярності мода на «палаючі вина» – міцні алкогольні напої. Але надмірне вживання алкоголю суворо засуджувалося. На десерт подавали фрукти або горіхи, зварені в цукрі. Завдяки колоніям Європа отримала доступ до дешевого цукру. Для бідних він залишався делікатесом, тоді як для багатих став звичною частиною раціону.

Селяни та прості городяни харчувалися скромніше за знать, але навіть їхній стіл став різноманітнішим. Щодня їли кашу, сир, яйця, хліб, масло та олію. У свята могли дозволити собі окости й ковбаси. Звичним доповненням були овочі з городу, ягоди, фрукти та горіхи.

Колоніальні товари викликали бурхливі суперечки. Хтось вихваляв їх за цілющі властивості, інші навпаки – стверджували, що вони шкодять здоров'ю. Найбільше противників було у кави, шоколаду та тютюну. Наприклад, про шоколад казали, що він «спалює кров», а від нього нібито народжуються чорні діти.

У XVIII столітті з'явилися кишенькові годинники – завдяки винаходу Христіана Гюйгенса. Люди почали користуватися дзеркалами, парасольками та порцеляновим посудом.

Чудовий китайський фарфор потрапив до Європи в середні віки, але був дуже дорогим. Встановлення стабільних відносин з Китаєм після геофізичних відкриттів відкрило широкі можливості для виходу в Європу. Європейці неодноразово намагалися налагодити виробництво порцеляни в Європі, але все безуспішно – продукція була значно поступається за якістю китайської. Початок XVIII століття. У Саксонії алхімік Ботгер винайшов метод виготовлення порцеляни, але не гірше китайського. Під його керівництвом в 1710 році в місті Майсені була заснована перша європейська порцелянова фабрика. Потім такі фабрики з'явилися і в інших європейських містах.

Зростання добробуту, гігієнічні правила та поширення ідей індивідуалізму призвели до остаточної декомунізації серед правлячого класу, звички їсти та пити переважно з окремих страв,

насамперед через звичку використовувати столові прилади (ножі, виделки) замість рук.

У європейському суспільстві сформувалися правила пристойної поведінки. Було неприйнятно роздягатися перед сторонніми, голосно позіхати, чесатися, плювати чи сякатися на підлогу – такі дії вважалися ознаками невихованості. У гардеробі заможних людей з'явилися нічні сорочки, халати, нижня білизна та носові хустинки.

Проте більшість селян продовжувала жити за старими традиціями. Побут і звичаї лише підкреслювали соціальне розшарування. Вищі верстви суспільства вважали себе благородними, тоді як селян зневажливо називали «мужвою».

Шлюб у ранній Новий час визнавався лише церковний – раз і на все життя. Католицька церква забороняла розлучення, винятки робилися лише за особливих обставин, і навіть тоді – за дозволом церковної влади. Сім'я залишалася патріархальною. Головним був чоловік-годувальник, який мав повну владу над домочадцями, включаючи право власного суду. Жінка залежала від чоловіка фінансово і майже не мала захисту від законів.

Сім'ї складалися з найближчих родичів – чоловіка, дружини, дітей і батьків. Змінювалося ставлення до дітей. У Середньовіччі діти були лише робочою силою, а в ранній Новий час до них почали ставитися як до спадкоємців сімейної справи. Заможні городяни бачили в дитині символ процвітання поряд із багатством і успішним бізнесом. Селяни, які володіли будинком і землею, могли заповідати своє майно дітям.

Сім'я залишалася основним місцем виховання. Заможні люди наймали вчителів, щоб дати дітям домашню освіту, і готували їх до продовження сімейної справи. Світські школи та університети були доступні лише для дорослих. Знать не перевантажувала дітей навчанням: їх навчали читати й писати, адже не вміти цього було ганьбою.

Для власного розвитку й освіти дітей багаті європейці наймали секретарів – знавців мов, латини та «семи вільних мистецтв». Освічені люди, які працювали при дворах, часто були поетами, письменниками чи мислителями, що своїми творами підносили європейську культуру.

Зміни, що почалися у всіх сферах європейського життя, поширилися і на світ одягу. Правила поширилися, щоб імітувати моду, і щороку вони змінюють стиль сукні та спідниці.

Але вир моди нікого не захопив. Одяг бідняків і селян не змінився. Вони мали той Самий незмінний робочий одяг та святковий одяг, який передавався від батьків до їхніх дітей.

Багаті європейці стали соціальними верствами, в яких панувала мода в першій половині XVI-першій половині XVII століть. Тому головне правило моди в Європі – це можливість змінювати гардероб в залежності від випадку. Остаточно це правило закріпилося в Європі в кінці XVII століття. З тих пір мода поширилася по світу в новому сенсі: йти в ногу з сучасністю. Сприйняття суспільством моди свідчить про його готовність змінюватися і трансформуватися. Дослідник Фернан Бродель так описав дух епохи: «Майбутнє належало... суспільствам, які навчилися відкидати давні традиції» [4, с. 28].

Законодавцями моди ставали ті, ким захоплювалася Європа. Наприкінці XV – на початку XVI століть це були італійці. Їхній пишний костюм доби Відродження з широкими рукавами, золотим і срібним шиттям, парчею та оксамитом став прикладом для багатьох країн.

У XVI столітті моду задавали іспанці – їхній суворий чорний костюм, застебнутий доверху, став символом могутності католицької імперії. У XVII столітті його змінив голландський стиль – мереживний комір і високий капелюх, що відображали економічну силу Голландії. Однак і цей стиль поступився місцем французькому костюму – вільному, яскравому і шовковому. Мода, як завжди, була швидкоплинною.

Більшість населення (80%) працювала в сільському господарстві. Життя залежало від природи, врожаю чи його відсутності. У XVIII столітті аграрне виробництво стало більш товарним, орієнтованим на ринок, хоча зміни в агротехніці були мінімальними. У Східній Європі зростали великі маєтки (фільварки), засновані на праці кріпаків. У Західній Європі селян утримували через економічні методи – оренду, грошові податки та найману працю.

У XVII-XVIII століттях основою виробництва залишалися ремісничі цехи й розпорочені мануфактури. З часом зроста

кількість централізованих мануфактур, які наприкінці XVIII століття почали оснащувати машинами. Це сприяло зростанню міст і втягуванню селян у товарно-грошові відносини.

Великі географічні відкриття дали потужний поштовх торгівлі. У XVIII столітті вона стала ключовим елементом економічної та зовнішньої політики. Війни за контроль над торговельними шляхами, ринками збуту та джерелами сировини стали звичними (Північна, Семирічна, англо-голландські). Політика меркантилізму захищала національну торгівлю й промисловість від іноземної конкуренції.

Колоніальна торгівля приносила найбільші прибутки, особливо продаж рабів. Масштаби работоргівлі настільки зросли, що це підірвало демографічний баланс Африки. Водночас Латинська Америка і Південь США наповнилися африканським населенням [1, с. 183].

Кожна країна Європи мала свої особливості розвитку. У XVIII столітті лідерство перейшло до Англії, яка стала головним перевізником і торговцем, а згодом – «майстернею світу».

Європейська християнська цивілізація раннього Нового часу досягла значних змін на краще в повсякденному житті людини. Однак якість життя людей багато в чому залежала від їх місця проживання, віку, соціального та майнового становища.

Література

1. Карамзін М.М. Листи російського мандрівника. Київ. 386 с.
2. Ліхтей І.М. Всесвітня історія. 8 клас. Підручник. Грамота. Харків. 2018. 264 с.
3. Мультимедійний підручник. Всесвітня історія. 8 клас.
4. Martell Hazel Marim. The Age of the Vikritts. World history in illustrations. Vin-tsia., 1994-III pp. 28-29.

* * *

Иценко Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)

ЯПОНІЯ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.: ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ВЕСТЕРНІЗАЦІЇ ЯПОНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

Мейдзі - важлива епоха в історії Японії, яка характеризувалася правлінням імператора Муцухіто, що тривала впродовж майже півстоліття та визначалася низкою успішних адміністративних, військових, аграрних, законодавчих, торгівельних, фінансових та освітніх реформ, необхідних для зміцнення Японії на міжнародній арені. З огляду на досить успішні перетворення та швидкі темпи розвитку економіки, країна Вранішнього Сонця ввійшла у період “освіченого правління”, під час якого здійснювався величезний вплив з боку західного світу та подальша руйнація традиційного способу життя японців. Поступово впроваджувалися істотно нові для корінного населення ідеї західного зразка. Така модернізація вплинула майже на всі сфери життя Японії, зокрема, на мистецтво, започаткувавши поступовий процес інтеграції західних традицій в японську культуру, що забезпечило їхнє подальше взаємопроникнення та співіснування в одній культурній площині.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що тема мистецтва періоду Мейдзі привертала й привертає увагу багатьох дослідників, серед яких потрібно відзначити Дошін Шато, яка досить ґрунтовно підійшла до вивчення мистецтва доби Мейдзі і виклала свої напрацювання в книзі “Сучасне японське мистецтво та держава Мейдзі: Політика краси”, Чісабуро Ямада та її дослідження “Японське сучасне мистецтво”, в якому вона схарактеризувала мистецтво цієї епохи не тільки через призму культурології, а й приділила велику увагу саме історичному підґрунтю, на якому сформувалися особливості розвитку японського мистецтва досліджуваної доби. Серед інших дослідників, які ґрунтовно вивчали цю тему, варто відзначити М. Е. Гут Крістін “Японія 1868-1945: мистецтво, архітектура та національна ідентичність”, Вінтер-Тамакі Берт “Yoga/Західний

живопис, національний живопис і світовий живопис Японії” та ін.

Серед українських істориків ми можемо відмітити значні наукові досягнення спеціаліста з історії Японії, цивілізацій класичного Сходу і доколумбової Америки, політичної історії Далекого Сходу Рубеля В. А., у яких автор здійснив всебічний аналіз не тільки мистецтва епохи Мейдзі, а й історії Сходу загалом.

Метою нашого дослідження є всебічний аналіз змін, що відбулися в японському мистецтві впродовж 1868-1912 років унаслідок потужного впливу західного світу.

Відкриття Японії в 1854 році, падіння сьогунату Токугава в 1867 році і Реставрація Мейдзі в 1868 році заактивізували діалог між Японією і Заходом [4, с. 15], що неабияк вплинуло на процеси створення сприятливих умов для розвитку та перетворення Японії в незалежну і сучасну державу. Завдяки поступовим процесам модернізації Японія стала на шлях активної вестернізації в суспільно-політичному, економічному та культурному сегменті.

Величезним кроком до сучасності була Клятва (П'ятистатейна присяга), яку навесні 1868 року було проголошено від імені імператора Муцухіто. Цей документ офіційно визнавав принципи реставрації Мейдзі та містив у собі 5 пунктів, які створили міцне підґрунтя для майбутнього розвитку демократичної, відкритої для нововведень країни європейського зразка. Візьмемо для прикладу п'ятий пункт: “Ми зберемо знання з усього світу і міцно розбудуємо основи Імператорської держави”, який переконливо характеризує подальші перетворення не тільки в мистецтві, а й у науці, політиці, суспільстві загалом [7].

Всі зміни, як в державному апараті, так і в соціокультурних традиціях народу, базувалися на положеннях конституції Японської імперії, яка була проголошена 1889 року. На прикладі III розділу під назвою “Імператорський сейм” ми бачимо стрімкий розвиток західних традицій у політиці, які водночас з жорстким імперіалізмом запроваджували демократичні засади суспільства. Так у сенаті з'явилася палата перів і депутатів (Стаття XXXIII), депутати обиралися безпосередньо громадянами “відповідно до виборчого закону” (Стаття XXXV),

а також “питання вирішувалися в загальних палатах абсолютною більшістю голосів” (Стаття XLVII) [6]. Отже, такі зміни в політичному житті, а також прихильність влади до західних традицій і розуміння їхньої важливості для подальшого розвитку японської держави привели до стрімкого впровадження та популяризації європейських ідей та інститутів серед японського суспільства.

Реставрація Мейдзі мала зовсім іншу природу, ніж європейська промислова революція, бо була зумовлена не стільки потребою японського економічного розвитку, скільки детермінована наприкінці XIX ст. всезростаючим тиском західного капіталізму. Цей тиск був настільки сильним, що спочатку Японія поспішно впроваджувала європейські традиції не лише в своїй промисловості та економічних структурах, а й у всі сфери культури тогочасного суспільства. По суті, це не утворило нову японську культуру, а лише обумовило співіснування традиційної японської та західної культур в одному просторі [1, с. 567]. Тому можемо говорити, що вияви видозміненої традиційної культури, що були пристосовані до нового індустріального життя та західної культури (що теж поглинула в себе деякі елементи японської традиції), стали визначальними рисами японського мистецтва епохи Мейдзі.

На початку модернізаційних змін уряд прагнув наслідувати Захід у кожному аспекті життя японського суспільства та його культури. Задля реалізації цієї мети були створені академії мистецтв і технікуми: Технічна школа образотворчого мистецтва (*Kobu Bijutsu Gakkō*) (1876 рік), перша державна школа, яка навчала японських студентів західному мистецтву, а також техніці дизайну [5, с. 37]. Пізніше із західним мистецтвом у цій школі почали навчати також традиційним для Японії технікам.

Спочатку школа включала йога (західний живопис), а через деякий час впровадила навчальну програму ніхонга (японський живопис з використанням традиційних фарб на водяній основі), різьблення (з використанням традиційних деревини та слонової кістки) [2, с.17]. Таким чином новоутворена школа образотворчого мистецтва розподілила живопис на два напрями розвитку: західний і традиційний. Отже, розвиток ніхонга ми

можемо розуміти, як процес еволюції націоналістичних думок в японському суспільстві, які незважаючи на популярні західні впливи, зберігали канони традиційного японського мистецтва. Як справедливо стверджує Чісабура Ямада: “Це правда, що західна цивілізація дуже сильно вплинула і навіть змінила японське мислення, однак західні віяння суттєво не вплинули на специфіку японської свідомості” [1, с. 569].

Починаючи від Реставрації Мейдзі японське мистецтво спирається не на сільське населення, яке дотримується традицій, а на міське, на новий домінуючий середній клас, який, будучи залежним від нової капіталістичної структури, охоче переймав західні зразки культурної традиції. Як бачимо, не лише в історії європейського мистецтва, а й у японському мистецтві, зростаючий середній клас мав більш раціоналістичні уявлення про життя і схильність до реалістичного мистецтва [1, с. 568-569]. Ми можемо говорити про розвиток реалістичного натуралізму в добу Мейдзі, що був забезпечений підтримкою середнього класу, одним із головних у тогочасному японському суспільстві. Відтепер з'являються нові теми, які часто пов'язані з міським життям та модернізацією, що стають на один рівень із традиційними композиціями японського живопису.

Отже, впродовж перших п'ятдесяти років після Реставрації Мейдзі мистецькі тенденції в цій країні чітко тяжіли до реалізму як у національному, так і в європейському стилях. Безумовно, натуралізм завжди був особливою рисою японського мистецтва. Але потрібно розуміти, що тогочасний натуралізм ажнік не був просто певним аспектом мистецтва, а був важливим напрямом ставлення до природи. Таким чином, натуралістично-реалістична ідея стала об'єктом художньої волі протягом усієї епохи Мейдзі. У випадку з японським живописом проблема полягала в тому, як реалістично зобразити красу природи, використовуючи традиційні методи. Так найпрогресивніші і водночас одні з найталановитіших художників доби Мейдзі Йокояма Тайкан та Хісіда Сюнсьо почали в першому десятилітті ХХ ст. писати картини в стилі моротай, використовуючи градацію кольору та об'єднуючи їх з традиційним лінійним малюванням, характерним для китайського та японського живопису [1, с. 569]. Також видатним митцем того часу був Такеуті Сейсохо, який після

повернення з Європи (1900-1901 р.), почав створювати дивовижні картини, які приємно здивували японців своєю традиційністю і в той же час новизною [3, с. 70]. Використовуючи натуралістичні та реалістичні течії в живописі, митці не могли повністю запозичити нові західні методи, побоюючись нерозуміння та критики з боку сучасників, що свідчить про те важливе місце, яке займало японське традиційне мистецтво та певну специфічність поглядів тогочасного суспільства.

На початку Першої світової війни реалістичний натуралізм в Японії досяг свого піку, однак його розвиток мав інше підґрунтя, ніж у Європі. Головним чином він був породжений розривом між реалістичним світоглядом і характерним японським ставленням до природи. На жаль, тогочасні японські художники європейського стилю не усвідомлювали цього розмежування і не бачили різниці між європейським та японським реалістичним натуралізмом. Тому вони просто наслідували європейські приклади і малювали в таких стилях, як постімпресіонізм, кубізм тощо [1, с. 570].

Підсумовуючи все вище зазначене, можемо відмітити, що доба Мейдзі, переповнена реформами і бурхливими змінами, також стала часом трансформації японської традиційної культури в умовах впливу західної цивілізації. Японські художники в пошуках нових форм і технік запозичували західні прийоми, зокрема градацію кольору та світла. Об'єднуючи їх із традиційним лінійним живописом, вони створювали нові техніки, що мали безпосередній вплив на розвиток мистецтва загалом. Традиційні техніки живопису не припиняли свого розвитку, але помітно видозмінилися під впливом західних тенденцій. Таким чином, утворилися два нові напрями розвитку японського мистецтва: йога та нігонга. Розвиток йога (західний живопис, виконаний японськими художниками) говорить нам про великий вплив Заходу на культуру та суспільство тогочасної Японії. В той час, як розвиток нігонга - це в першу чергу, прояв збереження традиційності в культурному сегменті японського мистецтва, реалізм та натуралізм стають панівними течіями в тогочасному мистецтві. Вони отримали прихильність міського населення, яке прагнуло навіть у витворах мистецтва споглядати дійсність. Ці та інші факти мали безпосередній вплив на розвиток сучасного

японського мистецтва, культури та суспільства загалом. Саме вони стали підґрунтям для створення нової японської свідомості.

Отже, донедавна ізольована від усього світу культура вдалася до запозичення західних наративів задля спільної мети - створення нової незалежної держави, наймогутнішої на Азійському континенті.

Література

1. Chisaburo Yamada. Japanese Modern Art. *Monumenta Nipponica*, 1940. Vol. 3, no. 2. P. 567–578
2. Christine M. E. Guth. Japan 1868-1945: Art, Architecture, and National Identity. *Art Journal*, 1996. Vol. 55, no. 3. P. 16–20.
3. Conant, Ellen P. Cut from Kyoto Cloth: Takeuchi Seihō and His Artistic Milieu. *Impressions*, 2012 no. 33. P 70–93.
4. Vos F. Waken Yosai - Japanese Spirit and Western Achievements. *Meiji: Japanese Art in Transition*. Leiden: Haags Gemeentemuseum, 1987. P. 167.
5. Yoshinori Amagai. The Kobu Bijutsu Gakko and the Beginning of Design Education in Modern Japan. *Design Issues*, 2003. Vol 19, no. 2. P. 35-44.
6. Конституція Японської імперії. *Парламентська бібліотека Японії*. URL: <https://www.ndl.go.jp/constitution/e/etc/c02.html> (Дата звернення: 07.11.2024)
7. П'ятистатейна присяга. *Національний архів Японії*. URL: https://www.archives.go.jp/ayumi/kobetsu/m01_1868_02.html (Дата звернення: 10.11.2024).

* * *

Михайлик Максим, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лахно О. П.)

ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ОТТО ФОН БІСМАРКА: ВІД ОБ'ЄДНАННЯ НІМЕЧЧИНИ ДО ДИПЛОМАТИЧНИХ АЛЬЯНСІВ

Німеччина в період канцлерства Отто фон Бісмарка характеризувалася процесом формування національної держави. Німецька імперія була проголошена 18 січня 1871 року, а її основи

були закріплені Конституцією, прийнятою 4 травня 1871 року. Конституція була розроблена на основі конституції Північнонімецького союзу з урахуванням договорів із південнонімецькими державами. Німецька імперія стала конфедерацією, що включала 22 німецькі держави та три вільні міста — Любек, Бремен і Гамбург, які уклали «вічний союз».

Отто фон Бісмарк вміло використав свій дипломатичний досвід та військові досягнення задля забезпечення стабільного становища Німеччини в Європі. Після перемоги у франко-пруській війні Франція на деякий час була ослаблена. Проте вже з 1871 року Париж почав відновлювати свої збройні сили й до 1873 року повністю виплатив контрибуцію. Бісмарка турбували реваншистські настрої у Франції, встановлення тісніших зв'язків між Францією та Російською імперією та введення у Франції загальної військової повинності. Водночас Франція намагалася зруйнувати німецько-російські відносини, а Австро-Угорщина своєю чергою теж спонукала Бісмарка до обережності у відносинах із Російською імперією. Однак Бісмарк прагнув зберегти гарні стосунки з обома державами, Російською та Австро-Угорською імперіями, щоб запобігти можливому союзу Петербургу з Парижем [5, с. 451].

Німецького канцлера особливо турбувала перспектива «коаліційного кошмару» (вираз російського дипломата графа Шувалова) — союзу Франції та Росії проти Німеччини. Він розумів, що Російська імперія схильна до співпраці з Німеччиною, зважаючи на зростання активності Англії в Ірані та Середній Азії. Під час зустрічі з міністром закордонних справ Російської імперії Бісмарк наголосив, що вважає тісний союз між державами розумною політикою для Пруссії.

Найбільш вигідним та безпечним для Бісмарка було утворення союзу з Австро-Угорщиною та Росією, щоб об'єднати Європу проти Франції. У жовтні 1873 року Німеччина приєдналася до Шенбруннської угоди, підписаної раніше Австро-Угорщиною та Росією, яка передбачала спільні зусилля для збереження європейського миру. Ця угода, відома як Союз трьох імператорів, об'єднала правителів Німеччини, Росії та Австро-Угорщини. Хоча союз був хитким та мав суперечливий характер, Бісмарк

вважав, що зберіг міст між Берліном і Санкт-Петербургом, проклавши його через Відень [5, с. 453-454].

На фоні військових реформ у Франції Німеччина розпочала активну пропагандистську кампанію, звинувачуючи західного сусіда у підготовці до війни реваншу. У 1875 році Бісмарк навіть намагався залякати Францію перспективою нового конфлікту. Ситуація загострилася до так званої «воєнної тривоги 1875 року», що спричинило міжнародне напруження. Велика Британія, Росія та Австро-Угорщина не бажали подальшого зміцнення Німеччини. Англія залишалася вірною принципу балансу сил у Європі, королева Вікторія звернулася до Вільгельма I з посланням, в якому застережила про можливі важкі наслідки війни з Францією. Російський міністр закордонних справ Олександр Горчаков від імені Олександра II заявив про дипломатичну підтримку Франції. Згодом німецька дипломатія доклала зусиль для врегулювання конфлікту, однак дані події стали передумовою до поступового охолодження відносин між Німеччиною та Росією [4].

Бісмарк намагався зменшити вплив Росії на європейські країни, скерувавши її активність на Близький Схід, де в 1875–1877 роках виникла криза через національно-визвольні рухи слов'янських народів проти Османської імперії. Дипломатичні спроби Росії не дали результатів через позицію Туреччини, а також протидію з боку Великої Британії та Австро-Угорщини.

У підсумку це призвело до російсько-турецької війни 1877–1878 років, у якій Росія здобула перемогу. Під час війни Бісмарк сприяв просуванню Австро-Угорський військ на Балкани, а після її закінчення підтримав Великобританію та Австро-Угорщину в їхньому заклику до перегляду Сан-Стефанського мирного договору на Берлінському конгресі 1878 року. На цьому конгресі Росія опинилася в ізоляції та була змушена поступитися частиною здобутих територій, відмовитися від створення болгарської держави та визнати зменшення територій Сербії, Чорногорії та Румунії.

Берлінський конгрес суттєво змінив розклад сил у Європі. Перш за все, почалося помітне охолодження німецько-російських відносин, яке посилювали економічні суперечності. Водночас Німеччина почала зближуватися з Австро-Угорщиною. Попри

спроби Вільгельма I та Олександра II домовитися у вересні 1879 року, Бісмарк ініціював укладання таємного німецько-австрійського оборонного союзу, підписаного 7 жовтня 1879 року, який був спрямований проти Росії. Перший пункт договору зобов'язував обидві сторони надати взаємну військову допомогу у разі нападу Росії та не укладати мир без спільної згоди. Друга стаття договору передбачала, що у випадку нападу на Австро-Угорщину або Німеччину будь-якою іншою країною (крім Росії), інша сторона зобов'язується дотримуватися нейтралітету. Проте, якщо напад на державу-учасницю підтримуватиметься з боку Росії, то набирають чинності положення, викладені у першій статті договору. Цей документ став одним із найстабільніших союзів, укладених Бісмарком та сприяв створенню у майбутньому двох протилежних коаліцій [2, с. 44].

У 1881 році було утворено другий Союз трьох імператорів, який об'єднав Німеччину, Австро-Угорщину та Росію. Кожна сторона зобов'язувалася дотримуватися нейтралітету, якщо один з учасників опиниться у стані війни. Так, Росія мала залишатися нейтральною у разі франко-німецької війни, а Німеччина й Австрія гарантували їй нейтралітет, якщо Російська імперія матиме конфлікт з Англією. Це забезпечувало Німеччині захист від війни на два фронти [5, с. 452].

Після тривалих переговорів у травні 1882 року Німеччина, Австро-Угорщина та Італія підписали союзний договір строком на 5 років, який отримав назву Троїстий. Згідно з договором, сторони зобов'язувалися не брати участі в коаліціях, спрямованих проти одного з учасників союзу та обіцяли не укладати сепаратного миру в разі спільної участі у війні. Німеччина та Австро-Угорщина також гарантували військову допомогу Італії у випадку неспровокованого нападу з боку Франції, а Італія мала діяти так само у разі нападу Франції на Німеччину. Якщо на одну з країн-членів блоку нападала будь-яка інша велика держава (крім Франції), інші зобов'язувалися дотримуватися нейтралітету. Троїстий союз, який Бісмарк назвав «Лігою миру», був спрямований насамперед проти Франції та остаточно закріпив позиції Німеччини як провідної європейської держави.

Бісмарк завжди залишався противником колоніальної політики. Він вважав, що для Німецької імперії, яка має уразливе

географічне розташування в центрі Європи, завоювання колоній — занадто ризикований крок, який може призвести до війни на два фронти. Канцлер розумів, що територіальні претензії Німеччини неминуче призведуть до конфлікту із Великою Британією та Францією та вважав, що імперія не має достатніх ресурсів для протистояння таким суперникам. До 1880-х років німецька буржуазія не надавала великого значення колоніальним завоюванням, зосередившись на внутрішніх питаннях.

Однак із посиленням позицій імперії в 1880-х роках та загостренням розбіжностей між європейськими державами зросла підтримка колоніальної політики Німеччини. Торгово-промислова буржуазія та судновласники, які активно займалися морською торгівлею, почали тиснути на уряд із вимогою придбання колоній. У 1882 році засновано Німецький колоніальний союз, а в 1884 році — Товариство німецької колонізації, яке прагнуло акумулювати колоніальний капітал, знайти відповідні території для колонізації та організувати переселення німців [2, с. 59-60].

Товариство німецької колонізації активно підтримували праві ліберали та вільні консерватори, стверджуючи, що колонії стануть ринком збуту для німецьких товарів, сприятимуть розв'язанню соціальних питань і зміцнять єдність суспільства навколо ідеї колоніалізму. Лідер націонал-лібералів Йоганнес Мікель на конгресі товариства заявив, що боротьба за колонії об'єднає країну, послаблюючи релігійні, політичні та соціальні конфлікти, Згодом у 1884 році було створено Міністерство колоній.

У 1880-х роках у позиції Бісмарка щодо колоній відбулися певні зміни, частково зумовлені внутрішньополітичними причинами. Канцлер вирішив задовольнити деякі вимоги правих сил, сподіваючись на їхню підтримку для зміцнення своїх позицій. Основи німецьких колоніальних володінь закладалися шляхом отримання охоронних грамот від місцевих влад на користь німецьких підданих. У 1884 році Бісмарк проголосив протекторат над прибережною територією Південно-Західної Африки поблизу бухти Ангра-Пекена, придбаної бременським купцем Адольфом Людерицем, яка стала першим німецьким колоніальним володінням. Улітку 1884 року німецький прапор

підняли над Камеруном і Того, що символізувало розширення колоніального впливу [1, с. 202].

У 1885 році Німеччина встановила протекторат над Східною Африкою, більшу частину якої (60 тис. км²) придбало Товариство німецької колонізації. Пізніше протекторат розширили на північну частину Нової Гвінеї, де колонії отримали назви «Земля кайзера Вільгельма» та «Архіпелаг Бісмарка». Ці території мали символічне значення для утвердження Німеччини як колоніальної держави, хоча стратегічне значення залишалось незначним. Зрештою, через опір провідних європейських держав колоніальна експансія Німеччини скоротилася, оскільки вона переважно здійснювалася приватною ініціативою. Однак, у 1887 році відбувалася консолідація сил, зацікавлених у розширенні колоніальної імперії Німеччини. Ці сили об'єдналися у Німецьке колоніальне суспільство.

Тим часом загострилися відносини з Францією. У 1887 році призначення генерала Жоржа Буланже, лідера французьких реваншистів, на посаду військового міністра, спричинило чергову «військову тривогу», оскільки Буланже ініціював переозброєння французької армії. У відповідь Бісмарк прийняв законопроект про збільшення чисельності німецької армії до 486 тис. осіб. Ситуація загострилася також й на австро-російському напрямку: у 1885–1886 роках, коли Австрія намагалася поставити свого ставленика на болгарський престол. Болгарське питання призвело до остаточного розпаду Союзу трьох імператорів. На тлі напруженості в англо-німецьких відносинах Бісмарк знову пішов на зближення з Росією. У червні 1887 року було підписано таємний російсько-німецький «Договір перестраховки» строком на 3 роки, за яким Росія та Німеччина погоджувалися на «доброзичливий нейтралітет» у разі війни з третьою державою, за винятком випадків нападу Німеччини на Францію або Росії на Австро-Угорщину. Німеччина визнавала інтереси Росії на Балканах, особливо законність її вирішального впливу у Болгарії та східній частині європейської Туреччини. У договорі Німеччина та Росія домовилися про принцип закриття проток Босфор і Дарданелли для всіх військових суден, але Бісмарку не вдалося отримати від Росії гарантію нейтралітету на випадок війни Німеччини з Францією. Поглиблення англо-французьких

суперечностей через колоніальні інтереси та англо-російських на Близькому Сході сприяло зближенню Великобританії з Троїстим союзом. У 1887 році Бісмарк реалізував план створення Середземноморського союзу, до якого увійшли Велика Британія, Австро-Угорщина та Італія. Союз мав на меті збереження статус-кво у Середземному та Чорному морях і був спрямований проти Франції та Росії [1, с. 150-152].

Таким чином, зовнішня політика Бісмарка відзначилася цілеспрямованістю та вмінням балансувати на розбіжностях між великими державами. Перший канцлер створив складну систему союзів, яка мала гарантувати безпеку та гегемонію Німеччини в Європі, підтримуючи рівновагу сил та мир на континенті.

Література

1. Потемкин В.П. История дипломатии: В 3 томах. Т. 2. Москва: Государственное издательство политической литературы, 1945. 423 с.
2. Троян С.С. Политическая борьба в Германии по вопросам колониальной политики (середина 80-х – начало 90-х годов XIX в.). Черновцы, 1993. 81 с.
3. Троян С.С., Горечан Т.В. Отто фон Бісмарк: соціально-психологічний портрет на фоні німецької історії XIX століття. Чернівці, 1994. 48 с.
4. Bismarck's Foreign Policy 1871–1890 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.historyhome.co.uk/europe/bismarck.htm>
5. Костюк Д.А. Зовнішня політика та таємна дипломатія Отто фон Бісмарка після утворення Німецької імперії. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 115. С. 451-455. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gileya_2016_115_113

* * *

*Нестеренко Олександр, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка*

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

РОЛЬ АВРААМА ЛІНКОЛЬНА У СКАСУВАННІ РАБСТВА В США

Шістнадцятий президент США Авраам Лінкольн залишився в історії людиною, яка пожертвувала своїм життям в ім'я збереження країни та скасування рабства, що стало його головним досягненням. Для мільйонів звільнених американських негрів він був «татусем Авраамом» [5].

Вперше свою думку щодо проблеми рабства Лінкольн, як політик, висловив у промові 1848 року. Ця заява була доволі радикальною. Лінкольн назвав рабство «основною проблемою країни», яка може підірвати політичну стабільність і спровокувати громадянську війну у США. Нажаль, тодішній уряд не сприйняв цю заяву серйозно [4].

У 40-х роках ХІХ століття справа захисту прав афроамериканців стала частиною інтересів буржуазії півночі, бо процвітання на півдні рабства сковувало рух країни капіталістичним шляхом. Виразником цих інтересів національної буржуазії й середніх та дрібних фермерів стала створена 25 лютого 1854 р. Республіканська партія США, одним з організаторів якої був Лінкольн [2, с. 20; 5].

У 1858 р. Республіканська партія висунула Лінкольна кандидатом на місце в Сенаті. Під час дебатів з його суперником, демократом Стівеном Дугласом, Лінкольн виголосив свою знамениту промову «Поділений дім» [1, с. 126]. «І всякий дім, що розділився сам у собі, не встоїть», – сказав він, маючи на увазі, що країна розділилася на два ворогуючих табори – прихильників та противників рабства [3]. Знаменитими стали слова Лінкольна: «Не варто підіймати питання про рабство в політиці, тому що ви боїтеся збудження умів. Не можна проповідувати проти рабства й у церкві, тому що це не релігійне питання... Виходить, немає такого місця, де можна було б виступити проти рабства» [5]. На цих виборах переміг Дуглас, але антирабовласницька промова Лінкольна, в якій він наполягав на неможливості подальшого існування країни в стані «напіврабства і напівсвободи», широко

поширилася, піднявши рейтинг Лінкольна та створивши йому репутацію борця проти рабства [2, с. 21; 3].

Однак, виступаючи за скасування рабства, Лінкольн не підтримував ідею соціальної та політичної рівності: «Я не є, і ніколи не був прихильником досягнення соціальної та політичної рівності білої і чорної рас. Я не є, і ніколи не був, прихильником темношкірих, як виборців або присяжних та дозволу їм займати державні посади» [3]. Позиція Лінкольна в цьому питанні часто була досить суперечлива: «Всі люди створені рівними», але майже одразу було сказано: «Звільнити рабів і зробити їх у політичному і соціальному відношенні рівними нам? Мої почуття проти цього» [5].

Лінкольн твердо виступав проти поширення рабства на нові території, але вважав, що питання про скасування рабства належить до компетенції окремих штатів, і федеральний уряд не має конституційного права в це втручатися. Такої позиції невтручання в справи рабовласницьких штатів Лінкольн послідовно дотримувався до самого початку Громадянської війни в 1861 році [2, с. 20-21; 5].

6 листопада 1860 р. Лінкольн переміг на президентських виборах. Рабовласницькі штати сприйняли це як загрозу своїм економічним і політичним інтересам. Ще до інавгурації Лінкольна (у березні 1861 р.), на Різдво 1860 р. з Союзу вийшла Південна Кароліна [2, с. 21].

Сенат США намагався досягти компромісу задля збереження Союзу. Сенатор Кріттенден запропонував конституційну поправку, за якою лінія 36°30' північної широти повинна була стати межею між волею і рабством. На північ від неї рабство мало бути заборонено, а на південь – захищено законом [7, с. 17-18]. Але Лінкольн побоювався, що «всупереч нашим прагненням південців захопить жага до розбійних захоплень і створення рабовласницьких штатів» [7, с. 19]. Тому він використав свій вплив на сенаторів республіканців, змусивши їх провалити цю поправку [7, с. 18-19].

Між 9 січня і 1 лютого 1861 р. до Південної Кароліни приєдналися Міссісіпі, Флорида, Алабама, Джорджія, Техас і Луїзіана. На початку лютого 1861 р. вони проголосили Конфедеративні штати Америки, обрали президентом

колишнього сенатора Д. Девіса й прийняли свою конституцію, наріжним каменем якої була «велика істина... що рабство є природним і нормальним станом негрів» [7, с. 20]. Пізніше відділилися і приєдналися до Конфедерації ще чотири штати: Вірджинія, Арканзас, Теннесі і Північна Кароліна. Отже, 11 штатів вийшли із Союзу, у складі якого залишилося 23 штати. 12 квітня війська півдня атакували і захопили форт Самтер. Почалася кровопролитна Громадянська війна, яка тривала з 12 березня 1861 року по 9 квітня 1865 року [1, с. 126; 2, с. 21; 5].

З початком Громадянської війни Лінкольн дійшов висновку про необхідність повної ліквідації рабства. Звільнення рабів позбавляло конфедератів основної робочої сили. В 1862 р. Конгрес анулював всі закони, що були юридичною основою рабства і надав повноваження Лінкольну рекрутувати колишніх рабів до армії. 22 вересня 1862 р. Лінкольн опублікував першу Прокламацію про звільнення негрів, яка містила попередження, що, якщо повсталі штати не повернуться до Союзу до 1 січня 1863 р., всі раби, що знаходяться на їх території, будуть проголошені «вільними назавжди». Раби в штатах, вже зайнятих федеральними військами, як і раби в прикордонних і південних штатах, які не приєдналися до Конфедерації, не підлягали звільненню [6; 8].

1 січня 1863 року Лінкольн оголосив Прокламацію Звільнення, дія якої розповсюджувалась й на 4 рабовласницькі штати, що залишились у складі США і на 3 південних, що контролювались армією Півночі [8]. 18 січня 1864 р. конгрес прийняв 13-у поправку до Конституції, згідно якій з цього дня усі без винятку негри стали «вільними назавжди» [5]. Було прийнято рішення про набір темношкірих солдатів у армію. Наприкінці Громадянської війни у військах Півночі було 180 тис. афроамериканців [9, с. 22].

Лінкольн розумів, що Прокламація Звільнення, що була ефективною дією воєнного часу, після війни виявиться непідкріпленою конституційно. Тому Республіканська партія внесла 13-у поправку до Конституції на розгляд Конгресу. В квітні 1864 р. ця поправка була прийнята Сенатом, що контролювався республіканцями. Однак, у Палаті представників, в якій демократи мали значно більше представництво, 13-а

поправка до січня 1865 року так і не набрала необхідних двох третин голосів, щоб бути проголошеною законом [8].

У серпні 1864 р., вважаючи, що програє наступні вибори, Лінкольн попросив аболіціоніста Фредеріка Дугласа розробити план переправлення якомога більшої кількості рабів з півдня на північ до того, як новий президент прийде до влади, пояснивши, що тепер це єдиний спосіб забезпечити їхню свободу [10]. Однак, невдовзі армії півночі здобули великі військові перемоги, що підвищило популярність Лінкольна, і 8 листопада 1864 р. він був вдруге обраний президентом США [5; 10].

9 квітня 1865 р. завершилася Громадянська війна і Конфедерація припинила своє існування. Лінкольн почав замислюватися про політичні права для темношкірих. 11 квітня він виголосив промову, в якій заявив, що звільненим рабам потрібно дати певні політичні права. Почувши цю промову президента, прихильник конфедератів актор Джон Вілкс Бут сказав: «Президент хоче визнати темношкірих повноцінними громадянами нашої країни. Це його остання промова, клянуся вам» [3]. 14 квітня 1865 р. Бут смертельно поранив Лінкольна в театрі Форда у Вашингтоні, наступного дня Лінкольн помер [1; 3].

Вже після смерті Лінкольна, 2 грудня 1865 р. Алабама стала 27 штатом, в якому була ратифікована 13-а поправка. Це нарешті склало 3/4 усіх штатів, що ратифікували її – кількість, яка була необхідна для проголошення поправки чинною по всій території США. 18 грудня 1865 р. 13-а поправка стала частиною Конституції США і рабство в усіх його формах було заборонене законодавчо [8].

Отже, погляди Авраама Лінкольна на проблему скасування рабства пройшли певну еволюцію від визнання права окремих штатів самим вирішувати це питання до впевненості у необхідності повного та неухильного скасування рабовласницької системи. Підписавши Прокламацію про звільнення негрів, Лінкольн сказав: «Якщо моє ім'я і потрапить в історію, то лише за цей акт, бо в ньому – вся моя душа» [4]. Важко переоцінити загальний внесок Авраама Лінкольна в зміцнення американської держави, однак в історію він ввійшов насамперед як президент визволитель рабів, який віддав за це своє життя.

Література

1. Американський президенціалізм: інститут глави держави в США у персоналіях від зародження до сьогодення. Біографічна енциклопедія / за ред. Н. М. Хоми. Львів: Новий Світ-2000, 2018. 369 с.
2. Григоруک Н. Формування суспільно-політичних поглядів Авраама Лінкольна. *Гілея: науковий вісник*. 2021. № 11. С. 19–23.
3. Коржик Р. Авраам Лінкольн. Факти та міфи. *Artefact* : веб-сайт. URL: <https://artefact.org.ua/history/avraam-linkol-fakti-ta-mifi.html>
4. Левицька Ю. Свобода іншим ціною власного життя. *Листи до приятелів* : веб-сайт. URL: <https://lysty.net.ua/lincoln/>
5. Махун С. Авраам Лінкольн. Чесний, добрий і впертий «старий Ейб». *День* : веб-сайт. URL: <https://web.archive.org/web/20150530185523/http://incognita.day.kiev.ua/avraam-linkoln.html>
6. Прокламація об освободженні негров. *Історія США в документах*: веб-сайт. URL: <https://web.archive.org/web/20151117072119/http://www.grinchevskiy.ru/19/a-l-proklamaciya-ob-osvobojudenii-negrov.php>
7. Роудс Дж. Ф. Історія Громадянської війни в США. 1861–1865 : пер. з англ. Київ, 2020. 482 с.
8. Скасування рабства у США. *Цей день в історії* : веб-сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/h/1218M/>
9. Троян С. С. Авраам Лінкольн. Постаць президента на тлі епохи. *Зовнішні справи*. 2019. № 4–5. С. 19–23.
10. Vorenberg M. Abraham Lincoln's Wiliest Trick Should Be a Lesson for Biden. *The New York Times*. Aug. 27, 2024. URL: <https://www.nytimes.com/2024/08/27/opinion/abraham-lincoln-lesson-biden.html>

* * *

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ СВІТУ

Вишневська Валерія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лобода Д. О.)

РАПАЛЛЬСЬКИЙ ДОГОВІР: ПРИЧИНИ, СУТЬ ТА НАСЛІДКИ ДЛЯ НІМЕЧЧИНИ ТА РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ

Німецько-російські відносини мають протяжну історію, характер яких постійно змінювався залежно від геополітичного становища та інтересів сторін. Міжвоєнний період не став винятком, коли спостерігалися трансформації у відносинах між цими країнами: то співробітництво, то відверта ворожість, то загалом союзництво.

Актуальність цієї теми полягає в тому, щоб прослідкувати історію розвитку німецько-російських відносин та визначити вектори співробітництва між цими народами в ХХІ ст. А саме як це може вплинути на розвиток подій в часи російсько-української війни та дослідити, чому Німеччина проводить досить пасивну політику щодо підтримки України та намагається зберегти економічне співробітництво з російською федерацією.

Попри те, що російська офіційна пропаганда намагається приховати співробітництво з Німеччиною та боїться визнати, що саме Радянський союз став головним фактором в посиленні Німеччини, на фундаменті якої зародилася нацистська диктатура, але є безліч фактів, що вказують на близькі економічні та політичні стосунки між країнами. Рапалльський договір також є тому свідченням.

Метою статті є дослідження змісту Рапалльського договору та його ролі в німецько-радянських відносинах та змінах геополітичного ландшафту Європи в міжвоєнний (1918 – 1939) період.

Післявоєнна Німеччина знаходилась у важкому політичному становищі, криза охопила всі сфери державного життя, а на зовнішньополітичній арені вона втратила весь свій вплив.

Поразка в Першій світовій війні для неї була досить болючою, яка ледве не поставила країну на межу зникнення.

Радянська Росія перебувала в схожому становищі. Хоча вона була на стороні країн Антанти, які стали переможцями, але вона була вимушена вийти з війни в самий її розпал. Це сталося через те, що Російська Імперія не витримала тягара війни через економічну та технологічну слабкість, що перейшло в революцію та криваву громадянську війну. В результаті чого економіка радянської Росії була знищена, а суспільство втомлене. Сама країна була ізольованою, адже країни Європи не визнавали більшовицьку владу та бачили в ній пряму загрозу для себе через ідеї, які пропагували комуністи. Також більшовиками було націоналізовано підприємства європейських інвесторів, а Російська Імперія мала безліч боргів перед європейськими союзниками, які не хотів виплачувати більшовицький режим [3].

Іншими словами, Німеччина та Радянська Росія на початку 1920-х років обидві знаходилися у схожих, подібних один до одного становищах. Обидві країни пережили значні трансформації після Першої світової війни, стикнулися з серйозними економічними труднощами внаслідок військових збитків, що вплинули на соціальну сферу та добробут населення. Обидві країни також були ізольовані зовнішньополітично. Німеччина була звинувачена у провокуванні війни, тоді як Росію не запросили на Паризьку конференцію через сепаратну угоду Брест-Литовського миру 1918 року з державами Четвертного союзу [1, с. 195].

На Генуезькій конференції, яка відбулася навесні 1922 року, радянська делегація висунула пропозицію рівноправного економічного партнерства, скорочення збройних сил та встановлення миру, але ця пропозиція була відхилена іншими європейськими державами, зокремо Францією та Великобританією, які вимагали повернення боргів Російській імперії. Радянська делегація у відповідь вимагала спочатку відшкодування завданих збитків, які були заподіяні іноземною інтервенцією країн Антанти [3, с. 117].

Утім за результатами цієї конференції радянській делегації вдалося досягти найбільшого дипломатичного успіху з часів їх приходу до влади – укладання 16 квітня 1922 року Рапалльського

договору з Німеччиною. За ним скасовувалися взаємні претензії та відкривалися широкі можливості для економічного співробітництва [2, с. 40].

Рапалльський договір регулював принципи торговельних і економічних відносин між Радянською Росією та Німеччиною. Згідно умов договору, сторони відмовлялися від компенсацій за військові та цивільні збитки, радянський уряд відмовлявся від німецьких репарацій. У всіх пунктах угоди був закріплений принцип рівності між обома країнами [4, с. 992].

У заяві НКЗС РСФРР від 29 серпня 1922 року було зауважено, що цей договір є дуже важливим, оскільки він відкриває можливості для відновлення економіки та фінансів як Росії за рахунок її природних ресурсів, так і Німеччини за рахунок її організаційних та технічних можливостей. Німецьким делегатам було повідомлено про початок роботи над проектом торгівельного договору, що свідчило про готовність Радянського Союзу до негайного розвитку економічного співробітництва [2, с. 40].

Рапалльський договір викликав здивування серед союзників, оскільки він суперечив планам Антанти використовувати Німеччину проти Радянського Союзу. Через це союзники вимагали скасування угоди. Незважаючи на певні сумніви щодо свого вибору, які були спричинені недружнім відношенням німецькими політиками до більшовиків, Німеччина кінцево ратифікувала Рапалльський договір.

Для Німеччини та її лідерів Рапалло був важелем на політичній арені. Це був вимушений крок, який мав би спонукати західні країни до ревізії Версальського договору. Німецькі політичні кола вважали, що загроза німецько-радянського союзу змусить їх піти на певні поступки [4, с. 992].

Слід відзначити, що уряд Німеччини підписав Рапалльський договір, спираючись, передусім, на важливість для країни розвитку торговельно-економічних зв'язків з Радянською Росією [4, с. 992]. Для більшовиків договір був дипломатичною перемогою, адже розпочався вихід з ізоляції шляхом встановлення дипломатичних відносин з однією з європейських країн.

Підписання німецько-радянського договору в м. Рапалло свідчило, що обидві сторони не збиралися миритися з повоєнним

устроєм та об'єднували власні зусилля для післявоєнного відновлення. Німеччина отримала доступ до сировинної бази СРСР, що спонукало до розвитку німецької промисловості та економіки загалом. Більшовики, у свою чергу, отримали ринок збуту природних ресурсів. Саме цей договір створив фундамент для розвитку подальшого військово-економічного співробітництва двох країн, яке не лише зміцнило диктаторські режими, але і дало змогу розв'язати Другу світову війну в Європі.

Література

1. Шевченко О. Тенденції розвитку військових контактів Веймарської Німеччини та Радянського Союзу в 1922-1933 рр. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова*. 2014. № 1. Київ: НПУ. С. 194-199.
2. Гальченко С. І. Економічні відносини між СРСР і Веймарською республікою в 1922-1924 рр. *Соціально-політичні процеси в Україні та світі у контексті глобалізаційних перетворень. Матеріали всеукраїнської наукової конференції*. 2021. Ірпінь: Університет ДФС України. С. 39-46.
3. Гальченко С. І. Радянсько-німецькі відносини від брестського миру до генуезької конференції. *Всеукраїнська наукова конференція «ХІ Богданівські читання»*. 2020. Черкаси: ЧНУ. С. 173 – 178.
4. Матвеев А.Ю. Рапальський договір 1922 р.: значення та наслідки для Веймарської Німеччини. *International scientific and practical conference «Priority directions of science and technology development»*. 2020. Київ. С. 990-993.

* * *

Водолажський Микита, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

ГЛОБАЛЬНІ НАСЛІДКИ ПЕРШОЇ ТА ДРУГОЇ СВІТОВИХ ВІЙН

Перша та Друга світові війни – це два найбільш руйнівних конфлікти в історії людства, які залишили глибокий слід на

політичній карті світу, економіці, суспільстві та культурі. Ці війни не лише забрали мільйони життів, але й спровокували радикальні зміни в світовому порядку.

Перша світова війна, що розгорнулася в період з серпня 1914 по листопад 1918 року, стала однією з найкривавіших сторінок в історії людства. Загальні втрати перевищили 30 мільйонів осіб, включаючи як військових, так і цивільне населення. Цей глобальний конфлікт, що охопив 38 держав з населенням понад 1 мільярд осіб, мав далекосяжні наслідки для світового порядку.

На початку ХХ століття гостра конкуренція між великими європейськими державами, боротьба за колонії та сфери впливу, а також розвиток націоналізму і милітаризму створили напружену атмосферу, яка врешті-решт вибухнула війною. Основними воюючими сторонами стали Антанта (Франція, Велика Британія, Росія, США, Італія та інші) та Центральні держави (Німеччина, Австро-Угорщина, Османська імперія, Болгарія).

Війна мала тотальний характер, що означав залучення до неї всіх сил суспільства. Цілі країни були мобілізовані на військову службу, економіка працювала на потреби фронту, а населення зазнавало величезних жертв. Зростаючі втрати підривали моральний дух армій і цивільного населення, оголюючи внутрішні суперечності та соціальні проблеми.

Колонії європейських держав також були залучені до війни. Вони постачали сировину та продовольство, а також надавали велику кількість робочої сили та солдатів. Сотні тисяч колоніальних жителів були вивезені до Європи для роботи в тилу або служили на фронті.

Наслідки Першої світової війни були катастрофічними. Поразка Німеччини та Австро-Угорщини призвела до розпаду цих імперій і утворення нових національних держав у Європі. В Росії відбулася революція та встановлення радянської влади. Соціальні потрясіння, міграція населення та зростання радикальних настроїв стали характерними рисами післявоєнного світу.

Війна завдала руйнівного удару по економіках багатьох країн, спричинивши інфляцію, безробіття та голод. Через війну виробництво товарів для населення різко скоротилося, а потреби у військових товарах різко зросли. Країни втрачали території, не

могли торгувати з ворожими країнами. Крім того, через блокади та війну на морі країни не могли отримувати потрібні їм товари з-за кордону. Особливо гостро стояло питання з продовольством. Щоб вижити, країни вводили обмеження на споживання продуктів, встановлювали фіксовані ціни і навіть вилучали продовольство у селян для армії та міст.

Отже, війна призвела до величезних економічних проблем, пов'язаних зі скороченням виробництва товарів для населення, зростанням потреб у військових товарах, труднощами з торгівлею та нестачею продуктів харчування. Країни змушені були вводити різні обмеження, щоб вижити в цих умовах.

Безпрецедентні за своїми масштабами збитки від бойових дій зруйнували економічну систему багатьох країн Європи та світу. Ключовим джерелом для фінансування відновлювальних робіт вважалися репарації, обсяг яких, особливо для Німеччини, був настільки великим, що не відповідав реальним можливостям країни.

Однак, перші кроки Ліги Націй та найбільш розвинених країн забезпечили економічне зростання в Угорщині, Естонії, Греції, Болгарії та Німеччині. Ця підтримка була зосереджена на експортоорієнтованих галузях, таких як важка промисловість та машинобудування, з метою генерації валютних надходжень для повернення боргів кредиторам, в результаті чого з'являлися величезні дисбаланси, що мали як наслідок економічні та політичні кризи. Саме розвинені за рахунок іноземних інвестицій галузі німецької економіки було вдало переорієнтовані для військових потреб [1, с. 150].

Таблиця 1

**Військові витрати основних держав-учасниць
Першої світової війни**

Держава	Витрати (млн. дол.)
Велика Британія	24,143
США	17,337
Франція	11,208
Росія	7,658
Німеччина	19,894

Перша світова війна стала потужним каталізатором для національно-визвольного руху українців. Конфлікт підніс українське питання на новий рівень і значно активізував національну свідомість. Західний дослідник Марк фон Гаген стверджує, що війна була найбільшим вторгненням модерного світу в традиційне життя селянства, що становило більшість населення українських земель. Цей процес прискорив трансформацію українців із селян у націю.

Війна сприяла створенню українських військових формувань, таких як Легіон Українських Січових Стрільців та українських частин в російській армії, які стали важливими центрами консолідації українців. Безпосередні контакти між українцями з різних регіонів, які опинилися по різні боки фронту, прискорили процес формування національної ідентичності. Наддніпрянські політемігранти в Австро-Угорщині також відіграли важливу роль у розвитку українського національного руху, активно співпрацюючи з українськими організаціями в Галичині та Буковині.

Осмилюючи трагічний досвід Першої світової війни, варто підкреслити її надзвичайну роль у долі українського народу. Незважаючи на страждання, війна пробудила національну свідомість і дала українцям шанс на створення власної держави. Як зазначалося у відозві Головної української ради, жертви війни мали б сприяти становленню української державності.

Перша світова війна була періодом максимального напруження сил і виплеску енергії народів. Вона стала каталізатором для національно-визвольних рухів, зокрема українського. Внаслідок посилення національної свідомості українців, під час війни було проголошено Українську Народну Республіку та Західно-Українську Народну Республіку, які згодом об'єдналися.

Для розуміння сучасної ситуації в Україні важливо осмислити досвід Першої світової війни. Цей конфлікт мав значний вплив на європейську політику, а українське питання стало одним із ключових факторів, що спровокували війну. Західноукраїнські землі стали предметом територіальних претензій різних держав, що значно ускладнило ситуацію в регіоні.

Відомий шведський аналітик Рудольф Челлен підкреслював, що бажання Росії приєднати західноукраїнські землі, приховане під виглядом панславізму, було однією з головних причин початку війни. Він також зазначав, що від розв'язання українського питання залежало майбутнє не тільки українців, а й всієї Європи.

Перша світова війна висвітлила важливість українського питання в європейській політиці. Центральні держави, зокрема Німеччина та Австро-Угорщина, розглядали Україну як ключовий елемент для ослаблення Російської імперії. Історики того часу, такі як Арнольд Дж. Тойнбі та Р. Сетон-Вотсон, підкреслювали, що створення незалежної України могло б призвести до розпаду Росії та змінити баланс сил в Європі. Вони вважали, що українське питання було однією з головних причин Першої світової війни і що ігнорувати його наслідки було неможливо.

Чеський публіцист Карел Гавлічек зазначав, що пригноблення України було помилкою, яка призвела до нестабільності в регіоні. Він підкреслював, що доки Україна не отримає справедливості, неможливий справжній мир в Європі.

Таким чином, події Першої світової війни показали, що українське питання має глибоке історичне коріння та має важливе значення для європейської безпеки. Сучасні події в Україні є відлунням тих історичних процесів, які розпочалися сто років тому.

Перша світова війна стала переломним моментом в історії людства, ознаменувавши початок бурхливого ХХ століття. Цей глобальний конфлікт спровокував глибокі соціальні, політичні та ідеологічні зміни, що відбилися на подальшому розвитку світу. Революції, тоталітарні режими, ідеологічні протистояння та духовна криза — все це стало наслідком Першої світової війни. Багато істориків вважають, що саме 1914 рік поклав початок справжнього ХХ століття, століття воєн і революцій.

Видатний історик Норман Дейвіс зазначав, що причини початку Першої світової війни є надзвичайно складними і досі повністю не з'ясованими. Цей конфлікт став поворотним пунктом в історії Європи і досі привертає увагу дослідників.

Перша світова війна стала каталізатором радикальних змін у світовому порядку. Вона спричинила крах великих імперій, таких як Російська, Німецька, Австро-Угорська та Османська, і посяла насіння нових ідей та ідеологій, як-от комунізм, фашизм та націонал-соціалізм [4, с. 65–69].

Війна мала тотальний характер, залучивши мільйони людей і спричинивши руйнування безпрецедентних масштабів. Вона перетворила цілі покоління на солдатів і залишила глибокі психологічні травми. Саме Перша світова війна формувала масову «мілітарну свідомість» і підірвала віру в гуманістичні ідеали. Вона виявила неефективність старих політичних систем і дипломатичних методів, показала, що прогрес не завжди веде до кращого світу, а наукові досягнення можуть бути використані для масового знищення.

Перша світова війна стала переломним моментом в історії людства, який мав далекосяжні наслідки. Вона сформувала новий світовий порядок, заснований на принципах колективної безпеки, і стала поштовхом до подальших глобальних конфліктів. Її уроки актуальні й донині, особливо в контексті сучасних глобальних проблем [3, с. 231].

Незважаючи на жакливі наслідки Першої світової війни, лідери країн не змогли запобігти виникненню нового глобального конфлікту. Невирішені проблеми, економічна криза та зростання націоналістичних настроїв створили сприятливий ґрунт для Другої світової війни, яка стала ще більш руйнівною і кривавою.

Друга світова війна кардинально змінила міжнародну арену, перетворивши її з багатополярної на біполярну систему. Великі втрати Німеччини, Італії та ослаблення Франції і Великої Британії створили вакуум сили. Натомість США, зберігши економічну міць і здобувши ядерну монополію, та СРСР, як переможець у війні й володар ядерної зброї, стали двома супердержавами, навколо яких консолідувалися інші країни. Паралельно крах колоніальної системи породив численні незалежні держави, які об'єдналися в рух неприєднання, утворивши третій, менший полюс сили в новому світовому порядку. Іншим важливим наслідком стала деколонізація. Країни

Азії, які раніше були колоніями європейських держав або Японії, здобули незалежність [2, с. 56].

Для запобігання нових глобальних конфліктів було створено Організацію Об'єднаних Націй (ООН). Її основна мета – підтримувати міжнародний мир і безпеку, сприяти розвитку співробітництва між країнами та захищати права людини.

Після Другої світової війни, з метою покарання воєнних злочинців та встановлення міжнародної справедливості, були створені два масштабні міжнародні трибунали: Нюрнберзький та Токійський. Токійський трибунал, або Міжнародний військовий трибунал для Східної Азії, зосередився на судовому переслідуванні японських військових та цивільних осіб, відповідальних за жахи війни в Тихоокеанському регіоні.

Створений у 1946 році, трибунал функціонував до 1948 року. За цей час він розглянув справи 25 високопоставлених японських чиновників та військових. Більшість з них були засуджені до довічного ув'язнення або смертної кари. Окрім покарання винних, трибунал розробив Токійську декларацію, яка стала важливим документом міжнародного гуманітарного права [2, с.133].

Хоча обидва трибунали мали спільну мету – покарати воєнних злочинців, вони відрізнялися за своїми характеристиками. Нюрнберзький трибунал був створений на основі угоди між чотирма державами-переможцями (США, СРСР, Велика Британія, Франція), тоді як Токійський – за ініціативи США. Крім того, склад Токійського трибуналу був більш міжнародним, а його юрисдикція поширювалася на ширший спектр злочинів.

Діяльність трибуналу базувалася на кількох фундаментальних принципах, визначених у Хартії Міжнародного військового трибуналу для Східної Азії:

Юрисдикція: Трибунал мав право судити будь-яку особу, причетну до воєнних злочинів, незалежно від її статусу.

Право на захист: Обвинувачені мали право на захист і могли викликати свідків.

Поняття воєнного злочину: Трибунал визначив широке коло воєнних злочинів, включаючи вбивства, тортури, грабежі та руйнування цивільної інфраструктури.

Презумпція невинуватості: Обвинувачений вважався невинним, доки його вину не доведуть.

Незалежність: Трибунал був незалежним від будь-якої держави і підпорядковувався лише Альянсу переможців.

Токійський трибунал розглядав три основні категорії злочинів:

Злочини війни: Вбивства, тортури, грабежі, руйнування міст та інша протиправна діяльність під час військових дій.

Злочини проти миру: Планування, підготовка, розв'язання та ведення агресивної війни.

Злочини проти людства: Масові вбивства, тортури, переслідування за політичними, расовими чи релігійними мотивами.

Токійський трибунал передбачав механізм компенсації шкоди, завданої Японією країнам-жертвам. Японія зобов'язалася виплатити величезні репарації, які використовувалися для відновлення зруйнованої інфраструктури та економіки постраждалих країн.

Токійський трибунал відіграв ключову роль у становленні міжнародного права і встановив важливі прецеденти для судової відповідальності за воєнні злочини. Він сприяв розвитку поняття міжнародної відповідальності за агресію та злочини проти людства. Крім того, трибунал став важливим кроком на шляху до створення міжнародних кримінальних судів, таких як Міжнародний кримінальний суд [5].

Численні жертви, моральне та фізичне виснаження населення, зруйнована інфраструктура створювали надзвичайні перешкоди в справі відбудови світового господарства і перш за все Європи, жертви якої були найбільшими. До того ж надзвичайний занепад сільського господарства, обумовлений нестачею знарядь праці, скороченням поголів'я худоби, нестачею добрив, знищенням великої кількості господарств у ході воєнних дій ще більше загострював ситуацію. Відродженню промисловості перешкоджала також відсутність сировини, напівфабрикатів, знищені транспортні зв'язки. Обладнання більшості підприємств за роки війни застаріло, деякі заводи були зруйновані або демонтовані. Промислове виробництво скоротилося більше ніж на третину порівняно з довоєнним рівнем.

За роки війни значно впав життєвий рівень, що призвело до високої смертності населення від недоїдання. Безумовно, завершення війни принесло певні позитивні зміни, проте через

падіння рівня продуктивності праці та інших негативних явищ (недовантаження обладнання, неефективне використання земельних ресурсів тощо) бідність залишалася надзвичайно поширеною у повоєнному світі.

Надзвичайно негативним фактором став підрив національних валют. Країни, які воювали, фінансували свої видатки за рахунок збільшення кількості паперових грошей та емісії державних позик. Відразу після війни ситуація ще більше погіршилася, адже країни, які звільнилися від окупації, фінансували відбудову власного господарства також за рахунок випуску нових грошей та додаткових позик. Усе це призводило до зростаючих інфляційних явищ. У переможених країнах ситуація була ще гіршою. Для покриття видатків окупації та збитків, завданих війною, вони застосовували ще більшу емісію, в той час коли нестача матеріальних благ тут була ще більш відчутною.

Лише США, займаючи більш вигідну позицію в роки війни, зуміли отримати певні вигоди. Промислове виробництво тут за ці роки подвоїлося, ряд стратегічних галузей різко збільшив обсяги свого виробництва: алюмінієва промисловість — у 6 разів, літакобудування — в 16, виробництво штучного каучуку — в 400 раз тощо. США виробляли 2/3 світового промислового виробництва, володіли майже 2/3 світового золотого запасу.

Досить складна ситуація в Європі, надзвичайно повільна відбудова її економічного потенціалу спричинили потребу надання певної допомоги. Таку допомогу могли надати лише США. Спеціально створена при президенті комісія, діяльність якої була спрямована на аналіз допомоги іноземним державам, підтвердила катастрофічний стан західноєвропейської економіки, відзначила значне зниження її довоєнного виробництва і високу потребу в імпорті та втрату Європою практично всіх джерел отримання іноземної валюти. Комісія також підтвердила існування «ножиць цін» між промисловістю та сільським господарством, руйнування єдиної системи внутрішньої та зовнішньої торгівлі. Було очевидним, що без відповідної допомоги, яку могли надати лише США, Європа не зможе вийти з повоєнної кризи.

Але ані західноєвропейським, ані американським інтересам не відповідала роль США як постачальника сировини та товарів

першої необхідності на добродійних засадах. Тому на перший план виходить програма співробітництва, яка повинна була базуватися на таких критеріях: більша самоокупність економічного відродження Європи, підвищення віддачі від американської допомоги та чергове оновлення технологічної бази, яке розпочалося наприкінці 40-х років у США. За таких умов США виступили своєрідним «спонсором» повоєнної відбудови Європи.

5 червня 1947 року держсекретар США Дж. Маршал, виступивши в Гарварді, представив зміст програми, спрямованої на відбудову та розвиток Європи. Програма була розрахована на чотири роки і передбачала розв'язання таких завдань: модернізація інфраструктури; збільшення обсягів виробництва (зокрема в енергетиці та металургії); більш рівномірне розміщення важкої індустрії (зконцентрованої традиційно в зоні Руру); раціоналізація виробництва сільського господарства та легкої промисловості і, нарешті, забезпечення грошової та фінансової стабілізації. До послуг європейських країн надавався американський економічний досвід та професійні експерти.

Основний принцип плану передбачав, що Європа повинна сама взяти на себе ініціативу його перетворення в життя: країнам, зацікавленим у поєднанні зусиль, спрямованих на відбудову економіки, необхідно було виробити узгоджену програму, яка б спиралася на процес багатосторонньої координації та кооперації зусиль.

З метою реалізації плану в квітні 1948 року було створено Європейську організацію економічного співробітництва, до складу якої увійшло 16 країн, яка й координувала заходи щодо реалізації плану. За чотири роки дії плану Маршала (1948–1951 рр.) США надали допомогу європейським країнам на суму близько 17 млрд дол. з якої близько 2/3 припали на частку чотирьох провідних європейських країн: Великобританії, Франції, Італії та ФРН, більша частина з яких дісталася саме ФРН [3, с.233].

Перша і Друга світові війни стали найбільш руйнівними конфліктами в історії людства, що призвели до кардинальних змін у політичній карті світу, економіці та суспільстві. Перша світова війна (1914–1918 рр.) стала катастрофою для багатьох країн,

спричинивши глибоку економічну кризу, зростання радикальних настроїв і розпад імперій. Вона також сприяла національному пробудженню, зокрема українському, що стало поштовхом до утворення Української Народної Республіки. Друга світова війна поглибила наслідки попередньої, створивши новий світовий порядок, який призвів до появи біполярної системи з США і СРСР як наддержавами, а також до створення ООН і процесу деколонізації. Ці війни залишили глибокий слід у світовій історії, формуючи сучасний міжнародний лад.

Література

1. Перша світова війна у фокусі історії (дипломатичні та політичні колізії Великої війни) : монографія / Наукова редакція д.і.н. проф. С. С.Трояна. Київ: ТОВ «Кондор-Видавництво», 2016. 351 с.
2. Вторая мировая война в воспоминаниях. 1990. 551 с.
3. *Эрхард Л.* Полвека размышлений: Речи и статьи. М., 1993. 608с.
4. Логінов М. М., Лавриненко В. М. Вплив Першої світової війни на господарську систему провідних країн Західної Європи. *Вісник АПСВ*. 2014. № 2. С. 65–70.
5. Tokyo War Crimes Trial.
URL: <https://www.nationalww2museum.org/war/topics/tokyo-war-crimes-trial>

* * *

Ворона Валентина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія»
ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Год Н. В.)

РОЛЬ ЖІНОК У БОРОТЬБІ ЗА ПРАВА АФРОАМЕРИКАНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У США В ХХ СТОЛІТТІ

Впродовж історії Сполучених Штатів Америки, темношкірі жінки активно долучалися до основних соціальних рухів, знаходячи способи організувати боротьбу за справедливе та рівне суспільство не лише для себе. Обговорюючи лідерство чорношкірих жінок та їхній внесок у боротьбу за громадянські

права, стає очевидним, що часто їх роль залишалася непоміченою. Незважаючи на те, що багато жінок відігравали важливу роль у боротьбі за свободу афроамериканців, але, переважно чоловікам віддають більше заслуг та уваги за успіхи руху, особливо в історичних наративах та пам'ятних згадках. Однак, реальність руху за громадянські права спростовує такі уявлення, чимало афроамериканок діяли як лідери і на місцевому, і на загальнонаціональному рівнях.

Висвітлюючи рух за громадянські права, часто зображують певний тип темношкірих жінок, таких як Роза Паркс, як приклад слухняної жіночності. Це обмежена уява про жінок, що боролися за свободу і, що історикinja Жанна Теогарріс називає «гендерним мовчанням» в історії руху [5, с. 11]. Таке уявлення призводить до того, що діяльність чорношкірих жінок сприймається як пасивна і скромна, що фактично замовчує сексизм та дискримінацію, з якими вони стикалися як у межах руху, так і поза ним, хоча, ці жінки були організаторами та лідерами.

Популярні наративи часто пригнічують внесок темношкірих жінок у розвиток соціальних рухів, ставлячи їх у тінь чоловіків. Так само, як і Розу Паркс, Коретту Скотт Кінг часто зображають лише як дружину та вдову Мартіна Лютера Кінга. Хоча, вона була активісткою руху за громадянські права та права жінок, ще до одруження з Мартіном Лютером Кінгом. Коретта неодноразово висловлювала своє несприйняття сексизму та нерівності, з якими стикалася під час боротьби за права темношкірих: «Недостатньо уваги приділено ролі жінок у боротьбі. Загалом, чоловіки сформували лідерство в боротьбі за громадянські права, але було багато жінок на провідних ролях і багато жінок на задньому плані. Жінки були основою всього руху за громадянські права... Жінки були тими, хто уможливив, щоб рух став масовим...» [6].

Чорношкірі жінки вже до початку руху за громадянські права активно брали участь у боротьбі за соціальну справедливість у Сполучених Штатах. Через церкву, а згодом через створення клубів темношкірих жінок, які почали розвивалися наприкінці ХІХ століття, виникла традиція служіння та жертвовності, що стало основою для подальших організаційних зусиль. Заснування таких організацій, як Національна асоціація клубів кольорових жінок, Національна рада негритянських жінок та інших подібних

груп, допомогло сформувати базу для жіночого лідерства в контексті руху за громадянські права [2, с. 22-26].

Жінки відіграли особливу роль у русі за громадянські права в США, ставши не лише активістками, але й ідеологічними та організаційними рушіями, які забезпечили успіх багатьох кампаній проти расової дискримінації та сегрегації. Їхній внесок був багатогранним і змінював хід історії, що можна простежити на кількох прикладах.

Анна Полін «Паулі» Мюррей стала однією з головних ідейних рушіїв у справі «Браун проти Управління освіти Топеки» (1954), що завершила сегрегацію в школах США. Як юристка, священник та активістка, вона запропонувала теорію, що сегрегація є неконституційною, що стало основою для аргументів адвокатів у цій справі. Її книга 1950 року «Закони раси та кольору шкіри» була важливим джерелом для цієї правової боротьби. Крім того, Мюррей була співавтором есе «Джим Кроу і закон» (1965), в якому стверджувалося, що рівний захист, гарантований 14-ю поправкою, має поширюватися не лише на расову, а й на статеву дискримінацію. Ідеї Мюррей були враховані в рішенні Верховного суду в справі «Рід проти Ріда» (1971), де було підтверджено застосування рівного захисту до чоловіків і жінок [6].

Меймі Тіл Моблі стала символом руху за громадянські права після вбивства її 14-річного сина, Еммета Тіла, у 1955 році в штаті Міссісіпі. Моблі, хоча і не була активісткою, своєю рішучістю зробила великий внесок у боротьбу за расову рівність. Після того, як тіло її сина було жорстоко понівечене, вона наполягла на відкритому показі його труни під час похорону, щоб весь світ побачив, до чого призвела расова ненависть. Цей акт став потужним символом боротьби за рівноправ'я. Хоча вбивці Еммета Тіла так і не понесли покарання, Моблі, до кінця життя боролася за права темношкірих дітей.

Клодетт Колвін — будучи п'ятнадцятирічною дівчиною, вона відмовилася поступитися місцем білій жінці в автобусі, за це її — арештували. Ця подія стала важливим кроком у боротьбі проти расової сегрегації: було організовано бойкот автобусів у Монтгомері та розпочато справу «Браудер проти Гейла» — наслідком яких стало скасування сегрегації в автобусах [4, с. 112].

Мод Баллоу — програмний директор першої чорношкірої радіостанції в Монтгомері, стала особистим секретарем Мартіна Лютера Кінга-молодшого у 1955 році. Вона працювала в часи бойкоту автобусів і активно підтримувала рух за громадянські права, незважаючи на загрози життю від членів расистських груп.

Коретта Скотт Кінг — після вбивства чоловіка Мартіна Лютера Кінга, продовжила його справу. Вона організувала кампанію «Бідні люди», боролася за права жінок, за святкування дня народження Кінга на національному рівні, була рішучим противником апартеїду.

Ці жінки стали символом відваги та рішучості в боротьбі за права жінок та расову рівність, вони впливали на правозахисні ініціативи та ключові події, що змінювали соціальну та політичну ситуацію в США.

Ненасильницький опір був основною тактикою Руху за громадянські права в США, і жінки відігравали в ньому важливу роль, але їх участь у цій боротьбі була іноді недостатньо визнаною. Ненасильницький опір, заснований на принципах мирного протесту, став ключовим елементом стратегії Руху, і жінки, використовуючи цей підхід, змогли досягти значних соціальних і політичних змін.

Ненасильницький опір у Русі за громадянські права, був основною стратегією, яку популяризував доктор Мартін Лютер Кінг-молодший. Він опирався на ідеї Махатми Ганді, що вимагали від учасників боротьби зберігати мир і гідність і не відповідати на агресію і насильство з боку поліції або супротивників. Для жінок цей метод виявився найбільш прийнятним, дієвим та результативним [1, с. 159].

Жінки, застосовуючи ненасильницький опір, змогли продемонструвати свою стійкість, мудрість і моральну силу. Вони виступали не тільки як організаторки, а й як моральні орієнтири руху. Це дозволяло їм уникати фізичних конфліктів і водночас -- здобути широку підтримку в боротьбі за рівні права.

Найбільш поширеними методами ненасильницького опору, якими активно користувалися жінки, були сидячі страйки та марші. У 1960 році почався відомий рух сидячих страйків в Південних штатах США, коли групи молодих людей, багато з

яких були жінками, почали сідати за обідні столи в кафе, які відмовлялися обслуговувати чорних клієнтів. Це була форма ненасильницького протесту проти сегрегації та дискримінації.

У 1963 році жінки брали активну участь у Марші на Вашингтон, де більше 250 000 людей вимагали рівних прав для афроамериканців. Жінки не тільки підтримали марш, а й виступали в ролі спікерок та організаторок [3, с.28].

Іншим важливим аспектом ненасильницького опору була кампанія з реєстрації виборців, де жінки відіграли вирішальну роль. Фанні Лу Хеймер, одна з видатних активісток, брала участь у таких кампаніях, незважаючи на переслідування. Вона стала голосом тих, хто прагнув змінити політичну ситуацію в країні, зберігаючи при цьому мирний підхід до боротьби.

Елла Бейкер була однією з перших, хто підкреслив важливість формування організацій на місцевому рівні, тобто «знизу». Вона закликала до солідарності і братерства в боротьбі за права темношкірого населення, прагнула залучити до руху жінок і молодь [6].

Ненасильницький опір, в тому числі через участь жінок, дозволив привернути увагу громадськості до проблеми расової несправедливості. Цей мирний протест призвів до важливих політичних та юридичних змін, таких як прийняття Закону про громадянські права 1964 року і Закону про право голосу 1965 року, які суттєво покращили ситуацію для афроамериканців [7].

Таким чином, жінки-учасниці Руху за громадянські права в США через свої дії в рамках ненасильницького опору не лише сприяли боротьбі за рівні права, а й змінили суспільне сприйняття ролі жінок у політичному житті та соціальних змінах. Їхній спокій, рішучість і принципи відкидання насильства стали основою у боротьбі за громадянські права.

Одна з найважливіших складових Руху за громадянські права в США була спрямована на забезпечення політичних прав афроамериканців, зокрема їхнього права голосувати. Ці кампанії були особливо важливими на Півдні США, де жінки відігравали важливу роль у боротьбі за рівний доступ до освіти та реєстрацію виборців.

Жінки, які брали участь у громадянському русі за права афроамериканців — сприяли утвердженню ідеалів рівності та

справедливості. Їхній внесок допоміг змінити соціальну та політичну ситуацію в США, підкреслюючи важливість рівних прав для всіх, незалежно від статі чи раси, а також призвів до важливих змін у суспільстві, зокрема у сферах освіти, працевлаштування та правосуддя, допомігши зменшити расову сегрегацію в громадських установах і транспорті. Жінки стали символами сили й рішучості, надихаючи майбутні покоління активістів і доводячи, що їхній голос і дії здатні справляти великий вплив на соціальні зміни.

Література

1. Арсенюк М. С., Вагіна О. М. Вплив моральних орієнтирів суспільства на політичну сферу. К. : Видавництво «Baltija Publishing», 2022. 220 с.
2. Кольєр-Томас, Б., і Франклін, В. П. (ред.). Сестри в боротьбі: афроамериканські жінки в русі за громадянські права та владу чорношкірих. / Б. Кольєр-Томас, В. П. Франклін (ред.). Нью-Йорк: NYU Press, 2001.
3. Мядзелець Є., Підберезних І. Рух за громадянські права чорношкірого населення США / Є. Мядзелець, І. Підберезних // Актуальні питання суспільних наук та історії медицини. 2020. 27–31 с.
4. Гібсон Робінсон, Дж. Е. Бойкот автобусів у Монтгомері та жінки, які почали його: мемуари. 1987. Гл. 2, «Бойкот починається».
5. Theoharis, J. The Rebellious Life of Mrs. Rosa Parks / J. Theoharis. Boston: Beacon Press, 2015. 381 с. URL: <https://www.amazon.com/Rebellious-Life-Mrs-Rosa-Parks/dp/0807076929>
6. Women in the Civil Rights Movement: Leaders and Legislators. The Civil Rights History Project [Електронний ресурс]. URL: <https://www.loc.gov/collections/civil-rights-history-project/articles-and-essays/women-in-the-civil-rights-movement/>
Дата оновлення: 2021. Дата звернення: 16.11.2024.
7. Архіви фонду. Civil Rights Act of 1964 [Електронний ресурс]. URL: <https://archivesfoundation.org/documents/civil-rights-act-1964/>. Дата звернення: 20.11.2024

Галушко Ельвіра, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)

КОРЕЙСЬКА ВІЙНА 1950-1953 РОКІВ: ОСНОВНІ ВІЙСЬКОВІ ОПЕРАЦІЇ, ТАКТИЧНІ ЗМІНИ ТА УЧАСТЬ МІЖНАРОДНИХ СИЛ

У політичній історії країн Сходу після Другої світової війни визначальну роль відіграла холодна війна, яка була чи не найголовнішою причиною розгортання кровопролитних війн та конфліктів, серед яких важливе місце належить Корейській війні 1950-1953 років. Вона стала класичним прикладом громадянської війни з безпосередньою участю наддержав, що, зрештою, перетворило Корейський півострів на полігон у їхньому протистоянні. Тому уроки Корейської війни не втрачають своєї актуальності, особливо в умовах агресивної війни росії проти України та залучення до неї північнокорейських військових підрозділів.

Корейська війна 1950-1953 років – це збройний конфлікт між Корейською Народно-Демократичною Республікою (Північною Кореєю), підтримуваною Китаєм та Радянським Союзом і Республікою Корея (Південна Корея), підтримуваною ООН, передусім Сполученими Штатами Америки.

Після закінчення Другої світової війни, Японія, котра з 1910 року мала свій колоніальний вплив на Корейському півострові, змушена була підписати Постдамський мирний договір, що мав на меті капітуляцію країни та звільнення Кореї. 10 серпня нею були прийняті ці умови, але формальна капітуляція відбулася тільки 2 вересня 1945 року. За домовленостями Корея була тимчасово розподілена по 38-й паралелі на зони впливу: північна частина півострова контролювалася СРСР, а південна – США. Це рішення заклало основу для подальшого поділу Кореї на дві ідеологічно протилежні держави, що призвело до загострення конфлікту і, зрештою, до Корейської війни 1950-1953 років.

У перебігу Корейської війни можна виокремити на кілька ключових етапів, кожен з яких мав свої особливості та наслідки у розвитку цього конфлікту.

Перший етап розпочався 25 червня 1950 року, коли Корейська народна армія (КНА) Північної Кореї розпочала масштабний наступ на Південну Корею. Впродовж цього етапу, що тривав до 15 вересня, північнокорейські війська просунулися на південь і досягли річки Накдонг. Їхнє просування було швидким і потужним: армія КНА, оснащена танками радянського виробництва та важкою артилерією, використовувала загальновійськові з'єднання, які забезпечували високу маневровість і боєздатність. У той же час армія Південної Кореї (Республіка Корея) не мала танків, протитанкової зброї та важкої артилерії, що значно ускладнювало її можливості для оборони. Частини армії Республіки Корея вводилися в бій поетапно, втративши більшість своїх позицій у перші дні наступу КНА.

Другий етап розпочався 15 вересня 1950 року, коли сили ООН під керівництвом США провели успішну Інчхонську десантну операцію. Цей повномасштабний наступ став вирішальним моментом для перебігу війни. Після висадки в Інчхоні, що стала однією з найуспішніших операцій війни, сили ООН змогли відтіснити КНА далеко на північ, повернувши контроль над Сеулом і більшою частиною території Південної Кореї. Ця фаза тривала до початку листопада 1950 року.

На наступному, третьому етапі війни, ситуація значно змінилася через втручання у конфлікт китайських військ. Це змінило баланс сил на користь Півночі. У листопаді 1950 року Народна армія Китаю об'єдналася з КНА, що дало можливість північнокорейським силам розпочати контрнаступ. Унаслідок цього об'єднані війська КНДР і Китаю перенесли лінію фронту до центральних районів півострова. Ця фаза тривала з листопада 1950 року по січень 1951 року, і в ході неї китайсько-північнокорейські війська здійснили значний прорив.

Четвертий етап війни, що продовжувався з лютого по травень 1951 року, став періодом стабілізації лінії фронту. Незважаючи на численні спроби обох сторін прорвати оборону супротивника, лінія фронту зайшла в глухий кут, і конфлікт перейшов у стадію позиційної війни. Протягом цього періоду обидві сторони зазнавали виснаження, що стало причиною затяжної безвиходності та переходу до п'ятого, заключного етапу.

Останній етап характеризувався виснаженням сторін та початком переговорів про перемир'я. Переговори розпочалися в липні 1951 року, але остаточної згоди вдалося домогтися лише в липні 1953 року, коли було підписано угоду про мир, яка завершила бойові дії, проте мирний договір так і не був укладений.

Кожен із вищезазначених етапів відігравав ключову роль у розвитку Корейської війни, формуючи події та визначаючи стратегічні пріоритети обох сторін конфлікту. Подальший детальний розгляд усіх етапів війни допоможе зрозуміти не лише хід бойових дій, й політичні рішення, військові операції та їх вплив на становище Корейського півострова.

Події, що відбувалися на початку конфлікту, значною мірою визначили його подальший перебіг. Уранці 25 червня 1950 року близько 4:00 ранку танки радянського виробництва перевезли десятки тисяч північнокорейських солдат, які перетнули 38 - му паралель – умовну лінію, визначену на Постдамській конференції як розподіл сфер впливу США і СРСР. Цей напад викликав миттєву реакцію світової спільноти. Більшість західних політиків зрозуміли, що це не просто прикордонна сутичка, а повноцінне збройне вторгнення. Проте президент Північної Кореї Кім Ір Сен і його радянські покровителі наполягали на тому, що це була винятково оборонна відповідь на провокації з боку Півдня.

Реакція з боку Сполучених Штатів Америки та 15 інших країн-членів ООН перетворила конфлікт із внутрішнього на міжнародний. У своїй промові від 27 червня 1950 року президент США Гаррі Трумен зазначав: *«Напад на Корею, поза всяким сумнівом, показує, що комунізм вийшов за межі використання підривної діяльності для завоювання незалежних країн і буде тепер вдаватися до збройного вторгнення і війни»*. Ці слова підкреслили важливість підтримки Південної Кореї для стримування комуністичної загрози.

Наступ КНА вздовж 38-ї паралелі виявив суттєву перевагу північнокорейських військ над силами Південної Кореї. КНА мала важке озброєння, танки та артилерію, що значно перевершували слабко оснащену армію Півдня. Зіткнувшись із

масовим наступом КНА, сили Республіки Кореї зазнали втрат, і вже через декілька днів вони були розгромлені.

27 червня президент Південної Кореї Лі Син Ман разом із членами уряду евакуювався із Сеула, залишивши столицю під загрозою падіння. Наступного дня, 28 червня, о 2 ночі південнокорейські війська підірвали міст Ханган через річку Хан, намагаючись зупинити КНА. Однак міст був підірваний у той момент, коли на ньому перебувало близько 4000 біженців, що призвело до загибелі сотень цивільних. Крім того, руйнування мосту призвело до того, що багато підрозділів армії Республіки Кореї опинилися відрізаними на північному боці річки. Незважаючи на такі відчайдушні заходи, Сеул упав під натиском КНА.

Після падіння Сеула Лі Син Ман розпочав репресії проти підозрюваних у симпатіях до комунізму. 28 червня відбулася різанина в Лізі Бодо, що була направлена проти комуністів і їхніх ймовірних прихильників. Оцінки кількості загиблих різняться: історики та експерти вважають, що жертв було від 60 000 до 200 000. До того ж, за п'ять днів чисельність війська РК зменшилася з 95 000 до менш ніж на 22 000 осіб.

На початку липня 1950 року на допомогу Південній Кореї прибули американські військові підрозділи, що висадилися в Пусані. Залишки армії Республіки Корея були передані під командування американців.

Завдяки втручанням сил ООН, а пізніше КНР, війна набула рис міжнародної. Корейська армія, яка була відкинута на ранніх стадіях війни, змінила хід бойових дій завдяки успішній Інчхонській десантній операції, яка відбулася 15 вересня під командуванням Д. Макартура. Народна армія зазнала нищівного удару і була змушена відступити в район річки Ялу.

У цей час на засіданні секретаріату ЦК Комуністичної партії Китаю (2 жовтня 1950 року) Мао Цзедун підняв питання про введення китайських військ для підтримки Північної Кореї. Останньою краплею щодо прийняття рішення було те, що військові літаки ООН, передусім американські, часто вторгалися в повітряний простір Китаю, обстрілюючи та бомбардуючи об'єкти культурної спадщини, аеропорт Лангтоу та інші місця в

Даньдуні. Крім того, сьомий флот США увійшов у Тайваньську протоку.

Увечері 19 жовтня 1950 року під командуванням Пен Дехуая китайські «народні добровольці» таємно перетнули місто Андонг (сьогодні Даньдун), гирло річки Чандянь і річку Ялу (нинішня річка Цзянь). Перший бій відбувся 25 жовтня 1950 року: армія КНДР разом із силами добровольчої армії КНР здійснили раптовий напад на військо ООН у Бейчжені. Армія Республіки Корея втратила більшу частину посиленого батальйону. Вже 1-3 листопада Добровольча армія знищила більшу частину 8-го кавалерійського полку США.

Сили ООН не очікували, що Китайська Народна Республіка таємно відправить війська, оскільки не мали жодної розвідувальної інформації, тому були застигнуті зненацька і мусили відступити на південь.

Запеклі бої між силами КНР і ООН тривали з 25 листопада по 24 грудня, у ході яких китайські «народні добровольці» та Корейська народна армія відбили Пхеньян.

31 грудня 1950 року розпочався масштабний наступ армій Китаю та Північної Кореї, які прорвали лінію оборони військ ООН, змусивши їх відступити по всьому фронту. 4 січня 1951 року було окуповано Сеул, а 8 січня - Інчхон. У відповідь на це, 13 січня 1951 року ООН запропонувала укласти перемир'я, проте Мао Цзедун відмовився, будучи впевненим, що Добровольча армія здатна вибити війська Об'єднаних Націй з Корейського півострова. Однак через нестачу військових припасів та виснажливі бої «добровольцям» було важко наступати. Цим скористалися збройні сили ООН, і 25 січня вони атакували китайські та північнокорейські війська із заходу на схід, розпочинаючи четвертий етап.

У середині лютого 1951 року Добровольча армія вступила в бій у Тупінглі (Південна Корея), але зазнала поразки та великих втрат.

Упродовж періоду з 7 березня до 4 квітня 1951 року армія США провела операцію «Сльоза», що мала велике значення для ходу війни. Сили ООН зібрали 200 000 військових та сотні літаків, щоб атакувати противників по всьому фронту. 13 березня китайські та північнокорейські війська добровільно евакуювалися із Сеула та рушили на північ до 38-ї паралелі.

Увечері 16 травня Добровольча армія і Корейська народна армія прорвали лінію оборони військ Об'єднаних Націй, розпочавши п'яту фазу боїв. Після завершення загального наступу Добровольчої армії сили ООН почали контрнаступ, просунулися на 40 кілометрів в умовах інтенсивних обстрілів, що отримали назву «вогневе кільце» через масований обсяг використаних боєприпасів.

10 червня лінія фронту стабілізувалася біля 38-ї паралелі, після чого Корейська війна зайшла в глухий кут. Обидві сторони розпочали масштабне укріплення своїх позицій.

8 липня 1951 року сторони конфлікту погодилися на переговори, які відбулися у містечку Кесон, поблизу кордону між Північною та Півднем. Однак досягти компромісу не вдалося через розбіжність у питаннях демаркації лінії розмежування, обміну військовополоненими та припиненням бойових дій.

У серпні-жовтні 1951 року сторони вели важкі бої за ключові висоти, які отримали назви «Висота старого дуба» (Old Baldy), «Болото крові» (Bloody Ridge), «Серце кривавого хребта» (Heartbreak Ridge). Це були стратегічно важливі території, які дозволяли контролювати важливі ділянки лінії фронту. Однак через значні втрати та зміцнення позицій жодна зі сторін не змогла отримати вирішальної переваги. Ці бої стали типовими для цього етапу війни, характеризуючи її як військовий застій із величезними людськими та матеріальними втратами.

Протягом усього 1952 року ситуація на фронті практично не змінювалася. Сили ООН, Південної Кореї, Північної Кореї і КНР продовжували боротьбу за контроль над ключовими укріпленнями, що ще більше затягувало конфлікт. Військові втрати зростали, але через паритет сил жодна зі сторін не могла досягти значного прогресу.

Переговори щодо перемир'я у травні 1952 року знову зірвалися через суперечки навколо обміну полоненими. Північна Корея та Китай наполягали на примусовій репатріації (тобто на обов'язковому поверненні військовополонених на батьківщину), у той час як сили ООН та Південна Корея виступали за добровільний вибір полонених. Це стало серйозною перешкодою для підписання перемир'я, і переговори були призупинені на невизначений термін.

Ситуація почала змінюватися тільки після смерті Йосипа Сталіна в березні 1953 року. СРСР переглянув свою зовнішню політику і підтримав відновлення переговорів.

26 квітня 1953 року корейські переговори про перемир'я поновилися, і головний переговорник від ООН генерал Харрісон знову запропонував вісім пропозицій для вирішення проблем репатріації полонених. Всі військовополонені, які наполягають на репатріації, повинні бути передані Комісії з нейтральних держав, що складалася з представників Індії, Польщі, Чехословаччини та Швеції.

13 травня Північна Корея і Китай розпочали літню наступальну кампанію, щоб покращити свої позиції перед перемир'ям. Позиції було розширено на 240 кілометрів на південь, що “випрямило” фронт.

Після літнього наступу обидві сторони підписали «Корейську угоду про перемир'я» в Пханмунджомі 27 липня 1953 році. Цей документ офіційно припинив бойові дії та закріпив лінію розмежування поблизу 38-ї паралелі. Було створено демілітаризовану зону завширшки 4 кілометра, яка донині залишається розділом між Північною та Південною Кореєю.

Угода також передбачала створення комісії з обміну військовополоненими та нейтральної наглядової комісії, яка мала стежити за дотриманням умов перемир'я. Однак, незважаючи на припинення бойових дій, мирний договір так і не був підписаний, і формально КНДР та Республіка Корея досі залишаються у стані війни.

Отже, Корейська війна 1950-1953 років стала одним із перших і наймасштабніших конфліктів у період Холодної війни, який закріпив глобальне протистояння між комуністичним і капіталістичним блоками. Незважаючи на значні людські та матеріальні втрати з обох сторін, війна завершилася не перемогою однієї зі сторін, а лише укладенням перемир'я. Закріплення розподілу по 38-паралелі та створення демілітаризованої зони сприяло підтримці формальної стабільності, але остаточної мирної угоди так і не було досягнуто.

Література

1. Appleman Roy E. South to the Naktong, North to the Yalu: United States Army in the Korean War. Washington, D.C.: Center of Military History, 1990.
2. Cumings Bruce. The Korean War: A History. New York: Modern Library, 2010.
3. Han S. H. The Korean War: The Origins and Consequences of the Conflict. Seoul: Kyungnam University Press, 2014.
4. Lee Chae-Jin. A Troubled Peace: U.S. Policy and the Two Koreas. Stanford: Stanford University Press, 1998.
5. Millett Allan R. Korea: The War Before Vietnam. New York: The Free Press, 1982.
6. Shin Gi-Wook. The Korean War: Historical and Political Perspectives. Berkeley: University of California Press, 2008.
7. Zhang X. China's Participation in the Korean War. Beijing: Foreign Languages Press, 2001.

* * *

Даций Ростислав, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ІСТОРІЇ НІМЕЧЧИНИ 1918-1939 РР.

Незважаючи на велику кількість наукових праць як вітчизняних, так і закордонних авторів, присвячених історії Німеччини міжвоєнного періоду, багато з них залишаються спірними. Розглянемо деякі з них.

У червні 1919 року був підписаний Версальський мирний договір з Німеччиною. Основними архітекторами цього договору стали США, Великобританія та Франція. Роль США в цьому процесі була особливою. Важливо зазначити, що в підготовці та підписанні Версальського договору брало участь багато країн: Японія, Бельгія, Бразилія, Болівія, Еквадор та багато інших держав, що не брали участі у бойових діях. Росія була єдиною країною, яку не запросили до участі, оскільки вона підписала сепаратний мирний договір з Німеччиною. За своїм змістом і

положеннями Версальський договір був вкрай принизливим для Німеччини. Це не могло не викликати її бажання відновити колишню могутність. Німеччина позбулася всіх своїх колоніальних володінь, що становило приблизно 3 млн кв. км з населенням близько 2,5 млн осіб. Крім того, Ельзас і Лотарингія були передані Франції, частина території — Бельгії. Данциг став вільним містом, а Саарський басейн потрапив під управління Ліги націй. Крім того, Німеччина була повністю роззброєна — збереглася лише прикордонна служба, і армія не могла бути чисельністю більш ніж 100 тис. осіб. Офіцерський корпус не міг налічувати більше ніж 4 тис. осіб. Усе було зроблено для того, щоб Німеччина більше не відновилася як велика держава, здатна вирішувати світові проблеми. Формування армії за Версальським договором відбувалося на добровільній основі. (Желев, 1991, с. 391) На правому березі Рейну була створена п'ятидесятикілометрова демілітаризована зона, де всі укріплення і фортеці були зруйновані, все озброєння вивезене, а на лівому березі розмістилися французькі й англійські війська. Термін їхнього перебування — від п'яти до п'ятнадцяти років. Це фактично були окупаційні війська. На флот також накладалися серйозні обмеження: Німеччині заборонялося мати підводні човни, кількість великих надводних кораблів, зокрема лінійних, обмежувалася шістьма одиницями, нові кораблі будувати було заборонено, не більше шести легких крейсерів і не більше дванадцяти есмінців. Розміри репарацій, які Німеччина повинна була сплатити, були величезні. Згідно з умовами Версальського договору, Німеччина вважалася головним ініціатором війни і, відповідно, мала відшкодувати матеріальні збитки всім державам, які воювали з нею. Протягом перших п'ятнадцяти років Німеччина мала виплатити близько 20 мільярдів золотих рейхсмарок, а протягом наступних тридцяти років ще 132 мільярди. Це позбавило країну можливості відновити національну економіку в перші роки після війни. У Німеччині почалася хвиля протестів, з'явилися громадські діячі та політики, які майстерно використовували національне поразку та несправедливе приниження з боку інших держав і, піднявшись на політичні посади, розвинули ідеї реваншизму. Версальський

договір прискорив цей процес і став початком Другої світової війни. (Говард, 1980, с. 464)

До речі, німецькі професійні військові швидко виявили прогалини в статтях Версальського договору. Одним із найкмітливіших у цьому плані був відомий німецький військовий командувач Ганс фон Сект, який обіймав посаду головнокомандувача збройними силами Німеччини з 1920 по 1926 рік. Він почав відновлювати армію Німеччини і був прихильником об'єднання зусиль з Радянською Росією. Це загальновідомий факт, що, відновлюючи свою бойову міць, німці тісно співпрацювали з Червоною армією Радянської Росії. Ганс фон Сект вважав Росію природним союзником Німеччини і не сприймав її як противника. До двостороннього співробітництва Росію та Німеччину значною мірою підштовхнув Версальський договір. Після закінчення Першої світової війни європейці проводили неоднозначну політику щодо Німеччини. З одного боку, вона перебувала в міжнародній ізоляції за умовами Версальського договору, що неминуче спонукало її до зближення з Радянською Росією, яка також була ізольованою державою. З іншого боку, Захід побоювався зближення Німеччини і Радянської Росії і прагнув зіткнути ці держави. Варто згадати план Чарлза Дауеса. Американський банкір Чарлз Дауес у 1924 році запропонував цілу низку заходів для врегулювання питання репарацій, які Німеччина мала виплатити. По-перше, передбачалося виведення французьких військ з території Німеччини до 1925 року. Це поклало кінець претензіям Франції на гегемонію в Європі. Основною частиною цього плану була фінансова допомога Німеччині з боку США і Великобританії у вигляді кредитів, які мали бути використані для виплати репарацій Франції. Німеччина отримала 2,5 мільярда доларів від США і 1,5 мільярда доларів від Великобританії — величезна сума на той час. Подібні позики та грошові вливання дозволили Німеччині повністю модернізувати матеріальну базу національної промисловості та оновити виробниче обладнання. До малодосліджених питань традиційно відносяться питання, пов'язані з розвитком фашизму та партійних структур у міжвоєнній Німеччині. Досі існують суперечливі оцінки та дискусії навколо книги «Mein Kampf», яка є забороненою

ідеологічною працею фашизму. Одним із складних питань є питання про партійну структуру міжвоєнної Німеччини, оскільки програмні документи партій того часу є документами архівів Німеччини, які були засекречені, і доступ радянських/російських дослідників завжди був обмежений. Деяку інформацію можна отримати тільки з німецьких джерел. Роль консервативного партійного крила Німеччини детально вивчалася вже після війни німецькими дослідниками.

Дискусійним є питання адаптації партійно-державного керівництва Веймарської Німеччини до умов першої німецької демократії. У цьому контексті певний інтерес викликає діяльність Німецької національної народної партії (ГННП) 1920 року. За словами німецьких істориків, аналіз представництва цієї партії в урядах показує, що її участь була незначною: по два-три представники в урядах Г. Лютера, В. Маркса, Ф. Папена та К. Шлейхера, де члени партії обіймали посади міністрів внутрішніх справ, юстиції, продовольства, економіки та фінансів. Однак це не означає, що в межах партії не намагалися адаптувати її до нових умов: на початковому етапі розвитку питання про розширення соціальної бази партії активно обговорювалося. Так, Оскар Хергт, перший голова партії, став «великим збирачем» навколо партії чиновників, жінок та так званих «маленьких людей» з метою створення «нової» ГННП, де «один клас піде пліч-о-пліч з іншим класом». Зміна характеру партії, її перехід на позиції масової буржуазної партії з християнсько-соціальною орієнтацією він вважав вимогою часу. Ідеологічні погляди О. Хергта були спрямовані на створення гармонійної «народної спільноти» як усередині партії, так і в Німеччині загалом. Згідно з його концепцією, замість матеріалізму і егоїзму повинна була панувати ідея ідеалізму, яка передбачала встановлення «релігійно-політичного тисячоліття» та «очищення німецького народу». (Feuchtwanger, 1993, с. 141)

Іншим дискусійним питанням, незважаючи на велику кількість досліджень, є проблема створення та функціонування системи концентраційних таборів. Варто зазначити, що існування концентраційних таборів у Німеччині після 1933 року не було якоюсь таємницею. На початковому етапі диктатури про це писали нацистські газети, хоча, звісно, приховували, що

насправді відбувалося в цих таборах. Незважаючи на це, «в перші післявоєнні роки німецькі історики майже не цікавились цією темою. Це було пов'язано як з видаваною неможливістю осмислення того, що сталося, так і з тим, що важко було знайти якусь цінність у дослідженні таборів, спираючись на традиційні цінності історизму, які тоді пропагувала більшість істориків». Тому протягом тривалого часу історію концтаборів писали не історики, а колишні в'язні концтаборів. Серед них найбільшу популярність і наукове значення набула праця колишнього в'язня Бухенвальду Ойгена Когана «Держава СС». Сучасна німецька історіографія накопичила великий досвід вивчення структури тоталітарної нацистської держави. У системі контролю за населенням і придушення діяльності політичних та расових противників велику роль відігравали такі організації, як гестапо (таємна поліція) та система концентраційних таборів. Хоча гестапо вважалось одним із центральних органів репресивного апарату, архіви цієї організації стали доступні історикам для всебічного й глибокого вивчення лише через 50 років після закінчення Другої світової війни. Велику роль у цьому відіграло відкриття архівів колишньої НДР та Східної Європи.

Слід зазначити, що однією з перших робіт, присвячених аналізу мало вивченої системи доносів і співпраці гестапо з населенням, є книга Г. Дивальд-Керкманн про «маленьку силу фольксгеноссен» («друзів народу»). Спираючись на архівні матеріали та справи «добровільних помічників» гестапо, історик зробила висновок, що в цілому це явище не мало масового характеру, але було однією з ключових складових діяльності терористичних органів. Матеріали гестапо свідчать про достатньо широке сприйняття нацистських расових і народницьких ідей серед населення. Автор переконливо показала, що доносництво посилювалося в критичні періоди існування нацистського режиму, пов'язані з внутрішньо- чи зовнішньополітичними загрозами. Так почалась підготовка Німеччини до реваншу у Другій світовій війні. З одного боку, принизливі й обтяжливі умови Версальських угод підштовхнули Радянську Росію та Німеччину до співпраці, з іншого боку, величезні фінансові відрахування західних країн допомогли зміцнити германський реваншизм. Вітчизняна історіографія

Німеччини міжвоєнного періоду має свою давню історію, коріння якої сягає 20-30-х років ХХ століття. (Бережков, 1987, с. 611)

Сучасний період охоплює різноманітні за структурою та тематикою дослідження міжвоєнного періоду Німеччини. Історіографію сучасних зарубіжних дослідників історії Німеччини міжвоєнного періоду можна класифікувати за рядом параметрів, оскільки вона характеризується значним різноманіттям жанрів, масштабів і цілей, які ставили перед собою дослідники. Деяких сучасних зарубіжних авторів більше цікавить проблема фашизму та економічного розвитку Німеччини між двома світовими війнами, інші більше зосереджують свою увагу на позиціонуванні Німеччини в рамках світової історії, її коаліційних зв'язках та укладанні таємних договорів. Також велике значення в зарубіжній історіографії надається проблемам Веймарського федералізму та ролі партій Німеччини в міжвоєнний період. До дискусійних питань історії Німеччини 1918-1939 років слід віднести питання, пов'язані з проблемами становлення фашизму, зокрема питання партійних структур Німеччини міжвоєнного часу та ролі окремих політичних діячів. Актуальними на сьогодні проблемами історії Німеччини є оцінка перспектив Веймарської республіки, ролі конституції, її умовний та реальний характер для історії Німеччини. (Bookbinder, 1996, с.67)

Дискусійними залишаються й питання ролі Німеччини у світовій політиці того часу, безпрецедентні результати розвитку науки та техніки до початку 40-х років ХХ століття. Великий інтерес вітчизняні та німецькі історики проявляють до проблеми формування взаємних уявлень росіян і німців про життя один одного. Цей напрям є перспективним і з точки зору створення об'єктивної картини повсякденного життя двох народів. Порівняння різних видів джерел дозволяє точніше уявити картину побуту та моральних цінностей на основі взаємних контактів.

Література

Желев Ж. Фашизм. Тоталитарное государство. Перевод с болгарского М., 1991. 391с.

Edgar Feuchtwanger. From Weimar to Hitler: Germany, 1918-33 (англ.). London: Macmillan, 1993. Идеология международной

социал-демократии в период между двумя мировыми войнами. М., 1984. 296с.

Бережков В. М. Страницы дипломатической истории 4-е. изд. М., 1987 611с.

Paul Bookbinder. Weimar Germany: the Republic of the Reasonable (англ.). Manchester, UK: Manchester University Press, 1996.

Говард М. Большая стратегия. Август 1942 – сентябрь 1943. М., 1980. 464 с.

* * *

Кондряк Микола, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

АНТИКОМУНІСТИЧНИЙ РУХ У КРАЇНАХ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Після завершення Другої світової війни Польща опинилася під впливом радянського комуністичного режиму. Хоча спочатку підпільна Армія Крайова (АК) діяла разом із радянськими силами у боротьбі проти німецької окупації, ситуація різко змінилася після того, як Кремль у липні 1944 року встановив маріонетковий комуністичний уряд у Польщі. Невдовзі після цього радянські органи безпеки розпочали масові арешти серед польських підпільників, що призвело до розриву співпраці між АК і радянськими силами. Це стало початком активної боротьби польських збройних формувань проти комуністичного режиму.

Після створення польського комуністичного уряду Армія Крайова та інші націоналістичні групи, зокрема Національні збройні сили (НЗС) та Селянські батальйони, змінили тактику і почали активну боротьбу проти нової радянської влади. Початкова співпраця з радянськими військами змінилася на жорстокий опір. Протягом 1945–1947 років польські збройні сили розпочали боротьбу, що мала великі масштаби, проте вони зустріли серйозний супротив з боку радянських та комуністичних сил. Польська влада активно задіяла армію, міліцію, а також радянські підрозділи НКВД для придушення повстанців.

У відповідь на репресії з боку комуністичного уряду, антикомуністичне підпілля активно відповідало збройними нападами. Лише в 1945 році було вбито понад 3,5 тисячі представників нової влади, а до 1948 року кількість жертв з боку прихильників режиму досягла 30 тисяч осіб. Крім того, відбулося близько 1000 боїв і зіткнень між партизанами та урядовими силами, понад 200 успішних нападів на відділки міліції, а також напади на установи держбезпеки та в'язниці, де утримували політичних опонентів.

Повстанці активно діяли проти комуністичних установ, що надавали підтримку режиму, нападаючи на табори для репресованих осіб, захоплюючи їх і звільняючи в'язнів.

У середині 1945 року, усвідомлюючи неможливість продовження збройної боротьби проти радянських та комуністичних сил, командування Армії Крайової вирішило розпустити АК. Частина її членів скористалася урядовою амністією і припинила боротьбу, в той час як інші приєдналися до новоствореної організації «Воля і Незалежність» (WiN). Організація WiN продовжила боротьбу, хоча вже з акцентом на пропагандистську діяльність і поширення антикомуністичних ідей серед населення.

Однією з найбільших організацій, що продовжували боротьбу після розпуску АК, були Національні збройні сили. На початку 1945 року НЗС налічували кілька десятків загонів з 2–4 тисячами бійців. У 1945 році, розуміючи безперспективність подальшої збройної боротьби проти СРСР, командування НЗС вирішило змінити тактику і перейти до більш скритої форми опору. Вони зосередилися на пропагандистській діяльності та інфільтрації своїх членів до комуністичних органів влади, армії та сил безпеки. Це дозволило їм зберігати певну активність навіть у період зменшення збройного спротиву.

Активна фаза антикомуністичного опору в Польщі тривала до 1947 року, хоча деякі акції та спорадичні бойові зіткнення відбувалися ще в 1950-ті роки. З часом, після поступового придушення основних повстанських загонів, опір став менш вираженим. Однак у результаті масового повстання та спротиву комуністичному режиму польський уряд змушений був пом'якшити політику: відмовитися від масової колективізації та

дозволити розвиток дрібного підприємництва, а також зберегти незалежність католицької церкви.

Незважаючи на поразку антикомуністичного опору, польський спротив залишив глибокий слід у національній свідомості.

Рух опору став символом боротьби за незалежність і свободу від радянського втручання. Водночас багато з учасників боротьби стали героями польського визвольного руху в історії країни. Тривалі репресії та тяжкі умови, які супроводжували боротьбу з комуністами, не змогли зламати волю польського народу до незалежності.

Так, Польща стала одним з ключових театрів боротьби між радянським впливом та національними силами, що боролися за своє місце в новому політичному світі, що формувався після Другої світової війни [7, с. 2].

Угорська революція 1956 року була кульмінацією тривалого процесу політичної і соціальної боротьби в країні, що розпочалася ще в перші роки після Другої світової війни. Своїми масштабами та наслідками ця подія стала важливим етапом у боротьбі за демократичні зміни в Східній Європі, і, в кінцевому рахунку, підтвердила домінування Радянського Союзу в регіоні, зокрема через використання військової сили для придушення народних рухів.

Передумови революції та «новий курс» Імре Надя

Політичні зміни в Угорщині, що призвели до революції 1956 року, почалися після зміни урядової політики в Радянському Союзі. У 1953 році, після приходу до влади Микити Хрущова, у СРСР розпочався процес десталінізації, який поклав початок лібералізації в країнах, що перебували під радянським впливом. Угорщина не стала винятком. Прем'єр-міністр Імре Надь, обраний у липні 1953 року, намагався втілити політику реформ, відомих як «новий курс», що передбачав демократичні зміни в політичному та економічному житті країни. Важливими елементами цієї політики стали ослаблення репресій, реорганізація сільського господарства і промисловості, а також реабілітація осіб, яких переслідували за сталінських часів.

Однак внутрішня опозиція, яку очолював жорсткий комуніст Матяш Ракоші, не дозволила Імре Надю повністю реалізувати свої реформи. У 1955 році, після економічної кризи, Надь був

змушений залишити свою посаду через втрату підтримки з боку радянського керівництва. Його політика була розглянута як недостатньо рішуча і навіть контрреволюційна з точки зору Кремля, що прагнув зберегти повний контроль над країнами Східної Європи [2, с. 17].

Через кілька років після відставки Надя, країна знову переживала економічні труднощі, а також серйозну політичну напругу, що виникла через неефективне керівництво і низький рівень життя. У жовтні 1956 року ситуація досягла критичної точки: на фоні загострення політичної ситуації та повстань в інших країнах Східної Європи, зокрема в Польщі, в Угорщині почалися масові демонстрації. У перші дні жовтня студентські організації висунули вимоги демократичних змін. Студенти вимагали відновлення демократії, виведення радянських військ з країни, а також обрання Імре Надя головою уряду. 23 жовтня 1956 року в Будапешті відбулася багатотисячна демонстрація, яка стала початком революційних подій.

24 жовтня Імре Надь повернувся до влади, очоливши уряд національного порятунку, що стало важливою подією для революції. Одразу ж після цього уряд Імре Надя зробив кілька радикальних кроків. Він оголосив про виведення радянських військ з Будапешта, розпуск сил держбезпеки, реорганізацію міліції та армії, що повинна була стати основою нацгвардії. Крім того, уряд визнав легітимність органів місцевого самоврядування, що виникли в результаті революційних подій, і започаткував міжурядові переговори про виведення радянських військ із території Угорщини. Такі дії зміцнили підтримку уряду серед населення, оскільки вони свідчили про готовність до демократичних змін.

Проте кроки Імре Надя, зокрема проголошення нейтралітету Угорщини та денонсація Варшавського договору, викликали тривогу в Москві. Радянський Союз не міг дозволити собі втратити контроль над Угорщиною, особливо після того, як це могло стати прецедентом для інших країн-сателітів. 4 листопада 1956 року радянські війська розпочали військову операцію під кодовою назвою "Вихор", метою якої було придушення революції і відновлення радянського контролю. Операція була проведена за

участю великих сил, і вже в перші години опір повстанців був значно ослаблений [2, с. 20].

Під час операції радянські війська стикнулися з активним опором з боку повстанців, які намагалися організувати партизанські загони і проводити збройні сутички в різних частинах Будапешта і в провінції. Однак, враховуючи значну чисельну перевагу радянських сил і їх військову техніку, повстанці не змогли протистояти такій потужній силі. Революція була придушена, а Імре Надь був змушений покинути свою посаду.

12 листопада 1956 року, після виведення радянських військ на вулиці Будапешта та інших великих міст країни, революція була фактично знищена. На зміну уряду Імре Надя прийшов уряд Яноша Кадара, який був лояльний до радянського керівництва. Кадрові зміни та політичні репресії стали нормою на довгі роки після завершення революції, що остаточно закріпило радянський контроль над Угорщиною до кінця 1980-х років.

Після вступу радянських військ на територію Румунії в 1944 році, на фоні початку Другої світової війни, в країні з'явилися перші антикомуністичні збройні загони. Ці загони, здебільшого складені з румунських військових, застосовували партизанські методи боротьби проти Червоної армії. Однак радянські війська швидко ліквідували ці загрози, що обмежило масштаби початкового спротиву.

Після завершення Другої світової війни, коли Румунія потрапила під вплив радянського режиму, ситуація в країні значно змінилася. 1947 року був встановлений комуністичний однопартійний режим, а король Міхай I змушений був зректися престолу. Одночасно розпочалися широкомасштабні репресії: було заарештовано опозиціонерів, почалися напади на Церкву, а також насильницька колективізація та націоналізація. Це спричинило соціальне невдоволення в країні, що поступово переросло у збройний опір проти нової влади.

У 1947–1948 роках почали формуватися стихійні антикомуністичні збройні загони, які боролися проти режиму. Вони діяли переважно в гірських та важкодоступних районах, де мали природний прихисток. Ці загони склалися в основному з колишніх солдатів, офіцерів, селян і представників опозиційних

політичних груп. Повстанці зазвичай діяли автономно, без єдиного командування чи централізованих контактів, що ускладнювало їх координацію, але одночасно дозволяло залишатися в русі.

Румунський уряд, розуміючи загрозу з боку повстанців, з усіх сил намагався придушити антикомуністичний опір. Для цього використовувались численні сили міліції, армії та спецслужб, зокрема «Секурітате» — румунська служба безпеки, яка активно боролася з опозицією. Боротьба тривала до початку 1950-х років, коли більшість збройних загонів були знищені, а багато учасників опору було арештовано або страчено.

Однак окремі загони продовжували свою боротьбу навіть у 1960-х і 1970-х роках. Це свідчить про стійкість і незламність частини населення Румунії в боротьбі проти комуністичного режиму, який навіть на піку своєї могутності не зміг повністю знищити антикомуністичні настрої.

Поряд із збройним рухом, антикомуністичний опір активно виявлявся серед сільського населення. Селяни, особливо в районах Арада та Ботошані на півночі та заході Румунії, стали організовувати протестні виступи в 1949–1950 роках, виступаючи проти насильницької колективізації, конфіскації землі та примусової праці. Однак ці повстання були жорстко придушені — влада задіяла для цього не лише міліцію, але й армію. Близько 80 тисяч осіб було арештовано, а до 30 тисяч осіб засуджено.

Протягом 1948–1960 років в Румунії діяло близько 1200 збройних груп опору, чисельністю від 10 до 100 осіб у кожній. Загальна кількість учасників опору коливалася від 40 до 50 тисяч осіб.

Ці групи, хоча й не мали єдиного командування, продовжували боротьбу проти комуністичного режиму, здійснюючи атаки на урядових представників, співробітників «Секурітате» та інших представників влади. Повстанці активно діяли в гірських районах, де мали можливість заховатися від переслідувань.

До початку 1950-х років більшість антикомуністичних загонів в Румунії були знищені або розгромлені. Однак деякі окремі групи продовжували боротися до початку 1970-х років, хоча їхня діяльність значно зменшилась. Румунія залишалася під жорстким контролем комуністичного уряду, і більшість збройних

опозиційних груп були остаточно ліквідовані до середини 1950-х років.

Незважаючи на поразку збройного опору, ці зусилля стали важливою частиною румунської історії, символізуючи незламну боротьбу проти комуністичного режиму і радянської окупації [7, с.9].

Література

1. Інтервенція радянських військ проти революційної Угорщини. 4–12 листопада 1956 року. *Наукові записки*: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. КИЇВ : НПУ, 2001. Вип. 44. С. 219–225.
2. Луцай В. І. Системна криза тоталітарного режиму в Угорщині (1949–1956 рр.). НАН України, 2002.
3. Польша та Угорщина в умовах гострої суспільно-політичної кризи в червні-листопаді 1956 р. Україна і Польша в ХХ столітті: проблеми і перспективи взаємовідносин. Збірник наукових праць. За редакцією П. М. Чернеги. Київ-Краків : НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2002. С. 199–202.
4. Поразка демократичних сил в Угорщині в 1945-1956 рр. як наслідок посилення експансії комуністичної ідеології в Європі після другої світової війни. Історія слов'янських народів: актуальні проблеми дослідження. Вип. 6. Слов'янські народи в другій світовій війні. Зб. наукових праць. За редакцією П. М. Чернеги. Київ : НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2000. С. 286–291.
5. Суспільно-політична ситуація в Угорщині напередодні Угорської революції 1956 р. Вісник Академії праці та соціальних відносин. 3/2002. С. 137–142.
6. Угорська революція 1956 року. Аналіз подій 22 жовтня – 4 листопада. *Наукові записки*: Збірник наукових статей Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Київ : НПУ, 2001. Вип. 38. С. 211–220.
7. Сергій Рябенко. Україна та Європа проти комунізму: повоєнні рухи опору. URL: [Україна та Європа проти комунізму: повоєнні рухи опору | Збруч](#)

* * *

Кравченко Марія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)

ЕВОЛЮЦІЯ ЯДЕРНОЇ ДИПЛОМАТІЇ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІ ВИКЛИКИ

Ризик ядерного розповсюдження залишається однією з найбільших проблем, з якими стикається сучасний світ. Дії Росії та Північної Кореї, пов'язані з ядерною зброєю, підривають глобальну безпеку та вимагають негайних дій міжнародного співтовариства для вирішення проблеми нерозповсюдження ядерної зброї. Можливість потрапляння ядерної зброї або радіоактивних матеріалів у руки терористів або нестабільних режимів є однією з найбільших загроз для міжнародної безпеки.

Пошуки шляхів запобігання ядерному розповсюдженню мають тривалу історію, задовго до першого застосування атомної бомби. Це свідчить про те, що занепокоєння щодо потенційної загрози ядерної зброї виникло практично одночасно з її розробкою. Підписана в 1943 році Квебекська таємна угода в Квебеку між президентом США Франкліном Рузвельтом і прем'єр-міністром Великобританії Вінстоном Черчиллем встановлювала строгий режим секретності для спільного ядерного проекту. Ця угода передбачала, що будь-яка інформація, пов'язана з розробкою ядерної зброї, могла бути передана третій стороні, зокрема СРСР, тільки за умови досягнення взаємної згоди між США і Великобританією. Таким чином, союзники прагнули зберегти монополію на цю потужну зброю і запобігти її поширенню [1, с.158]

Головним ініціатором глобальних дискусій про необхідність міжнародного контролю над ядерною зброєю став данський фізик Нільс Бор, який брав участь у Манхеттенському проекті. Саме він, невдовзі після врятування з окупованої нацистами Європи у 1943 році, почав активно обговорювати з британськими колегами питання ядерного нерозповсюдження, усвідомлюючи потенційні загрози, які несе ця технологія для людства. Зустріч із прем'єр-міністром Великої Британії 16 травня 1944 року не дала жодних результатів. Після цього Нільс Бор почав наполягати на зустрічі з президентом США Франкліном Рузвельтом. У своєму

меморандумі від 3 липня 1944 року, адресованому Рузвельту, він закликав повністю заборонити використання ядерної зброї, забезпечити жорсткий міжнародний контроль за її розробкою та ліквідувати будь-які монополії на мирне використання атомної енергії.

Саме Сполучені Штати, як перший творець і випробувач ядерної зброї, стали ключовим гравцем у формуванні міжнародної політики нерозповсюдження ядерної зброї. Законодавчі зміни в галузі атомної енергетики США, ініційовані Бернардом Макмагоном у кінці 1945 року, призвели до створення Спеціального комітету Сенату США з атомної енергії, який він і очолював, та ухвалення Закону про атомну енергію у 1946 році. Саме Закон Макмагона поклав початок системній політиці США щодо запобігання поширенню ядерної зброї. Згідно з законом запроваджувалися жорсткі обмеження на розповсюдження будь-якої секретної інформації, пов'язаної з ядерними технологіями. Заборона поширювалася на всі аспекти ядерного циклу, від розробки ядерної зброї до використання ядерної енергії для мирних цілей. Ці обмеження стосувалися навіть країн, які брали активну участь у Манхеттенському проекті, що свідчило про прагнення США встановити жорсткий контроль над ядерними технологіями та запобігти їхньому розповсюдженню. Ухвалення закону стало явним відходом від духу Квебекської угоди, яка передбачала тісну співпрацю між США і Великою Британією у сфері ядерних досліджень. Парадокс полягав в тому, що з одного боку, США підтримували ідею міжнародного контролю над ядерною зброєю, а з іншого – посилювали свою ядерну монополію [2, с.86-87].

Лише у другій половині 60-х років, на тлі зростаючої загрози ядерної війни, виникла потреба в розробці нових підходів до забезпечення міжнародної безпеки. Одним з таких підходів стала модель «конфронтаційної стабільності», яка передбачала створення такого балансу сил між ядерними державами, що б унеможливило для жодної з них вигідність першого ядерного удару.

У 1953 році президент США Дуайт Ейзенхауер виступив на Генеральній асамблеї ООН із промовою під назвою «**Атом для миру**». Він запропонував створити міжнародну організацію, яка

б займалася мирним використанням ядерної енергії та контролювала її використання, щоб запобігти поширенню ядерної зброї. 34-й президент США наголосив на потенціалі ядерної енергії для розвитку енергетики та медицини, але також попередив про загрози, які вона несе. Його промова викликала великий резонанс і підтримку серед міжнародної спільноти, що поклато початок процесу створення нової організації – Міжнародного агентства з атомної енергії. У 1957 році, після ратифікації статуту 81 країною МАГАТЕ офіційно розпочало свою діяльність [3].

На хвилі розрядки міжнародної напруженості після Карибської кризи було підписано низку важливих документів у сфері ядерного роззброєння: від встановлення прямого зв'язку між лідерами США та СРСР у 1962 році до всеохоплюючого Договору про нерозповсюдження ядерної зброї у 1968 році. Згідно з даним договором Міжнародне агентство з атомної енергії має повноваження здійснювати контроль за використанням ядерних матеріалів у країнах, які підписали цей договір, з метою запобігання їхнього використання для військових цілей.

Договір про нерозповсюдження ядерної зброї є центральною віссю системи нерозповсюдження ядерної зброї у світі. Він визначає загальні, обов'язкові для виконання правила, які ґрунтуються на трьох основних принципах: держави, які не мали ядерної зброї до 1967 року, зобов'язуються не набувати її; п'ять держав, які провели випробування ядерної зброї до 1967 року (держави-власниці), зобов'язалися не надавати допомогу іншим країнам у придбанні ядерної зброї та спрямовувати зусилля на роззброєння; країнам, що не володіють ядерною зброєю, гарантується доступ до цивільних ядерних технологій та можливість розвитку ядерної енергетики [4, с.74].

Головною метою договору було обмеження клубу ядерних держав, а не повна відмова від ядерної зброї чи всеосяжне сприяння мирному атому. До цього ж експерти попереджають, що незважаючи на мирні цілі Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, який дозволяє розвивати цивільну атомну енергетику, існує ризик використання цивільних ядерних технологій для створення ядерної зброї. Багато технологічних

процесів, застосовуваних у мирних цілях, можуть бути легко адаптовані для військових потреб [2, с.88].

Наявність ядерної зброї та постійна загроза її застосування стали каталізатором для формування концепції ядерного миру, яка передбачає створення умов для запобігання ядерним конфліктам. Головна ідея цієї концепції полягала в тому, що ядерна зброя, попри всю свою руйнівну силу, може служити гарантом миру, стримуючи країни від розв'язання великих воєн. Проте, як бачимо на сучасному етапі володіння ядерною зброєю не забезпечує стабільність та мир [5, с.209].

Відкриті погрози РФ щодо застосування ядерної зброї в контексті війни проти України стали серйозним викликом для глобальної безпеки, оскільки підірвали довіру до існуючих систем нерозповсюдження ядерної зброї та створили прецедент для подальших подібних дій [1, с.158].

Отже, незважаючи на десятиліття зусиль міжнародної спільноти, спрямованих на зменшення ядерної загрози, ми спостерігаємо її відродження. Нові геополітичні реалії та зростаюча напруженість між державами призвели до того, що ядерна зброя знову стала інструментом стримування та шантажу. Перед обличчям цієї загрози, світова спільнота повинна об'єднати зусилля для пошуку нових шляхів до ядерного роззброєння та зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї.

Література

1. Буряченко О. В. Безпекові виклики геополітики XXI століття: вектори та пріоритети політики безпеки. Науковий журнал «Політикус», 2024. №3. с.157-153.
2. Кудряченко, А.І. та Потехін, О.В. (2017) Політика нерозповсюдження ядерної зброї: історія та сучасність. Проблеми всесвітньої історії: науковий журнал, 2017. №1(3). с. 81-108.
3. Міжнародне агентство з атомної енергії. Велика українська революція. URL: <https://vue.gov.ua/%D0%9C%D1%96%D0%B6%D0%BD%D0%B0%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B5%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE%D0%B7%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0>

[%BC%D0%BD%D0%BE%D1%97 %D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%97](#)

4. Політичні проблеми міжнародної безпеки у сфері протидії розповсюдженню ядерної зброї (кін. XX – поч. XXI ст.) : монографія /за ред. Кудряченка А.І., Потехіна О.В. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. 235 с.
5. Федина С. Проблематика роззброєння у сучасній міжнародній політиці. Концепція миру через роззброєння. Політичний менеджмент, 2012. №1-2. с. 204-211.

* * *

Лозан Марина, Мельникова Аріна – здобувачки першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)

(науковий керівник – проф. Радченко Л. С.)

ПАМ'ЯТЬ ПРО ГЕРОЇВ: БІОГРАФІЯ ТА ГЕРОЇЧНИЙ ШЛЯХ ШИНКАРЕНКА ЯРОСЛАВА СЕРГІЙОВИЧА

*Пам'яті українського воїна, захисника України
Шинкаренка Ярослава Сергійовича*

Війна за незалежність України, що триває, кидає виклик мільйонам людей, які щодня борються за свободу і територіальну цілісність Батьківщини. У цьому контексті особливе місце займають герої, які пожертвували власним життям і стали символом мужності та незламності українського народу. Ця стаття присвячена аналізу життя та діяльності Шинкаренка Ярослава Сергійовича, вчинки якого назавжди залишаться в пам'яті нашого народу. Метою цього дослідження є вшанування пам'яті героїв та

висвітлення їхнього внеску в оборону України, що є життєво важливим для сучасного суспільства.

Ярослав народився 15 червня 1999 року у сім'ї військових, в місті Богуслав. Рішення піти в лави ЗСУ прийняв після загибелі вітчима, Володимира Данілова, що з 2014 служив в АТО. У 2015 році рота 81-ої окремої автомобільної бригади, в якій служив Володимир, була під Донецьким аеропортом. Вони базувалися у Водяному, постійно ходили на завдання. В один із виходів в районі аеропорту стався потужний обстріл. Вибухова хвиля відкинула Володимира, його привалило стіною. Побратими побачили це і витягнули чоловіка. Від недообстежених травм Володимир Данілов помер. У 17 років хлопець вирішив йти по стопам вітчима та стати розвідником.

10 березня 2020 року під час планової перевірки позиції Ярослав Шинкаренко перебував за кермом автомобіля командира розвідувального відділення. Ворог випустив по автомобілю ПТКР (протитанкову керовану ракету). Ярослав розрахував траєкторію її польоту, маневрував і уникнув влучання, врятувавши життя командира. Він також не допустив пошкодження автомобіля. В цей же час інша ворожа ракета влучила у вантажівку з 10 солдатами позаду. Не вагаючись, Ярослав кинувся рятувати поранених з-під обстрілу та евакуювати їх для надання медичної допомоги. Завдяки мужності та рішучості молодого воїна вдалося уникнути подальших жертв.

«Усе, що він бачив в своєму житті, – це сама лише війна, – згадує мати Ярослава, Олена Кукла, нині волонтерка, в минулому військова розвідниця. У той час, коли його однолітки насолоджувалися молодістю, зустрічалися з дівчатами, спілкувалися в колі своїх друзів, Ярослав знав лише фронт і армію».

Влітку 2021 року, на прохання матері, Ярослав вирішив призупинити військову діяльність по закінченню контракту. Але, знов подався в армію 24 лютого 2022 року. О восьмій ранку першого дня повномасштабного вторгнення Ярослав вже стояв з речами під військкоматом. Жага боронити Батьківщину в молодому воїні не згасла, а тільки посилилася. Його, як розвідника направили у 72-гу бригаду, на посаду командира в

розвідувальній роті. Ярослав пройшов усі гарячі точки оборони Києва: Ірпінь, Гостомель, Димер, Буча.

Разом із побратими брали участь у боях за оборону Києва з Броварського напрямку, де в селі Плоске опинилися в оточенні, з якого Ярослав вивів живими всю розвідгрупу (8 людей). Серед побратимів, 22 річний Ярослав був єдиним хто мав бойовий досвід. «Ярик» взяв на себе відповідальність вести розвідгрупу 13 кілометрів під шквалом обстрілів. Як тільки Ярослав вивів побратимів в безпечне місце, до нього звернувся з проханням командир 1-го батальйону: повернутися та вивести ще одну групу людей. Без краплі сумніву, хлопець погодився та вивів живими ще 16 людей з оточення. Матері та його друзям лишалося тільки молитися та сподіватися на його повернення.

19 квітня 2022 року виконував бойове патрулювання у селищі «Поліське» Київської області, поблизу кордону з Білоруссю. В патрульному автомобілі було 4 людини, «Ярик» був за кермом та наїхав на ворожу протитанкову міну. Молодий військовий загинув на місці. Ця трагедія стала надзвичайним ударом для його рідних, близьких, знайомих всіх українців.

За своє життя Ярослав отримав визначну кількість нагород, таких як:

• орден «Народний Герой України» (3 жовтня 2020);
• медаль «За військову службу Україні» (21 серпня 2020) – за вагомий особистий внесок у зміцнення обороноздатності Української держави, мужність, виявлену під час бойових дій, зразкове виконання службових обов’язків та високий професіоналізм;
• медаль «За оборону Авдіївки» (2019);
• відзнаки «За мужність і відвагу», «За відвагу», «За службу державі», 131-го окремого розвідувального батальйону «Хрест розвідника» (всі – 2019), «За службу в розвідці» (2021);
• почесний нагрудний знак Начальника Генштабу – Головнокомандувача ЗСУ «За вмілість військовій службі» III ступеня.

Та помертно:

- орден «За мужність» III ступеня (26 квітня 2022) – за особисту мужність і самовіддані дії, виявлені у захисті державного суверенітету та територіальної цілісності України, вірність військовій присязі.

Ярослав Шинкаренко – приклад Героя, котрий мужньо та самовіддано захищав незалежність України. Він був прекрасним другом, сином, побратимом який ніколи не сумнівався в своїх рішеннях, та діяв рішуче. Його ім'я назавжди вписане в історію нашої країни як символ боротьби за свободу та майбутнє України. Важливо пам'ятати цих героїв і шанувати їхні подвиги. Адже, завдяки їм, ми маємо можливість жити в незалежній країні. Збереження пам'яті про Ярослава Шинкаренка та інших героїв – це не лише шанобливий обов'язок, а й важливий чинник формування національної свідомості та патріотизму у молодого покоління українців.

Література

1. https://censor.net/ua/resonance/3249892/rozvidnyk_yaroslav_shy nkarenko_pro_boyi_v_piskah_persha_raketa_zupynyla_mashynu_z_biyitsyamy_drugoyu
2. <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A8%D0%B8%D0%BD%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%D0%AF%D1%80%D0%BE%D1%81%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%A1%D0%B5%D1%80%D0%B3%D1%96%D0%B9%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87>
3. <https://uaheroes.com/story/yaroslav-shynkarenko/>
4. <https://petition.president.gov.ua/petition/171140>
5. https://www.instagram.com/tv/CcnJKQ9o0nz/?utm_source=ig_web_copy_link&igsh=MzRIODBiNWF1ZA==

* * *

Майборода Данило, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ТОТАЛІТАРНА СИМВОЛІКА ХХ СТОЛІТТЯ: ЇЇ ХАРАКТЕРИСТИКА

20 століття стало свідком появи тоталітарних режимів, які використовували символіку як важливий інструмент впливу та маніпуляції масовою свідомістю. Символи комунізму, фашизму та нацизму залишили глибокий слід в історії, стаючи одночасно ідентифікаторами режимів і засобами пропаганди. Розглянемо основні риси тоталітарної символіки, її функції та вплив на суспільство. Тоталітарна символіка була інструментом об'єднання та контролю, формуючи уніфіковану ідеологічну свідомість.

Тоталітарна символіка слугувала для тоталітарних держав на самперед:

1. Ідентифікацією та підкреслення влади (наприклад, свастика в Німеччині або серп і молот у Радянському Союзі).
2. Створенню ілюзії єдності та підтримки з боку мас (наприклад, символіка на маршах, масові демонстрації).
3. Вихованню в населенні відданості ідеології через щоденний контакт із символами.

Тоталітарна естетика 20 століття відзначалася агресивною, простішою символікою, що легко запам'ятовується. Масові заходи, такі як паради та ритуали, підсилювали ефект і символічне значення. Використання монохромних кольорів, великих площ та гігантських розмірів елементів дозволяло створити враження сили та могутності (Арендт, 1973, с. 356).

Символи служили нагадуванням про присутність і силу держави. Їх використовували на рівні архітектури, у формі пам'ятників, плакатів, пропагандистських фільмів. Наприклад, нацистська Німеччина активно використовувала кіно для поширення своїх ідеалів (документальні фільми Лені Ріфеншталь) (Еванс, 2006, с. 247).

Розглянемо деякі із символів тоталітарних країн ХХ століття.

Першою для характеристики ми візьмемо фашію фашистської Італії за часів правління Б. Муссоліні. Фашії

з'явилися десь у центральній Італії, найімовірніше, у царстві Етрурії. Цей знак не просто проектував влада, він використовувався у тому, щоб показати величину сили, якою володіла Римська імперія. Крім того, фасції могли бути представлені у різних манерах залежно від подій, у яких вони брали участь. Наприклад, якщо сокира залишалася поза фасцією, це означало вибачення чи прохання до народу. Іноді фасції вивішували, якщо у місті була жалоба. Фасції були символом влади, коли римські чиновники виїжджали за кордон або навіть зовнішні кордони своєї імперії. Іноді консули мали фасції з двосторонніми сокирами, що символізували можливість карати римських солдатів. Як давній римський символ він став асоціюватися з Беніто Муссоліні.

Ще довгий час після падіння Римської імперії фасції стали пов'язані з ідеєю сильного правління. З часом він використовувався в американській та французькій культурі після їх революцій для переходу в республіку замість монархії, чим часто славився Рим.

Пізніше Беніто Муссоліні, син італійського соціаліста, який сам деякий час був соціалістом, повільно прийняв жорстоку, супермілітарну, націоналістичну та авторитарну ідеологію. Після того як він підтримав участь Італії у Першій світовій війні, він був вигнаний із соціалістичної партії, і він почав її зневажати. Попередником його фашистської партії були «Fasci Italiani di Combattimento», що означало «Італійські бойові загони». Ці бойові загони часто нападали на соціалістів в Італії, і вони стали відомі як «чорносорочнека», яким часто платили еліта італійського суспільства. Зрештою, гурт перетворився на Фашистську партію, яка прийняла фасції як свій головний символ.

Нацисти перейняли певну символіку (свастику, руни тощо), яку з 1910-х років використовували прихильники вже згаданих ультранационалістичних рухів Німеччини. Окрім цього, була привласнена значна кількість давніх символів різних культур, як правило, із наданням іншого смислу і пов'язуванням із елементами нацистської ідеології (а подекуди й з наданням символам містичного смислу). Практично всі символи, які привласнили нацисти, вони вважали «давньоарійськими»,

незалежно від реального походження та використання. Серед таких символів – розповсюджені солярні символи, в першу чергу – свастика та «мертва голова». Дійсно притаманні давнім германцям символи, такі, як руни та вольфсангель, нацисти наділяли новим значенням, яке частіше за все не мало ніякого відношення до історичного, а відображало нацистську ідеологію (Символи ненависті, 2021, с. 7).

Нацисти також використовували деяку традиційну символіку, як правило, включаючи в неї власні елементи. Так, наприклад, орел – історичний герб німецьких держав – був перероблений на «нацистського орла» – символ НСДАП, а шестерінка – емблема робітничого руху – була доповнена свастикою і стала емблемою Німецького робітничого фронту (герб нацистської Німеччини та емблема НСДАП).

Зазвичай, до нацистської символіки відносять: а) символіку Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП); б) державний прапор нацистської Німеччини 1939-1945 років; в) державний герб нацистської Німеччини 1939-1945 років; г) найменування Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП); ґ) зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП); д) зображення гасел Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП), цитат осіб, які обіймали керівні посади в Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (НСДАП), вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1935- 1945 роках; е) символіку підрозділів НСДАП, в першу чергу – символіку охоронних загонів (СС) та їх служб, підрозділів та військових формувань; є) приєднаних і пов'язаних союзів і організацій, таких, як Німецький робітничий фронт (німецька робітничка спілка, сформована після заборони нацистською владою всіх профспілок); ж) підрозділів Вермахту (збройні сили нацистської Німеччини). Крім символіки нацистської партії та нацистської держави, символами ненависті, пов'язаними із нацистською Німеччиною, є також: а) зображення лідерів нацистської Німеччини (наприклад, Адольфа Гітлера); б) девізи та лозунги нацистських організацій, наприклад «Наша честь – вірність» (нім. – «Meine Ehre heißt Treue!» – девіз СС) та

«Честь та кров» (нім. – «Blut und Ehre» – девіз Гітлерюгенду, молодіжної організації НСДАП); в) пісні та речівки, прийняті у нацистів, наприклад, партійний гімн НСДАП «Пісня Горста Весселя» та/або пісні й речівки зі згадуванням нацистських організацій та лідерів (наприклад «Зіг хайль, Рудольф Гесс, Гітлерюгенд, СС!») (речівка, що використовується правоекстремістськими футбольними ультрас в Україні). Символіку нацистських організацій та рухів інших країн також слід вважати символікою ненависті, тим більше, що вона багато в чому наслідувала символіку німецьких нацистів (Символи ненависті, 2021, с. 7).

Символіка комуністичного тоталітарного режиму включає:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії»: Народної Республіки Албанії (Соціалістичної Народної Республіки Албанії), Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Народної Республіки Румунії (Соціалістичної Республіки Румунії), Угорської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Федеративної Народної Республіки Югославії (Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії) та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними (діючими) прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

ж) найменування комуністичної партії (Символіка комуністичного тоталітарного режиму, 2015)

Отже, символіка тоталітарних режимів 20 століття залишила значний вплив на культуру, історію і суспільство. Її вплив, навіть після падіння цих режимів, продовжує формувати колективну пам'ять та уявлення про тоталітаризм.

Література

1. Arendt, Hannah. The Origins of Totalitarianism. Harvest Books, 1973.
2. Evans, Richard J. The Third Reich in Power. Penguin Books, 2006.
3. Герб нацистської Німеччини та емблема НСДАП. URL: <https://reportingradicalism.org/ua/symvoly-nenavysti/symvolika-rukhiiv/natsystska-symvolika/herb-natsystskoii-nimechchyny-ta-emblema-nsdap>
4. Символи ненависті / Довідник. К.: Українська Гельсінська спілка з прав людини, 2021. 47 с.
5. Символіка комуністичного тоталітарного режиму. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ТМ051396>
6. Як давній римський символ став асоціюватися з Беніто Муссоліні. URL: <https://focus.ua/technologies/542013-kak-drevniy-rimskiy-simvol-stal-associirovatsya-s-benito-mussolini>

* * *

Машиотляр Єлізавета, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія (Німецька)» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)

(науковий керівник - проф. Силка О. З.)

ООН ТА БОРОТЬБА ЗІ ЗМІНОЮ КЛІМАТУ

Зміна клімату є однією з найсерйозніших глобальних проблем, яка впливає на всі аспекти життя людства та екосистеми нашої планети. У відповідь на цей виклик Організація Об'єднаних Націй (ООН) стала ключовим гравцем у міжнародних зусиллях, спрямованих на боротьбу зі зміною клімату. Її діяльність охоплює не лише розробку міжнародних угод, таких як Паризька угода, але й підтримку ініціатив з адаптації, міграції до зеленої економіки та захисту вразливих груп населення.

ООН виступає важливою платформою для глобальної координації дій з протидії зміні клімату. Головні завдання цієї

організації включають просування міжнародної співпраці, розробку та впровадження угод, таких як Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (UNFCCC), а також контроль за виконанням взятих країнами зобов'язань. ООН відіграє провідну роль у встановленні наукових стандартів і поширенні інформації про кліматичні зміни.

ООН створює глобальні форуми, такі як щорічна Конференція сторін (COP), де уряди країн обговорюють кліматичні політики, діляться досвідом і визначають подальші кроки щодо зниження викидів парникових газів. Важливим елементом цих заходів є активна участь не лише урядів, але й бізнесу, неурядових організацій та науковців.

Одним із ключових міжнародних договорів у сфері кліматичних змін є Паризька угода, підписана у 2015 році в рамках 21-ї Конференції сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату. Угода має на меті утримати підвищення середньої глобальної температури на рівні значно нижчому за 2°C порівняно з доіндустріальними рівнями, а також докласти зусиль для обмеження цього зростання до 1,5°C.

Паризька угода є визначальною для боротьби зі зміною клімату, оскільки вона об'єднує майже всі країни світу у спільній меті зниження викидів парникових газів. На відміну від попередніх угод, Паризька угода є гнучкою – кожна країна сама визначає свій внесок у боротьбу з кліматичними змінами, проте всі країни зобов'язуються періодично переглядати свої зобов'язання, щоб посилити амбітність дій.

Організація Об'єднаних Націй не лише приймає міжнародні угоди, але й підтримує конкретні ініціативи та програми, спрямовані на пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптацію до них. Серед них варто виокремити:

1. Програма ООН з навколишнього середовища (UNEP). UNEP допомагає країнам розробляти стратегії для зниження викидів, збереження біорізноманіття, переходу до відновлюваних джерел енергії та впровадження практик стійкого розвитку.

2. Механізм чистого розвитку (Clean Development Mechanism, CDM), який надає можливість розвиненим країнам інвестувати в проекти скорочення викидів у країнах, що розвиваються. Це

сприяє розвитку зеленої економіки та технологічної трансформації у країнах Глобального Півдня.

3. Програма ООН з розвитку (UNDP) активно працює в країнах, що розвиваються, допомагаючи їм адаптуватися до наслідків зміни клімату. UNDP впроваджує програми зі збереження водних ресурсів, боротьби з опустелюванням, розвитком аграрного сектору, стійкого до змін клімату, та підвищення обізнаності населення.

4. Міжурядова група експертів зі зміни клімату (IPCC). IPCC надає всебічні наукові оцінки щодо змін клімату, їх причин, наслідків та можливих шляхів вирішення. Група публікує регулярні звіти, що стають основою для розробки політик на глобальному та національному рівнях.

Незважаючи на численні ініціативи та значну роль ООН у боротьбі зі зміною клімату, організація стикається з кількома серйозними викликами. Однією з основних проблем є недостатня політична воля деяких країн виконувати свої зобов'язання. Деякі держави, зокрема великі економіки, продовжують значною мірою залежати від викопного палива і не готові швидко перейти на відновлювані джерела енергії.

Іншим викликом є фінансові обмеження. Країни, що розвиваються, потребують значної фінансової та технічної допомоги для впровадження заходів із пом'якшення кліматичних змін та адаптації.

Хоча розвинені країни пообіцяли надавати щорічно 100 мільярдів доларів на фінансування кліматичних ініціатив у країнах, що розвиваються, досягти цієї мети поки не вдалося.

Також слід зазначити, що зміна клімату є складним та багатогранним явищем, яке зачіпає всі сфери життя. ООН повинна не лише зосереджуватись на питаннях зниження викидів, але й приділяти увагу соціальним, економічним і політичним аспектам кліматичних змін, таким як кліматична міграція, втрата біорізноманіття, ризики для здоров'я населення та зростання соціальної нерівності.

Майбутнє діяльності ООН у боротьбі зі зміною клімату залежить від здатності організації адаптуватися до нових умов і залучати більше країн до активної участі. Основним напрямком роботи залишатиметься виконання Паризької угоди та

досягнення цілей сталого розвитку. Важливим елементом є також пошук нових джерел фінансування та активна співпраця з приватним сектором.

ООН також намагається активізувати зусилля на місцевому рівні, працюючи з урядами країн, регіональними організаціями та громадянським суспільством. Програми, спрямовані на підтримку малих підприємств, інвестування у відновлювані джерела енергії та розбудову інфраструктури, стійкої до змін клімату, будуть ключовими для подальшої діяльності ООН.

Отже, ООН відіграє вирішальну роль у глобальній боротьбі зі зміною клімату, об'єднуючи зусилля країн, науковців та громадянського суспільства. Незважаючи на виклики, ООН продовжує працювати над пом'якшенням кліматичних змін та адаптацією до їх наслідків. Її діяльність залишається ключовою для забезпечення стійкого майбутнього планети та захисту найбільш вразливих верств населення.

* * *

Мельниченко Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія (Німецька)» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)

(науковий керівник - проф. Силка О. З.)

СПЕЦІАЛЬНІ ПРОГРАМИ ООН ЯК РЕАКЦІЯ НА ГУМАНІТАРНІ КРИЗИ 2024 РОКУ

У своєму глобальному огляді гуманітарної ситуації на 2024 рік Управління ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА) заявило, що майже 300 мільйонів людей потребуватимуть гуманітарної допомоги через збройні конфлікти, надзвичайні кліматичні ситуації та економічні фактори.

ОСНА виконує ряд ключових функцій, включаючи збір та аналіз інформації про гуманітарну ситуацію, координацію відповіді на гуманітарні кризи, моніторинг та оцінку потреб населення в разі надзвичайних ситуацій, а також забезпечення зв'язку між урядовими владами, гуманітарними організаціями та міжнародними партнерами.

Організація відіграє критичну роль у забезпеченні координації та ефективності гуманітарної допомоги по всьому світу, зокрема в умовах війн, природних лих, епідемій та інших надзвичайних ситуацій.

Офісом ООН з координації гуманітарних питань у лютому 2019 року був створений фонд гуманітарної допомоги в Україні. Він належить до так званих Country-Based Pool Funds, що дозволяють країнам-донорам направляти свої кошти на потреби локальних ініціатив із забезпечення гідних умов життя для осіб, які перебувають по обидва боки лінії розмежування.

Створення об'єднаного фонду стало логічним продовженням інших програм ООН у сфері гуманітарної політики в Україні. Вони управляються восьми кластерами: *надання притулку, захист, охорона здоров'я і забезпечення харчування, освіта, водопостачання, санітарія і гігієна, первинна реабілітація та надання засобів для існування.*

Від початку повномасштабного вторгнення росії 24 лютого 2022 року мобілізація фінансових ресурсів для підтримки гуманітарної діяльності ООН в Україні здійснюється в рамках Екстреного звернення (Flash Appeal) у рамках якого протягом 2022 року на цілі гуманітарного реагування в Україні було мобілізовано 3,775 млрд. дол. США.

За оцінками ООН, протягом 2022 року різними агенціями та партнерами ООН було надано гуманітарну допомогу орієнтовно 13,5 млн українцям. Зокрема, допомогу із забезпеченням місцем для проживання або критично предметами першої необхідності, включно з одягом, опалювальними приладами та іншими товарами, необхідними для підготовки до зими; харчові продукти; медичні послуги, грошову допомогу, послуги соціально-правового захисту. У контексті задоволення зростаючих потреб в опаленні та електроенергії в умовах енергетичної кризи, надається допомога у вигляді генераторів для лікарень, шкіл та колективних центрів розміщення [1].

Плани гуманітарного реагування ООН на 2024 рік

12 серпня 2024 р. координаторка системи ООН в Україні та координаторка з гуманітарних питань Деніз Браун розповіла, що план гуманітарного реагування місії ООН становить \$3 млрд на 2024 рік, і його профінансовано лише на 30%.

"На жаль, що довше триває війна, то важче нам буде отримувати гуманітарне фінансування. Світ бачить дуже жакливі ситуації в Газі, Судані, Ємені, Афганістані, тому нам дедали важче отримувати фінансування. - сказала Браун в ексклюзивному інтерв'ю агентству "Інтерфакс-Україна" [3].

Також в ООН повідомили, що план підготовки до зими в Україні вже готовий. Зокрема, місія зосереджується на восьми областях уздовж лінії фронту, особливо на літніх людях, жінках із дітьми. "Минулого року ми охопили понад два мільйони людей, і цього року ми зробимо те саме або трохи більше. У нас є Український гуманітарний фонд, який я очолюю. І декілька тижнів тому ми оголосили запит на пропозиції для цих конкретних зимових заходів. Наразі ми маємо близько \$68 млн, які ми використовуємо для цього. Якщо цього буде недостатньо, ми додамо ще, але починати треба вже зараз", - додала вона [3].

15 січня 2024 р. У Женеві заступник Генерального секретаря ООН, координатор надзвичайної допомоги ООН Мартін Гріффітс та Верховний комісар ООН у справах біженців Філіппо Гранді представили міжнародній спільноті стратегічні плани гуманітарної діяльності ООН для України у 2024 році – План гуманітарних потреб та реагування ООН в Україні та Регіональний план реагування для допомоги біженцям з України та закликали донорів виділити 4,2 млрд. дол. США на підтримку постраждалих від війни громад в Україні, українських біженців та приймаючих громад у регіоні [4].

Загалом за оцінками ООН, гуманітарної допомоги у 2024 р. потребуватимуть майже 40% населення України.

Допомога включатиме такі напрями: координація та управління об'єктами розміщення ВПО; освіта; телекомунікації в надзвичайних ситуаціях; продовольча безпека та засоби до існування; охорона здоров'я; логістика; загальний; захист; гендерно-зумовлене насильство; протимінна; житло та непродовольчі товари; водопостачання, санітарія та гігієна із запланованим бюджетом; спільні послуги координації.

Найбільш нагальними потребами є медикаменти, продовольство та питна вода, медичні послуги, засоби існування.

Програма ООН допомоги Україні включає:

1. Підтримка постраждалих від війни: Програма ООН передбачає допомогу понад 10,8 мільйонам людей в Україні та українським біженцям у сусідніх країнах. Зусилля спрямовані на забезпечення основними потребами (їжа, вода, житло) та відновлення доступу до медичних і освітніх послуг. Близько 6 мільйонів біженців потребують довгострокової інтеграції в Європі

2. Підтримка критичної інфраструктури: ООН та її партнерські організації допомагають відновлювати школи, лікарні та енергосистеми, які постраждали від бойових дій. Очікується, що атаки на інфраструктуру продовжаться, що ускладнить гуманітарну ситуацію в зимовий період.

3. Глобальні гуманітарні ініціативи: Програми ООН також охоплюють підтримку біженців з Африки, Близького Сходу та інших регіонів, охоплених конфліктами. Управління Верховного комісара у справах біженців (УВКБ) працює над інтеграцією переселенців і надає психосоціальну допомогу та тимчасове житло.

4. Роль місцевих партнерів і волонтерів: ООН співпрацює з національними НУО (Неурядові організації) та волонтерськими групами для ефективного реагування на потреби внутрішньо переміщених осіб і людей у гарячих точках біля лінії фронту. Програми включають фінансову допомогу, медичну підтримку та сприяння зайнятості

Станом на 25 квітня 2024 р. в рамках плану ОСНА зібрано 567 млн. або 18,2% від загальних потреб [2].

Таким чином, у 2024 році основними пріоритетами ООН є допомога вразливим верствам населення, відновлення інфраструктури та інтеграція біженців. Ці заходи є частиною глобальних зусиль організації для стабілізації гуманітарної ситуації у світі.

Література

1. <https://ukraine.un.org/en>
<https://interfax.com.ua/news/general/1006486.html>
2. <https://rubryka.com/article/oon-v-ukraine/>
<https://hnh.news/1270/upravlinnya-oon-zkoordinacziyi-gumanitarnih-sprav-ochaukraine/>
3. <https://un.mfa.gov.ua/spivrobotnictvo>

4. <https://mapujpomoc.pl/uk/humanitarnyyohliad-oon-2024-dosi-146-mln-ukrainsivpotrebuiut-humanitarnoi-dopomohy/>

* * *

Мишаєвка Марина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лобода Д. О.)

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ В ІДЕОЛОГІЇ ТА ВНУТРІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ

Ідеологія та політика Третього Рейху були зацікавлені в отриманні швидких результатів. Людське тіло розглядалося як машина для виконання поставлених задач. Кожна тоталітарна система має свої важелі керування та цінності на які покладається та які захищає. Цими важелями для німців була молодь, а цінностями німецьке суспільство. Якщо верховне командування «істинних арійців» менше турбував розвиток інтелектуального фронту, то це не можна було сказати про фізичне виховання, яке займало провідну позицію в ідеології Третього Рейху.

Мета дослідження – дослідження місця і ролі фізичного виховання в ідеології та внутрішній політиці Третього Рейху. Дослідження теми вимагає звернення до праць вітчизняних істориків, таких як: Оксана Салата, Олександр Давлетов, Марія Култаєва. Зарубіжні історики також приділяють значну увагу цьому питанню, серед них: Барбара Кіз, Джулія Тімпе, Крістін Семменс, Арнд Крюгер.

Нацистський вектор у житті німецького суспільства будувався на зміні акцентів суспільного життя у всіх його сферах. Особлива увага ідеологами НСДАП приділялася молодому поколінню, зокрема його освіті та вихованню. Не в останню чергу в центрі уваги перебували питання фізичної культури, спорту і виховання.

Метою німецького керівництва було створення національної спільноти, готової до всіх випробувань, які можуть випасти на долю Німеччини. Творець нацистської ідеології, Адольф Гітлер, вважав, що в здоровому тілі – здоровий розум, тому віддав фізичному вихованню надавалося окреме ідеологічне значення [8,с.92].

З приходом до влади політичної партії НСДАП у 1933 році, почалося формування політики щодо виховання «арійської» молоді. Визначимо ключові фігури, на «плечах» яких лежали ці питання. Міністерство народної освіти і пропаганди очолював Йозеф Геббельс, коло обов'язків якого включало ведення пропагандистської діяльності через радіо, газети, театр і спортивне виховання. Міністром науки, виховання та освіти був Карл Кюммель, який 30 жовтня 1934 року видав розпорядження про введення трисеместрового обов'язкового курсу фізкультури для всіх німецьких студентів. Такі програми були запроваджені і для всіх шкіл, передбачаючи щотижневі п'ять уроків фізкультури [8,с.94].

Як вже раніше згадувалося, Гітлер наполягав на фізичному розвитку і здоров'ї, активно реформуючи шкільну систему освіти. Він стверджував, що не треба перевантажувати молодий організм дисциплінами, які йому не знадобляться у реальному житті [1,с.233].

Освітні заклади мали давати лише мінімальний обсяг знань, деякі предмети фізично взагалі виключав зі шкільної програми, наприклад іноземні мови. Їх вивчення вважалося індивідуальною справою кожного. Скорочення годин у шкільній програмі звільнило місце для фізичного виховання. На фізичні вправи учням відводили 2 години в день: одну – до обіду, другу – після. Центральним видом спорту був бокс, оскільки саме він, як вважалося, загартовував силу молодого духу [2, с. 41,42].

Проте шкільна освіта не змогла повністю задовольнити всі потреби нацистів щодо виховання молодого покоління, оскільки стосувалася дитячого і юнацького віку. На цих вікових групах виховний процес не мав зупинитися і активно продовжувався у лавах армійської служби. Окрім підвищення рівня фізичної підготовки, ставився акцент на беззаперечне виконання наказів, тим самим демонструючи необхідність створення сильної армії в майбутньому [3,с.40].

По завершенню проходження служби, Гітлер пропонував видавати два документа: перший «цивільний диплом», який давав право займатися громадською діяльністю; другий документ – «свідectво про стан фізичного здоров'я», яке надавало право одружуватися [3,с.41].

Всі зміни в освіті стосувалися не лише представників чоловічої статті, особливу роль відводили також жінкам. Юні дівчата несли безпосередню відповідальність за продовження роду та виховання дітей. Для цього втілювалася ідейність гарного фізичного стану та здоров'я. У молодіжній організації «Гітлерюгенд» була окрема структура, яка займалася вихованням дівчат – «Союз німецьких дівчат». Члени цього Союзу агітували за фізичну активність молоді: виконували різноманітні фізичні вправи, займалися різними видами спорту. Окрема увага приділялася моральному та естетичному вихованню.

Чудовою нагодою для демонстрації досягнутих результатів в цьому напрямі стали Олімпійські ігри 1936 року. Як відомо, під час Олімпійських ігор припиняються війни та конфлікти. Тоталітарний режим підтримував антисемітизм і расизм, але на час Олімпіади заходи подібного характеру були призупинені. Місцем проведення XI літніх Олімпійських ігор була столиця Німеччини – Берліні. Бюджет заходу складав 100 млн рейхсмарок. Німецькі спортсмени принесли для своєї країни найбільшу кількість нагород: 33 золоті, 26 срібних, 30 бронзових медалей. [8,с.95]

Розвиток спорту на державному рівні передбачав більшу доступність для звичайних людей. Якщо спочатку займатися спортом могла лише елітна частина суспільства, то тепер спорт упродовжувався в усі сфери життя, навіть на робочому місці [8,с.96].

У 1930-х роках однією з частин спілки Німецького трудового фронту стала організація «Сила через радість», або скорочено KdF. Вона насамперед займалася організацією дозвілля для всіх робітників Німеччини. Її структура складалася з різних відділів, але головним був департамент спорту. Людське тіло розглядалося як простір для експериментів над удосконаленням людської природи.

На робочих місцях були створені місця для відпочинку та заняття спортом. Кожен заклад пропонував свій список видів спорту, серед них були гімнастика, футбол, гандбол, плавання, бокс, теніс, боулінг, настільний теніс, лижі. Було розпочато масштабне будівництво за державний кошт спортивних центрів, секцій, майданчиків і клубів [5,с.157].

Раніше види спорту поділялися на легкодоступні та важкодоступні для звичайного населення. Серед останніх можна виділити верхову їзду, гірські лижі, теніс, які потребували значних фінансових затрат. Завдяки реформам націонал-соціалістів було створено умови для заняття будь-яким видом спорту громадян поза залежністю від їх прибутків: річна плата за заняття певним видом спорту складала 30 рейхсмарок [8,с.96,97].

Таким чином, фізичне виховання у політичній системі Третього Рейху мало на меті не лише зміцнення здоров'я німецького суспільства, а і створення образу «істинного арійця». Спорт і фізична культура використовувалися як інструмент пропаганди. Акцентуючи свою політику на фізичному вихованні, влада тоталітарного режиму прагнула виховати сильне, дисципліноване, витривале та здорове населення, готове до військової служби та самопожертви заради своєї Батьківщини. Здійснюючи великий внесок у розвиток фізичного виховання, німецьке керівництво формувало систему націоналістичних цінностей, утверджувало ідеї нацизму, готувалося до переоблаштування світу навколо «Великої Німеччини».

Література

1. Давлетов О. «Майн Кампф» та гітлерівська концепція світогляду націонал-соціалізму. *Наукові праці історичного факультету ЗДУ*. 2001. Вип. 10. С. 230–237.
2. Давлетов О. Р. Історія НСДАП і «Третього рейху» (1933–1945): практикум для студентів-істориків, вчителів історії та учнів загальноосвітніх шкіл України. Запоріжжя: ЗДУ, 2004. 106 с.
3. Давлетов Олександр. Підготовка «покоління вовків»: вишкіл майбутніх виконавців Голокосту (Нариси молодіжної політики НСДАП у 1922–1939 рр.). Дніпропетровськ Інститут «Ткума», 2015. С.37-44
4. Култаєва М. Філософія освіти і виховання Третього рейху: витоки, політико-ідеологічні контексти та концептуальні конструкти. *Філософія освіти*. 2018. № 1 (22). С. 70–81
5. Salata O. [Physical culture and sports promotion system Nazi Germany](#). Gdansk: Athenae Gedanenses, 2016. 89–101 p.
6. Timpe J. Hitler's Happy People: Kraft durch Freude's Everyday Production of Joy in the Third Reich. Providence: Brown University, 2007. 392 p.

7. Timpe J. Nazi-Organized Recreation and Entertainment in the Third Reich. London:Palgrave Macmillan, 2017. 254 p.

* * *

*Пирогов Олег, студент 634 групи Чорноморського національного університету імені Петра Могили (Миколаїв)
(науковий керівник – доц. Пархоменко В. А.)*

ХАРКІВСЬКИЙ ПАРОВОЗОБУДІВНИЙ ЗАВОД У ТАНКОБУДУВАННІ (1938-1941 РР.)

Важливе місце в радянському танкобудуванні часів Другої світової війни відігравав Харківський паровозобудівний завод (ХПЗ). Розробка танкового дизельного двигуна В-2 на ХПЗ стала важливим етапом у радянському танкобудуванні. Цей двигун, перший спеціалізований танковий дизель, значно вплинув на розвиток бронетанкової техніки СРСР у роки Другої світової війни. В-2 встановлювали на танки БТ-7М і Т-34 із 1938-1939 рр. Його основні переваги порівняно з бензиновими аналогами полягали в економічності, пожежній безпеці та великій дальності ходу, що зробило його фактично ідеальним для важкої бронетехніки [1, с. 46].

Впровадження В-2 супроводжувалося труднощами, пов'язаними з його початковою конструкцією, його моторесурс становив лише 50-60 годин. У роки війни двигун покращили, і успішно застосовували не тільки в танках, а й у тягачах, катерах та іншій техніці. До початку німецько-радянської війни завод випустив п'ять модифікацій В-2 для танків Т-34, КВ і Т-50 [6, с. 222-224].

Проектування і впровадження В-2 на танках, включно з Т-34, значно підвищило боєздатність Червоної армії. У 1940 р. на Т-34 внесено зміни для покращення його характеристик. Дизельний двигун В-2 забезпечував танку високу мобільність, економічність і надійність [4, с. 74-81].

У 1939 р. ХПЗ розділений на два заводи: танковий завод № 183 і моторобудівний завод № 75. Завод № 183 до 1941 року мав значний досвід у виробництві танків і здатний випускати до 1800 Т-34 на рік. В-2 став основою для дизелів до середніх і важких танків [5, с. 11-14].

19 грудня 1939 р. ухвалено постанову про створення двох дослідних зразків танка на базі Т-32 із 45-мм бронею і 76-мм гарматою. Новий танк отримав індекс Т-34 [1, с. 72; 3].

5 березня 1940 р. два дослідні зразки Т-34 відправили з Харкова до Москви для випробувань, які проходили в складних умовах. Головний конструктор Михайло Кошкін брав участь у пробігу, що погіршило його здоров'я, і 26 вересня 1940 р. він помер [1, с. 66-69; 3].

17 березня 1940 р. Т-34 продемонстрували керівництву країни. Ухвалено рішення про його серійне виробництво на заводі № 183. А 31 березня 1940 р. підписано протокол про запуск виробництва [3, с. 72].

Серед ключових викликів, з якими зіткнувся завод - проблема вдосконалення конструкції Т-34. Його випуск у червні 1941 р. тимчасово призупинено за вказівкою наркома середнього машинобудування В. О. Малишева. Це сталося на тлі критики урядової комісії, яка вказала на такі недоліки, як низькі динамічні характеристики, проблеми з приладом спостереження і установки озброєння, а також ненадійність основних вузлів. Однак, після доопрацювань і з урахуванням стратегічної важливості Т-34, виробництво танків незабаром відновлено [2, с. 31-33].

З початком німецько-радянської війни завод № 183 евакуйований у Нижній Тагіл, але він продовжив випуск Т-34. У 1941 році на Харківському заводі виготовлено 1110 танків Т-34, що зміцнило танкові сили СРСР [5, с. 11-14]. Завод також виробляв гусеничні тягачі для транспортування артилерії, що теж підкреслювало важливість ХПЗ.

Отже, виготовляємий на харківському заводі танк Т-34, став ключовим елементом у бронетанкових військах Радянського Союзу, вирізняючись маневреністю, вогневою міццю і захистом. Належне бронювання і 76-мм гармата Л-11 забезпечували високу бойову ефективність, що робило Т-34 таким, що перевершував багато зразків німецьких танків за параметрами бронезахисту і прохідності [1, с. 66].

Література

1. Ларин А.А. Развитие танкостроения в Харькове: учебное пособие. Харьковский политехнический ин-т. Харьков: НТУ «ХПИ», 2019. 135 с.

2. Ларин А.А. Харьковские танкостроители. Вклад в дело победы // Universitates. Наука и просвещение. Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2015. № 2 (61). С. 28-41.
3. Слободин К. М., Листровой В. Д. Т-34: путь к Победе. URL: <http://armor.kiev.ua/Tanks/WWII/T34/tovictory/?page=6> (дата звернення 05.10.2024)
4. Дроботенко А. П. Рожденный на ХПЗ. Историко-технический очерк. Харьков: ЧП Юшко, 2004. 170 с.
5. Вохмянин В. К., Подопригора А. И. Харьков, 1941-й. Ч.1: У края грозы. Харьков, 2008. С. 11-14.
6. Создание дизеля В-2: большое достижение харьковской науки и промышленности. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/162870023.pdf> (дата звернення 05.10.2024)

* * *

Плахотнюк Іван, учень 11-Б класу Кременчуцького ліцею №25 «Гуманітарний колегіум» Кременчуцького району Полтавської області

(науковий керівник – учителька історії Гуртова О. Є.)

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ТА ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЛЕНД-ЛІЗУ ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У травні 2022 року президент США Джозеф Байден підписав закон про ленд-ліз для України, щоб допомогти в боротьбі з російською агресією. Закон підписали вперше з часів Другої світової війни. США давали в оренду іншим державам товари і матеріали, необхідні для воєнних дій, а плату вимагали тільки за те, що вціліло після війни. 11 червня 1942 року Радянський Союз офіційно став учасником програми ленд-лізу. Крім озброєнь, США відправляли верстати для заводів, паровози, трактори, бензин, одяг, взуття, їжу і багато іншого. Питання ленд-лізу та його значення в досягненні перемоги над фашистською Німеччиною у роки Другої світової війни неодноразово перебувало в полі зору вітчизняної наукової спільноти. Варто відзначити праці В. Романенка, А. Гончаренка [1], Ф. Кокошка, О. Ладиги, О. Франдинського [3]. Однак деякі аспекти ленд-лізу розкриті недостатньо, тому мета нашого дослідження полягає у

всебічному розгляді основних складових правового механізму ленд-лізу в роки Другої світової війни. Наша увага буде приділена перспективам сучасного ленд-лізу для України.

Згідно з Енциклопедією сучасної України, ленд-ліз визначається як система надання одними країнами-союзницями по антигітлерівській коаліції іншим країнам військової техніки, зброї, боєприпасів, спорядження, сировини, продовольства та послуг [2]. Сам термін походить від англійських слів *lend* – давати в борг і *lease* – здавати в оренду, що відображає суть механізму.

Підтримка однієї з воюючих сторін США шляхом надання економічної та військової допомоги мала певну історичну основу. Вона базувалася на законі 1892 року, ухваленому за президентства Б. Гаррісона, який дозволяв військовому міністрові здавати в оренду на термін до 5 років військове майно, що більше не використовувалося армією США. Впровадження ленд-лізу стало відступом від традиційної політики ізоляціонізму, якої США дотримувалися до початку Другої світової війни. Цю політику регулювали три основні закони:

– Закон 1934 року "Про невиконання боргових зобов'язань", який забороняв надання кредитів країнам, що не погасили борги перед США за Першу світову війну;

– Закон 1935 року, що встановлював ембарго на постачання зброї будь-якій воюючій країні;

– Закон 1937 року, який значно обмежував повноваження президента у сфері зовнішньої політики, забороняючи експорт озброєнь, надання кредитів та позик воюючим країнам, а також перевезення зброї на американських торговельних кораблях і встановлення озброєння на таких кораблях.

Програма ленд-лізу передбачала надання країнам-союзникам військової техніки, озброєння, стратегічних ресурсів та продовольства на умовах оренди. Її правовою основою став Закон США «*An Act to Promote the Defense of the United States*» («Закон про забезпечення захисту Сполучених Штатів»), який був ухвалений Конгресом 11 березня 1941 року [4]. Обговорення законопроекту розпочалося 15 січня 1941 року і тривало приблизно два місяці. За результатами соціологічних опитувань, кількість прихильників закону перевищувала кількість противників у 2,5 рази. Введення ленд-лізу підтримували 70%

представників Демократичної партії та 61% республіканців [3, с. 123]. У процесі громадського обговорення до законопроекту були внесені чотири важливі поправки, що обмежували повноваження президента. Вони стосувалися контролю Конгресу за виділенням коштів на ленд-ліз, звітності президента щодо виконання військових поставок, обмеження терміну його повноважень і заборони супроводу торговельних суден військовими кораблями.

Згідно з документом, президент США мав право дозволяти виробництво, продаж, передачу, обмін, оренду або надання в борг оборонних ресурсів будь-якій державі, чия оборона вважалася важливою для захисту Сполучених Штатів. Закон також регулював умови оплати або компенсації за ці поставки та встановлював контроль з боку Конгресу за витратами на ленд-ліз. Основні положення закону визначали, що:

- до переліку надаваних ресурсів входили зброя, боєприпаси, літаки, кораблі, сировина та продовольство; також передбачалися деталі та обладнання для виробництва й ремонту військових товарів;

- закон дозволяв передавати союзникам плани, прототипи та інші дані, необхідні для виробництва або використання військових ресурсів;

- президент США мав право ухвалювати рішення про передачу оборонних ресурсів будь-якій країні, чия оборона вважалася важливою для безпеки Сполучених Штатів; це включало виробництво, продаж, передачу, обмін, оренду або позичання ресурсів;

- максимальна вартість поставок на момент ухвалення закону не мала перевищувати \$1,3 мільярда; Конгрес мав право контролювати витрати та призначав звіти про виконання програми;

- допомога надавалася за домовленістю між урядами, де відшкодування могло бути здійснено через оплату, повернення матеріалів чи іншу форму компенсації;

- закон діяв до червня 1943 року з можливістю продовження для виконання вже укладених угод [4].

США, надаючи підтримку воюючим сторонам, переслідували кілька важливих цілей: вони відклали свій безпосередній вступ у війну, виграючи час для переведення промисловості на

військові рейки та розробки сучасного озброєння. Також це давало можливість мобілізувати і підготувати власні збройні сили. Окрім цього, США отримували частину світових запасів золота як оплату за поставки через ленд-ліз. У результаті вони могли вступити у війну в той момент, коли сили воюючих сторін будуть значно виснажені [3, с. 124].

Країни-отримувачі ленд-лізу повинні були подавати заявки на необхідні постачання, які потім узгоджувалися з представниками Державного департаменту та спеціально створеного управління ленд-лізу. Це управління визначало обсяги та напрями допомоги. Після узгодження укладалася двостороння угода-протокол, відомий як “Розрахунок за взаємною допомогою”. Перший протокол, Московський, який регулював постачання на період з 1 жовтня 1941 року до 30 червня 1942 року, був підписаний 1 жовтня 1941 року. Наступні протоколи – Вашингтонський, який регулював постачання з 1 липня 1942 року по 30 червня 1943 року (підписаний 6 жовтня 1942 року), Лондонський, що охоплював період з 1 липня 1943 року по 30 червня 1944 року (підписаний 19 жовтня 1943 року), і Оттавський, який регулював постачання з 1 липня 1944 року по 12 травня 1945 року (формально), але фактично діяв до 20 вересня 1945 року [1, с. 78].

США зобов’язувалися надати підтримку державам-союзникам, включаючи постачання оборонних матеріалів, технічне обслуговування та інформацію, що затверджена президентом США. В обмін країни-отримувачі повинні були забезпечити постачання таких оборонних матеріалів. Після завершення війни ці країни мали повернути в США всі оборонні матеріали, що залишилися у невикористаному стані. Окрім того, держави-отримувачі зобов’язувалися забезпечити США певні вигоди або компенсації за надану допомогу. Умови цих вигод визначалися в залежності від обставин, що склалися після війни з агресором [1, с. 79]. Згідно з договором про погашення заборгованості по ленд-лізу між СРСР і США, підписаним тільки 1972 року, СРСР зобов’язався виплатити 722 млн дол. США до 2001 року. Реально виплачено 48 млн дол. США, решту на переговорах 1990 року СРСР зобов’язався сплатити до 2030 року. Після ж розпаду Радянського Союзу борги по ленд-лізу перейшли до Росії [2].

Отже, концептуальні засади та правовий механізм ленд-лізу в роки Другої світової війни полягали в системі надання військової та економічної допомоги союзним країнам, що включала поставки зброї, техніки, стратегічних матеріалів і послуг. Запроваджений на основі закону США "An Act to Promote the Defense of the United States", ленд-ліз відзначався відступом від ізоляціоністської політики США і дозволяв президенту надавати допомогу союзникам в обмін на зустрічні вигоди. Процедура включала подачу заявок, узгодження допомоги через спеціальні протоколи і угоди, а також вимогу повернення отриманих предметів у придатному стані після війни. Досвід програми ленд-лізу засвідчує, ефективність міжнародної підтримки у вирішальні моменти військових конфліктів. Враховуючи результати останніх виборів у США, на яких переконливу перемогу здобули представники республіканської партії (які були ініціаторами закону про ленд-ліз для України від 2022 року), можливість втілення цієї програми можна вважати цілком реальною.

Література

1. Гончаренко, А.В. Американська політика ленд-лізу як форма військово-економічної допомоги СРСР під час Другої світової війни [Текст]. Сумська старовина. 2017. № LI. С. 77-87.
2. Енциклопедія Сучасної України URL: <https://esu.com.ua/article-54236> (дата звернення 14.09. 2024)
3. Фрадинський О.А. Ленд-ліз в СРСР як форма військово-економічної співпраці країн- союзників у II Світовій війні. Історія торгівлі, податків та мита. 2013. № 1. С. 122-131.
4. Lend-Lease Act (1941) URL: <https://ushistoryscene.com/article/lend-lease-act-1941/> (дата звернення 15.09.2024)

* * *

Пономаренко Костянтин, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

РОЛЬ ХОРВАТСЬКОЇ СЕЛЯНСЬКОЇ ПАРТІЇ В ДЕРЖАВОТВОРЕННІ ХОРВАТІЇ В СКЛАДІ КОРОЛІВСТВА СЕРБІВ, ХОРВАТІВ І СЛОЄНЦІВ

Державотворення Хорватії в ХХ столітті пройшло багато етапів, які кардинально відрізнялися між собою. Хорватія пройшла досить тернистий шлях до здобуття власної незалежності в кінці ХХ століття, а також змогла зберегти власну державність та побудувати європейську та демократичну державу. Звісно, що основи формування хорватської державності почали зароджуватись ще давно, а найбільше в ХХ столітті, коли хорвати вирвалися з-під австро-угорської корони та увійшли згодом до Королівства сербів, хорватів і словенців. Саме з цього моменту Хорватська селянська партія (далі – ХСП) починає боротися за права хорватів та висувати хорватські ідеї державотворення молодій державі.

Тому тема на сьогодні є досить актуальною, адже Україна, як і Хорватія має свою політичну історію. Хоча контексти й відрізняються, а історичний розвиток країн різний, але порівнюючи хорватський шлях з українським, можна виокремити певні особливості та запозичити їх для майбутнього розвитку народів.

Темою статті є дослідити роль Хорватської селянської партії в державотворенні Хорватії. Як вона внесла свій відбиток в політичній історії Хорватії та чи вплинуло це на майбутнє хорватської нації.

Хорватія увійшла в склад Королівства СХС 1 грудня 1918 року, коли король Олександр оголосив про об'єднання Королівства Сербія з Державою сербів, хорватів та словенців, яка проголосила свою незалежність в кінці жовтня 1918 року. Сабор в Загребі вимушений був прийняти рішення про об'єднання з Королівством Сербія через італійську загрозу, адже другі мали сформовані державні інституції та армію, а також були членом Антанти, коли хорвати та словенці не встигли сформувати власні [1, с. 18].

Хорвати увійшли в склад королівства на не вигідних для себе умовах, адже це був вимушений крок, а словенці з хорватами перебували в досить складному зовнішньополітичному становищі, що змусило їх піти на об'єднання.

Хорватська селянська партія була досить популярною в ті часи серед хорватських селян та робітників. Її очільник – С. Радич, був відомим серед народу та мав високу підтримку, що робило його фактичним лідером хорватського національного руху.

Цю партію можна вважати представниками «екстремістського» крила та близькими до радикальних поглядів. Вони не визнавали Об'єднання, а також шукали підтримку серед народів шляхом протистояння з Белградом, адже вони вважали, що саме королівський уряд є винуватцем усіх соціальних та економічних бід. Сам Радич не був присутній на Акті об'єднання та не визнавав королівської влади [2, с. 154].

ХСН відстоювала конфедеративний державний устрій з республіканською формою правління. Тому вони мали популярність, адже такі ідеї підтримували більшість хорватів та народів, які проживали на території Хорватії. Хорвати історично мали впливових землевласників та важливу роль представницьких органів в політичному житті народу. Тому особливості історичного розвитку вплинули на ці ідеї. Серби хотіли бачити централізовану державу на чолі з монархом, що повністю відрізнялося від хорватських ідей [4, с. 11].

Політика Прибічевича, який був головою Демократичної партії та працював в інтересах короля, проводив політику централізації шляхом усунення політичних опонентів, адже вважав, що лише централізована держава зможе вистояти перед різними викликами [3, с. 34]. Прибічевич заборонив скликання хорватського Сабору, на якому хорвати вирішували деякі внутрішні питання, перебуваючи ще в складі Австро-Угорщини. Таким чином, автономія хорватів та їх політичні права обмежувались.

На виборах в листопаді 1920 року було обрано депутатів до Народної скупщини, а згодом було утворено конституційний комітет, який став займатися розробкою нової конституції [4, с. 12].

Під керівництвом С. Протича, Хорватська народна селянська партія пропонувала концепцію, за якою держава мала б мати республіканську форму уряду та федеративну структуру. Серби, хорвати та словенці розглядалися як основні нації, які формували державу. План передбачав створення спільного національного органу для вирішення зовнішньополітичних та внутрішніх питань загальнодержавного значення.

28 червня 1921 року була затверджена Конституція, яка отримала назву «Відовданська». Таку назву вона отримала через те, що була прийнята на день Св. Вида [3, с. 45]. З 419 депутатів її прийняли лише 161, адже більшість були відсутні на голосуванні. ХСП не приймала таку конституцію та не стала за неї голосувати.

Конституція не виправдовувала очікувань хорватського народу, адже вона встановлювала монархічну форму правління. Державний устрій був унітарним та поділеним на області, які не брали до уваги етнічний поділ. Король мав широкі політичні права, що згодом переросло у встановленні ним диктатури в 1929 році [4, с. 10]. Така конституція не сподобалась хорватським радикалам, які почали її активно критикувати. Також вони не визнавали її, поки С. Радич не опинився в уряді за запрошенням короля.

С. Радич продовжив боротьбу та об'єднав хорватську опозицію навколо Хорватської селянської партії в Хорватський блок, що згуртувало національні сили. Блок звернувся до європейських країн із закликом підтримати створення Хорватської держави в рамках Королівства Словенів, Хорватів та Сербів. Однак на їхній звернення було мовчання, оскільки королівство було частиною Версальського порядку після Першої світової війни.

Під час виборів 1925 року С. Радич управляв партійною кампанією з-за ґрат в'язниці. Незважаючи на насильство з боку поліції проти виборців, Хорватська селянська партія у співпраці з Хорватським суспільством здобула 533 тисяч голосів і 67 місць у Скупщині. Сам С. Радич об'єднався з хорватськими лібералами, що становило хорватську опозицію стосовно політики Белґраду. Король, побоюючись зростання популярності С. Радича, запросив його до уряду. Таким чином він намагався приборкати його та стабілізувати ситуацію в країні, адже він вважав, що у

в'язниці С. Радич набагато небезпечніше, ніж на волі. В 1926 році С. Радич покинув Скупщину через корупційні скандали серед белградських урядовців [2, с. 153].

У 1927 році було утворено селянсько-демократичну коаліцію (СДК), що виникла внаслідок об'єднання Радича та Прибічевича. Це вражало невдоволення, яке охопило не лише хорватське, а й сербське населення колишніх австро-угорських областей, таких як Слованія, Боснія, Воєводина, Герцеговина та Далмація. СДК визначила свою підтримку лише для урядів, що дотримуються принципів демократії, рівності націй та парламентаризму. По всій країні СДК пропагувала рівність у сфері оподаткування. У лютому 1928 року Прибічевич виступав за перегляд конституції та проти регіонального поділу. Радич настоював на об'єднанні Славонії, Хорватії та Далмації.

В результаті постійних конфліктів з сербськими радикалами, Радича була застрелено влітку 1928 року, що переросло в народні заворушення та встановлення диктатури Олександром I Карагеоргієвичем в 1929 році задля стабілізації країни.

Таким чином, намагання ХСП перетворити Королівство сербів, хорватів і словенців в республіканську та конфедеративну державу зазнало краху. Але в цих діях ми можемо прослідкувати зусилля, які були спрямовані на державотворення згідно хорватським інтересам. Також ідеї ХСП демонстрували хорватські погляди державотворення, що розвивалися протягом історичного часу.

Література

1. Алексієвець Л. Алексієвець М. 95-річчя державного відродження слов'ян Центральної та Південно-Східної Європи. *Україна-Європа-Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*, 12, 2013. С. 14-22
2. Кухаренко В. Н. Степан Радич: Политический портрет (1918-1928). *Российские и славянские исследования: науч. сб. № 4*. Минск: БГУ, 2009. С. 153-170
3. Силкин А.А. Королевство сербов, хорватов и словенцев: на пути к диктатуре. 1918-1929 гг. Санкт-Петербург: Алтейя, 2008. 200 с.

4. Чернік С. Конституція Королівства сербів, хорватів та словенців 1921 р.: передумови прийняття, зміст та значення. *Наукові записки. Серія: Право.* 5, 2018. С. 10-15.

* * *

Савченко Вікторія, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Філологія (Німецька)» Національного університету біоресурсів і природокористування України (Київ)

(науковий керівник - проф. Силка О. З.)

ДІЯЛЬНІСТЬ КОМІТЕТІВ ООН ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК

Захист прав жінок є однією з основних цілей Організації Об'єднаних Націй (ООН). В умовах глобалізації та соціальних змін питання гендерної рівності і забезпечення прав жінок стало важливим аспектом міжнародної політики.

Діяльність Організації на підтримку прав жінок розпочалася з моменту проголошення її Статуту. Серед цілей ООН, заявлених у статті 1 Статуту, пропонується «здійснювати міжнародне співробітництво ... у заохоченні та розвитку поваги до прав людини та основних свобод для всіх, без розрізнення раси, статі, мови та релігії» [1].

У перший рік існування ООН Економічна і Соціальна Рада заснувала Комісію зі становища жінок, що стала глобальним керівним органом, який опікується винятково питаннями гендерної рівності та поліпшення становища жінок. Одним із перших успішно виконаних завдань Комісії був нагляд за дотриманням гендернонейтральних формулювань у проєкті Загальної декларації прав людини.

Гендерна рівність стала частиною міжнародного права в галузі прав людини відповідно до Загальної декларації прав людини, ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року. У цьому знаковому документі в історії прав людини визнається, що «всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» і що «кожна людина повинна володіти всіма правами і всіма свободами, викладеними в цій Декларації, без будь-якої

відмінності, як то стосовно раси, релігії чи іншого становища» [2].

Оскільки в 1970-ті роки став набирати силу міжнародний феміністський рух, Генеральна Асамблея ООН оголосила 1975 рік Міжнародним роком жінок і організувала в Мехіко першу Всесвітню конференцію зі становища жінок. За наполегливою рекомендацією Конференції період 1976-1985 років було оголошено Десятиріччям жінки ООН і засновано Фонд добровільних внесків для реалізації завдань Десятиріччя.

У 1979 році Генеральна Асамблея ухвалила Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яку часто називають міжнародним біллем про права жінок. У 30 статтях Конвенції дається чітке визначення поняття дискримінації щодо жінок і пропонується порядок денний для дій на національному рівні, покликаних покласти край такій дискримінації [4].

ООН розробила ряд інструментів і механізмів, які сприяють захисту прав жінок на міжнародному рівні:

1. Основні комітети ООН, що займаються правами жінок.

1.1 Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок (CEDAW).

Комітет CEDAW, заснований у 1982 році, є основним органом ООН, що контролює виконання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Цей комітет розглядає періодичні звіти держав-учасниць і надає рекомендації щодо поліпшення ситуації з правами жінок.

1.2 Комітет з прав людини.

Комітет з прав людини ООН також розглядає питання, пов'язані з правами жінок, зокрема у рамках Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Він підкреслює важливість гендерної рівності та засуджує дискримінацію.

1.3 Комісія статусу жінок (CSW).

Ця комісія є основним органом ООН, що займається питаннями гендерної рівності і розглядає питання, пов'язані з правами жінок у всьому світі. Вона проводить щорічні сесії, де обговорюються актуальні проблеми і розробляються рекомендації для держав-членів.

2. Основні ініціативи і програми ООН.

2.1 Пекінська декларація та Пекінська платформа дій.

У 1995 році на IV Всесвітній конференції з прав жінок у Пекіні була прийнята Пекінська декларація, що містить 12 напрямів дій для забезпечення прав жінок у всіх сферах життя. Ця декларація стала основою для багатьох програм ООН.

2.2 Розвиток програм на підтримку жінок.

ООН реалізує програми, які сприяють економічному, соціальному і політичному розвитку жінок. Наприклад, програми, спрямовані на покращення доступу жінок до освіти, охорони здоров'я і економічних можливостей.

3. Виклики та досягнення.

3.1 Проблеми в реалізації прав жінок.

Попри численні зусилля, багато жінок у світі стикаються з дискримінацією, насильством та недостатнім доступом до ресурсів. Виклики включають культурні бар'єри, бідність і недостатню політичну волю з боку держав.

3.2 Досягнення.

3.3 Незважаючи на ці виклики, діяльність ООН привела до значних позитивних змін. Зокрема, було досягнуто прогресу у сфері освіти для дівчаток, зменшення рівня насильства щодо жінок і покращення правової бази для захисту прав жінок [3].

Отже, діяльність комітетів ООН щодо захисту прав жінок є важливим аспектом глобальної стратегії забезпечення рівності та справедливості. ООН продовжує працювати над поліпшенням становища жінок у світі, але для досягнення справжньої рівності необхідно подолати численні виклики.

Література

1. ООН. Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок . www.ohchr.org
2. ООН. Комісія статусу жінок. www.unwomen.org
3. Світовий звіт про жінок. ООН Жінки, 2020. www.unwomen.org
4. <https://www.un.org/ru/global-issues/gender-equality>

* * *

Сокуренко Світлана, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)

СТАТУС ПОВОЄННОЇ НІМЕЧЧИНИ

В ПЛАНАХ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ СОЮЗНИКІВ

Питання про післявоєнний устрій Німеччини неодноразово обговорювалось країнами-переможницями (США, СРСР, Велика Британія). Плани щодо Німеччини були обумовлені геополітичними інтересами та ідеологічними протиріччями країн-союзниць.

У березні 1943 року, до Вашингтона прибув англійський міністр закордонних справ А. Іден. Висловлюючи позицію свого уряду відносно майбутнього Німеччини, він заявив державному секретарю США К. Хеллу та його заступнику С. Уоллесу, що єдиною можливістю усунення у майбутньому загрози з боку Німеччини є її роздроблення. При цьому, А. Іден висунув власний план, який передбачав входження Східної Пруссії до Польщі або до Радянського Союзу, відокремлення Пруссії від решти Німеччини та створення на цій території низки суверенних держав.

Президент США Ф. Рузвельт концептуально погоджувався із пропозиціями А. Ідена. Водночас, США приділяли значну увагу тому, щоб Німеччина не опинилася під переважаючим впливом будь-якої з європейських держав. У Вашингтоні вважали, що важливою умовою запобігання такому розвитку подій має стати створення міжнародної організації безпеки, за посередництва якої США змогли б здійснювати свій вплив на післявоєнний статус Німеччини [6, с.113].

Так, міністр фінансів США Г. Моргантау розглядав Німеччину як державу-агресора і вважав, що Версаль нічого не зробив для подолання німецької загрози. Він закликав до знищення німецької важкої промисловості, затоплення вугільних шахт і перетворення на сільськогосподарську країну. На Другій Квебекській конференції (12-16 вересня 1944 року) економічні заходи проти повоєнної Німеччини були окреслені з дедалі більшою суворістю. Це було пов'язано з тим, що поразка Німеччини ставала очевидною. Сполучені Штати Америки

запропонували «план Моргентау». Він мав на меті запобігти розв'язанню Третьої світової війни в Німеччині [5, с. 89].

У плані були викладені такі територіальні положення:

- Польща повинна отримати ту частину Східної Пруссії, яка не входить до СРСР, і південну частину Сілезії, як зазначено на доданій карті;
- Франція повинна отримати Саар і прилеглі території, обмежені річками Рейн і Мозель;
- Слід створити міжнародну зону, що включатиме Рур та прилеглі промислові зони.

Решта частини Німеччини має бути розділена на дві автономні, незалежні держави, південнонімецьку, що складається з Баварії, Вюртембергу, Бадена та деяких менших територій та північнонімецьку, що включала б значну частину старого королівства Пруссії, Саксонії, Тюрінгії та кількох менших держав.

Між новою південнонімецькою державою та Австрією буде укладено митний союз, який буде відновлено до її політичних кордонів до 1938 року.

Економічна складова плану:

1. Німеччина стане країною, орієнтованою на сільське господарство;
2. Найважливіші промислові зони будуть передані під міжнародний контроль;
3. Індустріалізація країни буде зруйнована;
4. Промислова система буде зруйнована;
5. Банківська система буде децентралізована;
6. Забороняється зовнішня торгівля;
7. Обмежується імпорт;
8. Заборонено морський вилов риби;
9. Заборонено виробництво азоту для добрив;
10. Збільшився податковий тягар на населення;
11. Німецькі ліси стали сировинною базою [7].

План не знайшов достатньої підтримки серед союзників і був відхилений. В. Черчілль прокоментував, що це було практично неможливо. Зокрема, після встановлення окупаційної влади США влітку 1945 року план Г. Моргентау був переглянутий, змінений, але згодом замінений.

Характеризуючи територіально-політичні реалії, що склалися після війни, В. Черчилль у промові в місті Фултоні (США) 5 березня 1946 р. констатував: «Від Щеціна на Балтиці до Трієста на Адріатиці на континенті опустилася залізна завіса. За цією лінією зберігаються всі цінності давніх держав Центральної та Східної Європи. Варшава, Берлін, Прага, Відень, Будапешт, Белград, Бухарест, Софія - всі ці славнозвісні міста і населення в їх районах перебувають в радянській сфері і всі підпорядковуються у тій чи іншій формі не лише радянському впливові, а й значною мірою зростаючому контролю Москви». Власне цей поділ і став вихідним пунктом для зростання суперечностей між союзниками [2].

У міру поглиблення протиріч між колишніми союзниками Сполучені Штати почали змінювати свою політику щодо Західної Німеччини і, зокрема, своє ставлення до німецького народу. Перші нові орієнтири політики США щодо Німеччини були викладені у промові держсекретаря Дж. Ф. Бірнса в Штутгарті 6 вересня 1946 року. Бірс говорив: «Умови, які зараз існують у Німеччині, унеможливають досягнення промисловим виробництвом того рівня, який окупаційні держави визнали необхідним для мінімальної німецької економіки мирного часу. Бар'єри між чотирма зонами Німеччини набагато складніше подолати, ніж бар'єри між нормальними незалежними державами. Настав час, коли зональні кордони слід розглядати як такі, що визначають лише території, які мають бути окуповані з метою безпеки збройними силами держав-окупантів, а не як самодостатні економічні чи політичні одиниці». Він офіційно оголосив, що має намір об'єднати економіку своєї зони з будь-якою або всіма іншими зонами, які матимуть бажання взяти участь в об'єднанні. Поки що лише уряд Великої Британії погодився на участь своєї зони в об'єднанні. «Звичайно, ця політика об'єднання не має на меті виключити уряди, які зараз не бажують приєднатися. Об'єднання буде відкрите для них у будь-який час, коли вони захочуть приєднатися. Ми виступаємо за економічне об'єднання Німеччини. Якщо повного об'єднання досягти не вдасться, ми зробимо все, що в наших силах, щоб забезпечити максимально можливе об'єднання», - говорив Дж. Бірс [1].

2 грудня 1946 року Дж. Бірнс і міністр закордонних справ Великої Британії Е. Бевін підписали угоду, яка об'єднала окуповані території двох країн у «Територію економічного союзу» з 1 січня 1947 року. Угода набула чинності 1 січня 1947 року, а створена територіальна одиниця отримала назву «Бізонія». 1947 року в Бізонії було створено законодавчий орган та органи управління економікою, сільським господарством, працею, транспортом, фінансами та поштовим зв'язком. Законодавчим органом була Економічна рада, а поряд з нею існувала друга асамблея-Земельна рада, що представляла місцеве самоврядування. Ці органи були підпорядковані органам контролю США та Великої Британії [5, с. 439].

Економічна єдність вважалася необхідною не тільки для того, щоб зробити Німеччину самостійною, але й допомогти відродженню Європи, що вимагало повноцінної німецької економіки. Поки Німеччина залишалась розділеною на зони окупації без єдиної господарської політики, економічне відродження інших західноєвропейських держав знаходилося під питанням. Тільки інтеграція німецьких ресурсів до європейської економіки могла відвернути загрозу економічної кризи в Західній Європі.

Вкрай тяжке становище повоєнної Європи вимагало від уряду США фінансової допомоги в її економічному відродженні. Важливе значення у цьому сенсі мав «план Маршалла». 5 червня 1947 р. державний секретар США Дж. Маршалл запропонував у своїй Гарвардській промові американську допомогу для тих європейських країн, які готові координувати свої зусилля для економічного відродження [4, с. 101].

Прийнятий у червні 1947 р. і розглянутий на Паризькій конференції в липні 1947 р., цей план був затверджений в як закон США в квітні 1948 р. Спочатку ні Німеччина в цілому, ні її західні зони не розглядалися в якості учасників програми економічної допомоги. Але ситуація змінилася у січні 1948 р.: на нараді міністрів Бізонії було прийнято рішення про проведення комплексу заходів з підготовки економічної реформи в цих землях, які були окупаційними зонами США та Великобританії. Створювалися верховний суд і центральний банк,

розширювалися функції Економічної ради і центральних управлінь, об'єднаних в директорат.

За перший рік реалізації плану Маршалла Західна Німеччина отримала від США 2,422 млрд. доларів (майже стільки ж, скільки Великобританія і Франція разом узяті, і майже у три з половиною рази більше, ніж Італія). Але оскільки частина німецької продукції відразу почала надходити в США в рахунок погашення боргу, то в підсумку на долю Німеччини припала не найбільша частина американської допомоги - в цілому близько 10% [3, с.92].

Література

1. Address given by James F. Byrnes (Stuttgart, 6 September 1946) [Електронний ресурс] Режим доступу до ресурсу: https://www.cvce.eu/en/obj/address_given_by_james_f_byrnes_stuttgart_6_september_1946-en-17a77af6-adcd-41b7-a724-5c7d98a08f76.html.
2. «Iron curtain» speech - The National Archives. The National Archives. URL: <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/resources/cold-war-on-file/iron-curtain-speech/>
3. Кудряченко А. Берлінська криза 1948-1949 років - балансування на межі війни. Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин. : Зб. наук. пр. Київ, 2017. С. 88–99.
4. Лакішик Д. Німецьке питання наприкінці Другої світової війни та у повоєнні роки у зовнішній політиці США. Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин : Зб. наук. пр. Київ, 2014. С. 99–114.
5. НОВІТНЯ ІСТОРІЯ КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА ПІВНІЧНОЇ АМЕРИКИ (1945 р. - початок ХХІ ст.) : Навч. посіб. для студентів ВНЗ / М. М. Швагуляк та ін. ; ред. М. Швагуляк. Львів : Тріада плюс, 2011. 700 с.
6. Онутчак О., Пінцак В. Еволюція німецького питання у зовнішній політиці західних держав та СРСР у період Другої світової війни. Історична панорама : зб. наук. ст. 17-те вид. Чернівці, 2013. С. 107–124.
7. The Secretary of the Treasury (Morgenthau) to the Secretary of State [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1944Quebec/d86>

Соловійова Катерина, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

СЕРБИ ТА ХОРВАТИ НАПЕРЕДОДНІ УХВАЛЕННЯ ВІДОВДАНСЬКОЇ КОНСТИТУЦІЇ: СТОСУНКИ ТА ВЗАЄМОДІЯ

Сербсько-хорватські відносини мають довгу історію, яка починається з раннього середньовіччя – період утворення сербської та хорватської держави. Саме з цього періоду розпочинається історія їх тісної культурної взаємодії та дипломатичних відносин між цими народами. Утворення Королівства Сербів, Хорватів і Словенців на початку ХХ ст. – це період, коли Сербія та Хорватія опинилися в одній державі, де народам довелося між собою домовлятися та виборювати краще становище для себе в спільному державному утворенні. Відносини між сербами та хорватами почали загострювати ще на етапі розробки конституції майбутньої держави, яка б мала встановити державний устрій, а бачення в кожного було різним. Тому за мету я маю розглянути сербсько-хорватські відносини напередодні прийняття Відовданської Конституції

Напередодні проголошення КСХС його майбутній устрій став предметом обговорення серед сербів, хорватів та словенців. Сербі мали більший досвід державотворення, порівняно з іншими народами, а тому були в кращому положенні та розглядали ідею створення Великої Сербії, де серби будуть займати панівне становище серед інших. Зазіхання Італії на території колишньої Австро-Угорщини, відповідно до умов Лондонського договору 1915 р., загострювало ситуацію у Державі словенців, хорватів та сербів й змушувало хорватських лідерів прийняти не зовсім вигідні умови об'єднання (Чернік, 2018, с. 11).

Політичне життя в Королівстві СХС в період до прийняття Відовданської конституції характеризує боротьба обох тенденцій, які з певною часткою умовності можна назвати, з одного боку, «помірною» та, з іншої, «конфліктною» (Силкин, 2006, с. 256).

Після утворення Королівства СХС було зрозуміло, що хорвати і серби відстоюють різні позиції. Хорвати традиційно,

враховуючи свої традиції державотворення та могутній вплив своєї знаті в історії, прагнули до конфедеративного устрою держави. Серби бажали створити унітарну державу на чолі з династією Карагеоргієвичів, орієнтуючись на досвід самостійного розвитку свого королівства у XIX – на початку XX ст., а також плани створення «Великої Сербії» (Власюк, с. 1).

Новостворена держава, першочерговий устрій якої був описаний в Акті об'єднання від 1 грудня 1918 р., повинен був ґрунтуватися на трьох принципах: династії, народному представництві, і уряді що походить від його складу. Але до моменту створення Королівства СХС із трьох державних інституцій існував лише перший із перерахованих (Никифоров, 2011, с. 220).

Хорвати опинилися в складних обставинах, але й надалі вимагали зберегти елементи федералізму, тому наполягали на створенні спеціальних органів влади для того, щоб представляти інтереси народів, які входили в КСХС.

Серби в свою чергу не хотіли поступатися своїми інтересами та активно захищали власні від центристських прагнень мусульман, словенців та хорватів. Тому ідеї створення спільної держави, куди б входили всі народи на рівних правах серед сербів були не популярними, адже вони бажали створення власної унітарної держави, де серби диктували свої умови іншим.

Вже з цього моменту можна зрозуміти, що серби та хорвати мають різні погляди на державотворення. Це стало однією з основних причин встановлення напружених взаємовідносин на першому етапі розвитку Королівства СХС між народами, що входили до її складу.

28 листопада 1928 р. пройшли вибори до Установчих зборів, де більшість місць отримали представники сербських політичних партій – демократичної та народно-радикальної. Саме така розстановка сил вплинула на подальші рішення та прийняття майбутньої Конституції.

Сербські політичні партії виступали за створення унітарної держави з монархічною формою правління. На чолі держави має бути представник сербської династії Карагеоргієвичів. На переконання Н. Пашича, лише такий устрій держави зробить її сильною та здатною протистояти зовнішньому тиску (Чернік,

2018, с. 12). Також існувала й інша програма запропонована С. Протичем, яка базувалася на ідеї децентралізації.

Звісно, що хорватські політичні сили мали свою думку стосовно державного устрою. Як зазначалося раніше, хорвати мали свою історію державотворення та хотіли створити федеративну державу з республіканською формою правління. Цей проект був представлений Хорватською народною селянською партією на чолі з С. Радичем, яка була однією з головних в Установчих зборах. Варто зауважити, що Хорватська народна селянська партія була представником «радикального» табору та не визнавала легітимність Акту об'єднання. Вони намагалися добитися визнання серед народу шляхом політичного протистояння з урядом в Белграді, який вважали винуватцем всіх соціальних та економічних проблем в післявоєнній Хорватії.

Перед розробкою та прийняттям майбутньої Конституції, яка була згодом затверджена в червні 1921 р., політичні сили Хорватії та Сербії не досягли певного консенсусу. Конституція була схвалена фактичною більшістю, яка була присутня на голосуванні, адже хорватські представники не були присутні на ньому, адже вважали, що згодом затверджений документ порушує умови Корфської декларації (Чернік, 2018, с. 12).

В результаті політичної боротьби всередині королівства перемогли серби, які користуючись більшістю та підтримкою серед народних мас змогли затвердити Відовданську конституція, яку не підтримали хорватські політики.

Виходячи з вище написаного можна дійти до висновку, що відносини між сербами та хорватами були від самого початку напруженими, адже їх бачення щодо майбутнього розвитку спільної держави не сходились. Хорвати хотіли створити конфедеративну державу, яка мала бути республікою, де всі народи могли мати рівні права. Серед сербських політиків та народу, в свою чергу, була популярна ідея створення «Великої Сербії», яка повинна була бути унітарною на чолі з сербським королем, що дало сербам панівне становище серед інших в державі. Це не подобалось не тільки хорватам, а також й словенцям та інших народам, які проживали на теренах новоутвореного королівства. Серби не хотіли ділити управління державою з іншими народами, а тому будь-якими методами

політичної боротьби намагалися не допустити втілення хорватських планів.

Розбіжності між сербськими та хорватськими політичними силами щодо майбутнього устрою держави мали визначний вплив на подальший розвиток. Таке протистояння продовжувалось й надалі, адже народи так і не змогли домовитися між собою. В подальшому боротьба набула більш радикального характеру, що вилилось в збройну боротьбу.

Література

Власюк І. Передумови та причини сербсько-хорватських конфліктів у 1918-1945 рр. URL: http://eprints.zu.edu.ua/18824/1/%D0%86%D0%B3%D0%BE%D1%80_%D0%92%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%8E%D0%BA.pdf

Силкин А. У истоков формирования конституционного и национально-территориального устройства Королевства сербов, хорватов и словенцев. *Человек на Балканах. Государство и его институты: гримасы политической модернизации (последняя четверть XIX – начало XX в.: Сборник статей. Санкт-Петербург: Алтейя, 2006. С. 255 – 294.*

Чернік С. Конституція Королівства сербів, хорватів та словенців 1921 р.: передумови прийняття, зміст та значення. *Наукові записки. Серія: Право.* 5, 2018. С. 10-15.

Югославия в XX веке: Очерки политической истории. Под ред. К. В. Никифорова. Москва: Индрик, 2011. 888 с.

* * *

Тарасюк Вероніка, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Лобода Д. О.)

ІСТОРІЯ РОЗРОБКИ ТА БОЙОВОГО ЗАСТОСУВАННЯ НАЙВІДОМІШОГО ВИНИЩУВАЧА ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ MESSERSCHMITT Bf 109

Тема історії розробки та бойового застосування Messerschmitt Bf 109 є актуальною з багатьох причин. По-перше, це історичний інтерес. Друга світова війна – одна з найтрагічніших сторінок

світової історії. Вивчення подій тієї епохи, зокрема, розвитку військової техніки, допомагає краще зрозуміти причини та наслідки глобального конфлікту. Bf 109 був одним із символів того часу, тому вивчення його історії є важливим для розуміння цілого історичного контексту. По-друге, це науковий інтерес, а саме – Bf 109 – це не просто літак, а ціла ера в розвитку авіаційної техніки. Вивчення його конструкції, характеристик та бойового застосування дозволяє аналізувати еволюцію авіаційних технологій, виявляти нові закономірності та робити висновки для сучасного авіаконструювання. Насамкінець по-третє – це військово-історична наука. Мова йде про те, що вивчення бойового застосування Bf 109 дозволяє аналізувати тактику повітряних боїв, ефективність різних видів озброєння та вплив технічних характеристик літака на результат бою. Ці знання можуть бути корисними для військових істориків та аналітиків. Також дуже важливо зазначити про те, що результати розвідки будуть корисні й на уроках історії. Історія Bf 109 демонструє як розвиток технологій безпосередньо впливав на хід війни та світові події. Це чудовий приклад для того, щоб показати учням, як науково-технічний прогрес взаємодіє з історичними процесами.

Мета статті полягає в детальному дослідженні історії створення Messerschmitt Bf 109, одного з найвідоміших винищувачів Другої світової війни.

Messerschmitt Bf 109 – це одномоторний поршневий винищувач, який служив Люфтваффе та військово-повітряним силам різних країн майже понад 30 років. Залежно від модифікації використовувався як денний винищувач (включаючи спеціалізовані маловисотні модифікації та групу версій висотних винищувачів), денний і нічний винищувач-перехоплювач, винищувач-штурмовик, винищувач-бомбардувальник, фоторозпізнавальний і висотний винищувач, навчально-винищувальний літак. Це був один з двох основних винищувачів Люфтваффе, а також наймасовіший німецький літак Другої світової війни [1, с. 15]

Спочатку Bf 109 мав інше найменування, а саме Reichsluftfahrtministerium (міністерства авіації Німеччини), оскільки дизайн був надісланий компанією Bayerische

Flugzeugwerke і використовувався виключно в усіх офіційних німецьких документах, що стосуються цього сімейства літаків. Після перейменування компанії на Messerschmitt AG у липні 1938 року, коли Ерхард Мільх нарешті дозволив Віллі Мессершмітту придбати компанію, всі літаки Messerschmitt повинні були носити позначення «Me». Назва Me 109 використовувалася в друку пропагандистськими виданнями Люфтваффе, а також компанією Messerschmitt після липня 1938. Проте як у воєнній, так і в сучасній літературі використовуються як префікси «Bf» (скорочення назви компанії Bayerische Flugzeugwerke), так і «Me», і обидва вони вважаються дійсними та точними, хоча деякі дебати все ще відбуваються з цього питання подо сьогодні [5, с. 2, 3].

Далі розглянемо історію створення винищувача. Протягом 1933 року Technisches Amt (або T-Amt, технічний відділ RLM) уклав серію дослідницьких проєктів літаків для повітряного бою майбутнього. У результаті дослідження було розроблено чотири широкі контури майбутніх літаків: Rüstungsflugzeug I для багатомісного середнього бомбардувальника; Rüstungsflugzeug II для тактичного бомбардувальника; Rüstungsflugzeug III для двомісного важкого винищувача; Rüstungsflugzeug IV для одномісного винищувача.

Rüstungsflugzeug IV мав бути суцільнометалевим одномісним винищувачем-монопланом, або перехоплювачем, який замінив біплани Arado Ar 64 і Heinkel He 60, які перебували на озброєнні. Літак повинен був розвивати максимальну швидкість 400 км/год на висоті 6000 м (250 миль/год на висоті 19 500 футів), що він міг витримувати 20 хвилин, перебуваючи на повітрі в цілому 90 хвилин. Він мав працювати від нового двигуна Junkers Jumo 210 потужністю близько 700 к. с. (522 кВт). Його теж потрібно було озброїти як мінімум трьома 7,9-мм кулеметами по 1000 снарядів кожен або однією 20-мм гарматою з 200 патронами. Іншою цікавою специфікацією було те, що літак повинен був підтримувати навантаження на крило нижче 100 кг/м², що визначало здатність літака повертатися та набирати висоту. Головна перевага літака була швидкість, швидкість набору висоти і маневреність. [6].

У травні 1934 року міністерський запит на R-IV було офіційно оформлено та розіслано. Кожного конкурсанта – конструкторські компанії попросили доставити по три прототипи, готових для випробувань наприкінці 1934 року.

Віллі Мессершмітт спочатку не був запрошений для участі в конкурсі. В основному це було пов'язано з особистою неприязню між Messerschmitt і директором RLM Ерхардом Мільхом (Ганс Хекман, близький друг Мільха, загинув під час випробування прототипу легкого транспортного літака Messerschmitt M20). Тим не менше, Мессершмітт був у дуже хороших стосунках з великою кількістю високопоставлених офіцерів Люфтваффе. Тому все ж таки баварська компанія виробників літаків Bayerische Flugzeugwerke, головним конструктором якої був Мессершмітт, була запрошена взяти участь у конкурсі 1935 року [5, с. 3].

Після випробувань у Рехліні літаки перемістили до Травемюнде для завершального етапу конкурсу. Bf 109 одразу зацікавив Люфтваффе завдяки своїй сучасній конструкції та швидкості, перевершивши роботи Арадо та Фокке-Вульфа, які вже виглядали застарілими.

Основним конкурентом був Heinkel He 112, який мав переваги у вигляді широкої колії шасі, що покращувало стійкість, кращий огляд з кабіни та менші навантаження на крило, що сприяло маневреності. Однак Bf 109 виявився на 30 км/год швидше за He 112 у горизонтальному польоті, а також перевершував його в наборі висот та пікіруванні. Після того, як Bf 109 V13 встановив світовий рекорд швидкості (610,55 км/год) з двигуном DB 601 потужністю 1650 к.с., керівництво Люфтваффе віддало перевагу цій моделі. У квітні 1939 року Bf 109 V1 з двигуном потужністю 2300 к.с. встановив новий рекорд швидкості — 755,14 км/год, який залишався недосяжним для поршневих двигунів до 1969 року. До моменту, коли в конкурсі прийняли участь обидва прототипи з двигуном Jumo, стало очевидним, що Bf 109, завдяки звичайній формі та меншому опору, значно швидший, навіть із менш потужним двигуном. У березні 1938 року, після новин про замовлення британського Spitfire, Міністерство авіації Німеччини (RLM) оголосило результати конкурсу і надало перевагу виробництву Bf 109, залишивши Heinkel завдання радикально переглянути свій He 112 [2, с. 21].

Конструкція літака Vf 109 базувалася за принципом «легкої конструкції», що передбачала мінімальну кількість міцних деталей. Усі основні елементи, включаючи двигун, шасі та лонжерони крила, кріпилися до єдиного брандмауера перед кабіною, що спрощувало обслуговування. Така конструкція дозволяла знімати крила без порушення фюзеляжу, проте забезпечувала вузьку колію шасі, що знижувало стійкість при зльоті та посадці [3, с. 31].

Vf 109 був складним у керуванні на землі, що призводило до аварій. Високе розташування носа також обмежувало огляд. Літак мав потужне озброєння, зосереджене у фюзеляжі, що сприяло зниженню ваги крил. Пізніші модифікації включили новий двигун Daimler Benz для покращення характеристик. Крило Vf 109 було оптимізоване для високих швидкостей, але потребувало додаткових підйомних пристроїв, таких як автоматичні передкрилки та закрилки, для компенсації низької підйомної сили на малих швидкостях. Високе навантаження на крило збільшувало енерговитрати на маневри, що дещо обмежувало маневреність, але відповідало вимогам RLM для швидкісного винищувача [3, с. 34].

Перший прототип (Versuchsflugzeug 1 або V1) із цивільною реєстрацією D-IABI був завершений у травні 1935 року, але німецькі двигуни ще не були готові. Для забезпечення випробувань компанія RLM придбала чотири двигуни Rolls-Royce Kestrel VI, обмінявши їх на Heinkel He 70 Blitz. Мессершміт отримав два з них і адаптував V1 під новий двигун. У серпні роботи завершилися, а у вересні 1935 року V1 пройшли льотні випробування, після чого їх було направлено до випробувального центру Люфтваффе в Рехліні [6].

Месершміт Vf 109 потребував модифікацій, які мали б постійно вдосконалюватися і змінюватися. Їх кількість чисельна, але найбільш основними модифікаціями були:

Vf 109E (Emil) – одна з найвідоміших модифікацій, яка активно використовувалася в боях. Вона відрізнялася потужнішим двигуном Daimler-Benz DB 601A і покращеним озброєнням.

Bf 109F (Friedrich) – наступна модифікація, яка отримала ще потужніший двигун і додаткове озброєння. Ця версія вважається однією з найвдаліших.

Bf 109G (Gustav) – наймасовіша модифікація, що випускалася в різних варіантах. Відрізнялася різноманітністю озброєння та обладнання, що дозволяло виконувати різні бойові завдання.

Bf 109K (Kurt) – остання основна модифікація, що мала ряд удосконалень для підвищення швидкості та висотності [2, с. 22, 23].

Таким чином, Bf 109 випускався в багатьох модифікаціях, а його тактико-технічні характеристики значно варіювалися [6].

Винищувач перебував на бойовій службі не лише в Німеччині. У 1943 році ВПС Фінляндії отримали перші Bf 109. Всього було закуплено 162 літаки, але через втрати при транспортуванні на озброєння прийняли 159 машин (48 G-2, 109 G-6 і 2 G-8). Літак, названий у Фінляндії «Мерсу», став основним винищувачем, завдяки якому фінські льотчики успішно протистояли радянським винищувачам. Останні літаки прибули 20 серпня 1944 року, незадовго до перемир'я з СРСР. Фінські Bf 109 забезпечили 667 підтверджених перемог за втрату 34 літаків у боях. 102 машини пережили війну і залишилися на службі до весни 1954 року, коли їх замінили на реактивну авіацію. Останній політ здійснив майор Еркі Хейніля 13 березня 1954 року. Bf 109 MT-452 і MT-507 досі зберігаються у фінських музеях. Подібний до Bf 109 літак VL Ryoörremyrsky, розроблений Valtion Lentokonetehtädas, також експонується в Музеї авіації Центральної Фінляндії [4, с. 192].

Наступна країна, про яку слід зазначити, це Швейцарія. Швейцарія отримала свої перші Bf 109 в 1938 році (10 Bf 109D) і продовжила закупки — 80 літаків модифікації Bf 109E, а потім кілька моделей F і G через інтернацію. У квітні 1944 року було додатково додано 12 Bf 109G-6. Під час війни швейцарські Bf 109 вступили в бойові зіткнення з німецькими літаками, захищаючи нейтралітет країни. Усі швейцарські літаки мали червоно-білі смуги для уникнення плутанини з німецькими машинами. Bf 109E залишилися на службі до 1949 року [2, с. 27].

Якщо говорити про Югославію, то вона отримала 73 Bf 109E-3 у 1939 році, але через шлюб запчастини літаків часто

простоювали. Під час вторгнення Німеччини в 1941 році югославські Bf 109 зуміли збити 12 німецьких літаків. До кінця війни залишилося 17 Bf 109. Після війни Bf 109 були виготовлені в Чехословаччині як Avia S-99 і S-199. Ці літаки, відомі як «Мул» потім відправилися до Ізраїлю, де використовувалися у війні за незалежність [2, с. 27].

Як не дивно, до списку країн, що використовували Messerschmitt входить навіть Іспанія. В Іспанії за ліцензією випустили модифікації Bf 109G-2: Hispano Aviación Ha 1112 «Tripala» і «Buchon». Ці два літаки оснащувалися двигунами Hispano-Suiza, а пізніше – двигунами Rolls-Royce Merlin, як у Spitfire. Багато з цих літаків використовувалися в кіно, зображуючи моделі «Еміль» та «Густав» у фільмах «Битва за Британію» і «Пілоти з Таскігі». Виробництво відбувалося на заводі Hispano Aviación у Севільї [2, с. 28].

Насамкінець варто зазначити і про завершення епохи Bf 109. Оригінальні Bf 109, вироблені до 1945 року, залишалися на озброєнні протягом багатьох років після війни. Колишній союзник Німеччини Румунія використовувала свої Bf 109 до 1955 року. ВПС Фінляндії не зняли з експлуатації свої Bf 109G до березня 1954 року. Угорські 109 навпаки були знищені в Німеччині власними екіпажами 6 травня 1945 р. Іспанський Hispanos літав довше – до кінця шестидесятих років. Деякі планери Hispano були продані музеям, які переробили їх у Bf 109. Швейцарці використовували свій Bf 109G до 1950-х років [5, с.22].

Messerschmitt Bf 109 – це не просто ікона авіації Другої світової війни, його конструкція, характеристики та бойове застосування продовжують цікавити інженерів, істориків та військових аналітиків. Вивчення історії створення Bf 109 дозволяє нам проаналізувати перебіг технологічної гонки озброєнь. Конкуренція між державами призвела до бурхливого розвитку авіаційної техніки. Bf 109 був одним з результатів цієї гонки, що демонструє великі досягнення німецької авіапромисловості. З появою таких літаків як Bf 109 повітряні бої стали більш динамічними і вимагали від пілотів високої майстерності. Друга світова війна стала каталізатором для розвитку багатьох технологій, включаючи авіацію. Bf 109 є

яскравим прикладом того, як війна може прискорити науково-технічний прогрес.

Messerschmitt Bf 109 залишається актуальним об'єктом наукового дослідження. Його вивчення дозволяє не лише глибше зрозуміти історію Другої світової війни, але й сприяє розвитку таких галузей науки, як аеродинаміка, матеріалознавство, історія техніки. Науковий підхід до вивчення Bf 109 допомагає нам більш об'єктивно оцінити його роль у війні та сформулювати нові знання про розвиток авіаційної техніки.

Література

1. Бишоп К. Эскадрильи Люфтваффе 1939-1945: Краткий справочник-определитель самолетов / Пер. с англ. В. Феоклистой. М.: Эксмо, 2007. 192 с.
2. Харук А. Боевая авиация Гитлера. Первая цветная энциклопедия Люфтваффе. Оружие Гитлера. Супер-Энциклопедия, 2014. 400 с.
3. Chandler B. German Aircraft of World War II. World's Greatest: Amber, 2024. 1000 p.
4. Johnen, W. Duel Under the Stars. A German Night Fighter Pilot in the Second World War. London: William Kimber, 1957. 202 p.
5. Messerschmitt Bf 109. URL: <https://www.aviatorsdatabase.com/wp-content/uploads/2013/07/Messerschmitt-Bf-109.pdf> (дата звернення: 01.11.2024)
6. Warplanes of Germany: Luftwaffe Messerschmitt Bf 109. URL: <https://www.silverhawkauthor.com/post/warplanes-of-germany-luftwaffe-messerschmitt-bf-109> (дата звернення: 02.11.2024)

* * *

Храпач Єлизавета, здобувачка освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Порох Н. В.)

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ПАК ЧОН ХІ

Серед найвпливовіших політичних фігур Східної Азії значне місце належить творцю "економічного дива" Південної Кореї, лідеру авторитарного режиму 1961-1979 років Пак Чон Хі. Його

особистість до сьогодні користується повагою серед багатьох південнокорейців, особливо серед старшого покоління, хто вважає його не лише батьком корейського "економічного дива", а й батьком сучасної корейської нації. З іншого боку, багато жителів Південної Кореї критично оцінюють його політику авторитарної модернізації, насамперед його нетерпиме ставлення до інакомислення. Все ж Пак Чон Хі (1917–1979) був ключовою політичною фігурою Південної Кореї, що визначила її розвиток у другій половині ХХ століття.

Пак Чон Хі народився 1917 року в селі поблизу міста Тегу на південному сході Кореї, яка тоді ще не розподілялася на Північну та Південну. Він був сьомою дитиною в сім'ї зубожілого корейського аристократа. Закінчивши 1937 року педагогічне училище з відзнакою, Пак якийсь час працював учителем, а потім вирішив записатися до японської армії. Саме до японської, адже з 1910 по 1945 рік Корея була анексована Японією. Пак був одним з небагатьох корейців, яких прийняли до Військової академії Імператорської армії Японії [1].

Після завершення Другої світової війни кар'єра Пака опинилася під загрозою: він вступив в осередок комуністичної Корейської трудової партії, яка таємно діяла в армії Південної Кореї. Осередок викрили, а Пака в 1948 році засудили до страти. Але він зміг отримати амністію, співпрацюючи з владою. Під час Корейської війни 1950–1953 років Пак довів свою лояльність країні, воюючи у південнокорейських військах. До кінця війни він уже мав звання бригадного генерала. Після завершення бойових дій Пак протягом року проходив спецпідготовку на американській військовій базі Форт Сілл, штат Оклахома [1].

Як і багато південнокорейських офіцерів, у 1950-х роках Пак розчарувався у тодішньому очільникові країни, старому диктаторі Лі Син Мані. При ньому країна загрузла в корупції і майже не розвивалася економічно. В березні 1960 року 84-річний Лі легко виграв чергові президентські вибори – його єдиний конкурент Чо Бьон Ок помер за місяць до них. Суперечлива перемога призвела до протестів, що вилилися у Квітневу революцію і повалення диктатора. Країну поглинув хаос [2].

Скориставшись цим, Пак вступив у змову з іншими офіцерами і створив Військово-революційний комітет – по суті, військову

хунту. 16 травня 1961 року вони захопили владу у Південній Кореї. Прем'єр-міністр Чан Мьон намагався опиратися, але марно [2].

У політичній діяльності творця нової індустріальної економіки Республіки Корея можна виокремити такі основні етапи: 1) прихід до влади генерала Пак Чон Хі внаслідок військового перевороту 1961 року та встановлення контролю над країною. Новим органом влади була проголошена Вища національна рада реконструкції, на яку покладалося завдання подолання негативних наслідків правління цивільних урядів, передусім тотальної корупції та хаосу; Пак проводив політику прискореного, навіть примусового, реформування економіки і суспільства. Він наказав відкрити кримінальні справи на великих бізнесменів, звинувативши їх у корупційних зв'язках з попередньою владою. Було заарештовано відразу двадцять чотири топ-бізнесмени, й наступним міг стати голова концерну Samsung Лі Бьон Чхоль, але в той момент його не було в країні, а повернувшись додому, він зустрівся з Паком і підтримав його владу. Згодом Лі та інші арештовані бізнесмени сплатили великі штрафи і вийшли на свободу. 1961 року Пак під приводом вилучення незаконних прибутків націоналізував банки, основні кошти яких були спрямовані на створення важкої і хімічної промисловості; 2) обрання Пак Чон Хі президентом у 1963 році та його перебування на цій посаді до смерті у 1979 році. На цьому етапі відбувається поступове зміцнення авторитарного режиму й водночас закладаються основи переходу до ліберальної економічної моделі. З проголошенням Третьої республіки (1963-1972) розпочався переломний період в історії країни. Пак Чон Хі проголосив два важливих гасла: "Геть бідність!", що означало прискорений економічний розвиток за японським зразком, реалізацію теорії корпоративного суспільства та адміністративної (керованої) демократії; "Відродження славного минулого", тобто створення правових засад державної політики з охорони культурної спадщини та пропаганда корейської традиційної культури. Президент РК прагнув до зміцнення національної самосвідомості південнокорейців з метою їхньої мобілізації в умовах реалізації загальнонаціональних завдань та об'єднання їх навколо влади. Крім того, значну увагу Пак Чон Хі приділяв

відродженню конфуціанських цінностей, що, на його переконання, мало забезпечити цілковиту лояльність населення до авторитарного режиму. Така культурна політика лідера країни відіграла значну роль у формуванні історичної ідентичності сучасних південнокорейців.

Характерною рисою державного управління за часів Пака була незвична для нас відсутність на чолі держави неформальної групи осіб, наближених до президента. На чолі Кореї кліки з особисто відданих президенту осіб не було, управління здійснював державний апарат, а не кліка.

Економічний розвиток країни був не просто одним із напрямів політики, це була справа життя для Пак Чон Хі. Усі вісімнадцять років його лідерства ця мета була основою політики держави. Для її розробки і втілення 1962 року було створено Управління економічного планування. Цей орган розробляв п'ятирічні плани розвитку, доводив завдання до підприємств (державних і приватних), контролював їх виконання. Проте це не було директивне планування, як у СРСР або в Північній Кореї, а швидше індикативне. Державне управління здійснювалося через економічні важелі впливу, перш за все – фінансування. У перші десять років правління Пак Чон Хі діяльність приватних банків була заборонена, тому приватні компанії могли отримати кредитування на розвиток тільки тих проєктів, які були схвалені державою. А держава давала кошти винятково на розвиток виробництва, а не на спекулятивні операції, хоча останні давали би значні прибутки банкам [2].

Більшістю великих економічних проєктів Пак керував особисто, відвідуючи регулярно будівництва і підприємства. Він сформував групу технічних консультантів, які мали значний вплив на нього. Саме Пак підняв інженерів і технократів на високий рівень соціальної ієрархії [2].

Специфічною корейською практикою управління економічним розвитком було створення багатогалузевих приватних конгломератів (чеболів). Подібна практика була тільки в Японії. Декілька десятків таких конгломератів забезпечували лівову частку промислового виробництва. Саме вони отримували державні завдання щодо розвитку економіки, кредити на це,

субсидії та інші пільги. Найбільші з них зараз стали корпораціями світового рівня, наприклад, Samsung, LG, Hyundai, тощо [2].

Отже, історія економічного злету Південної Кореї та її стрімкого входження до складу провідних індустріальних держав світу розпочалася у 1961 році з приходом до влади генерала Пак Чон Хі. Мало хто зараз пригадає, що 1960 року Південна Корея і Гана мали абсолютно однаковий рівень економічного розвитку. Через два покоління Південна Корея випереджала Гану за цим рівнем приблизно в 10 разів. Більш того, вона випередила Італію, Іспанію та деякі інші європейські країни. Аби краще зрозуміти Пак Чон Хі та його політику, слід звернути увагу на той соціальний прошарок, до якого він належав і який зробив його політичним лідером країни [2]. Саме в цьому й полягає так званий "парадокс президента Пак Чон Хі", оскільки він, будучи вихідцем з найбідніших верств населення і соціалістом за політичними поглядами, твердо й послідовно виступав за ринковий (буржуазний) розвиток країни.

Одним з найважливіших досягнень Пака стала зелена революція. Він впровадив низку реформ, які дозволили збільшити сільськогосподарське виробництво та підвищити рівень життя фермерів. У результаті Південна Корея стала самодостатньою у виробництві продовольства та зменшила залежність від імпорту [4].

Іншим важливим досягненням Пака стала індустріалізація країни. Він залучав іноземні інвестиції та надавав підтримку місцевому бізнесу. Це привело до швидкого зростання економіки країни та створення робочих місць. В результаті рівень життя в Південній Кореї значно зріс [4].

У листопаді того ж року Пак відвідав США. Він зустрівся з тодішнім президентом Джоном Кеннеді і переконав його у своїй відданості боротьбі проти комунізму, а також у намірі провести демократичні вибори, оскільки реальна ситуація у Південній Кореї мала небагато спільного з демократією. Ще на початку свого правління Пак створив Корейське центральне розвідувальне управління і наділив його необмеженими повноваженнями: співробітники корейського ЦРУ вели розслідування проти неугодних й арештовували кожного, кого підозрювали у вільнодумстві [1].

Самурайське виховання, конфуціанський світогляд сформували погляди Пак Чон Хі на державу, що не змінилися навіть під потужним тиском США, які примусили його з 1963 року перейти від військової хунти до політичного устрою, що можна назвати «напівдемократією». Тому конкурентні й чесні вибори поєднувалися з обмеженнями діяльності опозиції (арешти та висилка її лідера Кім Де Чжуна – тому підтвердження). Водночас економічні успіхи Пака були настільки переколивими, що не давало опозиції багато можливості для конструктивної критики влади [2].

Убивство Пак Чон Хі стало великою політичною трагедією для Південної Кореї. 26 жовтня 1979 року диктатор був присутній на обіді в штаб-квартирі ЦРУ Південної Кореї (КСІА) у Сеулі. Під час вечері його застрелив директор, який був його близьким соратником і багато років служив його охоронцем [6]. Звістка про вбивство Пака швидко облетіла країну та викликала масові протести. Багато людей уважали його диктатором і були раді, що він пішов. Однак інші вважали його смерть великою втратою, оскільки під час свого правління він забезпечив значне економічне процвітання Південної Кореї [6]. Фізичне усунення Пак Чон Хі стало першим випадком політичного вбивства в країні і, зрештою, привело до завершення епохи авторитарного правління [6].

Таким чином, модернізаторський авторитаризм Пак Чон Хі у розбудові сучасної економіки Південної Кореї вирізнявся низкою особливостей: вибір ефективної експортоорієнтованої моделі економічного розвитку та швидкий перехід від її простих до складних форм (модель «пролітаючих гусей»); використання рекомендацій МВФ та МВРР; провідна роль держави у створенні сприятливих умов для становлення ринкової економіки; впровадження індикативного планування економічного розвитку; всебічна підтримка з боку держави великих національних фінансово-промислових об'єднань (чеболів); активне стимулювання державою науково-технічних програм. Отже, авторитарний режим Пак Чон Хі відіграв ключову роль у форсованому економічному розвитку країни, що й обумовило швидкий перехід Республіки Корея з "третього" світу до першого.

Література

1. Новіков В. Творці економічних див. Пак Чон Хі. Історія творця економічного дива Південної Кореї. Петр і Мазепа.2017. URL: <https://petrimazepa.com/ru/miraclecreatorpakchonhi.html>
2. Пак Чон Хі. Через диктатуру до "корейського дива". WAS.2024.URL: <https://was.media/2022-05-10-pak-chon-hi-cherez-diktaturu-do-korejskogo-diva/>
3. Пак Чон Хі - творець економічного дива Південної Кореї. 2017. URL: <https://www.radiolemberg.com/ua-articles/ua-allarticles/pak-chon-khi-tvorets-ekonomichnoho-dyva-pivdennoyi-koreyi>
4. Пак Чон Хі. Український інтерес. 2024.URL: <https://uain.press/articles/zamah-na-maduro-ta-najguchnishi-vbivstva-prezidentiv-902117/attachment/pak-chon-hi>
5. Пак Чон Хі. Інформаційний портал Reporter.URL: <https://reporter.zp.ua/pak-chon-hi-l-uk.html>
6. Вбивство Пак Чон Хі. 2024. Histori Maps. URL: <https://history-maps.com/uk/story/History-of-South-Korea/event/Assassination-of-Park-Chung-hee>

* * *

Цоцоріна Тетяна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)

ЧИННИКИ ПОСТМОДЕРНУ У ПОВОЄННІЙ СТРУКТУРІ ФРАНЦУЗЬКОЇ КУЛЬТУРИ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ

Постмодернізм є досить важливим світоглядно-мистецьким напрямом, який сильно вплинув на післявоєнне суспільство в багатьох сферах культурного життя. Франція стала однією з країн, де постмодерн розвивався найбільш активно, а також зробив великий внесок в її післявоєнну культуру.

Постмодерн – це культурний період в історії, який розпочався після завершення модерну. Було це пов'язано із завершенням Другої світової війни та зміни у світогляді повоєнного

суспільства. Постмодерн поширився на всі сфери людської життєдіяльності, філософії, культури, економіки, політики, мистецтва. Також слід звернути увагу на те, що ідеї постмодернізму взяли свій початок в працях західноєвропейських філософів як Жан-Франсуа Ліотар, Жак Дерідда, Жан Бодріяр, Річард Рорті, серед яких переважно були французи. Тому сміливо можна стверджувати, що Франція стала країною, в якій почав зароджуватись постмодернізм таким, яким ми знаємо його сьогодні.

Уперше термін „постмодерн” вжив Р. Панвіцом у 1917 році у книзі „Криза європейської культури”. У ній йшлося про нову людину, яка має подолати занепад [2, с. 3]. У французьку дійсність поняття постмодерну ввів французький філософ Ж.-Ф. Ліотар, коли в 1979 р. опублікував працю «Стан постмодерну». Він намагався вивести постмодернізм як модернізм, який перебуває у стані відродження з думок людей, намагався довести, що постмодернізм є абсолютно новою течією.

Течія постмодернізму сформувалася на тому, що людство було розчароване в результатах цивілізації та існуючих ідеалах, особливо класичного гуманізму та культури. Він почав нести в собі авангардистські установки на новаторство, відкидання старого та протистояння використанню старого досвіду. Свої витоки постмодерн бере з таких течій, які виникли на початку ХХ ст.: сюрреалізм, конструктивізм, кубізм, футуризм і т.п. Тому в культурі постмодерну зберігається елементи традиційної культури та інноваційно-креативної.

Постмодернізм сформувався на усвідомленні людиною несподіваності та суцільного хаосу, безладу, перші ознаки якого з'явилися ще на початку ХХ ст. разом з розвитком квантової механіки та фізики. Ці відкриття фізики зробили очевидними поняття нестабільності та непередбачуваності. Але використання ідеї безладу стало дійсно систематичним з 70-х років ХХ ст., з появою науки про хаос, яка включає в себе вивчення аперіодичних систем, ефекту метелика Едварда Лоренца, теорії катастроф Рене Тома; ці нові області аналізу, які навіть погано розуміли спеціалісти, надали реальності нові риси. З цього приводу можна згадати символічні за своїми заголовками романи

– «Принцип невизначеності» Мішеля Ріо, «Елементарні частинки» Мішеля Уелльбека [2, с. 158].

Постмодернізм зародив нові погляди в філософії, яка зародилася внаслідок війни, яка забрала багато людських життів та принесла великі страждання. Ці погляди сильно відрізнялися від тих, що були нормальними в часи модернізму. Багато країн були в руїнах внаслідок війни, переживали глибоку кризу. Також зміни в поглядах були спричинені розвитком науки, а особливо фізики, що було зазначено раніше. Особливо це відобразилося у французькій філософії тих часів.

За Ж.-Ф. Ліотаром, для постмодернізму характерна конкуренція та боротьба (*différend*) різних способів світосприйняття, які суттєво відрізняються один від одного. Вони виступають лише як різні "мовні ігри", що об'єднують елементи різних естетичних систем минулого і сучасності. Хоча роль "метаповіді" виконує технократичний дискурс глобальної економічної системи з її споживацькими цінностями, він не здатен охопити всі аспекти людського існування, особливо культурні. Концепції "мозаїчної культури" А. Моля, "реконструкції" та "децентрування" смислів Ж. Дерріда, "шизоаналізу" Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, "симулякрів" Ж. Бодріяра та "незавершеного модерну" Ю. Габермаса можна розглядати як доповнення до ідей Ж.-Ф. Ліотара [3, с. 220].

Прослідковується новий підхід до розуміння людини, її властивостей і характеристик. Від психоаналізу до філософії спостерігається перехід від гуманізму до антигуманізму, а також від антропології до антиантропології. У часи Відродження людина вважалася центром і вищим творінням природи, тоді як у психоаналізі увага зосереджується на спростуванні гуманістичних ідей. З. Фройд виявляє в людині низку негативних інстинктів, таких як агресивність і прагнення до влади, що підкреслює її темну сторону. Ця тенденція досліджує негативні риси, а не позитивні, а також "мода" на зниження людської гідності, наче із "комплексом меншовартості", характерна для екзистенціалізму та філософії життя, особливо яскраво представленої у французькому постмодернізмі [5, с. 95].

Перехід від класичного гуманізму до універсального гуманізму є найважливішою рисою постмодернізму.

Переключення уваги на весь світ є результатом відмови від європоцентризму та етноцентризму. Найкращий спосіб пізнавати світ через ігри та естетику. Постмодерній культурі притаманні риси іронії та насмішки. У сучасну епоху все відносно: немає правди, немає реальності, і люди не тільки спілкуються і проводять наукові конференції, а й оспівдуються в коханні.

Ідеї психоаналізу стали фундаментом для філософського бачення людини. Філософи почали говорити про недосконалість людини, однобічність її нахилів та релятивність її природи. Цю антропологічну ідею релятивності природи людини з радістю підхопили філософи-постмодерністи [5, с. 96]. Вони вважають, що на протигагу гуманістичному універсалізму має бути релятивізм, який має критично відноситись до людського буття. Людина тривалий час розглядувалась як ідеал та вище творіння природи, а тому породжувала надмірну самовпевненість, а саме це ставало найбільшою психологічною проблемою того часу. Тому почав зароджуватися критичний гуманізм, який не ідеалізував людину, а вказував на її недоліки.

Французькими філософами-постмодерністами людина була зображена як зневірена у своїх силах та можливостях. Тоді людина хотіла перекласти віру у себе на віру «у когось», перекласти відповідальність з себе на когось. Це все було спричинено війною, яка сильно вплинула на психіку західноєвропейських жителів. Звісно, що таке бачення було тимчасовим та змінювалось протягом історичного часу. Постмодерністи переконалися в тому, що змінити світ – марно, що людина не зможе змінити його в кращу сторону, а також осягнути та систематизувати, а також подія завжди випереджує теорію. Виникла криза ідей, адже кожна держава обіцяла краще життя, а згодом це перетворилася в криваву бійню. Також це спричинило кризу ідей в мистецтві. Хоча й було написано безліч творів, але це призвело до того, що склалося враження, ніби все вже написано, а кожен текст має посилання на інший.

Через велику кількість літературних творів виникла пізніше методологічна концепція сучасної французької філософії, яка стверджує, що увесь навколишній світ, уся реальність, суттєво представлена як Текст. Цю тезу підтверджує відоме висловлювання Жака Дерріди, що стало своєрідною "візитівкою"

нашого часу: "У всьому мова, усюди текст, усюди знаки". Філософ приходять до цього висновку через децентрацію суб'єкта, що веде до зменшення впливу тексту, відокремлення мови від її змісту та перетворення мовних питань на вільну гру значень. Це також призводить до "текстуалізації" реальності [4, с. 3]. Ця філософія мала свій вплив на інші сфери мистецтва.

Філософія постмодернізму акцентує увагу на тексті, дискурсі та мові. Це призвело до розуміння того, що мова є потужним суперником з великим стажем існування, недоторканною традицією та контролем над тим, хто висловлюється, веде своєму курсу та відхиляє від предметів дискурсу. Оскільки мовці не можуть протистояти мові, остання насолоджується своєю силою, пишається нею та змушує задовольняти себе [4, с. 5]. Постмодерн підводить людину до факту – неможливості висловитись. Людина безсила перед словом, адже воно вислизає з-під її влади. Постмодерністська філософія відмовляє автору в свободі та оригінальності. Якщо говорити простими словами, то будь-який витвір мистецтва, роман, твір і т.п. – не що інше, як збірник цитат. З цього можна зрозуміти, що автор творить не від себе, а від сукупності написаних раніше текстів.

Таким чином, постмодернізм розвалив основні опозиції класичного модернізму, такі як розмежування між текстом і реальністю, а також між реальністю та сприйняттям автора. Оскільки дійсність, реальність і авторська індивідуальність в традиційному розумінні не існують, залишається лише текст.

Постмодернізм сформував абсолютно нові філософські погляди, які згодом вплинули на розвиток культури та мистецтва Франції. Філософія постмодернізму зародилася в результаті кризи ідей та зневіри людини до різних ідеологій, а також усвідомлення людиною нестабільності світу, в якому вона проживає, що з'явилося в результаті розвитку науки, а особливо фізики.

Література

1. Гонтар М. Постмодернізм во Франції: определение, критерии, периодизация. 2006. С. 155 – 168.
2. Горбатенко В. Постмодерн і трансформація ціннісної основи людського буття. Політичний менеджмент. 2008. №1. С.1-13

3. Ірдиненко К. Постмодернізм Ж.-Ф.Ліотара в контексті становлення французької естетики. *Науковий вісник Чернівецького університету. Збірник наук. праць. Філософія.* 2012. № 602-603. С. 219-223
4. Куцепал С.В. Постмодерн — (у)мова сучасної французької філософії. Вип. 15. Київ; Полтава, 2006. С. 27-40.
5. Шкіль Л. Антропологічні виміри універсалізму та релятивізму у філософії французького постмодернізму. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: виклики сьогодення.* Київ: КВІЦ, 2020. С. 95-98

* * *

*Чумак Дмитро, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка*

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

ТЕРИТОРІАЛЬНІ КОНФЛІКТИ В ПОВОЄННІЙ ЄВРОПІ 1918–1923 РР. ТА ЇХ ВИСВІТЛЕННЯ В ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКАХ З ІСТОРІЇ

Перша світова війна стала каталізатором руйнування імперій, формування нових та відновлення раніше існуючих держав, значної кількості внутрішньо- та міждержавних конфліктів, які супроводжувалися чималими людськими втратами.

Вже наприкінці війни та в перші післявоєнні роки в Європі спалахнуло чимало революцій, контрреволюційних рухів, протистоянь на міжетнічному ґрунті, воєн за здобуття незалежності, громадянських та міждержавних конфліктів [1, с. 11]. Вивчення окремих територіальних конфліктів новітнього періоду передбачено чинною навчальною програмою для закладів загальної середньої освіти та реалізовано в підручниках із всесвітньої історії для 10 класу закладів загальної середньої освіти.

Так, у підручнику «Всесвітня історія» авторства Павла Полянського (2023 р. видання) згадуються територіальні конфлікти перших післявоєнних років. У матеріалах параграфу «Завершення формування Версальсько-Вашингтонської системи, її суперечності» міститься пункт «Джерела нестабільності

міждержавних відносин», в якому розміщено однойменну схему [3, с. 57]. Остання дає змогу зрозуміти витoki майбутніх конфліктів між державами. Один із напрямів цієї схеми надає читачам інформацію про країни, які мали претензії до своїх сусідів, а також розкриває загальні причини появи цього явища: «Новоутворені держави на сході й півдні Європи внаслідок довільного визначення кордонів у рамках Версальсько-Вашингтонської системи мали територіальні претензії одна до одної. Кордони Польщі з Німеччиною, Литвою та Росією; Литви – з Німеччиною та Польщею; Угорщини – з Румунією, Чехословаччиною та Югославією; Румунії – з Угорщиною, Болгарією та Радянським/Советським Союзом; Болгарії – з Югославією, Румунією та Грецією; Королівства сербів, хорватів і словенців – з Італією, Угорщиною та Албанією; Італії – з Австрією, Албанією та Королівством сербів, хорватів і словенців; Греції – з Туреччиною, Болгарією та Королівством сербів, хорватів і словенців були потенційно конфліктними зонами» [3, с.57].

У контексті існування нестабільності відносин між Німеччиною та Францією розглядається окупація військами Франції і Бельгії у січні 1923 р. «серця» економіки Німеччини – Рурського регіону. До цієї частини матеріалу автор підручника пропонує переглянути документальні кадри про окупацію Руру, порівняти настрої, що панував серед французьких і бельгійських вояків, а також серед населення самого Руру, й на основі цього охарактеризувати атмосферу, в якій відбувалася окупація регіону [3, с. 59]. Поряд розміщено світліну 1923 р., на якій зображено французького солдата, що охороняє вугілля.

У рубриці «Свідчення» наводяться слова президента Франції Раймона Пуанкаре (вересень 1923 р.): «Ми очікуємо від Німеччини дій. Вона відмовилася ставити нам умови. Це добре. Але їй належить тепер показати нам, що вона дійсно готова полегшити нам виконання всіх її зобов'язань на зайнятих територіях» [3, с. 59]. Зрештою, автор підручника підводить читачів до причин поразки окупації Руру: «Наразившись на міжнародний осуд та усвідомивши, що силовими методами проблему не вирішити восени 1923 р. французький уряд вивів із Руру війська» [3, с. 60].

Однією з держав Центрально-Східної Європи, формування якої супроводжувалося територіальними конфліктами з сусідніми державами, була Польща. Вона претендувала на землі Німеччини, Литви, України, Росії.

Історії Польщі міжвоєнного періоду стосується параграф «Польща й Чехословаччина в міжвоєнний період». У матеріалах пункту «Відновлення польської державності», у контексті опису подій відновлення 11 листопада 1918 р. Другої Речі Посполитої згадується про польсько-український конфлікт: «У процесі становлення Польської держави не вдалося, на жаль, уникнути протистояння між поляками й українцями в Галичині. Збройні сутички, що розпочалися 1 листопада 1918 р., призвели до людських утрат з обох сторін. 13 листопада 1918 р. було проголошено Західноукраїнську Народну Республіку (ЗУНР). У ніч на 22 листопада поляки зайняли Львів, а український уряд перебрався до Тернополя. До середини червня 1919 р. Польща контролювала майже всю Східну Галичину» [3, с. 136].

У матеріалах пункту «Становлення Другої Речі Посполитої» розповідається про вирішення «польського питання» та формування польського кордону в рамках Паризької мирної конференції. Зокрема, читачі мають змогу довідатися про проголошення Гданська «вільним містом» під мандатом Ліги Націй у межах польських митних коридорів; передання Польщі району Познані та частини Західної Пруссії, що відкрило полякам вихід до Балтійського моря; німецько-польську боротьбу за Верхню Сілезію, яка завершилася рішенням Ліги Націй про розподіл регіону між Польщею (отримала південну частину Верхньої Сілезії) та Німеччиною; перехід до Чехословаччини Сілезького району Цешина, де переважало польське населення; визнання Паризькою конференцією східних кордонів Польщі по річці Буг (за відсутності при цьому вирішення питання про належність Східної Галичини) [3, с. 136-137]. У тексті окремо звертається увага на утворення лінії тимчасового східного кордону Польщі – «лінії Керзона», дається визначення цього поняття, а також розміщено картосхему «Лінія Керзона» та зміни території Польщі» [3, с. 137].

У контексті розкриття проблеми становлення Другої Речі Посполитої знайшла висвітлення війна між Польщею та Росією,

влада якої виношувала плани насильного повернення Польщі. Відтак згадується про укладення 1920 р. союзу між Юзефом Пілсудським та Симоном Петлюрою, спрямованого проти більшовиків на умовах входження до складу Польщі майже всієї Правобережної України, описується хід та наслідки польсько-українського наступу в Україні, російського вторгнення в польські землі, «диво на Віслі» [3, с. 137-138]. У рубриці «Свідчення» подано два уривки: думку ротмістра польської армії Корнеля Кшечуновича, який згадує «... ентузіазм війська, котре... йшло в глиб України до історичних рубежів давньої Речі Посполитої...», а також свідчення ротмістра польської армії Тадеуша Махальського про те, чому український народ вбачав у приході польських та українських військ «... різновид нової окупації» [3, с. 137].

Опис подій війни з Росією супроводжує кольоровий польський плакат 1920 р., в якому міститься заклик стати на захист батьківщини. Крім цього, читачеві пропонується завдання переглянути відеофільм «1920 – Диво на Віслі» та відповісти на запитання: чи вдалося авторам фільму передати запеклість бою між російськими військами та польськими оборонцями? [3, с. 138].

Завершується виклад подій цієї війни укладенням 1921 р. Ризького мирного договору між Росією, комуністичним урядом України, та Польщею. Як зауважує автор підручника, «... за визнання совєтської України Польща отримала Східну Галичину» [3, с. 138].

У підручнику «Всесвітня історія» авторства Ірини Васильків, Руслана Сіромського, Валерія Островського (видання 2023 р.) у параграфі «Облаштування повоєнного світу» окремий підпункт стосується з'ясування суперечностей міжнародних відносин після завершення Першої світової війни [5, с. 44-46]. У тексті автори наголошують: «Процес облаштування повоєнного світу не лише розв'язав, але й породив чимало міжнародних проблем. Насамперед бурхливі події відбувались у Центральній і Східній Європі, де внаслідок розпаду імперій та творення нових держав не вдалось погодити й зафіксувати сталі кордони. Ще декілька років після «Великої війни» тривали воєнні конфлікти: українсько-польський 1918-1919 рр., грецько-турецький 1919-

1922 рр., польсько-литовський 1920 р., російсько-польський 1920-1921 рр., італійсько-грецький 1923 р. Усе це дало підстави британському політику Вінстону Черчіллу зауважити, що «війна гігантів закінчилася, розпочались війни пігмеїв» [5, с. 44]. Для більшого розуміння причин майбутніх конфліктів, зокрема у Східній Європі, у рубриці «Мовою історичного джерела» подано уривок із книги історика Нормана Дейвіса «Європа. Історія» [5, с.44]. Про події навколо окупації Рурського вугільного басейну в січні 1923 р. в тексті (в рамках підпункту «Як розпочинались і до чого призвели спроби перегляду повоєнних угод?») згадується дуже коротко [5, с. 46].

Питання становлення та розвитку міжвоєнної Польщі розглядаються в межах параграфа «Польща. Чехословаччина. Угорщина». Автори зауважують, що розпад Австро-Угорської, Німецької та Російської імперій, у складі яких перебували польські землі, сприяв відновленню незалежної Польщі. Звертається увага на те, що «у перші роки після проголошення незалежності Польща конфліктувала із сусідами щодо територій». У зв'язку з цим згадується «польсько-українська війна кінця 1918 р. – першої половини 1919 р.» та «захоплення» поляками Східної Галичини, в результаті чого припинила існувати Західно-Українська Народна Республіка [5, с. 99-100]. Вказано території, які стали складовими Другої Речі Посполитої: частина німецьких земель в Померанії, що забезпечило вихід до Балтійського моря; більша частина німецької провінції Позен; Східна Сілезія; частина Тешинської області. Автори зауважують про встановлення польського контролю над містом Вільно (Вільнюс) «за підсумками протистояння з Литвою...». Зазначено про набуття містом Данціг (нинішній Гданськ) статусу «вільного міста» під контролем Ліги Націй. У тексті йдеться про те, що поляки «особливо ... пишались перемогою у вирішальній битві з Червоною армією – «дивом на Віслі» (1920), що відбулось у війні із советською Росією. Згідно з умовами Ризького мирного договору (1921), до Польщі відійшли західні частини українських і білоруських земель» [5, с. 100].

Після завершення Першої світової війни спалахнули й польсько-чехословацькі суперечності, про які в шкільному підручнику детально не розповідається. В основі територіального

конфлікту між двома державами було питання про приналежність Тешинської Сілезії [2].

Загалом Тешинська Сілезія мала стратегічне значення. На її теренах розміщувався ключовий вузол трансконтинентальної траси Берлін – Багдад, містилися поклади високоякісного кам'яного вугілля, діяли металургійні заводи. Щодо етнічного складу населення регіону, то на початку ХХ ст. в ньому проживало 69 % поляків, 18 % чехів, 12 % німців. Були й такі мешканці (50-70 тисяч осіб), котрі ідентифікували себе як сілезці [2].

Після розпаду Австро-Угорщини як польські, так і чеські політики обґрунтовували свої територіальні претензії історичними доказами, етнічними показниками, економічною доцільністю. Намагаючись взяти регіон під свій контроль, поляки у грудні 1918 р. оголосили про проведення на 26 січня 1919 р. плебісциту стосовно державної приналежності Тешинської області й виборів до парламенту Польщі. З метою психологічного тиску на місцеве населення, польські війська було розміщено уздовж розмежувальної лінії. Влада Чехословаччини розцінила дії Польщі як порушення своїх суверенних прав, внаслідок чого 19 січня 1919 р. чехословацькі війська зайняли Тешинську Сілезію. Почалися бойові дії з польськими військами. Під тиском союзників чехословацька армія у ніч на 31 січня 1919 р. припинила подальший наступ, а через кілька днів було встановлено перемир'я. Змагання за регіон звершилося укладенням у Парижі у лютому 1919 р. чехословацько-польського договору, який було схвалено західними союзниками. Як наслідок, утворилася нова демаркаційна лінія, яка проходила по річці Ользі та розділяла місто Тешин навпіл, із невеликими відступами на користь Чехословаччини [2].

Хоча у вересні 1919 р. Вища військова рада Антанти ухвалила рішення про проведення в Тешині плебісциту, проте згодом під тиском обставин (зокрема через наближення Червоної армії до Варшави та погрози Чехословаччини перекрити постачання Польщі французької зброї через свою територію влітку 1920 р.) польський уряд погодився на вимоги Праги в обмін на обіцянку допомоги у війні з Росією. Внаслідок цього було зафіксовано поділ Тешинської області на дві частини. Польща поступалася

більшою частиною регіону в обмін на нейтралітет Чехословаччини у польсько-радянській війні. Промислова частина регіону опинилася в Чехословаччини, а східна, більш аграрна – в складі Польщі. Місто Тешин було розділено на дві частини: польський Цешин (сюди входила історична частина міста) і чехословацький Чеський Тешин (охоплював промислове передмістя з вокзалом). Річка Ольза стала прикордонною [2].

Ще один територіальний конфлікт перших повоєнних років, про який не розповідається в шкільному підручнику з всесвітньої історії, виник між Польщею та Литвою. В його основі було питання стосовно приналежності Вільна (Вільнюса) та навколишніх земель. Польська влада обґрунтовувала свої претензії наявністю польської більшості у етнічному складі місцевого населення (за даними перепису 1916 року, в місті проживало 71 тисяча поляків, 61 тисяча євреїв, 3,7 тисяч литовців). Литовська влада зверталася до історичного права, адже за часів існування Речі Посполитої Вільнюс був столицею Великого князівства Литовського [4].

У 1918–1920 рр. Вільнюським краєм володіли німці, литовці, більшовики, поляки, а в підсумку він опинився у складі Литовської Республіки. Попри те, що у липні 1920 р. польський прем'єр Владислав Грабський офіційно визнав незалежність Литви та входження до її складу Вільна, розпочалася кампанія із взяття регіону під польський контроль. За наказом маршала Юзефа Пілсудського генерал Люціан Желіговський підняв «бунт», спрямувавши у жовні 1920 р. на Вільно дві військові дивізії. Останні були укомплектовані поляками з білоруських та литовських земель, а тому ця військова акція мала відбуватися під виглядом самочинних дій невдоволених вояків місцевого походження. Захопивши місто, 12 жовтня Л. Желіговський оголосив про створення Центральної Литви як формально незалежної держави. З числа 490 тисяч осіб її населення, поляки та білоруси-католики становили 71%, литовці – 12% [4].

Під егідою Ліги Націй розпочалися переговори стосовно подальшої долі спірної території. У лютому 1921 р. пропольські налаштовані обранці, які здобули перемогу в результаті проведених виборів до місцевого парламенту, заявили про входження Віленщини до складу Польщі. У березні 1921 р.

парламентом Польщі було ухвалено Акт возз'єднання Віленського краю з Другою Річчю Посполитою. У відповідь Литва оголосила себе у стані війни з Польщею. Зрештою, на рівні Рада послів Антанти 15 березня 1923 р. було ухвалене рішення про визнання східного кордону Польщі, зокрема і включення до її складу Віленського краю. Литовська влада не погодилася з анексією Віленщини, відмовилася від встановлення дипломатичних відносин, вважаючи себе надалі в стані війни з Другою Річчю Посполитою [4].

Отже, територіальні конфлікти стали невід'ємною частиною історичного розвитку повоєнної Європи 1918–1923 рр. У чинних шкільних підручниках з всесвітньої історії для 10 класу ця тема знайшла фрагментарне висвітлення у рамках вивчення деяких аспектів міжнародних відносин та історії окремих держав. Певні аспекти і події територіальних суперечок, які відбувалися між країнами-сусідами, у текстах підручників фактично не розглядаються.

Література

1. Війна під час миру. Збройні конфлікти в Європі після Першої світової війни 1917–1923 : зб. ст. / ред. Р. Герварт, Дж. Горн. Київ : Laurus, 2020. 292 с.
2. Гоменюк І. Орел проти лева: польсько-чехословацький спір про Тешинську Сілезію. Істрична правда. URL: <https://www.istpravda.com.ua/articles/2017/11/7/151437/>
3. Полянський П. Всесвітня історія (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ : Грамота, 2023. 272 с.
4. Руккас А. Мир чи війна: від суперечностей між Польщею та Литвою у міжвоєнний період виграла червона Москва. URL: <https://tyzhden.ua/myr-chy-vijna-vid-superechnostej-mizh-polshcheiu-ta-lytvoiu-u-mizhvoiennyj-period-vyhrala-chervona-moskva/>
5. Васильків І. Д., Сіромський Р. Б., Островський В. В. Всесвітня історія (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. середн. освіти. Тернопіль : Астон, 2023. 204 с.

* * *

Шаульський Ігор, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ФОРМУВАННЯ ВЕРСАЛЬСЬКО-ВАШИНГТОНСЬКОЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Перша Світова війна стала ключовою подією початку ХХ століття, яка мала своїми наслідками чисельні людські жертви, територіальні зміни у світі, розорення економіки, розпад чотирьох імперій. Разом з тим, «Велика війна» змусила переосмислити систему міжнародних відносин, яка склалася на основі рішень Віденського конгресу 1814-1815 років та фактично перестала діяти ще до кінця ХІХ століття. Оскільки перемогу в Першій світовій війні здобули країни Антанти, то саме вони диктували свої умови в повоєнному світі. Щодо питання післявоєнного устрою, то воно вирішувалися в умовах суперництва між державами-переможницями. Щоб урегулювати розбіжності, в Парижі 18 січня 1919 р. була скликана мирна конференція, яка стала початком у формуванні нової системи міжнародних відносин (Алексєєв, 2006, с. 68).

Робочими органами Паризької мирної конференції були «Рада десяти», куди входили по два представника від Франції, Великої Британії, США, Італії та Японії, а також «Рада п'яти», яку мали представляти голови урядів вищезгаданих держав. Згодом цю Раду покинули Японія та Італія і вона перетворилася в «Раду трьох». Відтак, ця обставина тільки підкреслила провідні позиції Великобританії, Франції та США в післявоєнному світі (Історія міжнародних відносин, 2020, с. 84). Варто наголосити, що ще під час війни актуалізувалося питання про новий повоєнний світоустрій. Своє бачення світу після війни висвітлив тодішній президент США Вудро Вільсон. 8 січня 1918 року він подав до американського конгресу свою програму мирного врегулювання з 14 пунктів. Дана концепція включала в себе: відмову від таємної дипломатії, свободу міжнародної торгівлі, свободу мореплавства, справедливе вирішення колоніальних проблем, скорочення озброєнь, а також створення всесвітньої міжнародної організації, яка б забезпечувала гарантії політичної незалежності і територіальної цілісності як великих, так і малих держав

(Колесник, 2011, с. 14). 14 лютого 1919 р. вважається днем заснування Ліги Націй. Саме тоді В. Вільсон презентував проєкт статуту Ліги Націй згідно з яким держави-члени організації для досягнення миру і безпеки зобов'язані будувати свої відносини одна з одною на основі права, чіткого дотримання міжнародних договорів та протидії війни. Передбачалося дотримання таких вимог як: зменшення кількості озброєнь, співробітництво у сфері охорони здоров'я, гуманітарній сфері, свобода торгівлі. Особлива увага приділялася принципам взаємних гарантій територіальної цілісності, суверенітету та колективної протидії агресії. Згідно Статуту, всі учасники Ліги Націй повинні були разом виступати проти агресора, розірвати з ним торгові та фінансові відносини (Колесник, 2011, с. 49).

Ключовим питанням, що стояло під час Паризької мирної конференції було підписання мирних договорів з Німеччиною та її союзниками. 28 червня 1919 року в Дзеркальному залі Версальського двору німецька делегація на чолі з міністром закордонних справ Г. Мюллером і міністром юстиції І. Беллом підписала мирний договір з представниками країн-переможниць. За цим договором Німеччина втрачала ряд своїх земель на Сході (райони Померанії, частини Східної та Західної Пруссії, Познань, частина Верхньої Сілезії), Рейнська область ставала демілітаризованою зоною з тимчасовою окупацією (Горохов, 2004, с. 61). Уклавши мирний договір з Веймарською республікою, країни Антанти зосередились на інших членах Четверного Союзу. Мирний договір з Австрією було підписано 10 вересня 1919 р. у передмісті Парижа Сен-Жерменан-Ле. За цим документом закріплювався розпад Австро-Угорської імперії, визначалася нова територія Австрії. До Чехословаччини відійшли колишні австрійські провінції Богемія, Моравія та частина Сілезії, Італія отримувала Південний Тіроль і ряд областей Каринтії, Королівство сербів хорватів та словенців отримали Далмацію, частини Західної Країни, Каринтії та Штирії. Буковина переходила до Румунії. 27 листопада 1919 р. у паризькому передмісті Нейі-сюр-Сен був укладено мирний договір із Болгарією. За умовами Нейського мирного договору Болгарія втрачала ряд своїх територій: до Румунії відходила Південна Добруджа та деякі інші, до Королівства сербів, хорватів

та словенців відходили 4 округи на західних кордонах Болгарії, також Болгарія втрачала вихід до Егейського моря через передачу Західної Фракії Греції. 4 червня 1920 р. у Великому Тріанонському палаці Версаля відбулася церемонія підписання мирного договору з Угорщиною. Сталося це вже після завершення Паризької конференції, адже в той час в Угорщині проходила революція. Уряд Угорщини змушений був визнати розпад Австро-Угорської монархії, країна втратила близько 67 відсотків своєї довоєнної території: до Румунії відходили Трансільванія і східна частина Банату. За. Королівством сербів, хорватів і словенців закріплювалися Хорватія, Бачка та західна частина Ванату. Чехословацькій республіці передавалися Словаччина та Закарпатська Україна. 10 серпня 1920 р. у Севрі країни-переможниці уклали мирний договір з Туреччиною. За цією угодою Туреччина позбавлялася своїх арабських володінь, суттєвої частини власної етнічної території. Загальні територіальні втрати перевищили 75% земель, що належали Османській імперії. Однак цей договір залишився тільки на папері: проти інтервентів повела боротьбу армія Великих національних зборів Туреччини та чолі з Мустафою Кемалем і домоглася перегляду мирного договору (Белоусов, 2004, с. 49).

Відтак, під час Паризької мирної конференції було закладено основи нового світоустрою в Європі, важливою подією було створення Ліги Націй та підписання мирних договорів з країнами Четверного Союзу, які значно зменшили роль цих країн на політичній арені світу, натомість роль Франції, Великої Британії та США зросла.

На Паризькій мирній конференції здебільшого вирішувалися питання, що стосувалися Європи, натомість майже не були вирішені проблеми Тихоокеанського регіону, яких на той час накопилось чимало: національно-визвольні рухи в регіоні, проблема співвідношення морських озброєнь, політика країн щодо Китаю тощо. Задля вирішення цих проблем 11 листопада 1921 року було скликано конференцію у Вашингтоні. У ній прийняли участь 14 країн (серед них 5 великих держав) – США, Англія, Франція, Італія, Японія, які і вирішували основні питання. 13 грудня 1921 року між США, Францією, Японією, Великобританією було укладено «договір 4 держав».

Вже в назві договору йшлося про його суть, а саме про спільну охорону прав сторін, що домовляються на острівні володіння в басейні Тихого океану. Таким чином, статус підписантів договору в цьому регіоні залишався незмінним, було встановлено тимчасову рівновагу в регіоні. Також цим договором було денонсовано англо-японський союз 1911 року, що стало вкрай не вигідним для Японії (Белоусов, 2004, с. 49). Актуальною проблемою залишалося питання морського флоту. Керуючись власними інтересами, США запропонували План Юза щодо врегулювання морських озброєнь. Цей план передбачав припинення будівництва надпотужних лінкорів, встановлення максимального тоннажу в абсолютних величинах в 500 тис. тон лінійного флоту для США та Великобританії, 300 тис. тон Японії, 175 тис. тон для Італії та Франції. У співвідношенні це має такий вигляд: 5:5:3:1.75:1.75 відповідно. Також було обмежено максимальний тоннаж для лінкорів, що підлягають заміні та авіаносців. Наслідком підписання цієї угоди став паритет в морських озброєннях між США та Британією, тим самим перетворення перших в провідну морську державу на ряду з Британією. (Сидоров, 2006, с. 322). Важливо, що до порядку денного було включено питання, яке стосувалося Китаю. США, підтримуючи китайську делегацію просували власну позицію в регіоні та намагалися отримати максимальні бенефіти від цього. 6 лютого 1922 року 9 держав (Китай, США, Великобританія, Франція, Італія, Бельгія, Голландія та Португалія) підписали «договір про принципи та політику у відношенні до Китаю». Згідно цього договору підписанти зобов'язувались поважати територіальну цілісність Китаю, його суверенітет та будувати відносини з ним на принципах «відкритих дверей та рівних можливостей». Перший крок у вирішенні питання територіальної цілісності Китаю було зроблено підписавши між Китаєм та Японією договір про врегулювання питання щодо провінції Шандун, яка після цього була повернута Китаю. Схожий договір було підписано з Британією, яка зобов'язалася повернути під юрисдикцію Китаю Вейхай. Загалом, Вашингтонська морська конференція мала важливе міжнародне значення. Її головними результатами стало встановлення рівноваги в Тихоокеанському регіоні, було встановлено нове співвідношення морських

озброєнь, США зміцнили свої позиції в регіоні, були переглянуті відношення з Китаєм.

Таким чином, формування Версальсько-Вашингтонської системи заклало основи міжнародних відносин практично на 20 років, політична карта Європи була суттєво змінена, колись провідні країни втратили свою роль, в Тихоокеанському регіоні зберігалася стабільність, на чільне місце в міжнародній політиці вийшли США.

Література

1. Алексєєв Ю.М., Вертегел А.Г., Казаков О.О. Всесвітня історія : навч. посіб. Київ : Каравела, 2006. 240 с.
2. Белоусов Л.С., Григорьева И.В., Смирнов В.П. и др. История новейшего времени стран Европы и Америки: 1918- 1945 гг.: учебник для студентов вузов по специальности «История» / под ред. Е.Ф.Язькова. Москва : Простор, 2004. 556 с.
3. Горохов В.Н.История международных отношений.1918-1939 : курс лекций. Москва : Изд-во Моек, ун-та, 2004. 288 с.
4. Історія міжнародних відносин : підруч. / Алексєєнко І. В., Маргулов А. Х., Єремєєва І. А., Несправа М. В. Дніпро : ДДУВС, 2020. 228 с.
5. Колесник В.Ф., Павленко В. М. Історія міжнародних відносин (1918 – 1939 рр.) : підручник. Київ : ВПЦ Київський університет, 2011. 320 с.
6. Сидоров А.Ю. История международных отношений, 1918-1939 гг. : учебник. Москва : Центрполиграф, 2006. 640 с.

* * *

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Бужин Ельвіра, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Год Н. В.)

ВИСВІТЛЕННЯ НАСЛІДКІВ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ НА СТОРІНКАХ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛЬНИХ ПІДРУЧНИКІВ ІЗ ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Шкільна історична освіта на сучасному етапі розвитку українського суспільства покликана формувати високоосвічену, моральну, ерудовану особистість учня. Оскільки саме історична наука відповідає за формування громадянина, патріота своєї держави та сприяє формуванню історичної пам'яті та національних ціннісних орієнтирів. Разом з тим, саме історична галузь знань покликана дати учневі інформацію про ключові події вітчизняного та світового історичного поступу. Оскільки сучасні умови глобалізаційних та інтеграційних світових процесів вимагають широкої освіченості, ерудованості та вміння розумітись на процесах, що відбуваються навколо. Також завданнями історичної освіти є формування в учнів критичного та аналітичного мислення, що можливо лише за правильною та всебічною насиченості навчального матеріалу та правильності його подачі. Не останню роль в даних процесах відіграє підручник зі всесвітньої історії, оскільки саме послідовність викладу історичного матеріалу, його насиченість, наповнення дидактичними візуальними та схематичними елементами – дозволяє максимально активізувати пізнавальну та мисленнєву діяльність учнів.

Найважливішим аспектом будь-яких важливих історичних подій, особливо революцій, є їх результати та суспільно-політичні наслідки. Оскільки революція визначається як докорінна зміна суспільного чи політичного устрою [1]. Саме тому дуже важливо в підручниках з історії максимально повно та доступно показати як же саме вплинули події Французької революції на хід європейської та світової історії.

Блискучий висновок щодо результатів Французької революції 1789 р., з яким важко не погодитися, зробив французький дослідник Алексіс де Токвіль: «... 1789 року французи зробили величезне зусилля, найбільше з усіх, що будь-коли робили народи, щоб відрізнити себе від свого минулого й відокремити безоднею те, чим вони були, від того, чим вони бажали бути надалі» [10, с. 5].

Якщо говорити про наслідки Французької революції, то в загальноісторичному дискурсі вони подаються наступним чином. У 1795 році була прийнята нова Конституція, за якою влада перейшла до Директорії та двох рад – Ради п'ятисот і Ради старійшин. 9 листопада 1799 р. Рада старійшин призначила бригадного генерала Наполеона Бонапарта (1769-1821) командувачем армією. 10 листопада «законним» чином було ліквідовано режим Директорії, встановлений новий державний порядок -- Консульство, що проіснував з 1799 до 1804 року.

Головні підсумки Великої французької революції:

1. Вона консолідувала і спростила складне різноманіття дореволюційних форм власності.
2. Землі дворян були розпродані селянам з розтермінуванням на 10 років дрібними ділянками (парцеллами).
3. Революція зруйнувала всі станові бар'єри. Відмінила привілеї дворянства і духовенства та ввела рівні соціальні можливості для всіх громадян. Все це сприяло розширенню цивільних прав у всіх європейських країнах, введення конституцій у країнах, що не мали їх раніше.
4. Революція проходила під егідою представницьких виборних органів: Національні установчі збори (1789-1791 рр.), Законодавчі збори (1791-1792 рр.), Конвент (1792-1794 рр.). Це сприяло розвитку парламентської демократії, не дивлячись на наступну реакцію.
5. Революція породила новий державний устрій – парламентську республіку.
6. Гарантом рівних прав для всіх громадян тепер виступала держава.
7. Була перетворена фінансова система: відмінено становий характеру податків, введений принцип їх загальності і

пропорційності доходів або майну. Проголошена гласність бюджету [5, с. 14].

У Франції процес капіталістичного розвитку йшов повільніше, ніж в Англії, але у Східній Європі феодальний спосіб виробництва і феодальна держава були ще міцні і ідеї Французької революції знайшли там слабкий відгомін. На відміну від епохальних подій, що відбуваються у Франції, на сході Європи, процес феодальної реакції -- посилюється.

В контексті нашого наукового дослідження важливо проаналізувати, як же автори підручників інтерпретують результати революції та наслідки революційних процесів. Чи в одному ключі подають основні зміни, що відбулися в ході революційних подій і чи однозначно трактують історико-політичне та суспільно-історичне значення. А також, на яких ключових моментах акцентується увага та що автори підручників вважають епохальними змінами, до яких призвела революція. І найголовніше, в якій формі та якими прийомами це доноситься до учнів.

Загалом було проаналізовано п'ятнадцять підручників, шість з яких репрезентують думку авторів 2000-2010 років, і дев'ять представляють сучасні історичні підходи до висвітлення результатів революції українськими авторами та впроваджені у шкільний курс історії.

Розглянемо спочатку першу групу підручників 2000-2010-х років. Я. Бердичевський конкретно не виділяє наслідків та результатів революції, що з дидактичної точки зору, є неправильним, оскільки учні мають розглядати процес стадіально – причини-перебіг-наслідки/результати [2, с. 36-38].

В свою чергу С. Білоножко, теж не вдається до аналізу результатів революції, лише вказує, що «Переворот 9-10 листопада 1799 р. засвідчив закінчення революції та початок періоду післяреволюційної стабілізації, закріплення та законодавчого оформлення результатів революції у Франції», – не наводячи при цьому жодних економічних, політичних та суспільних наслідків [3, с. 48-50].

Зовсім інший підхід декларують О. Гісем та О. Мартинюк, які чітко виводять та пояснюють ключові зміни, до яких призвели революційні події, наводять проблемні питання, задля зворотної

рефлексії учнів на результати цієї фундаментальної історичної події. С. Осмолівський також не виділяє та не інтерпретує наслідки [6, с. 22-25].

Найбільш зрозуміло, коротко та по суті інтерпретує результати революції у своєму підручнику Г. Середницька, яка чітко за пунктами виділяє основні трансформаційні зміни, до яких призвели ці події. При цьому вона виділяє внутрішньополітичне значення та міжнародні наслідки революції, цим самим підкреслюючи її масштабність та значення для світової історії [8, с. 65-73].

Коротко підсумуємо – загалом в даній групі авторів підручників, тільки два автори вдаються до інтерпретації результатів революції та спонукають учнів до певної рефлексії. З точки зору сучасних дидактичних підходів, така подача матеріалу є не повною та не спонукає учнів критично мислити і робити підсумки.

Репрезентацію другої групи підручників, сучасних авторів зі всесвітньої історії, розпочнемо з розгляду підручника О. Гісема та О. Мартинюка. Варто наголосити, що автори є послідовними та виводять конкретні наслідки революції, підкріплюють їх схематичним та картографічним матеріалом, для візуалізації та кращого розуміння учнями. Говорять про унаочнення революцією жорстких методів вирішення внутрішньополітичних питань держави. Також підкріплюють матеріал проблемними питаннями – на кшталт «Революція варварська форма прогресу. Чи зможемо ми колись побачити той день, коли форма прогресу стане дійсно людською?». Учням пропонується поміркувати над цим твердженням [4, с. 22-27]. Також у підручнику О. Гісема виділено окремо підрозділ наслідків революційних подій та запропоновано питання для роздумів над наслідками революції.

П. Полянський у своєму підручнику подає структуровану схему наслідків революції, виділяючи в ній десять пунктів, серед яких цікавими є – створення особливої форми демократії – не терпимої до інакомислення; ідеологічні війни; узаконення терору на державному рівні. Проте в підручнику не наведено певні запитання та завдання для того, щоб учні осмислили дані інтерпретації результатів та сформували власне бачення [7, с. 22-23].

Н. Сорочинська, досить ґрунтовно висвітлює та розкриває ключові наслідки революції, окремо підводить підсумки, наголошує на найважливіших з них. Також запропоновано завдання для закріплення вивченого матеріалу, що безперечно, з точки зору навчального процесу є позитивним [9, с. 25-30].

Інші автори підручників – С. Дячков, І. Коляда, С. Осмоловський та Т. Ладиченко, О. Реєнт, І. Щупак – зовсім не виділяють та не наголошують на результатах революції та на їх історичній інтерпретації.

Загалом проаналізувавши дану групу підручників сучасних авторів, підсумуємо наступне. В більшості з представлених підручників «Всесвітньої історії» не репрезентовані наслідки Французької революції, а автори не намагаються навіть в тексті інтерпретувати значення подій для французької, а головне світової історії. Учням доводиться самим робити узагальнення, що без потрібного матеріалу в підручнику є вкрай складним та може сприяти формуванню хибних уявлень про дану історичну подію.

Література

1. Баханов К. Сучасний шкільний підручник з історії. Харків: Основа, 2009. 126 с.
2. Бердичевський Я. Всесвітня історія 9 клас. Запоріжжя: Прем'єр, 2009, 161 с.
3. Білоножко С. Всесвітня історія 9 клас. Київ: Генеза, 2001. 304 с.
4. Гісем О. Всесвітня історія: підручн. для 9-х кл. ЗОНЗ з поглиб. вивченням історії. Харків. Ранок, 2017. 256 с.
5. Матвеева Т. Французька революція 1789-1794 років. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 1. С. 14-17. URL: http://lsej.org.Ua/1_2017/4.pdf
6. Осмоловський С. Всесвітня історія. 9 клас. Київ. Генеза, 2009. 240 с.
7. Полянський П. Всесвітня історія для 9 класу. Київ: Грамота, 2017. 224 с.
8. Середницька Г. Всесвітня історія 9 клас. Київ: Книга України, 2009. 448 с.
9. Сорочинська Н. Всесвітня історія 9 клас. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017. 272 с.

10.Токвіль де А. Давній порядок і Революція / пер. з фр. Г. Філіпчук. Київ: ЮНІВЕРС, 2000. 224 с.

* * *

Гуль Олена, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Бороденко О. А.)

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ ТА ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

В українському суспільстві сьогодні спостерігається підвищена цікавість до інтерпретації історичного матеріалу в шкільних курсах історії. У часи глобалізації, нестабільності у світі, швидкому темпі змін культурних впливів і реформуванні освіти в Україні в умовах війни є нагальна потреба в інноваційних педагогічних дослідженнях щодо формування національної пам'яті та громадянської ідентичності особистості, які спрямовані на вдосконалення навчально-виховного процесу в школі загалом та навчання історії зокрема. Безперечно, важливу роль відіграє шкільний курс історії, який сприяє опануванню не лише історії минулого своєї держави, а й формуванню почуття гордості, патріотизму, відповідальності за майбутнє України та готовності її захищати [1, с. 174–177].

Ряд українських науковців різних поколінь зробили вагомий внесок у дослідження цієї проблематики, розробляючи теоретичні та методичні підходи до навчання історії з метою формування національної свідомості молоді. Серед дослідників можна виділити таких: Д. Бех, О. Пометун, С. Федоренко, Ю. Малієнко, І. Шкільна, К. Журба, Г. Ващенко, М. Драгоманов, І. Огієнко та ін.

Мета статті – розглянути державні документи, що визначають освітні стандарти та проаналізувати навчальні програми, які визначають засадничі принципи навчання шкільного курсу історії та шляхи формування національної пам'яті та громадянської ідентичності учнів. Спробуємо звернути увагу на окремі педагогічні підходи, що сприяють усвідомленню учнями

значимості власної історичної та культурної спадщини, а також розвивають почуття патріотизму та громадянської відповідальності; обґрунтувати важливість історичних знань у контексті сучасних суспільних викликів і виховання свідомих громадян, які критично осмислюють історію свого народу.

Завдання сучасної державної політики у сфері формування національної та громадянської ідентичності висвітлені в нормативно-правових актах: Законі України «Про освіту», Законі України «Про повну загальну середню освіту», Указі Президента «Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері», Концепції Національно-патріотичного виховання в системі освіти України, Стратегії національно-патріотичного виховання на 2020-2025 рр. та ін. Сутністю Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності», що прийнятий у січні 2023 р., є забезпечення систематичної підтримки держави у формуванні почуття належності до української нації та вихованні громадянської свідомості, що базується на загальнонаціональних цінностях [3].

Державний стандарт базової та повної загальної середньої освіти та Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді визначають основні принципи та напрями, що стосуються виховання громадянської свідомості та національної ідентичності [2]. У цих документах підкреслюється важливість знання історії рідної держави, яка слугує інструментом для формування спільної історичної пам'яті та усвідомлення молоддю своєї національної належності. З 1 вересня 2022 р. відповідно до Державного стандарту базової середньої освіти, розробленого для здобувачів освіти 5-9 класів, навчальні предмети історія України, всесвітня історія, громадянська освіта реалізуються «громадянською та історичною» освітньою галуззю [6, с. 125-136]. Її метою є розвиток особистості учня через осмислення минулого, сучасного та зв'язків між ними, взаємодії між глобальними, загальноукраїнськими та локальними процесами; формування ідентичності громадянина України, його активної громадянської позиції на засадах демократії,

патріотизму, поваги до прав і свобод людини, визнання цінності верховенства права та нетерпимості до корупції [2]. Концепція національно-патріотичного виховання наголошує на меті становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста та демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності [5].

Чинні навчальні програми з історії демонструють кілька ключових компонентів, спрямованих на формування національної ідентичності. Основна мета – це розвиток у молоді розуміння історичних подій і процесів, усвідомлення культурного спадку та цінностей, що є важливими для українського суспільства. У шкільній програмі історія України займає центральне місце. Учні вивчають події від давніх часів до сучасності, знайомляться з етапами становлення української державності, культурними досягненнями, видатними історичними постатями. Особливу увагу приділено ключовим подіям ХХ століття, зокрема визвольним змаганням, подіям Другої світової війни, а також новітній історії незалежної України [4; 6].

Новітні навчальні модельні програми також спрямовані на виховання поваги до національних символів, державних інституцій, рідної мови. Це досягається шляхом обговорення тем, що розкривають культурне багатство України, важливість збереження традицій і цінностей, які мають об'єднуючу силу для суспільства. Навчання історії в школі має ґрунтуватися на методах, що сприяють активному залученню учнів до процесу пізнання [6, с. 125-136; 7].

Отже, звертаємо увагу на те, що формування національної пам'яті та громадянської ідентичності учнів є однією з важливих цілей шкільної освіти в Україні. Державні документи закладають основу для цих процесів, а навчальні програми з історії реалізують їх на практиці. Завдяки розробці інтегрованих підходів і сучасних методів навчання, українська школа має

можливість виховувати покоління, яке буде свідомим своєї національної належності та готовим брати відповідальність за майбутнє своєї держави.

Література

1. Воропаєва Т. С. Вплив українознавства на формування національної ідентичності особистості в сучасному освітньому просторі. *Українознавство*. 2010. № 4. С. 174–177. URL: <http://archive.ndiu.org.ua/>
2. Державний стандарт базової і середньої освіти. Міністерство освіти і науки України [веб-сайт]. URL: [://www.mon.gov.ua](http://www.mon.gov.ua)
3. Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2834-20#Text>
4. Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. URL: <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf>
5. Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді. URL: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/47154/
6. Малієнко, Ю., Гурська, О. Оновлені програми з історії України 2022: наративи, концепти, перспективи підручникотворення. *Проблеми сучасного підручника*, (29), 2023. С. 125-136. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-2022-29-125-13>
7. Модельні навчальні програми для 5-9 класів Нової української школи
<https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku>

* * *

Костенко Микола, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Історія та археологія» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ТВОРИ ВІЗУАЛЬНОГО МИСТЕЦТВА СЛОВ'ЯН СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ЗА УКРАЇНСЬКИМИ ШКІЛЬНИМИ ПІДРУЧНИКАМИ З ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

Питаннями формування змісту, структури, методичного апарату українських шкільних підручників із всесвітньої історії займалося багато науковців. Зокрема, це Баханов К. О., Гирич І. Б., Камбалова Я. М., Мороз І. В., Пометун О. І., Томаченко О. В. та інші.

Але в працях більшості дослідників недостатньо уваги приділено аналізу ілюстративного матеріалу в шкільних підручниках з історії, зокрема аналізу вміщених у підручники з всесвітньої історії творів візуального мистецтва, фрагментів таких творів та їх впливу на формування культури учнів і їх компетентностей. Загальновідомо, що візуальний компонент навчання є не менш важливий, ніж компонент, що озвучується вербально.

Твори візуального мистецтва мають виховний і пізнавальний вплив на молодь, то ж питання вибору таких творів для вміщення у шкільні підручники, зокрема, з всесвітньої історії, є цікавим предметом дослідження і, водночас, важливим в контексті формування змісту історичної освіти. Якість ілюстрацій в шкільних підручниках з історії, зокрема, творів візуального мистецтва, їх конструктивне поєднання з іншими елементами змісту підручників є чинниками розвитку учнів, розвитку їхньої культури та формування історичного знання.

Цікавим питанням ілюстративного наповнення підручників є питання розміщення в них зображень археологічних артефактів, музейних експонатів та співвідношення таких зображень з іншими видами ілюстрацій. Важливим компонентом у сприйнятті учнями певної історичної епохи є зображення мистецьких творів, які було створено у відповідній епосі. Такі твори візуального мистецтва сьогодні можуть існувати не лише,

як археологічні знахідки, але і як скульптури, фрески, ікони, картини, малюнки в друкованих книгах та рукописах тощо.

У даній роботі ми звертаємо увагу на наявність творів візуального мистецтва слов'ян Середньовіччя в одному, випадково вибраному, з українських шкільних підручників із всесвітньої історії для 7 класу 2024 р. видання. (Саме в 7 класі учні вивчають середні віки). Також дамо коротку загальну характеристику ілюстраціям у цьому підручнику.

Отже, в підручнику, авторами якого є Гісем О. В. і Мартинюк О. О., набір ілюстрацій цікавий, вони гарної якості [1]. Чимало ілюстрацій – це картини художників ХІХ – ХХ ст.; є також, звичайно, й твори середньовічних митців. Переглядаючи підручник, я, зокрема, звертав увагу на твори, що стосувалися історії слов'янських народів.

Так, в підручнику є зображення ікони св. князя Ростислава, правителя Великої Моравії [1, с. 38]. Ікона сучасного письма, оскільки князя Ростислава було канонізовано у 1994 р. Православною Церквою в землях Чехії і Словаччини.

Фотографія замку в Мальборку (Польща) супроводжується підписом, що це «найбільший у світі середньовічний цегляний замок» кінця ХІІІ ст. [1, с. 76]. Це ілюстрація красивого архітектурного комплексу в сучасному відбудованому вигляді, оскільки його було значно пошкоджено в Другу світову війну. Але не можна стверджувати, що замок – це витвір культури середньовічних слов'ян. Він будувався Тевтонським орденом.

У підручнику є зображення цікавої пам'ятки візуального мистецтва Середньовіччя, яка також походить з Польщі, але, мабуть, не належить до слов'янських пам'яток. Мова йде про печатку польського міста Ельблонг 1350 р. [1, с. 170; 2]. Цікаво, що сучасні Мальборк і Ельблонг розташовані на півночі Польщі. Здавалося, б пам'ятки від них будуть слов'янськими, але в ХІІІ – ХІV стт. їх населяли німецькі хрестоносці. А за кілька століть до того ті краї населяв балтський народ прусси.

Наступне зображення, яке варто прокоментувати в контексті обраної теми, це зображення празького гроша [1, с. 170]. Оскільки монета карбувалась в Чехії, вона належала до слов'янського ареалу. Чи можна її розглядати як мистецький витвір? Монета, перш за все, – це засіб для торгівлі, для економічних відносин.

Але вона є витвором матеріальної культури свого часу, нумізматичною пам'яткою. Вона на собі має певні символи, написи тощо. То ж її, з певними застереженнями, все ж можна розглядати, як твір візуального мистецтва.

Наступна ілюстрація, що походить з Середньовіччя, стосується слов'янського, а конкретніше – чеського проповідника Яна Гуса. У підручнику вміщено мініатюру зі сценою спалення Яна Гуса [1, с. 191]. Мініатюра походить з хроніки 1485 року швейцарського дослідника Діболда Шилінга старшого [3]. Якщо автором мініатюри не був слов'янин, то вона не є твором візуального мистецтва слов'ян Середньовіччя.

На цих кількох прикладах, що ми розглянули вище, помітно взаємний вплив різних культур в Європі. Такий вплив очевидно був і в ремеслах, коли запозичували кращий досвід, інструменти, технології; так і в мистецтві відбувалися взаємовпливи.

Українські шкільні підручники з всесвітньої історії ілюструють різні події минулого, зокрема, й ті, що відбувались в історії середньовічних слов'ян. Можливо варто збагатити ілюстративний матеріал підручників із всесвітньої історії ілюстраціями археологічних пам'яток, а також творами візуального мистецтва, авторами яких були слов'яни Середньовіччя. Останнє сприяло б кращому розумінню певних особливостей історії слов'ян, підсилило б міжпредметні зв'язки з відповідними темами шкільного курсу історії України.

Література

1. Гісем О. В., Мартинюк О. О. Всесвітня історія : підруч. для 7 класу закл. загал. серед. освіти. Київ. Харків : Вид-во «Ранок», 2024. 224 с. : іл.
2. Pieczęć Elbląga od 1350 r. URL: https://pl.wikipedia.org/wiki/Elbl%C4%85g#/media/Plik:Siegel_Elbing_1350.jpg (Дата звернення 14.11.2024)
3. Spiezer_Schilling. URL: https://cs.wikipedia.org/wiki/Spiezer_Schilling (Дата звернення 14.11.2024)

* * *

Кравцова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Вільховий Ю. В.)

ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ ТЕМИ «РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД У КОНТЕКСТІ ГЕОПОЛІТИЧНИХ І БЕЗПЕКОВИХ РЕАЛІЙ ПОСТЫПОЛЯРНОГО СВІТУ» У ЗАКЛАДІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У сучасному світі питання безпеки та міжнародних відносин набувають особливої актуальності, адже глобальні виклики, такі як тероризм, кібератаки, економічна нестабільність, вимагають оперативної та скоординованої реакції з боку держав і міжнародних організацій. У цьому контексті розширення НАТО на Схід виступає одним із найважливіших аспектів геополітичних змін, що відбулися в Європі після закінчення «холодної війни». Це явище викликало значний інтерес як у наукових колах, так і серед широкої громадськості, оскільки воно стосується не лише безпеки країн-членів Альянсу, а й впливає на стабільність у всьому європейському регіоні.

Незважаючи на актуальність цієї теми, методичні аспекти її викладання у вищій школі залишаються недостатньо дослідженими, що може призвести до неясностей у розумінні важливості розширення НАТО та його наслідків для міжнародних відносин. Студенти часто стикаються з труднощами в осмисленні цього питання, оскільки воно вимагає інтеграції знань з різних дисциплін.

Важливо зрозуміти, як формування знань про розширення НАТО може вплинути на сприйняття студентами питань політики та безпеки. Аналіз принципів викладання цієї теми може сприяти підвищенню якості освіти у сфері міжнародних відносин, що, в свою чергу, допоможе студентам усвідомити складність і багатоаспектність проблем безпеки в умовах глобалізації.

На нашу думку, принцип системності є ключовим у викладанні теми щодо розширення НАТО. Зважаючи на це, викладачі повинні підходити до цієї теми комплексно, охоплюючи історичний, політичний, економічний та соціальний аспекти. Тільки так студенти зможуть побачити всю картину, розуміючи, що жоден із цих аспектів не існує окремо від інших. Інтеграція

знань з різних дисциплін дозволяє підходити до теми з різних точок зору, що збагачує навчальний процес і робить його більш захопливим.

Доступність навчального матеріалу також є важливим критерієм, адже студенти повинні мати можливість легко зрозуміти та засвоїти складні концепції. Використання зрозумілої мови, простих пояснень та наочних прикладів може значно полегшити навчання. Крім того, доцільно застосовувати мультимедійні ресурси, такі як відеоматеріали, презентації та інфографіка, що робить навчання більш інтерактивним. Цей підхід сприяє кращому запам'ятовуванню інформації та підвищує зацікавленість студентів.

Одним із важливих аспектів викладання даної теми є врахування інтересів та мотивації студентів. Викладачі повинні створити навчальну атмосферу, що заохочує до відкритого обговорення. Залучення студентів до активних дискусій, семінарів і групових проєктів може зробити навчальний процес більш динамічним та продуктивним.

Коли педагоги готуються викладати тему, яка стосується розширення НАТО, потрібно розвивати навички аналізу інформації та критичного оцінювання. Уміння використовувати різноманітні джерела, включаючи наукові статті, аналітичні звіти та новини, може допомогти викладачам вибрати інформацію, яка найбільше відповідає їхнім курсам. Водночас ці знання не лише дають змогу глибше зрозуміти предмет, а й вчать студентів критично мислити, ставити запитання та формувати власну думку [2].

Необхідність міждисциплінарного підходу у викладанні теми розширення НАТО підкреслює важливість зв'язків між різними галузями знань. Викладачі можуть інтегрувати знання з історії, політичних наук, економіки та соціології, щоб надати студентам більш глибоке розуміння теми. Завдяки цьому майбутні вчителі формують цілісну картину міжнародних відносин, сприяючи кращому розумінню не лише НАТО, а й ширших геополітичних процесів.

Сучасні технології та інтерактивні методи значно підвищують ефективність навчання. Викладачі можуть використовувати мультимедійні презентації, відео, симуляції та онлайн-платформи

для забезпечення більшої інтерактивності. Такі умови дозволять студентам активніше брати участь у навчальному процесі, що, в свою чергу, допоможе їм глибше розуміти тематику.

Важливо заохочувати студентів до самостійного дослідження теми. Наприклад, виконуючи курсові роботи, досліджуючи конкретні аспекти розширення НАТО, аналізуючи документи та звіти, студенти формують власні висновки та розуміння теми, а також розвивають навички обробки інформації. Викладачі можуть забезпечити підтримку, пропонуючи ресурси та направляючи студентів у їхніх пошуках [1].

Обговорення теми щодо розширення НАТО у групах може сприяти розвитку комунікаційних навичок студентів. Взаємодія з одногрупниками під час обговорень та дебатів допомагає їм формулювати та відстоювати свої думки. Такі інтерактивні форми навчання роблять процес більш динамічним і дозволяють студентам розвивати навички критичного мислення. Вони вчаться не лише аргументувати свої позиції, а й слухати інших, розуміти різні точки зору.

В цілому, інтеграція теми «Розширення НАТО на Схід у контексті геополітичних і безпекових реалій постбіполярного світу» у різні курси вищої школи не лише забезпечує студентів знаннями, а й формує важливі навички для їхнього майбутнього професійного життя. Даний принцип допомагає створити більш глибоке та всебічне розуміння міжнародних відносин, що є критично важливим у сучасному світі.

Викладання теми на семінарах та практичних заняттях є значущим аспектом підготовки студентів у вищій школі. Цей формат навчання надає можливість глибше вивчити питання, що стосуються міжнародної безпеки та політики. На семінарах викладачі можуть організовувати обговорення, де студенти можуть висловлювати свої думки, ставити питання та аргументувати свої погляди, що допомагає створити активну навчальну атмосферу, де кожен може поділитися своїми ідеями та досвідом.

Крім того, семінари можуть включати презентації студентів, де вони представляють свої дослідження щодо розширення НАТО на Схід. Такий вид роботи дає змогу кожному студенту проявити свої аналітичні навички, вміння працювати з

інформацією та презентувати її у зрозумілій формі. Вони вчаться не лише готувати матеріал, а й відповідати на запитання, сприймати критику та вдосконалювати свої комунікаційні навички.

Під час практичних занять здобувачі освіти можуть брати участь у різноманітних симуляціях, які моделюють реальні міжнародні переговори або кризи. Симуляції дозволяють студентам відчувати себе учасниками політичних процесів, розуміти механізми прийняття рішень та взаємодію між державами. Вони вчаться працювати в командах, розвивати навички ведення переговорів та аналізувати різні точки зору. Потрібно зазначити, що наведений досвід є безцінним для їхнього майбутнього, оскільки багато професій вимагають вміння ефективно взаємодіяти з іншими.

Важливим аспектом викладання є залучення до обговорень експертів, які надають студентам додаткову інформацію про актуальні теми. Ними можуть бути представники дипломатичних установ, аналітики, журналісти або дослідники. Взаємодія зі спеціалістами з реального світу допомагає студентам побачити практичне застосування теоретичних знань. Вони отримують можливість ставити запитання, дізнаватися про актуальні виклики та перспективи, що відкриває нові горизонти у розумінні міжнародних відносин [3].

Викладачам потрібно використовувати різноманітні форми роботи, такі як дебати або круглі столи, для стимулювання активного обговорення. Це не лише заохочує студентів до висловлення власних думок, але й допомагає їм навчитись поважати думки інших, аналізувати їх та реагувати на них. Такі формати створюють динамічну атмосферу, де студенти можуть вільно обмінюватися ідеями та пропонувати нові рішення для існуючих проблем.

Крім того, необхідно включити до програми навчальної дисципліни практичні вправи, що допомагають студентам застосовувати теоретичні знання на практиці. Наприклад, одними з них можуть бути кейс-стадії, коли студенти аналізують реальні ситуації, пов'язані з розширенням НАТО, і пропонують свої рішення. Завдяки цьому будуть формуватися у них аналітичні навички, що є важливими для майбутньої професійної діяльності.

Таким чином, розгляд теми «Розширення НАТО на Схід у контексті геополітичних і безпекових реалій постбіполярного світу» у процесі викладання у закладах вищої освіти має важливе значення для формування критичного мислення, розуміння геополітичних процесів і історичних передумов сучасних міжнародних відносин. Ефективна реалізація навчального процесу залежить від поєднання інтерактивних методів, проблемно-орієнтованого підходу, міждисциплінарності та опори на актуальні джерела інформації.

Викладання цієї теми сприяє не лише формуванню базових знань, але й розвитку компетенцій, необхідних для аналізу складних політичних і соціальних явищ, що є невід'ємною частиною підготовки молодих фахівців до викликів сучасного світу.

Література

1. Бем Н. Напрями інформаційної діяльності Центру інформації та документації НАТО в Україні. Інформація, комунікація, суспільство 2023 : матеріали 12-ї Міжнародної наукової конференції ICS-2023. Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2023. С. 27–28.
2. НАТО: історія, структура, діяльність, перспективи : навч. посіб. / Федонюк С. В. та ін. Луцьк : РВВ «Вежа» ВНУ ім. Л. Українки, 2008. 258 с. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/1104/1/POSIBNY_K-NATO.pdf (дата звернення: 10.11.2024).
3. НАТО — сила, що захищає мирних громадян / Т. Бакка, О. Волошенюк, О. Желіба, Р. Євтушенко, Т. Мелещенко, О. Мальований, О. Мокрогуз; за ред. О. Волошенюк, С. Дьоми. Київ : ВСВСДГО, 2019. 164 с.

* * *

Кужим Анастасія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник - доц. Порох Н. В.)

ВИКОРИСТАННЯ ЯПОНСЬКОЇ АНІМАЦІЇ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ У ЗЗСО:

ОСВІТНІ МОЖЛИВОСТІ ТА НОВІ ПЕРСПЕКТИВИ

Сучасні стандарти освіти акцентують увагу на великому значенні використання технологій і мультимедіа як засобів для підвищення ефективності навчання. Згідно з рекомендаціями щодо організації освітнього процесу у НУШ від МОН, “...організація освітнього простору навчального кабінету потребує широкого використання нових ІТ-технологій, нових мультимедійних засобів навчання, оновлення навчального обладнання...” [2, с.2].

Згідно до пояснювальної записки до навчальних програм з історії від МОН, “навчання історії спрямоване на реалізацію загальної мети базової середньої освіти, яка полягає в розвитку та соціалізації особистостей учениць/учнів, формуванні їхньої національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного стилю мислення і поведінки, творчих здібностей, дослідницьких навичок, здатності до саморозвитку й самонавчання в умовах глобальних змін і викликів” [1, с. 9].

У кожному розділі програм представлений список історичних сюжетів, які умовно розподілені на окремі заняття. Вчителі можуть самостійно обирати назву теми, кількість уроків та перелік питань відповідно до вимог підготовки учнів, організації навчального процесу, їхніх пізнавальних можливостей, а також враховувати індивідуальний підхід. До кожної теми додаються орієнтовні завдання для практичних і творчих робіт, а також рекомендований список історичних подій, об’єктів і джерел для навчальної діяльності. [1, с. 12-13].

Аніме, як форма творчої спадщини, є специфічним культурним жанром, який виник в історичному контексті. Його вирізняє висока емоційна експресія, яскраві та динамічні візуальні образи, а також коротка тривалість окремих творів. Використання анімації відповідає сучасним підходам у педагогіці, які сприяють залученню учнів і поліпшенню їхнього

розуміння матеріалу. Це також підвищує ефективність навчання, адже складні теоретичні ідеї подаються у зрозумілому та цікавому мультимедійному форматі. Така інтеграція поєднує традиційні методи навчання з цифровими навичками, що є важливими у освітньому середовищі.

Використання аніме в навчальному процесі є яскравим прикладом інноваційних педагогічних практик. Дослідження демонструють, як вони можуть одночасно залучати учнів і навчати їх. Наприклад, одна зі шкіл у Токіо додала епізоди серіалу «Shouwa Genroku Rakugo Shinjuu», що розкриває історію японської літератури та культури, до програми з японської літератури. Це аніме не лише поживило історичний матеріал, а й викликало дискусії про розвиток персонажів та культурну еволюцію, поглиблюючи знання учнів про літературний аналіз і японську культуру. Іншим прикладом є клас мовних дисциплін у США, де для вивчення теми Другої світової війни використовувалося аніме «Хеталія: Axis Powers». Цей серіал став унікальним інструментом для дослідження міжнародних відносин та історичних подій, спрощуючи складні теми і роблячи їх більш захоплюючими для учнів [5]. Адаптація аніме до вимог формувального оцінювання передбачає стратегічний підхід, при якому анімація не лише спостерігається, а й аналізується та критикується в освітньому контексті. Це означає, що аніме повинно обиратися та використовуватися так, щоб відповідати навчальним цілям, зокрема, покращувати розуміння учнів через оцінювання і зворотний зв'язок.

Використання аніме на уроках історії обмежено шкільною навчальною програмою, тому доцільно застосовувати цей вид наочності, виходячи з календарного планування. В основному це можуть бути теми зі всесвітньої історії, наприклад: вивчення доби Мейдзі в Японії. Для кращого розуміння учнями можна запропонувати до перегляду кілька епізодів аніме, що носить назву "Rurouni Kenshin" (укр. Руроні Кеншін: романтичне сказання про мечника епохи Мейдзі). Події твору відбуваються в Японії через декілька років після реставрації Мейдзі. Манга розповідає про пригоди воїна Хімури Кеншіна, який мандрує Японією, допомагає людям та захищає їх. Попри те, що манга не є історичною в строгому сенсі цього слова, в ній згадується багато

реальних осіб періоду Мейджі, а події, про які вона розповідає, вбудовані в історичний контекст [6].

Неможливо не згадати про такі аніме, як: "Босоногий Ген (1983)", "Могила світлячків" (1988), "Вітер дужчає" (2013), адже у них описуються події, які відбувалися під час Другої світової війни. Показ цих повнометражних анімаційних фільмів буде доречним для учнів 10-11 класів як додаткове джерело інформації. Для глибшого розуміння можна порівняти показану в аніме ситуацію з реальними історичними фактами, такими як бомбардування Японії наприкінці війни або наслідки тоталітарних режимів. Це дозволить учням побачити, як художні твори відображають реальність, і допоможе зрозуміти історичні події через особисті історії.

Розробка уроку, який ефективно включає аніме, вимагає стратегічного поєднання різних навчальних заходів, щоб максимально залучити учнів і досягти бажаних навчальних результатів. Після перегляду можна провести групові дискусії, в яких учні аналізуватимуть рішення персонажів, розвиток сюжету та основні теми. Щоб поглибити розуміння, вони можуть брати участь у рольових іграх або симуляціях на основі сценаріїв. Це дозволить створити динамічну навчальну атмосферу, яка сприятиме залученню учнів, розвитку їхнього критичного мислення та глибшому розумінню складних тем. Такий підхід відповідає освітнім стандартам і враховує різні стилі навчання, роблячи процес освіти більш ефективним і приємним.

Інтегруючи аніме в тематичні уроки, викладачі використовують його сюжетні можливості, створюючи активне навчальне середовище, в якому учні можуть досліджувати складні питання через цікавий і змістовний контент. Цей метод не тільки покращує розуміння обговорюваних тем, але й сприяє розвитку критичного мислення та емпатії.

Варто звертати увагу на вікові категорії учнів, адже адаптація до нових видів наочності потребує уважного розгляду тематики, мовних особливостей та культурних контекстів, щоб відповідати їхньому рівню розвитку. Цей підхід гарантує, що учні зможуть легко сприймати матеріал, не відчуваючи дискомфорту під час перегляду переважанням інформації і не стикаючись з недоречним контентом. Анімаційні фільми формують у школярів

первинні уявлення про добро і зло, еталони гарної і поганої поведінки. Порівнюючи себе з улюбленими героями, учні мають можливість навчитися позитивно сприймати себе, справлятися зі своїми страхами і труднощами, шанобливо ставитися до інших. Події, що відбуваються в мультфільмі, дозволяють виховувати дитину: підвищувати її обізнаність, розвивати мислення і уяву [3, с. 20].

Учителі та викладачі можуть допомагати у цьому напрямі, уважно вивчаючи шкільну програму та включаючи до неї завдання, які змушують обґрунтовувати різні події, позиції, характеризувати персонажі, які показані в аніме. Це дійсно розвиває навички аналітичного письма і критичного мислення. Кожна адаптація аніме ретельно розробляється, щоб відповідати когнітивній та емоційній зрілості школярів та студентів, а також щоб відображати життєві реалії.

Використання аніме під час навчального процесу передбачає застосування різних інноваційних інструментів і методик, які допомагають розкрити його освітній потенціал. Це можуть бути цифрові платформи для вільного перегляду епізодів, проведення бесід та тестувань.

По-перше, варто скористатися потоковими сервісами або освітніми платформами, такими як Google Classroom, Zoom, Skype, Discord, щоб учні мали змогу легко переглядати обрані епізоди. Ці платформи дозволяють одночасно переглядати відеоматеріал та проходити різні завдання і тести, які розробляються викладачем заздалегідь до проведення уроку. Платформа Zoom досить зручна у використанні, її легко встановити і на персональний комп'ютер, і на смартфон, і на планшет. Конференцію можна запланувати один раз для кожної групи. При бажанні можна записати лекцію і виставити її в Google Classroom для студентів, які пропустили заняття [4, с. 173-174].

По-друге, використання дискусійних дошок і соціальних мереж дозволяє учням брати участь в асинхронних обговореннях тем, персонажів і сюжету аніме. Це не тільки поглиблює розуміння матеріалу, але й розвиває навички письма, оскільки учні формулюють свої думки та відповідають на коментарі однокласників. Крім того так інструменти, як Kahoot!, Quizlet,

LearningApps можуть бути адаптовані для проведення інтерактивних вікторин і навчальних ігор, що сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу. Завдяки цим різноманітним інструментам аніме стає не лише простим наративом, а й активним освітнім ресурсом, який підвищує залученість учнів, розвиває критичне мислення та культурне усвідомлення, роблячи процес навчання більш інтерактивним і захоплюючим.

Література

1. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7-9 класи. Історія України. 7-9 класи. Всесвітня історія. 10-11 класи. Історія України. 10-11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 260 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9klas/2022/08/15/Navch.progr.2022.WH.HU.6-11.pdf>
2. "Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації освітнього простору Нової української школи : Наказ від 23.03.2018 № 283. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nop/3metodichni-rekomendatsii.pdf> (дата звернення: 10.11.2024).
3. Северенчук Н. Вплив анімаційних фільмів на розвиток психічних процесів дитини. *Психолог.* 2007. № 4. С. 17–21
4. Шестерова Л., Пятницька Д. Використання платформ ZOOM та GOOGLE CLASSROOM для проведення занять спортивно-педагогічної спрямованості. *Актуальні проблеми фізичного виховання різних верств населення.* Харків: ХДАФК, 2021. С. 172–177. URL: <https://journals.uran.ua/hdafk-tmfv/article/view/251973/249355>
5. Crunchyroll Store Australia. Grave of the Fireflies - Official Trailer, 2014. YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=4vPeTSRd580> (date of access: 10.11.2024).
6. Marzano, R.J. The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction. Alexandria VA: Association for Supervision and Curriculum Development, 2007. 221 p.
7. Nobuhiro Watsuki. Rurouni Kenshin, Volume 2 ("The Secret Life of Characters (6) Sagara Sanosuke"). Viz Media, 2003. С. 48

Лісняк Юлія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

**ВИСВІТЛЕННЯ ПОДІЙ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ
ВІЙНИ (1939-1945 РР.)
В УМОВАХ ІНТЕГРОВАНОГО НАВЧАННЯ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЦІЛІСНОГО
НАУКОВОГО СВИТОГЛЯДУ УЧНІВ**

Друга світова війна (1939–1945 рр.) стала однією з найбільш значущих подій у світовій історії, що визначила хід історичних процесів на десятиліття вперед. Вивчення цієї війни в освітньому процесі, зокрема в контексті інтегрованого навчання, є важливим інструментом для формування цілісного наукового світогляду учнів. В умовах сучасної освіти важливо зберегти баланс між детальним вивченням історичних подій та використанням інтегрованих методів для розвитку критичного мислення у молодого покоління.

Інтегроване навчання передбачає взаємодію між різними предметами та дисциплінами, що дозволяє створювати цілісну картину знань. У процесі вивчення історії важливим є інтеграція з іншими науками, такими як географія, економіка, соціологія та право [4, с. 156]. Це дозволяє учням зрозуміти не лише хронологію подій, а й глибше осмислити причини, наслідки та зміст тих чи інших історичних фактів. Застосування цього підходу до вивчення Другої світової війни дозволяє розкрити складність ситуацій, що виникли під час війни, а також сприяє розвитку критичного мислення у школярів [3, с. 145].

Друга світова війна охоплює безліч аспектів, починаючи від політичних причин її початку, до соціальних, економічних та культурних наслідків для різних країн і народів. Вивчення цього періоду допомагає учням не лише зрозуміти хід історії, але й розвинути здатність аналізувати великі історичні процеси, оцінювати їх наслідки для майбутніх поколінь. Під час вивчення війни важливо акцентувати увагу на важливості міжнародних відносин, національних інтересів, націоналізму, а також на ролі окремих особистостей та масових рухів у визначенні ходу війни [2, с. 40].

Висвітлення ключових етапів Другої світової війни через призму інтегрованого навчання.

1. Початок війни та її причини. Початок Другої світової війни можна пояснити низкою факторів, серед яких Версальський мирний договір, економічні кризи 1930-х років, експансіоністська політика нацистської Німеччини та Японії. У рамках інтегрованого навчання доцільно вивчати ці причини через призму економічних і соціальних змін у країнах-учасниках конфлікту, а також вивчати взаємозв'язки між політичними і військовими подіями того часу.

2. Основні битви та кампанії. Наприклад, операція "Барбаросса", битва під Сталінградом, битва за Нормандію, Хіросіма та Нагасакі – кожен з цих етапів можна вивчати через різні предмети. Географія допоможе зрозуміти стратегічні розташування військових операцій, а економіка – вплив війни на економічні структури країн. Ці аспекти сприяють кращому розумінню того, як окремі битви впливали на хід війни.

3. Моральні та етичні питання війни. Одним із важливих аспектів вивчення Другої світової війни є розгляд моральних та етичних питань, зокрема злочинів нацистів, Голокосту, використання атомної зброї. Вивчення таких питань в умовах інтегрованого навчання дозволяє підходити до аналізу подій не тільки з історичної, але й з етичної та філософської точки зору. У цьому контексті корисними можуть бути уроки з етики та прав людини, що сприяють розвитку в учнів здатності до глибокого аналізу складних моральних проблем.

Для забезпечення більш повного розуміння подій війни в процесі інтегрованого навчання важливо використовувати мультимедійні ресурси, зокрема документальні фільми, ілюстрації, карти та інфографіку. Наприклад, карти, що показують зміни територій після окремих битв, або ілюстрації на тему Голокосту дозволяють створити більш емоційний та чутливий контекст для розуміння цієї історичної трагедії.

Ілюстративний матеріал

1. Карти стратегічних операцій та битв – наприклад, карти наступу нацистських військ під час операції "Барбаросса".

2. Світлина з фронтів війни – документальні фото, що показують масштаби війни та страждання цивільного населення.

3. Інфографіка з кількістю жертв війни – графічне представлення втрат серед різних країн, що брали участь у війні [1, с. 18].

Викладання історії Другої світової війни в умовах інтегрованого навчання є важливим засобом формування цілісного наукового світогляду учнів. За допомогою інтегрованих підходів можна не лише ознайомити учнів з фактичним матеріалом, а й допомогти їм зрозуміти глибокі процеси, які призвели до глобальної катастрофи ХХ століття. Важливість навчання історії на основі інтеграції різних дисциплін полягає в тому, що це дає учням можливість більш глибоко осмислювати минуле, а також формувати критичне ставлення до історичних фактів, що допоможе їм бути свідомими громадянами в майбутньому.

Література

1. Бондаренко Ю. О. Формування наукового світогляду у молоді через вивчення історії. Одеса: Одеський університет, 2021. 235с.
2. Василик О. Історія України: від витоків до сьогодення. Київ: Академвидав, 2018. 253 с.
3. Коростельов М. І. Друга світова війна: політика та війна в умовах тоталітаризму. Київ: Інститут історії України, 2019. 476с.
4. Лещенко С. М. Інтегроване навчання в історії: теорія та практика. Харків: Освіта, 2020. 354 с.

* * *

*Ляпара Сергій, здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)»
ПНПУ імені В. Г. Короленка*

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЗНАНЬ УЧНІВ ПРО НІМЕЦЬКУ КОЛОНІЮ НА ПОЛТАВЩИНІ: ПРИЧИНИ ПОЯВИ, ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЛЬ У РОЗВИТКУ КРАЮ

Німецькі колонії на території Полтавщини існували в ХІХ–ХХ століттях, за цей час вони встигли залишити спадщину у вигляді

будівель, ландшафтного дизайну, наукових розробок у сфері сільського господарства та легкої промисловості, які стали невід'ємною частиною нашого життя. Вивчення цього аспекту є дуже важливим для формування у молоді розуміння історичних, соціально-економічних та культурних аспектів життя того часу. Необхідно розуміти, що багатонаціональний склад населення регіону відіграв важливу роль у формуванні культури та інфраструктури Полтавщини і є важливою складовою історії нашого краю.

Метою даної статті є дослідження методичних аспектів формування знань учнів про німецькі колонії на Полтавщині.

Вперше німці з'явилися в Полтаві на запрошення архітектора Михайла Амвросимова для виготовлення високоякісної цегли. Вісім німецьких колоністів з Поволжя були задіяні у будівництві двох цегляних заводів, поблизу Хрестовоздвиженського монастиря. Під керівництвом німецьких фахівців кріпаки, які були направлені поміщиками, навчалися і проводили будівельні роботи. Готуючись до війни з Францією Імперська Росія стикнулася з проблемою нестачі сукна для пошиття військової форми. Тому у 1808 році після указу імператора Олександра I було запрошено закордонних майстрів для розвитку легкої промисловості і виготовлення армійського сукна. Оскільки на Полтавщині здавна займалися розведенням овець і регіон був одним з лідерів по заготівлі вовни, для поселень німецьких майстрів було обрано такі міста як Полтава, Кременчук, Костянтиноград (нині місто Красноград Харківська область). Крім того потреба у великій кількості високоякісної вовни мала сприяти розвитку сільського господарства регіону (Німецька колонія у Полтаві).

В подальшому переселення колоністів було підтримано політикою Катерини II, яка прагнула залучити місцеве населення до нових методів ведення сільського господарства і для цього надавала пільги колоністам, які займалися вирощуванням зернових культур, розведенням худоби та садівництвом.

Варто зазначити, що після поселення на наших землях німецькі колоністи створили чітку структуру самоврядування. За економічну, соціальну та релігійну сфери життя відповідала рада. Для комфортного життя будувалися будинки, розбудовувалися

цілі квартали з розвинутою інфраструктурою. Серед релігій переважало лютеранство. Церкви слугували для проведення богослужінь, а також були освітніми осередками, де викладалися загальноосвітні дисципліни. Німці дуже поважали свої звичаї, тому для них було важливим дотримуватися традиційних обрядів та свят, що стало прикладом для місцевих жителів, а взаємодія між українцями та німцями створювала унікальний міжкультурний обмін.

Під час пояснення учням теми про німецькі колонії варто використовувати інтерактивні методи, які сприятимуть поглибленню знань за рахунок симбіозу традиційних методів з візуальними та ігровими елементами (Кравчук, 2023, с. 48).

Одним із популярних методів, що допомагає розвитку критичного мислення та формує власні погляди у школярів є проведення обговорень та дискусій щодо аспектів колонізації. Також, для кращого розуміння історичних подій доречно використати рольові ігри, запропонувавши учням уявити себе у ролі колонізаторів, місцевих жителів чи політичних діячів. Такі інтерактивні методи надзвичайно ефективні, тому що допомагають не лише вивчити історичні події, а й зрозуміти взаємодію між історичними постатями (Близнюк, 2021, с. 25-27).

Для досягнення високих результатів у вивченні певного періоду історії можна запропонувати учням створити історичне досє, за допомогою якого дослідити конкретні економічні, соціальні або політичні аспекти історії колоній. Даний досвід дозволяє самостійно досліджувати історичні події та глибше зануритися в тему історичних колоній.

Сучасні підлітки із захопленням поринають у світ мобільних технологій і соціальних мереж, тому буде актуальним запропонувати відвідати історичні місця, пов'язані з німецькими колоніями та створити тематичну презентацію з використання відеоматеріалів. Розвиток інформаційних технологій відкриває перспективи використання учителями нових інформаційних засобів у викладанні. Мобільні технології можуть зацікавити учнів у вивченні предмету та мотивувати до глибокого засвоєння матеріалу. Важливою перевагою такого навчання є можливість вчитися незалежно від місця і у зручний час, що забезпечує

максимальну гнучкість навчального процесу (Кравчук, 2023, с. 46).

Мобільні технології надають можливість учителю швидко створювати навчальні матеріали в електронному вигляді, оцінювати знання та уміння учнів.

В умовах інтерактивності учень може відповідати на контрольні запитання або

проходити опитування, створювати презентації, будувати графіки і діаграми із власного мобільного пристрою. Важливим чинником в мобільному навчанні є наявність мобільних додатків та платформ доступних для учнів та вчителів, орієнтованих на покращення засвоєння навчальних матеріалів. Мобільні програми дозволять вчителю зробити уроки більш цікавими та різноманітними. Мобільні застосунки дозволять в ігровій формі опанувати нові знання з історії, що популяризує цю дисципліну (Близнюк, 2021, с. 35-37).

Таким чином, можна зробити висновок, що німецькі колонії на Полтавщині зробили свій вклад у розвиток нашого регіону. Їх поява та функціонування мали вагомий вплив на розвиток соціально-культурної та економічної сфери міста і області. Вивчення даної теми має значення для збагачення історичної та соціокультурної свідомості сучасного суспільства. Методика викладання історії німецьких колоній має базуватися на поєднанні традиційних інноваційних підходів та інтерактивних методів, що сприятиме підвищенню зацікавленості учнів до історії рідного краю.

Література

1. Близнюк Т. Цифрові інструменти для онлайн і офлайн навчання : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2021. 64 с.
2. Кравчук О. А. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі. *Сучасні досягнення в науці та освіті*: зб. пр. XVIII Міжнар. наук. конф., 13–20 верес. 2023 р. Хмельницький: ХНУ, 2023. С.46-50. URL: <https://elar.khmnu.edu.ua/handle/123456789/14471>
3. Німецька колонія в Полтаві. URL: http://poltavahistory.inf.ua/history11_u.html

Мірошніченко Руслана, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – доц. Помаз Ю. В.)

ІСТОРІЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ: ЛІГА НАЦІЙ І ООН В РАМКАХ ШКІЛЬНОГО КУРСУ

Історія міжнародних організацій є важливою частиною шкільного курсу, що дозволяє зрозуміти, як розвивалися міжнародні відносини та дипломатія. Вивчення таких організацій, як Ліга Націй і Організація Об'єднаних Націй (ООН), дозволяє учням осягнути значення міжнародного співробітництва та важливість мирного врегулювання конфліктів. Розглянемо історію створення Ліги Націй і ООН, їхні цілі, досягнення та роль у підтримці миру, а також їх значення для шкільного курсу.

Ліга Націй була заснована в 1920 році після Першої світової війни з метою запобігання новим збройним конфліктам та підтримки колективної безпеки. Її створення стало відповіддю на необхідність нових механізмів міжнародного співробітництва для вирішення конфліктів мирним шляхом. Основною метою Ліги Націй було сприяння роззброєнню, мирному врегулюванню міжнародних спорів і зміцненню економічних зв'язків між країнами.

Ліга Націй виконувала значну роботу у вирішенні конфліктів на ранніх етапах свого існування, але зіткнулася з низкою труднощів. Її обмежувала відсутність механізму для примусового виконання рішень, а також вихід деяких країн-членів. Найбільшим викликом для Ліги стала агресія з боку Німеччини, Італії та Японії, яка призвела до початку Другої світової війни. В 1946 році Ліга Націй офіційно припинила існування, а її функції були передані новій міжнародній організації – ООН.

Після закінчення Другої світової війни виникла необхідність у створенні нової міжнародної структури для підтримки миру і безпеки. У 1945 році представники 50 країн зібралися в Сан-Франциско для підписання Статуту ООН, що стало початком існування нової організації. На відміну від Ліги Націй, ООН отримала більш розвинені механізми впливу та структуру, яка

дозволила їй стати ефективним інструментом міжнародного співробітництва.

Основною метою ООН є підтримка міжнародного миру та безпеки, а також захист прав людини, сприяння соціально-економічному розвитку і розвиток міжнародного права. Для досягнення цих цілей було створено кілька основних органів: Генеральну Асамблею, Раду Безпеки, Міжнародний суд та інші. На відміну від Ліги Націй, ООН має більш жорсткі механізми для виконання своїх рішень, зокрема право РБ застосовувати санкції та інші примусові заходи.

ООН активно займається підтримкою миру, сприяючи врегулюванню конфліктів у багатьох країнах, таких як Афганістан, Сомалі та колишня Югославія. Організація також реалізує численні програми гуманітарної допомоги, захисту прав людини, розвитку освіти та охорони здоров'я.

Вивчення Ліги Націй і ООН у шкільному курсі має велике значення для розуміння міжнародних відносин і значення співробітництва між державами. Завдяки цьому розділу школярі дізнаються про історію світових конфліктів і про те, як людство намагалося їх подолати за допомогою міжнародних інституцій. Вони отримують знання про основи міжнародного права, структуру і діяльність ООН, її роль у сучасному світі, а також про проблеми і виклики, з якими стикаються міжнародні організації.

Вивчення цих тем розвиває у молоді здатність аналізувати міжнародні події, розуміти значення мирного співіснування і міжнародного права, що є важливою частиною громадянського виховання.

Історія міжнародних організацій, таких як Ліга Націй і ООН, демонструє постійне прагнення людства до миру і співпраці. Ці організації створили основи для сучасного міжнародного порядку і заклали принципи, що підтримують безпеку, права людини і розвиток. Вивчення їх історії та функцій у школах допомагає молодому поколінню краще зрозуміти світ і роль міжнародних організацій у ньому.

Щоб глибше зрозуміти роль і еволюцію Організації Об'єднаних Націй (ООН) у сучасному світі, важливо критично переосмислити її діяльність, зокрема звернути увагу на досягнення та виклики, з якими організація стикається сьогодні.

Порівняно з Лігою Націй, яка виявилася неспроможною запобігти Другій світовій війні через обмежену ефективність і брак єдності, ООН змогла досягти значно більшого масштабу впливу завдяки більш жорстким механізмам і розвиненій структурі. Проте сучасний світовий порядок і нові виклики ставлять перед ООН питання про її адаптацію та ефективність у XXI столітті.

Попри численні миротворчі місії, зокрема в Конго, Ліберії, Сомалі, Косово, ООН часто критикують за нерішучість і обмежену ефективність. На думку багатьох експертів, структура Ради Безпеки, де п'ять постійних членів мають право вето, є застарілою і не завжди відображає сучасний баланс сил, що іноді паралізує прийняття рішень з критичних питань. Наприклад, конфлікти в Сирії та Ємені висвітлили значні труднощі у досягненні згоди в Раді Безпеки через розбіжності між великими державами.

Крім того, діяльність ООН зазнає впливу глобальних проблем, які потребують нових підходів. Пандемія COVID-19, кліматичні зміни та зростання економічної нерівності є питаннями, що виходять за межі традиційного розуміння безпеки та вимагають посиленої координації та інноваційних рішень. Стратегічна роль ООН у розробці та підтримці Цілей сталого розвитку (ЦСР) стала важливим кроком у напрямку боротьби з глобальними викликами, проте їх досягнення вимагає ще більшої активності як з боку країн-членів, так і міжнародних партнерів.

Незважаючи на критику, ООН продовжує залишатися важливим майданчиком для міжнародного діалогу та координації зусиль у сфері прав людини, миру, розвитку і гуманітарної допомоги. Проте її ефективність залежить від того, наскільки гнучкою та адаптивною вона зможе стати в умовах сучасних викликів. Питання реформування Ради Безпеки та зміцнення глобальної солідарності залишається актуальним, щоб ООН могла забезпечувати справедливість і стабільність в умовах нового геополітичного середовища.

Таким чином, вивчення ООН у шкільному курсі дає можливість учням не тільки зрозуміти історичні основи міжнародного права та миротворчої діяльності, але й замислитися над сучасною політичною ситуацією та роллю

міжнародного співробітництва у світі. Погляд на діяльність ООН через призму сучасних проблем сприяє формуванню критичного мислення та відповідальності у молодого покоління, яке стає свідком глобальних змін.

Література

1. Каляев А. Историчні реалії та перспективи систем колективної безпеки. *Ефективність державного управління*. Вип. 4, 2015, С. 21–29.
2. Миронюк, Н. Міжнародно-політичні аспекти створення ООН. *Вісник Львівського університету*. Серія міжнародні відносини. Вип. 25, 2008, С. 54–63.
3. Лісогорова К., Свистун Д. Від Ліги Націй до ООН: Історія становлення універсальних міжнародних організацій колективної безпеки. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021.
URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/1043>
4. Требін М. ООН на шляху реформ. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. Серія: Соціологія. Вип. 4, 2018. С. 76–100.
5. Ліга Націй у розвитку міжнародного права. URL: <https://jurkniga.ua/contents/liga-naciy-u-rozvitku-mizhnarodnogo-prava.pdf>.

* * *

Сидоркіна Поліна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ВИКОРИСТАННЯ ВІЗУАЛЬНИХ ТА АУДІОВІЗУАЛЬНИХ МАТЕРІАЛІВ У ВИВЧЕННІ СВІТОВИХ ВІЙН ТА РЕВОЛЮЦІЙ

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю пошуку ефективних методів викладання історії, зокрема світових воєн і революцій, які б сприяли не лише засвоєнню фактологічного матеріалу, але й формуванню критичного мислення та емоційного залучення учнів.

Метою даного дослідження є вивчення ефективності використання візуальних та аудіовізуальних матеріалів у навчальному процесі при викладанні історії світових воєн та революцій. Дослідження має на меті визначити їхній вплив на формування історичного мислення учнів, покращення розуміння складних історичних подій, а також сприяння емоційному залученню до навчання.

Завдання дослідження включають:

1. Виявлення основних типів візуальних та аудіовізуальних джерел, які використовуються для вивчення тем світових воєн та революцій.

2. Оцінку їхньої ролі у викладанні історії та впливу на формування історичної пам'яті.

3. Розробку методичних рекомендацій для інтеграції таких матеріалів у навчальні програми з історії.

Проблему використання візуальних та аудіовізуальних історичних джерел на уроках історії активно досліджують такі науковці та методисти, як В. Дерхо [1], А. Карпенко [2], І. Коляда [3], О. Мокрогуз [4], С. Мусій [5], О. Пометун, Г. Фрейман, Н. Гупан [7, 8], О. Фуріна [10], Г. Яковенко [11]. Ці фахівці ретельно розробили теоретичні та методичні підходи до використання наочних посібників і засобів навчання історії. У своїх роботах вони аналізують різноманітні аспекти застосування в навчальному процесі такого важливого елемента історичної освіти, як візуальні історичні джерела, та їх значення в сучасній шкільній практиці. Інші дослідники зосереджуються на розвитку критичного мислення учнів у контексті Нової української школи [6] та методиках формування критичного мислення на уроках історії [9]. Попри значну кількість публікацій, ця тема залишається актуальною для подальших досліджень.

Візуальні матеріали, як-от фотографії, плакати, карти, карикатури, мають вагомий роль у процесі навчання. Вони сприяють глибшому зануренню учнів у матеріал, оскільки стимулюють образне мислення та допомагають краще запам'ятовувати інформацію. Наприклад, під час вивчення світових воєн учні можуть вивчати знімки з фронту, пропагандистські плакати або документи з історичних архівів. Ці

джерела надають можливість учням візуалізувати історичні події, занурюючись у конкретні моменти часу.

Крім того, візуальні матеріали сприяють кращому розумінню просторових взаємозв'язків. Карти, наприклад, дають можливість простежити хід бойових дій або революційних рухів, що особливо важливо для розуміння їх географічної складової. Карикатури, у свою чергу, допомагають учням критично оцінювати ідеологічні та політичні погляди того часу.

Аудіовізуальні матеріали, зокрема документальні фільми, історичні хроніки та інтерв'ю зі свідками подій, підсилюють емоційний вплив на учнів. Оскільки вони надають більше контексту, ці матеріали дозволяють відчувати атмосферу тогочасних подій, почути голоси учасників та очевидців. Застосування таких матеріалів під час уроків історії допомагає формувати в учнів не лише фактологічні знання, але й більш глибоке розуміння соціокультурних процесів.

Наприклад, у викладанні теми Другої світової війни можна використовувати уривки з фільмів або аудіозаписи виступів політиків і військових лідерів. Це не тільки допоможе краще розуміти мотивації тогочасних рішень, але й сприятиме розвитку критичного мислення, адже учні можуть оцінювати ці джерела з різних точок зору.

Однією з головних переваг використання візуальних та аудіовізуальних матеріалів є можливість розвитку в учнів критичного мислення. Завдяки аналізу таких джерел вони можуть не лише засвоювати інформацію, але й навчатися критично оцінювати її. Учні можуть розмірковувати над тим, яким чином різні історичні події були зображені в різні часи і як це відображало політичну чи ідеологічну позицію тих, хто створював ці матеріали. Критичне мислення дозволяє учням ставити запитання на кшталт: Чому саме цей матеріал був створений? Які інтереси він відображає? Яким чином цей матеріал може бути упередженим? Такі питання сприяють глибшому розумінню історичних процесів і допомагають формувати в учнів здатність до самостійного мислення.

Сучасні навчальні програми передбачають інтеграцію різних методів викладання для досягнення максимального ефекту. Важливо, щоб викладачі активно використовували візуальні та

аудіовізуальні матеріали, адже вони мають значний вплив на якість навчання. Інтерактивні методи, які включають аналіз документальних фільмів, створення мультимедійних презентацій або розбір історичних карт, можуть значно покращити результати навчання.

Окрім цього, важливою складовою є підготовка викладачів до роботи з такими матеріалами. Вони повинні вміти правильно інтерпретувати і використовувати ці джерела в навчальному процесі, створюючи методичні рекомендації та підходи для інтеграції таких матеріалів у уроки.

Література

1. Дерхо В. Методичні засади використання наочності на уроках історії при вивченні матеріалу культурологічного змісту. Історія в школі. 2018. №10-12. С.38-44.
2. Карпенко А. Місце і роль відеоносіїв на уроках історії. Історія в школі. 2012. №2. С.42-43.
3. Коляда І. Художня література та живопис на уроках історії України у 8 класі: методика формування історичних уявлень при вивченні теми: Україно-московський договір. Переяславська рада (1654 р.). Історія в школі. 2019. №7-8. С.29- 38.
4. Мокрогуз О. П. Робота з джерелами інформації на уроках історії. URL: <https://uahistory.co/lesson/teachers-guide-world-history-8-class-mokrogyz-2008/38.php>
5. Мусій С. С. Робота з історичними джерелами як засіб формування критичного мислення учнів. 2010. 35 с. URL: http://static.klasnaocinka.com.ua/uploads/editor/5303/423981/site_page_63/files/robota_z_istorichnimi_dzherelami_.pdf
6. Пашетнева О. Л. Розвиток критичного мислення на уроках історії в умовах нової української школи. Традиційні та інноваційні підходи у сфері сучасних педагогічних досліджень: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, 16 березня 2020 р. М. Київ. Київ, 2020. URL: <https://genezum.org/library/rozvytok-krytychnogo-myslennya-na-urokah-istorii-v-umovah-novoi-ukrainskoi-shkoly>
7. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі. Київ: Генеза, 2005. 318 с.

8. Пометун О., Гупан Н. Візуальні джерела у підручнику з історії як засіб розвитку критичного мислення учнів. Проблеми сучасного підручника. Випуск 24. 2020. С. 241-255. URL: <https://doi.org/10.32405/2411-1309-202>
9. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у процесі навчання історії: [посібник для вчителя]. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2012. 70 с.
10. Фуріна О. А. Організація діяльності учнів із різними джерелами історичних знань. URL: https://urok.osvita.ua/materials/edu_technology/37985/
11. Яковенко Г. Г. Методика навчання історії: навчально-методичний посібник. Харків: Видавництво ХНАДУ, 2017. 324 с.

* * *

Супрунова Ірина, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми «Середня освіта (Історія)» ПНПУ імені В. Г. Короленка

(науковий керівник – проф. Петренко І. М.)

ГРОМАДЯНСЬКА КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНИЙ РАКУРС

Українське суспільство сьогодні потребує людей, які глибоко усвідомлюють свої права та обов'язки, здатні до критичного мислення і готові брати участь у прийнятті важливих рішень. Саме тому розвиток громадянської компетентності є пріоритетом сучасної освіти. Нова українська школа та Державний стандарт базової середньої освіти визначають набір знань, умінь і цінностей, необхідних для формування відповідального громадянина.

Державний стандарт освіти – це документ, який визначає мінімальний рівень знань, умінь і навичок, якими повинна володіти особа, яка закінчує загальноосвітній навчальний заклад. Він відображає суспільні очікування від освіти та враховує здатність кожної дитини до саморозвитку. Стандарти є важливим інструментом забезпечення якості освіти та доступності освіти для всіх.

Концепція нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011 р.), опублікована під час його розробки, задекларувала нову мету освіти: «В умовах демократизації та розвитку громадянського суспільства, формування національної свідомості, інформатизації та глобалізації світу одним із головних завдань сучасної освіти є розвиток творчого, інноваційного мислення в усіх сферах життєдіяльності людини. Це формування творчих, активних, патріотично налаштованих освічених громадян України з глибокими моральними цінностями та здібностями, здатних до творчої перетворювальної діяльності» (Громадянська освіта – Україна, 2006, с. 10).

Освітні стандарти України ґрунтуються на ідеї, що кожен учень є унікальним і має право на розвиток своєї індивідуальності. Тому акцент робиться не лише на теоретичних знаннях, а й на розвитку практичних навичок, необхідних для життя в сучасному суспільстві. Це також вимагає активної участі студентів у навчальному процесі та розвитку їхніх творчих здібностей.

Компетентнісний підхід заохочує розвиток як ключових, так і предметних компетентностей.

Компетентність – це динамічна сукупність знань, умінь, навичок, здатностей, цінностей і ставлень, які формуються в процесі навчання і дають змогу людині успішно діяти в різних життєвих ситуаціях (Бібік, 2004, с. 47).

До ключових компетентностей належать універсальні навички, які необхідні всім людям для досягнення успіху в житті. До них належать навички навчання впродовж життя, навички ефективної комунікації, критичного мислення, вирішення проблем, вміння працювати в команді та здатність брати на себе відповідальність за свої дії. З іншої сторони, предметні компетентності пов'язані з конкретними дисциплінами і стосуються поглиблених знань та навичок у певній галузі (Державний стандарт, 2011, с. 23).

Державний стандарт освіти 2011 року запровадив інновацію в суспільствознавчій освіті, розділивши суспільствознавство на дві частини: історію та суспільствознавство.

Основними цілями суспільствознавчої освіти у стандарті визначено формування глибокого розуміння суспільних процесів, розвиток критичного мислення, виховання почуття громадянської відповідальності та готовності до активної участі в житті суспільства, сприяння самореалізації особистості (Громадянська освіта – Україна, 2006, с. 10).

Правовою основою для розвитку громадянських компетентностей у середній освіті є стаття 12 Закону України «Про освіту», яка встановлює 12 ключових компетентностей, серед яких «громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей». Ці компетентності узгоджуються з метою та принципами освіти, а також охоплюють наскрізні компетентності, такі як критичне мислення.

Концепція «Нова українська школа» додатково уточнює: «Громадянські та соціальні компетентності включають культуру демократії, правову грамотність та усвідомлення рівних прав і можливостей».

Громадянська компетентність – це здатність активно, відповідально та ефективно реалізовувати свої права та обов'язки громадянина і робити внесок у розвиток демократичного суспільства.

Основними елементами громадянської компетентності, які слід розвивати в школах, є:

- громадянські знання – це основа для формування уявлень про різні форми та способи життя, а також реалізацію потреб і інтересів особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному контексті демократичної держави загалом, і України зокрема;

- громадянські вміння та досвід передбачають активну участь в соціально-політичному житті суспільства та практичне застосування отриманих знань;

- громадянські чесноти включають норми, установки, цінності та якості, характерні для громадянина демократичного суспільства (Пометун, 2005, с. 5).

Метою громадянської освіти є формування особистості, яка характеризується демократичною громадянською культурою,

усвідомленням взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та громадянською відповідальністю, а також готовністю брати активну і компетентну участь у суспільному житті.

Завдання громадянської освіти включають:

- ознайомлення молоді з глобальними досягненнями демократії та особливостями її розвитку в Україні;
- формування мотивації та ключових навичок для активної участі у громадсько-політичних процесах, а також критичного та конструктивного підходу до суспільного життя;
- сприяння розвитку активної громадянської позиції щодо втілення ідеалів та цінностей демократії в Україні;
- створення умов для набуття учнями досвіду громадянської діяльності, демократичної поведінки та ефективної комунікації (Бібік, 2004, с. 47).

Громадянська компетентність є інструментом розвитку компетентності особистості в суспільстві та сприяє розвитку індивідуальної мотивації, автономії та почуття відповідальності.

З початком конфлікту на території України роль демократичного суспільства значно зросла. Саме тоді організоване громадянське суспільство почало підтримувати армію, що стало приємною несподіванкою для іноземців і навіть українців. Як же розвивалося демократичне суспільство в Україні?

На думку дослідників, державотворення в Україні можна поділити на чотири основні етапи, які відповідають різним періодам інституціоналізації громадянського суспільства.

Першим етапом є слов'янський (додержавний) період та період Київської Русі. Головною рисою цього етапу стало формування в свідомості людей уявлень про необхідність створення владно-державних інститутів і суспільних організацій, що мали б захищати їхні інтереси від посягань з боку держави.

Другий етап інституціоналізації громадянського суспільства припадає на 16-17 століття. Це був період зростання національної свідомості, формування української політичної держави та посилення ролі еліт у створенні громадянського суспільства. Цей період також ознаменувався розширенням функцій і завдань громадянського суспільства. Одним із найважливіших моментів

стало злиття інтересів різних верств населення – селян, міщан і козацтва з інтересами еліти, що особливо яскраво проявилось під час Визвольної війни 1648-1654 років. Однак це злиття було тимчасовим і ефемерним і, відповідно, не призвело до формування стійких інститутів громадянського суспільства в Україні. Більше того, ці події призвели до глибокого соціального відчуження та конфліктів, що спричинило кризу легітимності, втрату державності та знищення потенціалу для державотворення. Події цього періоду продемонстрували небезпеку маніпулювання суспільними інтересами та важливість належної організації інститутів громадянського суспільства. На жаль, ці уроки не вберегли Україну від подібних помилок у подальшій історії (Зеленько, 2005, с. 2).

Третій етап інституціоналізації громадянського суспільства в Україні – 19 та початок 20 століття. Ключовими подіями цього періоду стали 1917-1919 роки, коли на території України було проголошено першу незалежну державу. Однак подальші бурхливі події та вплив низки внутрішніх і зовнішніх чинників значно послабили процес українського державотворення. Тим не менш, ці події стали важливим етапом для продовження і більш чіткого визначення націєтворчих прагнень і потенціалу українського суспільства. Для інституціоналізації громадянського суспільства в Україні був характерний розрив між бажаннями широких верств населення та діями еліт. Історично склалося так, що лише в окремі періоди інтереси різних соціальних груп співпадали, що призводило до сплесків громадянської активності. Однак, навіть у такі періоди, відсутність чіткої стратегії та зовнішні втручання перешкоджали формуванню стійких інститутів громадянського суспільства (Зеленько, 2005, с. 2).

Громадянське суспільство, яке прагне впливати на державні процеси, має усвідомлювати, що свобода нерозривно пов'язана з відповідальністю. Громадянська активність у цей період була складним поєднанням конструктивних прагнень та деструктивних імпульсів, що відображали накопичені в суспільстві протиріччя. Події цього періоду є важливими уроками і попередженнями щодо того, як не слід підходити до розбудови громадянського суспільства.

Постперебудовчий період (кінець 1980-х – початок 1990-х років) став свідком значних змін у відносинах між державою та суспільством. Криза легітимності радянської моделі державного будівництва призвела до розпаду СРСР і відкрила шлях до побудови національної системи взаємодії між державою та особою. Важливим елементом цих відносин стали інститути громадянського суспільства.

На ранніх етапах становлення багатопартійної системи та створення мережі громадських організацій ідея громадянського суспільства відображала прагнення більшості населення до встановлення демократичної системи правління, докорінних змін у відносинах між громадянами та державою, заохочення плюралізму думок та забезпечення свободи вибору.

У 1991-1996 роках було здійснено низку заходів, спрямованих на розвиток громадянського суспільства, запровадження ринкової економіки та демократизацію політичного життя. Було закладено основи нової системи державного управління, заснованої на принципі поділу влади, запроваджено президентську, парламентську, виконавчу, судову системи та систему місцевого самоврядування. Було прийнято низку законів, спрямованих на вдосконалення адміністративної системи та системи місцевого самоврядування, а також на розвиток місцевої автономії.

Слід також відзначити позитивні зміни у суспільній свідомості та громадській активності. Саме на цьому етапі поступово почали формуватися опозиційні партії та політичні блоки. Паралельно з подальшою політизацією законодавчої та виконавчої влади спостерігалось певне відчуження громадських рухів і організацій від політичних процесів. Активно розвиваються громадські організації, які стають важливими елементами громадянського суспільства і беруть на себе ініціативу у процесі його становлення (Зеленько, 2005, с. 3).

Громадянське суспільство є невід'ємним елементом демократії, оскільки воно забезпечує баланс між інтересами особистості і суспільства, сприяє розвитку самоорганізації і автономії громадян, управляє діяльністю державних інститутів.

Новий етап становлення громадянського суспільства розпочався у 2005 році після «Помаранчевої революції». Цей період відзначався зростанням ролі громадських інституцій,

розробкою нових підходів до визначення стратегій суспільного розвитку, а також новими уявленнями щодо діяльності органів влади і економічних засад в Україні. Початком цього етапу стала парламентська реформа 2005 року, за якою Україна стала парламентсько-президентською республікою. Водночас, процес інституціоналізації громадянського суспільства продовжувався. Однак цей період також був відзначений політичною й економічною нестабільністю, партійними суперечками у парламенті, а також активною участю релігійних та громадських організацій у виборчих процесах (Зеленько, 2005, с. 3).

Процес придушення демократичних змін та формування громадянського суспільства розпочався з приходом до влади Віктора Януковича та Партії регіонів. У цей період відбулася концентрація влади в руках однієї політичної сили, повернення президентської системи, посилення адміністративних репресій та обмеження свободи слова. В умовах політичного та адміністративного авторитаризму сектори громадянського суспільства, які особливо зросли за роки незалежності, почали активно протестувати проти узурпації влади та авторитарних методів управління. Ці протести призвели до революційних подій.

У період революції Гідності активізувалася діяльність громадянських ініціатив і трансформація демократичних і правових основ держави. Швидкому розвитку цих процесів сприяло оновлення політичної та правової бази країни з урахуванням досвіду країни та передової міжнародної практики. Позитивним результатом цього періоду стала внутрішня інтеграція громадян: з однієї сторони, це було пов'язано з необхідністю захисту від агресії і територіальної цілісності Російської Федерації, з іншої – з бажанням реформувати країну і інтегрувати її в Європейське співтовариство.

Україна, яка обрала сьогодні курс на демократичний розвиток, стоїть перед непростим завданням. Необхідно змінити ставлення народу до уряду і подолати його глибоку недовіру. Також важливо подолати відчуження простих громадян від суспільного і політичного життя та зруйнувати тоталітарні стереотипи, що збереглися в свідомості людей. Необхідно докласти зусиль для обмеження впливу державних службовців через інститути

громадянського суспільства та забезпечення того, щоб демократичні принципи стали реальністю при функціонуванні державних установ.

Сучасна ситуація в Україні характеризується одночасним процесом формування громадянського суспільства та верховенства закону. Це відбувається в рамках міжнародного права, де права людини і громадянина регулюються нормами міжнародного права, що забороняють дискримінацію за будь-якою ознакою, наприклад, за віком, статтю, національністю, політичним або релігійним поглядам. У цьому контексті права людини не тільки захищені через судову систему і державні органи, а й поважають право на вільне вираження людської гідності і волі в духовній, політичній та ідеологічній сферах.

Про успіх формування громадянського суспільства в Україні свідчать слова Джона Лафа, експерта британського аналітичного центру Chatham House: «Цього може бути достатньо, щоб змінити політичну ситуацію в країні, яка втратила свої олігархічні інтереси і стала більш відкритою» (Цит. за: Зеленько, 2005, с. 4). Незважаючи на проблеми, пов'язані з близькістю до Росії, Україна поступово усвідомлює свою близькість до Європи як в політичному, так і в економічному плані і має всі шанси стати успішною країною.

Література

1. Бібік Н.М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. К.: «К.І.С.», 2004. С. 47–53.
2. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти: затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. Київ, 2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-%D0%BF#Text>
3. Забезпечення формування громадянської компетентності у сучасному змісті шкільної освіти (Підсумковий документ робочої групи з розробки планів і програм проекту «Громадянська освіта – Україна». Історія в школах України. 2006. № 8. С.5-8.
4. Зеленько Г. Політична участь і громадська самоорганізація в Україні: не втратити б шанс // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні. Доповіді III міжнародної

наукової конференції (Львів, 20-22 травня 2005 р.).
URL:www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_4/Zelenko.doc

5. Пометун О.І. Формування громадянської компетентності: погляд з позиції сучасної педагогічної науки: Вісник програм шкільних обмінів. 2005. № 23. С. 5-21.

* * *

Наукове видання

**Четверті Полтавські студентські наукові читання
зі всесвітньої історії імені професора Бориса Года:
Збірник матеріалів
Всеукраїнської науково-практичної конференції.
19 листопада 2024 року**

Верстка макету – Лахно О. П.
Художнє оформлення – Лахно О. П.

Здано в набір 05.12.2024 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 13,5.